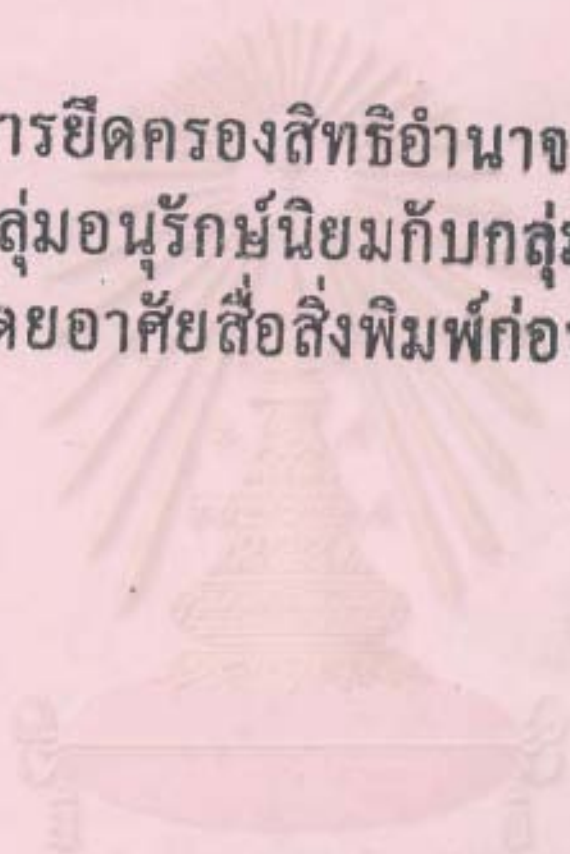

การยึดครองสิทธิอำนาจระหว่าง
กลุ่มอนุรักษนิยมกับกลุ่มก้าวหน้า
โดยอาศัยสื่อสิ่งพิมพ์ก่อนปี 2475

ศาสตราจารย์สุกัญญา สุตบรรทัด ผู้วิจัย
ทุนงบประมาณแผ่นดิน 2543

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

15797

300.

049.593

๗๓๓๓

15797

ห้องสมุดคณะนิติศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การยึดครองสิทธิอำนาจระหว่าง
กลุ่มอนุรักษ์นิยมกับกลุ่มก้าวหน้า
โดยอาศัยสื่อสิ่งพิมพ์ก่อนปี 2475

ศาสตราจารย์สุกัญญา สดบรรทัด ผู้วิจัย
ทุนงบประมาณแผ่นดิน 2543

สถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	1-3
บทที่ 1	
การจับกลุ่มทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 3-4: สภาวะการณ์แวดล้อม และบุคคลที่เกี่ยวข้อง	4-35
1.สภาวะแวดล้อม	
2.บุคคลที่เกี่ยวข้อง	
2.1 กลุ่มปัญญาชนชั้นสูงอนุรักษนิยมที่เป็นกระแสหลักในสมัยรัชกาลที่ 3	
2.2 กลุ่มปัญญาชนชั้นสูงหัวก้าวหน้าที่เป็นกระแสรองในสมัยรัชกาลที่3	
2.3 กลุ่มปัญญาชนชาวต่างประเทศ	
สรุปลักษณะกลุ่มในสมัยรัชกาลที่ 3-4	
1.กลุ่มปัญญาชนแบบดั้งเดิมหรือกลุ่มปัญญาชนอนุรักษ	
2.กลุ่มปัญญาชนหัวก้าวหน้า	
3.กลุ่มปัญญาชนจากต่างประเทศ	
บทที่ 2	
กลุ่มทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 3-4: วิเคราะห์อำนาจภายในกลุ่ม และปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม	36-57
1.การรักษาอำนาจภายในกลุ่มชนชั้นสูงในราชสำนักสยาม	
2.การรักษาอำนาจภายในกลุ่มมิชชันนารี	
2.1 การขยายขนาดของกลุ่ม	
2.2 เป็นกลุ่มที่มีอำนาจเพราะมีความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	
2.3 มีพหุภาพในการสร้างอิทธิพลต่อผู้อื่นสูง	
3.ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม	
3.1 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนชั้นสูงอนุรักษนิยมกับชาวต่างประเทศ ในสมัยรัชกาลที่3	
3.2ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนชั้นสูงหัวก้าวหน้ากับชาวต่างประเทศ ในสมัยรัชกาลที่ 3-4	
บทที่ 3	
กลุ่มทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 3-4: การตอบโต้ทางวาทกรรมระหว่างกลุ่ม ปัญญาชนชั้นสูงชาวไทยกับชาวต่างชาติ	58-67
1.การตอบโต้ทางวาทกรรม : การสร้างตัวตนที่มีเหตุผลเป็นเครื่องนำทาง	

- 2.การตอบโต้ทางวาทกรรม: การสร้างตัวตนด้วยการทำตะวันออกให้เหนือกว่าตะวันตก
- 3.การตอบโต้ทางวาทกรรม : การสร้างตัวตนที่ยิ่งใหญ่และยังสามารถดำรงสถานะ
ของความเป็นผู้นำสังคมสยาม
- 4.การตอบโต้ทางวาทกรรม : การยืนยันความยิ่งใหญ่ทางจิตวิญญาณของชาวพุทธ
- 5.การตอบโต้ทางวาทกรรม : ไตรภูมิพระร่วงกับลัทธิเสรีภาพ

บทที่ 4

- การจัดกลุ่มทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 5-6: สภาวการณ์แวดล้อม
และบุคคลที่เกี่ยวข้อง 70-82
- 1.กลุ่มปัญญาชนชั้นสูงในราชสำนักแบบอนุรักษ
 - 2.กลุ่มปัญญาชนในราชสำนักหัวก้าวหน้า และสามัญชนหัวก้าวหน้า

บทที่ 5

- กลุ่มทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 5-6: วิเคราะห์อำนาจภายใน
กลุ่มและปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม 83-103
- สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- 5.1 วิเคราะห์อำนาจภายในกลุ่ม
 - 5.1.1 การรักษาอำนาจภายในกลุ่มปัญญาชนราชสำนักแบบอนุรักษ
 - 5.1.2 การรักษาอำนาจภายในกลุ่มปัญญาชนสามัญหัวก้าวหน้า
 - 5.1.2.1 การขยายขนาดของกลุ่ม
 - 5.1.2.2 ความเสียเปรียบของสามัญชน
 - 5.2 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม
 - 5.2.1 ความขัดแย้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ กับกลุ่ม
ข้าราชการที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 - 5.2.2 ความขัดแย้งระหว่างราชสำนักกับสามัญชนหัวก้าวหน้า : กรณีนายกุหลาบ
 - 5.2.3 ความขัดแย้งระหว่างราชสำนักกับสามัญชนหัวก้าวหน้า : กรณีเทียนวรรณ
 - 5.2.4 ความขัดแย้งระหว่างราชสำนักกับสามัญชนหัวก้าวหน้า : กรณี ยั่งเติร์ก
- สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
1. จุดเริ่มต้น
 2. จุดวิกฤติ

บทที่ 6

- กลุ่มทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 5-6: การตอบโต้ทางวาทกรรมระหว่างกลุ่ม
ปัญญาชนราชสำนักอนุรักษ กับกลุ่มปัญญาชนสามัญหัวก้าวหน้า 104-114
- 1.วาทกรรมเรื่องการเปลี่ยนแปลง
 - 2.วาทกรรมเรื่องรัฐบาลนำประเทศไปสู่ความล้มเหลว

- 2.การตอบโต้ทางวาทกรรม: การสร้างตัวตนด้วยการทำตะวันออกให้เหนือกว่าตะวันตก
- 3.การตอบโต้ทางวาทกรรม : การสร้างตัวตนที่ยิ่งใหญ่และยังสามารถดำรงสถานะ
ของความเป็นผู้นำสังคมสยาม
- 4.การตอบโต้ทางวาทกรรม : การยืนยันความยิ่งใหญ่ทางจิตวิญญาณของชาวพุทธ
- 5.การตอบโต้ทางวาทกรรม : ไตรภูมิพระร่วงกับลัทธิเสรีภาพ

บทที่ 4

การจับกลุ่มทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 5-6: สภาวการณ์แวดล้อม
และบุคคลที่เกี่ยวข้อง 70-82

- 1.กลุ่มปัญญาชนชั้นสูงในราชสำนักแบบอนุรักษ
- 2.กลุ่มปัญญาชนในราชสำนักหัวก้าวหน้า และสามัญชนหัวก้าวหน้า

บทที่ 5

กลุ่มทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 5-6: วิเคราะห์อำนาจภายใน
กลุ่มและปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม 83-103

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

5.1 วิเคราะห์อำนาจภายในกลุ่ม

- 5.1.1 การรักษาอำนาจภายในกลุ่มปัญญาชนราชสำนักแบบอนุรักษ
- 5.1.2 การรักษาอำนาจภายในกลุ่มปัญญาชนสามัญหัวก้าวหน้า
 - 5.1.2.1 การขยายขนาดของกลุ่ม
 - 5.1.2.2 ความเสียเปรียบของสามัญชน

5.2 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม

- 5.2.1 ความขัดแย้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ กับกลุ่ม
ข้าราชการที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 - 5.2.2 ความขัดแย้งระหว่างราชสำนักกับสามัญชนหัวก้าวหน้า : กรณีนายกุลทาบ
 - 5.2.3 ความขัดแย้งระหว่างราชสำนักกับสามัญชนหัวก้าวหน้า : กรณีเทียนวรรณ
 - 5.2.4 ความขัดแย้งระหว่างราชสำนักกับสามัญชนหัวก้าวหน้า : กรณี ยังเติร์ก
- สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. จุดเริ่มต้น
2. จุดวิกฤติ

บทที่ 6

กลุ่มทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 5-6: การตอบโต้ทางวาทกรรมระหว่างกลุ่ม
ปัญญาชนราชสำนักอนุรักษ กับกลุ่มปัญญาชนสามัญหัวก้าวหน้า 104-114

- 1.วาทกรรมเรื่องการเปลี่ยนแปลง
- 2.วาทกรรมเรื่องรัฐบาลนำประเทศไปสู่ความล้มเหลว

3. วาทกรรมเรื่องชนชั้น
4. วาทกรรมเกี่ยวกับชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
5. วาทกรรมเรื่องเป้าหมายของสังคม

บทที่ 7

สรุปการยึดครองสิทธิอำนาจในอาณาเขต

115-128

I. การต่อสู้เพื่อเป็นเจ้าของกรอบความคิด

1. การปะทะกันครั้งที่ 1: สมัยรัชกาลที่ 3

1.1 ลักษณะของกลุ่ม

1.2 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม

1.3 วาทกรรมระหว่างปัญญาชนไทยกับชาวต่างชาติ

2. การปะทะกันครั้งที่ 2 : สมัยรัชกาลที่ 5-6

2.1 ลักษณะของกลุ่ม

2.2 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม

2.3 วาทกรรมระหว่างกลุ่มอนุรักษ์และกลุ่มก้าวหน้า

II. สรุปพัฒนาการของกลุ่ม

III. สรุปบทบาทหนังสือพิมพ์ระหว่างวิกฤติทั้งสองครั้ง .

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เลขเรียกหนังสือ	๐๙๐.๙๗	๘๙๓๙ก
เลขทะเบียน	15797	
วัน เดือน ปี	๕ มิ.ย. ๕๕	

"การปิดครองสิทธิอำนาจระหว่างกลุ่มอนุรักษ์นิยมกับกลุ่มก้าวหน้าโดยอาศัย สื่อสิ่งพิมพ์ก่อนปี 2475 "

ภาคแรกของการศึกษาเรื่องวิกฤติในวิวัฒนาการหนังสือพิมพ์ไทย นำมาสู่ปัญหาในลำดับถัดไป คือเมื่อพิจารณาในบริบทของการต่อสู้เพื่อชัยชนะของกรอบแนวคิดเกี่ยวกับ "ความคิดวิไลซ์" แล้ว จะเห็นว่าในบริบทดังกล่าวเน้นการช่วงชิงอำนาจของกลุ่มโดยอาศัยหนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือ เพื่อให้งานวิจัยในภาคแรกมีความกระจ่างชัดเงินขึ้นผู้วิจัยจึงจะทำการศึกษาในบริบทที่เกี่ยวเนื่องกันมาก่อนและในขณะที่มีการต่อสู้กันอย่างเอาจริงเอาจังนั้น มีการก่อตัวของกลุ่มหนังสือพิมพ์ขึ้นมาอย่างไร บุคคลที่เกี่ยวข้องกับหนังสือพิมพ์แต่ละกลุ่มเข้ามารวมตัวกันได้ด้วยวิธีใด ทำให้กลุ่มอื่นๆยอมรับตนได้มากน้อยแค่ไหนอย่างไร อาศัยวิธีการใดที่สร้างอำนาจและปิดครองสิทธิอำนาจของฝ่ายตน ใ้ชาวทกรรมอะไร ใช้สื่อสิ่งพิมพ์อย่างไร และมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอย่างไร มีความเชื่อมโยงจากสมัยหนึ่งไปสู่อีกสมัยหนึ่งอย่างไร

ทั้งนี้โดยมองเหตุการณ์ผ่าน 3 มิติ คือภาพมหภาค (Macro View) ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึง กลยุทธ์ (Strategy) ในการปฏิสัมพันธ์กับเหตุการณ์ทั้งในและนอกประเทศ มิติ ภาพกระแสหลัก (Main View) ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงกลยุทธ์ (Tactics) ของแต่ละกลุ่มในการเผยแพร่ความคิดของตน ตลอดจนการรบกับกลุ่มอื่นเพื่อให้ได้อำนาจ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ต้องแสดงตนให้ผู้อื่นเห็นว่าตนเป็นผู้มีจริยธรรมด้วย เพื่อให้ได้รับการยอมรับในสังคม และท้ายที่สุดคือมิติภาพจุลภาค (Micro View) ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงกิจกรรมหรือการปฏิบัติการ (Operation) ที่ตนสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ

ในเรื่องของอำนาจ ศึกษาจากจุดยืน 2 ประการ คือ 1) จากภายใน (internal standpoint) ได้แก่ความแตกต่างของสถานะภายในกลุ่ม 2) จากภายนอก (external standpoint) หรือปัจจัยต่างๆที่สร้างอำนาจให้แก่กลุ่ม

โดยปัจจัยที่สร้างเสริมอิทธิพลภายในกลุ่มได้แก่คุณลักษณะทางกายและจิตใจหรือมันสมองของบุคคล และประการต่อมาคือสภาวะแวดล้อมซึ่งเปิดทางบุคคลให้ก้าวขึ้นสู่อำนาจในขณะที่ปิดทางคนอื่น

ในการที่กลุ่มจะสร้างอำนาจขึ้นมาได้นั้น Sorokins¹ เห็นว่า ปัจจัยสำคัญก็คือ

- 1) ขนาดของกลุ่ม ยิ่งกลุ่มใหญ่เพียงใด โอกาสที่จะขึ้นมาีอำนาจก็มากเท่านั้น
- 2) เป็นกลุ่มที่มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีระดับของการพัฒนาระบบทางปรัชญา ศาสนา และเศรษฐกิจสูง
- 3) มีพาหะในการสร้างอิทธิพลต่อผู้อื่นสูง เช่นเป็นเจ้าของระบบขนส่ง การสื่อสาร เป็นเจ้าของที่ดิน มีเงิน มีความสามารถทางการผลิตมากกว่าคนอื่น
- 4) มีการจัดการระบบโครงสร้างและหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี

การจับกลุ่ม หมายถึงก่อตัวของ "กลุ่มทางประวัติศาสตร์" (Historical Block) ที่เกิดจากกลุ่มต่างๆ ชนชั้นต่างๆ มาร่วมมือกันเพื่อต่อสู้กับกลุ่มอื่นๆ เช่นนักการเมืองมาจับมือ

¹"Pitirim A.Sorokin As Historical and Social Analyst" in Modern Social Theories, Selected American Writers, D. Van Nostrand Company, INC, New York, 1961 P.466

กับพ่อค้าเพื่อผลประโยชน์ที่พอจะไปกันได้(ทั้งๆที่อาจจะเป็นคนละชนชั้น) เพื่อต่อสู้กับกับกลุ่มอื่นๆเช่นกลุ่มทหาร เป็นต้น กลุ่มที่เป็นแกนกลางในการสร้าง Historical Block (ซึ่งอาจจะเป็นส่วนเดียวของชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง หรือชนชั้นล่างก็ได้) จำเป็นจะต้องดำเนินการทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และจริยธรรม เพื่อโน้มน้าวให้กลุ่มอื่นๆ ชนชั้นอื่นๆ เข้ามามีสมานฉันท์ด้วย โดยการรวมตัวเพื่อสร้าง "กลุ่มทางประวัติศาสตร์" นี้จะเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ผ่าวเบาหรือเข้มขึ้นขึ้นอยู่กับจังหวะทางประวัติศาสตร์

กรัมสกี (Antonio Gramsci 1891-1937) กล่าวว่า การปฏิบัติการของ "กลุ่ม" ดังกล่าวเป็นไปเพื่อ "ครอบครองความเป็นเจ้าของ" (Hegemony) เช่นความเป็นเจ้าของในทางการเมืองหรือทางวัฒนธรรม (Political or Cultural Hegemony) ในทางการเมืองหมายถึงการสร้างระบบทางการเมืองให้เป็นที่ยอมรับ ในทางวัฒนธรรมหมายถึงการสถาปนาระบบคิดทางวัฒนธรรมหนึ่งให้เป็นที่ยอมรับหรือวัฒนธรรมหลักของสังคม เช่นให้คนเห็นพ้องว่า "คนเราเกิดมามีกรรมพันธุ์เป็นธรรมชาติ" ดังนั้นเราจึงอาจศึกษาผลผลิตของสื่อมวลชนว่าเสนอแนวคิดใดเป็นระบบคิดหลัก และระบบคิดอื่น ๆ มีวิธีการโต้แย้ง หักล้างระบบคิดหลักอย่างไรบ้าง ความเคลื่อนไหวที่สร้างระบบคิดหลักดังกล่าวทำให้เกิด "กลุ่มทางประวัติศาสตร์" ที่เป็นแกนกลางที่สามารถ hegemonize กลุ่มอื่นๆให้ได้เสียก่อน แล้วจึงได้รับความร่วมมือและสมานฉันท์จากกลุ่มอื่นๆและชนชั้นอื่นๆมาดำเนินการเปลี่ยนแปลงสังคมได้ เพราะสามารถทำให้กลุ่มอื่นยอมรับอย่างเห็นคล้อยตามและสมัครใจ คนจึงสามารถสถาปนาตนเองเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงสังคมได้

สำหรับการปฏิบัติการเพื่อ hegemonize นั้น อาจประกอบด้วยปฏิบัติการทางวาทกรรม (discursive practice) เช่นการให้คำอธิบาย การอบรมสั่งสอน การเผยแพร่แนวคิดผ่านสื่อต่างๆ การโฆษณาชวนเชื่อ ฯลฯ และปฏิบัติการที่เป็นการลงมือในรูปของการกระทำ (Action) หรือกิจกรรม (Activities) เช่นการทำบุญกุศลของนายทุน และการทำกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ที่ทั้งหลาย โดยในปฏิบัติการทั้งสองประเภทนี้พวก "ปัญญาชน" จะมีบทบาทเป็นพิเศษ

ในการปะทะกันทางความคิดนั้น ปรากฏว่ามีสายสำคัญอยู่สองสาย คือสายราชสำนักกับสายสามัญชน ในสมัยรัชกาลที่ 3-4 รวมกลุ่มมิชชันนารีด้วย แต่ละกลุ่มมีความเข้มแข็งอ่อนแอแตกต่างกันไป และมีโอกาสในการยึดครองพื้นที่ทางความคิดแตกต่างกัน

การวิเคราะห์ ใช้วิธีแจกแจงกลุ่มตามลักษณะหลัก ดังนี้

4.1 **กลุ่มปัญญาชนแบบดั้งเดิม หรือกลุ่มปัญญาชนอนุรักษ (Traditional Intellectual)** ได้แก่ นักคิดหรือนักเผยแพร่อุดมการณ์หลักของสังคมโดยถ่ายทอดจากบนมาล่าง (Top-down Approach) กล่าวคือจะเป็นผู้นำอุดมการณ์ของชนชั้นนำมาถ่ายทอดอบรมสั่งสอนชนชั้นอื่นๆ ปัญญาชนกลุ่มนี้ได้แก่พระราชวงศ์ ครู พระสงฆ์ ปราชญ์ผู้รู้ คนเหล่านี้จะมีบทบาทมากในการสร้างสรรค์ประสมประสานวัฒนธรรมใหม่ๆเช่นการสั่งสอนให้คนคุ้นเคยกับวัฒนธรรมแบบใหม่ๆเช่นเทคโนโลยี และวิทยาศาสตร์ การลดความไม่รู้หนังสือของมวลชน ฯลฯ

4.2 **กลุ่มปัญญาชนก้าวหน้า (Progressive Intellectual)** ได้แก่ นักคิดที่นำเสนอแนวคิดใหม่ๆไปไกลกว่าสังคมที่เขาอาศัยอยู่ ปัญญาชนเหล่านี้จะไม่แต่เพียงเผยแพร่อุดมการณ์หลักเท่านั้น หากแต่จะยังวิพากษ์วิจารณ์หรืออาจจะกล่าวว่ามีความต้องการที่จะปฏิรูประบบความคิดเดิมด้วย ปัญญาชนลักษณะนี้จะมาจากทุกกลุ่มสังคม แหล่งความคิดก็มาจากหลายแหล่ง บางคนอาจจะย้อนกลับไปหาอุดมการณ์เก่าที่มีในสังคม แต่เสนอว่าจะต้องปรับปรุงด้วย บางคนอาจจะไปหาอุดมการณ์เก่าที่มีในสังคม แต่เสนอว่าจะต้องปรับปรุงด้วย บางคนอาจจะไปหาอุดมการณ์เก่าที่มีในสังคม แต่เสนอว่าจะต้องปรับปรุงด้วย บางคนอาจจะไปหาอุดมการณ์เก่าที่มีในสังคม แต่เสนอว่าจะต้องปรับปรุงด้วย บางคนอาจจะไปหาอุดมการณ์เก่าที่มีในสังคม แต่เสนอว่าจะต้องปรับปรุงด้วย

สำหรับกลุ่มปัญญาชนก้าวหน้านี้ จะหมายรวมถึงชาวต่างประเทศด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 3 บทบาทของกลุ่มปัญญาชนชาวต่างประเทศมีบทบาทที่เห็นได้ชัดมาก สื่อสิ่งพิมพ์ บรรจุกถ้อยคำที่คนแต่ละกลุ่มร้อยเรียงขึ้นเพื่อแสดงเจตน์จำนงทั้งส่วนที่ตรง และส่วนที่แผ่งเร้นของตน ถ้อยคำเหล่านั้นถูกสร้างขึ้นเพื่อ "เรียกชื่อ" หรือเพื่อ "อธิบาย" หรือ "ตีความ" อย่างที่ตนต้องการ การจะทำความเข้าใจในถ้อยคำเหล่านั้นต้องอิงบริบททางสังคม การเมือง และการต่างประเทศในช่วงเวลานั้นๆ อันผู้วิจัยจะได้ศึกษาในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ต่อไป โดยในงานวิจัยชิ้นนี้จะเริ่มต้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 และจบลงในช่วงเวลาก่อนปฏิวัติ 2475

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

การจับกลุ่มทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 3-4 : สภาวการณ์แวดล้อม และบุคคลที่เกี่ยวข้อง

I. สภาวการณ์แวดล้อม (Settings)

ยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นยังมีลักษณะองค์กรและวัฒนธรรมสืบทอดมาจากสมัยอยุธยา ซึ่งแม้จะลึกลงไปก็ลึกลงไปในเชิงกายภาพแต่ในทางจิตใจผู้คนยังคงยึดมั่นในวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม แม้แต่ราชสำนักก็พยายามที่จะรักษาค่านิยมประเพณีศิลปวัฒนธรรมแต่ดั้งเดิมไว้

การเข้ามาของชาวต่างชาติในยุครัตนโกสินทร์ มีประเด็นที่แตกต่างจากการเข้ามาของฝรั่งในสมัยอยุธยา แม้เจตนารมณ์ที่จะเข้าครอบครองทางกายภาพและจิตวิญญาณจะเป็นอย่างเดียวกัน แต่ฝรั่งยุครัตนโกสินทร์มีพลังมากกว่าเพราะอยู่ในคลื่นของการเปลี่ยนยุคจากเกษตรกรรมไปสู่ยุคอุตสาหกรรม มีบางสิ่งบางอย่างจะบอกกับชาวพื้นเมืองมากกว่าเรื่องการเปลี่ยนแปลงศาสนา ได้แก่ ความเจริญทางวัตถุและแสงสว่างแห่งยุคเอนไลเทนเมนต์ ที่ชนะจักรวรรดินิยมทำให้พลังตะวันตกมีความชัดเจนมากขึ้น ผู้ปฏิบัติภารกิจมีการติดต่อสื่อสารกับบ้านเกิดเมืองนอนมากกว่าเพราะมีการคมนาคมที่สะดวกขึ้น ชนชาติที่เข้ามาติดต่อก็มีความหลากหลายมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชาติอเมริกันซึ่งมีบทบาทอย่างยิ่งด้านการหนังสือพิมพ์

ราชสำนักไทยซึ่งเป็นหัวหอกในการควบคุมสังคมต้องเผชิญกับสภาวะของการเปลี่ยนแปลงในยุคหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ ฝรั่งเองมีหลายกลุ่มที่แตกต่างกันทั้งเชื้อชาติและศาสนา นอกจากนี้ยังมีคนจีนซึ่งพยายามเข้ามามีบทบาทมากยิ่งขึ้นในสังคมไทย ในราชสำนักเองยังแตกออกเป็นหลายกลุ่ม ในขณะที่ด้วยกันฝ่ายสามัญชนก็เริ่มก่อกำเนิดกลุ่มใหม่ๆ ขึ้น

แต่การพัฒนาในอาศัยลัทธิเอาอย่าง การเลียนแบบ และความผิวเผิน คือเลียนแบบวัฒนธรรมตะวันตกโดยไม่จำเป็นต้องมีความรู้ซึ่งในเรื่องนั้นๆ มีระดับของการพัฒนาระบบทางปรัชญา ศาสนาสูง และมีอำนาจทางเศรษฐกิจสูง

แต่ว่าเทคโนโลยีนั้น ง่ายได้ง่ายกว่าแนวคิดที่เป็นนามธรรม ความคิดเกี่ยวกับการปกครองแบบประชาธิปไตย ความคิดเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคเป็นสิ่งที่หล่อหลอมขึ้นมาจากประวัติศาสตร์ของยุโรปและอเมริกา ซึ่งคนไทยไม่เคยเข้าไปเกี่ยวข้องหรือมีประสบการณ์ในเรื่องนี้แต่อย่างใด เมล็ดพืชที่ถูกนำมาเพาะหว่านจึงเป็นเมล็ดพืชที่เติบโตในสภาวะอากาศที่แตกต่างจากถิ่นกำเนิดเดิมเกือบจะสิ้นเชิง ที่จะหวังให้มันเติบโตโดยเร็วเห็นจะไม่มีความเป็นไปได้ ซึ่งจะต้องใช้ระยะเวลาในการรดน้ำพรวนดินอย่างยาวนานผิดปกติอีกด้วย

แต่ว่าเมื่อสิ่งที่เรียกว่าเป็นความศิวิไลซ์นี้ได้เดินทางมาถึงแล้ว ก็เป็นเหตุให้เกิดความเปลี่ยนแปลง เป็นจุดเชื่อมต่อที่ทอดยาวไปสู่อนาคต เกิดผลว่าสังคมไทยจะทำเช่นไรต่อไป จะรับแนวคิดใหม่ๆ หรือไม่อย่างไร ผลก็คือการจุดประกายทางความคิดในหมู่นักคิดนักเขียนของไทย ซึ่งแม้ทางราชสำนักซึ่งเคยเป็นจุดศูนย์กลางของสายโซ่ไม่ประสงค์จะเคลื่อนไหวอย่างไรในด้านนี้มากนักโดยเฉพาะในด้านแนวคิดเกี่ยวกับเสรีภาพ ส่วนในด้านวัตถุนั้นแล้วส่วนใหญ่ถูกสั่งเข้ามาเพื่อสนองความต้องการของกลุ่มคนชั้นสูง แต่ว่าสามัญชนก็ได้ไหวตัวต่อกระแสคลื่นด้วยวิธีการต่างๆ เพราะว่าสังคมไทยในเวลานั้นไม่ใช่สังคมที่ปิดจนเกินไปนัก เมื่อต่อโง่จากราชสำนักไม่ค่อยได้ก็สามารถต่อโง่จากทางเปิดอื่นๆ ได้อยู่ เช่นจากหนังสือพิมพ์ของมิชชันนารี หนังสือพิมพ์ต่างประเทศเช่นจากสิงคโปร์และฮ่องกง การติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวเรียกร้องเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น และการปกครองระบอบรัฐสภาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โดยคนอย่างเทียนวรรณเป็นอาทิ และยังมีกลุ่มนักหนังสือพิมพ์หัวใหม่ที่ทางราชสำนักเรียกว่าเป็นพวกแอคติวิสต์วิพากษ์วิจารณ์การเมืองการปกครองของไทยอย่างรุนแรง

คลื่นแห่งความคิดวิไลซ์นี้ พัดโหมกระหน่ำเข้ามาระลอกแล้วระลอกเล่า ไม่ได้มาจากพวกมิชชันนารีเพียงสายเดียวดังกล่าวแล้ว เพราะว่าอารยธรรมหลังยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมซึ่งเกิดการแพร่กระจายของความคิดแบบเสรีนิยมและลัทธิสังคมนิยมและมาร์กซิสต์นั้น ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงกันทั้งโลกในระดับสากลไปแล้วไปเป็นระยะเวลานับศตวรรษ เกิดการปฏิวัติในประเทศจีน รัสเซีย ตุรกี และในอีกหลายแห่งทั่วโลกที่โค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชไปสู่รูปแบบเสรีนิยมของพวกคิดวิไลซ์ คลื่นนี้เข้ามาเสริมโซ่เส้นเดิมที่มีมิชชันนารีเข้ามาสานไว้ พวกนักหนังสือพิมพ์วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ 6 อย่างรุนแรง ไม่ผิดอะไรกับหนังสือพิมพ์ยุคหอมฝรั่ง จนกระทั่งถึงจุดเปลี่ยนแปลงคือการปฏิวัติ 2475

หน่วยในสังคม (Social Units)

ชนชั้นเจ้านายเป็นหน่วยทางสังคมที่มีพลังมากที่สุด วัฒนธรรมคนไทยผูกพันกับระบอบอุปถัมภ์และอำนาจนิยมมาแต่โบราณ ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางทำการค้ากับชาวต่างประเทศ ทั้งยังได้รับผลประโยชน์จากชาวบ้านในรูปของถ้วยสาอากร จึงเป็นชนชั้นที่ร่ำรวยและมีอำนาจมากที่สุดในกรุงสยาม ชาวบ้านไทยไม่เคยสามารถสกัดออกจากเจ้าของที่ดิน (ซึ่งก็คือผู้ถือศักดินา) และพ่อค้าทั้งชาวจีนและชาวต่างประเทศซึ่งมาตั้งโรงงาน เช่นโรงสีข้าวและโรงน้ำตาล จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ดินในประเทศไทยทั้งหมดเป็นของพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ทรงให้ที่ดินแก่ประชาชนเพื่อให้ได้อยู่อาศัย จนถึงปีพ.ศ. 2404 จึงมีการออกพระราชกำหนดยอมรับกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเป็นครั้งแรกแต่เจ้าและขุนนางก็ยังเป็นเป็นเจ้าของที่ดินส่วนใหญ่อยู่ดีสามารถเรียกเก็บค่าเช่าที่ดินสูงๆจากชาวนาได้ คั้งนั้นประชาชนคนไทยจึงต้องตกอยู่ในอำนาจและการอุปถัมภ์ของชนชั้นสูงตลอดมา ไม่ว่าคนไทยนั้นจะเป็นทาส หรือเป็นเสรีชน

ในสมัยรัชกาลที่ 3 เสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ที่มียศศักดิ์และอำนาจมากได้แก่เจ้าพระยาบดินทร์เดชา เสนาบดีฝ่ายมหาดไทย เจ้าพระยามหาเสนา เสนาบดีฝ่ายกลาโหม เจ้าพระยายมราช เสนาบดีฝ่ายนครบาล เจ้าพระยาพลเทพย์ เสนาบดีฝ่ายนา เจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีฝ่ายต่างประเทศ และเจ้าพระยาธรรมมา เสนาบดีฝ่ายวัง สังคมสยามสมัยต้นรัตนโกสินทร์แบ่งออกเป็นชนชั้น วอลเตอร์ เวลดา กล่าวว่า ชนชั้นเหล่านี้ประกอบด้วย กษัตริย์-ขุนนาง สามัญชน และทาส เมื่อมีคนจีนอพยพมาอยู่ในเมืองไทยมากขึ้น ก็ถือคนจีนเป็นชนชั้นที่ 4 แต่ชนชั้นทางสังคมนี้สามารถเคลื่อนย้ายได้ เช่นคนธรรมดาสามารถเลื่อนระดับเป็นขุนนางได้ด้วยการศึกษา ทาสอาจเป็นอิสระด้วยการไถ่ตัว ส่วนการลดระดับก็เป็นไปได้เช่นกัน กล่าวคือชนชั้นสูงสามารถลดระดับลงไปเป็นคนธรรมดาในระยะเวลา 3-4 ช่วงอายุคน หรืออาจถูกปลด ถอดเป็นคนธรรมดาได้หากกระทำความผิดร้ายแรง

ทัศนคติเสรีภาพและประชาธิปไตยอันก่อกำเนิดในโลกตะวันตกนั้นค่อนข้างแปลกแยกสำหรับสังคมสยามแต่โบราณ ซึ่งกลุ่มชนชั้นสูงกุมอำนาจในการปกครองอย่างเบ็ดเสร็จในสยาม สามัญชนที่เกิดเป็นไพร่ต้องหาเจ้าหม่อมขุนนางนำสักไว้เป็นข้าเจ้าบ่าวข้าราชการเสียเงินปี (6บาท) เสียอากรสมภักษราค่านาค่าน้ำ หากขายของก็ต้องเสียภาษีโรงร้าน ภาษีเรือหากขายทางเรือ และภาษีอื่นๆอีกมากมาย ส่วนพวกทาสเป็นพวกที่ถูกปล่อยปละละเลยชีวิตของพวกเขาไม่มีราคาต่ำ พวกขุนนางใช้พวกทาสเป็นหนูลองยาเมื่อมิชชันนารีเริ่มทำการรักษาโรคในหมู่คนไทยแล้วชนชั้นสูงยังไม่ค่อยแน่ใจในวิทยาการแพทย์ตะวันตก หมอบรัดเลเคยถูกตามไปลองวิชาปลูกฝีกับพวกทาส "พระนายไวยอธิบายว่า ถ้าแม้ว่าข้าพเจ้าพิสูจน์ความเชื่อวาญได้แล้วก็ทรงเรียกใช้กับบุคคลชั้นสูงต่อไป" กลุ่มชนชั้นสูงจึงเป็นกลุ่มที่ทรงอำนาจอธิปไตย เป็นเจ้าชีวิตของพวกเขาเหล่านี้ บรัดเลเล่าว่าในวันนั้นเขาได้เห็นทาสถูกทอดทิ้งให้

อยู่ใต้โรงเก็บเรือแจวและมีอาคารขาดอาหารอย่างแรงโดยปราศจากผู้ดูแลรักษา หลายคนเป็นอหิวาต์ร้ายแรงและหลายคนเป็นทรพิษขนาดหนักจนเหลือจะเยียวยาได้ เขาได้แต่สั่งยาให้ไปโดยไม่มีควมหวังเลยว่าคนเหล่านั้นจะรอดจากความตาย หลังจากนั้นเขาก็ยังได้ทำการผ่าตัดทาสชื่อดวงซึ่งเป็นฝีก้อนมหึมาที่หัวคิ้วซ้าย

คนจีน เป็นคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ทางการไม่ค่อยให้ความไว้วางใจนัก ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีคนจีนอยู่แล้วในสยามไม่ต่ำกว่า 250,000 คน คนจีนกลุ่มหนึ่งยากจนต้องประกอบอาชีพเป็นกสิกรรมทำเรือและทำงานหนักอื่นๆ คนจีนกลุ่มหนึ่งทำมาหากินด้วยความขยันขันแข็ง บ้างก็ทำเหมืองทางใต้ บ้างก็ทำการค้า ทำไร่อ้อย ผลิตน้ำตาลโดยมีโรงงานของตนเอง เป็นเจ้าของโรงสี แต่คนจีนบางกลุ่มก็ตั้งตัวเป็นอ้อย ลักลอบทำงานทุจริตต่างๆ เช่นในปี 2387 สมัคณลักของจีนลักลอบขายฝิ่นและถูกจับที่ปากน้ำ พ.ศ.2488 มีการบุกจับโจรสลัดจีนที่สาครบุรีฐานลักลอบขายฝิ่น ในการต่อสู้ครั้งหนึ่งพระคลังเป็นผู้นำจับได้มาคนจีนไปประมาณ 300-400 คน และต่อมาได้สู้รบกับสมัคณจีนที่ยึดจะเชิงเทรา พระคลังกับเจ้าพระยาบดินทร์ปราบอ้อยยั้งลงได้แต่ได้มาคนจีนตายนับพันคน ผลก็คือรัฐบาลจับจ้องมองดูคนจีนเป็นพิเศษ และเมื่อมิชชันนารีเดินทางมาถึงเมืองไทยทางการให้ไปพักแถวสำเพ็งซึ่งเป็นถิ่นคนจีน และทางการก็พลอยเฟื่องเลี้ยงพวกฝรั่งไปด้วย

เมื่อมิชชันนารีเข้ามาในประเทศไทยนั้น เป็นช่วงที่กลุ่มเจ้านายและขุนนางมีฐานะ เศรษฐกิจที่ร่ำรวยเพราะควบคุมระบบการค้ากับต่างประเทศ และเป็นผู้กำหนดภาษีปากเรือสำหรับ ชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในสยาม หมอจอห์นสันและหมอโรบินสันเล่าว่า 2 ในช่วงวันที่ 21 สิงหาคม 1835 (ซึ่งเป็นวันที่หมอเขียนจดหมายไปถึงนิตยสาร Missionary Herald ในสหรัฐอเมริกา) สยามเป็นแหล่งท่าเรือสำเภาสินค้าจากต่างประเทศประมาณ 40-50 ลำ เจ้านายและขุนนางเหล่านี้คือผู้ที่เผชิญหน้ากับกระแสอารยธรรมตะวันตกซึ่งมีผู้นำเข้ามา กลุ่มแรกๆคือคณะ มิชชันนารีซึ่งมีอำนาจจักรวรรดินิยมหนุนหลัง

สมัยรัชกาลที่ 3 สยามได้เผชิญสถานการณ์การถ่ายทอดความศิวิไลซ์จากโลกตะวันตก วันที่ 11 มกราคม พ.ศ.2386 มีเรือกำปั่นใช้เครื่องจักรไอน้ำแล่นเข้ามาในกรุงเทพฯเป็นลำแรก คนไทยแตกตื่นไปดูกันมาก เรียกว่าเรือกำปั่นไฟ เพราะมีควันไฟพลุ้งออกมาจากปล่องกลมๆ ในพ.ศ.2398 มีวิศวกรฝรั่งมาตั้งอยู่ต่อเรือโดยตอบนบกแล้วปล่อยเรือให้ล่องไปตามรางจนไปลอยในน้ำได้ วิศวกรผู้นี้ชื่อ นายแดเนียล แมลลิน ชาวอังกฤษซึ่งเป็นทั้งเจ้าของและผู้สร้าง อยู่เรือกำปั่นที่ตอในอู่นี้มีทั้งเรือกำปั่นใบและเรือกำปั่นไฟ ส่วนคนไทยนั้นในปีเดียวกัน เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ได้เป็นผู้อำนวยการสร้างเรือกลไฟให้เป็นเรือพระที่นั่ง และมีคนไทยต่อเรือแบบนี้ขึ้นมาหลายลำ ใน พ.ศ. 2409 เกิดอุบ่างกอดด็อกซึ่งได้ลงโฆษณาในบางกอกกริคอร์เดอของบริดเลด้วย นอกจากนี้ก็มีการตั้งโรงงานน้ำตาลทราย หรือโรงหีบแบบติดตั้งเครื่องจักรโรงแรก ซึ่งเป็นของพระภิกษุสมมติบริบูรณ์ (เจ้าสุ่ยม) เกิดโรงเลื่อยจักรขึ้นในกรุงเทพฯ มีสินค้าใหม่ๆเข้ามาขาย เช่นนาฬิกา น้ำแข็ง ไฟแก๊ส โรงสีข้าว(โรงสีไฟ) โรงสีโรงแรกในกรุงเทพฯ ตั้งขึ้นเมื่อเดือนตุลาคม 2401 เป็นโรงสีของชาวอเมริกัน ชื่อโรงสีสตีม ไรซ์ มิล ของนาย ไมเคิล เกอวี หลังจากนั้นก็มีฝรั่งมาตั้งโรงสีไฟอีก 5 โรง เทคโนโลยีเหล่านี้เป็นของแปลกประหลาดและเป็นสิ่งที่ทำให้คนไทยต้องยอมรับใน "ความศิวิไลซ์" ของพวกฝรั่งแต่ก็ไม่ยอมรับว่าตนเป็นชาติที่ป่าเถื่อนดังเช่นที่ฝรั่งบางคนพยายามจะยึดเยียดให้

²Extracts From A Letter of Messrs.Johnson and Robinson, Missionary Herald Vol.XXXI, Dated at Bangkok,Aug.21,1835

ฉากของเรื่องที่เกิดขึ้นมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองบางกอก ซึ่งติดต่อกับนครมาคาบายกับประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง เลยไปถึงยุโรปและอเมริกา ความกดดันทางการเมืองทำให้หัวเมืองภาคใต้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างบริดเล็กับเจ้าพระยานครฯ นอกจากนี้ปัญหาสุขภาพทำให้เกิดจากสถานพักพิงที่อ่างหิน และปัญหาการคุกคามของฝรั่งเศสทำให้เกิดจากจันทบุรี

II. บุคคลที่เกี่ยวข้อง

2.1 กลุ่มปัญญาชนชั้นสูงอนุรักษ์นิยมที่เป็นกระแสหลัก (Dominant) ในสมัยรัชกาลที่ 3

2.1.1 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

เสด็จขึ้นครองราชสมบัติเมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม 2367 เมื่อทรงพระชนมายุได้ 37 พรรษา ในระหว่างที่ประเทศเริ่มเผชิญกับกระแสรุนแรงของลัทธิตะวันตก ทรงเป็นเจ้านายนักรบที่กล้าหาญเห็นได้จากความสำเร็จในสงครามเก้าทัพ และทรงเป็นนักการค้าที่มองเห็นการณ์ไกลในการค้าขายทางเรือสำเภากับประเทศใกล้เคียงจนเกิดพระราชทรัพย์จำนวนมาก ทรงมีวิญญู มีอิทธิพล อันทำให้พระองค์ได้รับเลือกให้ขึ้นครองราชย์ จอห์น ครอเฟิร์ด (John Crawford) เขียนถึงพระองค์ท่านว่า "บรรดาชาวยุโรปต่างพากันมีทรศนะต่อพระองค์ว่า ทรงมีพระปรีชาสามารถ ฉลาดเฉลียว และทรงรอบรู้เป็นเลิศ"³

ครอเฟิร์ด เดินทางมาสยามในปี 2364 เพื่อเจรจาเปิดการค้าเสรี ไทยต้อนรับอย่างดี แต่การเจรจาในครั้งนั้นไม่มีสิ่งใดก้าวหน้าหรือเป็นทางการ เพราะคนไทยไม่ยอมค้าขายกับฝรั่ง เนื่องจากเกรงว่าจะมีอันตรายทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวพันด้วย ครอเฟิร์ดเขียนเอาไว้ว่าการที่คนไทยไม่เต็มใจจะค้าขายกับฝรั่งเพราะพวกจีนได้เตือนชาวไทยให้ระวังพวกอังกฤษให้ตีเพราะพวกนี้จะใช้อุบายหวานล่อมเอากการค้าขึ้นบังหน้าแล้วจะขอตั้งโรงงานอุตสาหกรรม และในที่สุดจะหาทางเข้ายึดเอาบ้านเมืองเสียเลย พวกจีนหาว่าพวกอังกฤษเป็นพวกทะเลาะทะเลาะกันที่สุด ในพวกฝรั่งด้วยกันที่เดินทางมายังตะวันออก ข้าราชการไทยหลายคน "ได้แสดงความฉลาดรู้เท่าทันถึงเรื่องอำนาจของเราในอินเดีย ซึ่งในฐานะอย่างนั้นไม่น่าจะรู้ได้เลย" แต่ไทยยอมทำการค้ากับเรือสินค้าอเมริกันเพราะต้องการปืน

อย่างไรก็ตาม พระบรมราชาบายที่ตรงไปตรงมาในการจัดการกับปัญหาทำให้ชาวต่างประเทศบางกลุ่มโดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกมิชชันนารีไม่ค่อยชอบพระองค์ท่านนัก ความเป็นธรรมราชาทำให้ฝรั่งติเตียนพระองค์อยู่บ่อยๆว่าทรงใส่พระทัยแต่ในพระพุทธศาสนาเกินไป (จนฝรั่งไม่มีความหวังในการจะชักจูงให้พระองค์ทรงเข้ารับ) ทรงพระราชทานพระราชทรัพย์จำนวนมากเพื่อการสร้างและบูรณะวัดวาอาราม ในเรื่องวิทยาการการแพทย์ก็ไม่ทรงไว้วางพระทัยหมอฟรีงเท่ากับหมอไทยจนถึงกับไม่ทรงแนะนำให้เจ้าฟ้ามงกุฎรัชทายาทกับหมอฟรีง

มิชชันนารีกล่าวหาว่าพระองค์ทรงเคร่งศาสนาพุทธมากเกินไป แต่ในความเป็นจริง พระองค์ทรงเปิดโอกาสให้กลุ่มศาสนาทำงานมากพอสมควร พวกคาทอลิกเข้ามาเผยแพร่ศาสนาตั้งแต่สมัยอยุธยา ในปี 2373 ได้ทำงานอย่างเป็นระบบมากขึ้น ในปี 2392 ได้มีสังฆราชมาประจำ และมีพระคาสิคชาวยุโรปอยู่ 8 องค์ด้วยกัน และยังมีแม่ชีติดตามมาอีกด้วย พวกโปรเตสแตนต์จะทำงานอย่างเข้มแข็งมากกว่า มีความพยายามอย่างหนักที่จะชักจูงคนไทยให้เข้ารับ มีการตั้งโรงเรียนสอนภาษาจีน รักษาโรคภัยไข้เจ็บ ในปี 2393 มีมิชชัน

³ John Crawford, Journal of an Embassy from the Governor General of India to the Court of Siam and Cochin China, 2nd ed. (London: Colburn and Bentley, 1830) Vol. I p.193

นารีโอเมริกันมาสอนศาสนาอยู่ถึง 3 คณะคือคณะแบปติสต์ คณะ ABCFM และคณะเพรสไบทีเรียน ในปี 2392 เกิดคดีร้ายแรงขึ้น สมเด็จพระนั่งเกล้าฯทรงพระพิโรธบาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่ขัดรับสั่งไม่ปล่อยสัตว์ที่ถูกกักขังให้รอดจากความตายคราวเกิดไข้ป่วงระบาด บาทหลวงทั้ง 8 รูปจึงถูกเนรเทศ สำหรับพระสังฆราชชาวฝรั่งเศสและพวกโปรเตสแตนต์ได้ยินยอมทำตามพระราชประสงค์โดยส่งห่านเปิดไถ่เข้าไปถวายให้ทรงปล่อยเพราะเห็นว่าไม่เป็นการผิดหลักศาสนาแต่อย่างใด⁴ ครั้นปีต่อมาที่ทรงขัดพระทัยพวก โปรเตสแตนต์และได้รับสั่งให้จำขังพวกครูที่เข้ารีต 4 คน บรัดเลย์บันทึกว่า⁵ การที่ทรงพิโรธก็เพราะได้เอาพระราชกำหนดกฎหมายไปพิมพ์ที่โรงพิมพ์ของพวกเขา ทิ้งเอาตัวภาษาบาลีไปพิมพ์พระคัมภีร์ไบเบิลที่แปลออกมาเป็นภาษาไทย และการที่ได้นำหนังสือที่ขัดกับหลักพระพุทธศาสนาเข้ามาในพระราชอาณาจักรก็เป็นอีกเหตุหนึ่งด้วย

ในรัชสมัยของพระองค์ มีนโยบายสำคัญในการปราบปรามแหล่งช่องสุ่มโจรและพวกค้าฝิ่น มีการปราบปรามพวกค้ายาฝิ่นอย่างเอาจริงเอาจัง ตลอดจนมีการออกประกาศเลิกสูบฝิ่นโดยว่าจ้างให้บรัดเลย์พิมพ์ประกาศนี้ถึง 9000 แผ่น (ความสนพระทัยเรื่องการพิมพ์ของรัชกาลที่ 3 มาลดน้อยถอยลงเมื่อปรากฏว่าในภายหลังว่าพวกมิชชันนารีชอบตีพิมพ์หนังสือที่ผิดกฎระเบียบของสยาม รวมทั้งมีการตีพิมพ์หนังสือมาตุถูกศาสนาพุทธ) การปราบปรามนี้มีต้นเหตุมาจากพวกอั้งยี่ชาวจีนที่ชอบทำผิดกฎหมาย ฝ่ายไทยได้ปราบปรามพวกอั้งยี่ตั้งแต่ปีที่ขึ้นเสวยราชย์ และยังมีการปราบปรามตามมาอีกหลายครั้ง เช่นปราบพวกค้ายาฝิ่นในปี 2380 และที่สำคัญคือเหตุการณ์ในปี 2391 ซึ่งเจ้าพระยาพระคลังและเจ้าพระยาบดินทร์เดชาปราบปรามอั้งยี่ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเข้าปล้นโรงงานทำน้ำตาลและฆ่าเจ้าของโรงงานซึ่งเป็นชาวจีนด้วยกัน ปัญหาชาวจีนที่คุกรุ่นอยู่ตลอดรัชกาลทำให้พวกมิชชันนารีที่มาแจกใบปลิวภาษาจีนในหมู่ชาวจีนต้องประสบความยุ่งยากเพราะความไม่ไว้วางใจจากทางการที่เกรงว่าพวกฝรั่งจะเข้ามายุ่งชาวจีน

ช่วงเปลี่ยนผ่านจากยุคเก่าไปสู่ยุคใหม่นี้ทำให้รัชกาลที่ 3 ทรงต้องแก้ปัญหาด้วยความยากลำบาก ไม่มีใครสามารถคาดคะเนได้ว่าจะมีอีกกี่ประเทศในแถบเอเชียที่ต้องตกเป็นเมืองขึ้นฝรั่ง และฝรั่งชาติใดที่จะขึ้นมามีบทบาทสูงสุด พระบรมวงศานุวงศ์ส่วนใหญ่ไม่เคยเปิดตัวเข้าหาชาวต่างชาติมาก่อน และน้อยพระองค์ที่จะมีความรู้ทางภาษาอังกฤษและรู้สถานการณ์โลกโดยกว้างขวาง

บทบาทของพระองค์ท่านในขณะนั้นก็คือการพុងสยามให้รอดพ้นจากการยึดครองของต่างชาติในยุคจักรวรรดินิยม **ไม่ทรงไว้วางพระทัยในชาวต่างชาตินัก** เมื่อกตสลาฟ มิชชันนารีโปรเตสแตนต์เข้ามาในสยามก็ตกอยู่ในท่ามกลางการกวดขันดูแลจากทางการด้วยความไม่ไว้วางใจว่ากตสลาฟซึ่งมาทำงานอยู่ในหมู่คนจีนจะมีนโยบายแอบแฝงอย่างอื่นหรือไม่ ในฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ทรงผ่อนปรนและปิดกั้นตามสถานการณ์ เช่นเมื่อไทยมีสัมพันธไมตรีกับต่างชาติ อังกฤษไม่มีที่ท่าจะรุกรานไทยทางภาคใต้ ก็ทรงเปิดเสรีให้แก่มิชชันนารีในการเผยแพร่ศาสนาตามสมควร ชาวบ้านสามารถพูดคุยปะคบหากับฝรั่งได้ แต่เมื่อสถานการณ์ไม่น่าไว้วางใจ ชาวบ้านก็รู้สึกว่าไม่สามารถไปรับแจกหนังสือจากฝรั่งได้อีก ฝรั่งเองก็อาจจะเดือร้อนในเรื่องที่อยู่อาศัยเช่นหมอบรัดเลย์ถูกไล่ออกจากบ้านที่ข้างวัดเกาะเพราะทางการกำลังเฟื่องเสียงพวกคนจีนที่มิชชันนารีเข้าไปทำงานอยู่ด้วย แม้แต่หนังสือที่แจกเป็นภาษาจีนทางการก็ส่งขุนนางมาขอไปแปลเพื่อให้ทราบเจตนารมณ์ที่แท้จริงของคนเหล่านี้ **บทเรียน**

4 Bangkok Calendar 1850 ใน Siam Repository เล่ม 1 , 1869 หน้า 347

5 Dan Beach Bradley WAbstract of the Journal of Rev.Dan Beach Bradley,M.D." Medical Missionary in Siam 1835-1837,ed.by Rev.George Haws Feltus (Cleveland: Dan F.Bradley 1936) P.127-128

แห่งการคุกคามของอังกฤษในการเข้ายึดครองจีนทำให้ราชสำนักไทยต้องระแวงระวังเป็นอย่างมาก ลักษณะเช่นนี้ทำให้ชาวต่างชาติวิจารณ์ว่าเอาแน่นอนอะไรกับทางการไทยไม่ได้เพราะประเดี๋ยวดีประเดี๋ยวร้าย

ปัญหาระหว่างไทยกับต่างประเทศที่รุนแรงในสมัยนี้ก็คือปัญหาทางภาคใต้ อังกฤษได้เกาะหมากเป็นเมืองขึ้นในปีพ.ศ.2329 โดยบริษัทอีสต์อินเดียได้ขอเข้าไปจากสุลต่านแห่งเกาะหมาก พ.ศ.2343 ทางบริษัทได้ขอเช่าผืนแผ่นดินที่อยู่ตรงข้ามกับตัวเกาะที่อังกฤษตั้งชื่อว่ามณฑล Wellesley ในปี 2367 ออลันดาตกลงยกสิทธิในดินแดนแหลมมลายูให้เป็นสิทธิของอังกฤษ หลังจากนั้นอังกฤษก็แผ่อิทธิพลเข้ามาในภูมิภาคนี้มากขึ้นและมีสยามเพียงประเทศเดียวที่ขัดขวาง การแผ่อิทธิพลของอังกฤษ เพราะรัฐต่างๆเช่นไทรบุรี เปรัก กลันตัน ตรังกานู ยังต้องส่งบรรณาการมาให้สยาม ปี 2368 เฮนรี เบอร์นี (Henry Burney) ได้เป็นเอกอัครราชทูตมาเจริญพันธไมตรีกับสยาม ช่วยระงับข้อพิพาทระหว่างไทยกับอังกฤษมิให้เกิดความรุนแรงขึ้นมาได้ระดับหนึ่ง แต่ก็ไม่มีควมคืบหน้าอะไรมากเพราะขณะนั้นไทยกำลังหาควระวางอังกฤษที่กำลังทำ สงครามกับพม่า การเจรจาประสบความสำเร็จในปี 2369 เมื่อสยามทำสัญญาพาณิชย์ฉบับแรกกับประเทศตะวันตก

แต่ภาคใต้ก็ยังไม่มืทีท่าว่าจะสงบ เกิดปัญหาเปรักซึ่งเจ้าพระยานครพยายามดูแลให้ส่งเครื่องราชบรรณาการมาสยาม ทำให้อังกฤษกลัวว่าสุลต่านเปรักจะถูกข่มขู่ให้มาขึ้นกับสยาม ในปี 2369 อังกฤษจึงส่งร้อยเอกเจมส์ โลว์ (James Low) มาดูแลเปรักเพื่อมิให้เปรักเข้าสวามิภักดิ์ต่อสยาม ร้อยเอก เจมส์ โลว์ผู้นี้คือผู้ที่ได้สั่งให้ตีพิมพ์หนังสือไวยากรณ์ไทยอันเป็นหนังสือไทยที่ถูกตีพิมพ์เล่มแรกในประเทศอินเดีย ต่อมาในปี 2374 ก็เกิดปัญหาไทรบุรีขึ้นมาอีก เพราะชาวมลายูไม่ต้องการให้คนไทยเข้ามาปกครอง เจ้าพระยาพระคลังและเจ้าพระยานครต้องยกทัพไปปราบปราม หลังจากนั้นความวุ่นวายในหัวเมืองภาคใต้ก็ดำเนินต่อไปอีกเป็นสิบๆปี จนถึงปลายรัชกาลสถานการณ์จึงดีขึ้นเพราะไทยยอมรับสิทธิของอังกฤษในแหลมมลายู

ในปีพ.ศ.2393 ปลายรัชกาลพระนั่งเกล้าฯ รัฐบาลอังกฤษได้ส่งเซอร์ เจมส์ บรู๊ค (Sir James Brook) เป็นทูตถือพระราชสาส์นมายังกรุงสยามขอทำสนธิสัญญาใหม่แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ความขัดแย้งทำให้สยามพากันหาควระวางว่าอังกฤษอาจจะกลับมาอีกและคราวนี้เพื่อรุกรานสยาม เสนาอำมาตย์แตกออกเป็นสองฝ่ายๆหนึ่งต้องการให้อังกฤษลดความปรารถนาของตนเองลงแต่ส่วนของกลุ่มหัวใหม่เห็นว่าไทยไม่สามารถมองข้ามอำนาจของอังกฤษได้เลยท่ามกลางความสับสนวุ่นวายเหล่านี้ก็ถึงเวลาสิ้นรัชกาล คนกลุ่มหลังนี้คือความหวังของฝรั่งตะวันตกทั้งในทางการเมือง การศาสนา และการพาณิชย์

เซอร์เจมส์ บรู๊คได้รายงานไปถึงรัฐบาลอังกฤษว่า

"ข้าพเจ้าไม่เห็นชอบในวิธีการที่จะใช้กำลังบังคับราชสำนักกรุงสยามให้ยอมในสิ่งที่เราประสงค์ แท้ที่จริงในขณะนี้ข้าพเจ้าคิดว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงราชการในแผ่นดินเป็นการใหญ่ เราควรต้องเตรียมตัวรับเหตุการณ์ใหม่นี้ เราควรจะเลือกเฟ้นหาเจ้านายไทยที่เห็นว่าเหมาะสมให้ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน...และเจ้านายพระองค์นั้นซึ่งข้าพเจ้าเห็นชอบก็บังเอิญเป็นรัชทายาทโดยชอบธรรมด้วย เจ้านายพระองค์นี้ทรงนิยมอารยธรรมฝรั่ง มีความรู้ในภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี และทรงรอบรู้ในวิทยาศาสตร์ยุโรปเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะวิชาดาราศาสตร์"⁶

⁶อ้างในประยท สิทธีพันธ์, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม, สำนักพิมพ์สยาม 2516 หน้า 96

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่ผลิตพลีนด้วยการเล่นระการพ็อนรำขับร้อง ทั้งทรงทำงานหนักตลอดรัชกาล ทรงประชวรหนักเมื่อเดือนกันยายน 2393 และได้สวรรคตเมื่อวันที่ 2 เมษายน 2394 รวมได้ทรงอยู่ในสิริราชสมบัติเป็นเวลา 27 ปี

เจ้าฟ้ามงกุฎจีนครองราชย์ท่ามกลางแรงสนับสนุนของชาวไทยและต่างชาติ นโยบายของสยามก็เปลี่ยนไป ดังจะได้กล่าวต่อไป

2.1.2 สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (เจ้าคุณชายทัต) เป็นอีกท่านหนึ่งที่สามารถจัดอยู่ในหมวดขุนนางแบบเก่าได้ ท่านเป็นบุตรคนที่ 10 ของเจ้าพระยามหาเสนา และคุณนวลเกิดเมื่อปี.ศ. 2334 เป็นน้องชายร่วมบิดามารดากับเจ้าคุณชายดิศเข้าถวายตัวในรัชกาลที่ 1 ได้เป็น "นายสนิทหุ้มแพร" ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 2 ได้เป็นจมื่นเด็กษา เป็นพระยาศรีสุริยวงศ์ จางวางมหาดเล็ก ตามลำดับ ต่อมาในรัชกาลที่ 3 ได้เลื่อนเป็นพระยาศรีพิพัฒน์ รัตนราชโกษา ในรัชกาลที่ 4 ได้เป็นเจ้าพระยา และสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติฯ ในรัชกาลเดียวกัน พวกเขาวิงนียมเรียกท่านว่า "สมเด็จพระยาองค์น้อย" เป็นผู้ที่ได้รับความไว้วางพระทัยจากรัชกาลที่ 3 มาก และแม้ท่านจะถูกฝรั่งวิจารณ์ว่าเป็นคนหัวเก่าแต่ ท่านก็เป็นอีกคนหนึ่งที่ถูกบังคับให้เจ้าฟ้ามงกุฎเสด็จขึ้นครองราชย์

สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ เป็นนักรบเช่นเดียวกับผู้กล้าหาญทั้งหลายในอดีต ครั้งเป็นพระยาศรีพิพัฒน์ เคยเดินทัพไปปราบปรามคนภูมัตตะวะซึ่งเป็นกบฏเมื่อปี 2381 พระยาไทรบุรี (บุตรเจ้าพระยานคร) มีอาชญากรรมของตนได้ก่อพยุพหนีมาหาตใหญ่และมีใบบอกมาที่พระนคร พระยาศรีพิพัฒน์เดินทางไปทำศึกแล้วจัดการดูแลที่สงขลาต่ออีก 2 ปีจึงกลับพระนคร เหตุการณ์ในช่วงนี้เกิดขึ้นหลังจากหมอบรัดเลเข้ามาเมืองไทยได้ 3-4 ปี จึงเป็นช่วงที่เหตุการณ์ทางการเมืองไม่ปกตินัก เพราะอังกฤษหนุนหลังกบฏทางภาคใต้อยู่ ความระส่ำระสายทางภาคใต้ทำให้เจ้าพระยานครแลบุตรชายต้องเดินทางมาราชการในกรุง เทพบ่อยๆ ทำให้ได้รู้จักสนิทสนมคุ้นเคยกับบริดเล ดังในบันทึกของบริดเลได้กล่าวถึงเจ้าพระยานครบ่อยๆโดยเรียกชื่อท่านว่า King of Ligore หรือ"กษัตริย์เมืองละคร"

พระยาศรีพิพัฒน์ได้มีบทบาททางต่างประเทศด้วย หมอบรัดเลก็กล่าวถึงท่านผู้นี้ในที่หลายแห่ง และเคยวิจารณ์ว่าท่านคือผู้ที่มีอำนาจที่สุดในสยาม ในปี 2393 รัฐบาลอเมริกันส่งทูตชื่อ นายโจเซฟ บัลเลสเดย์ เข้ามาเจริญการพระราชไมตรีแต่ทูตผู้นี้ไม่เคารพประเพณีสยาม เวลานั้น พระยาพระคลังไปราชการจังหวัดชุมพร พระยาศรีพิพัฒน์รับหน้าที่รับแขกแทน ท่านไม่ยินยอมให้ทูตอเมริกันเข้าเฝ้า ดังเรื่องราวปรากฏในพงศาวดารดังนี้

"ท่านพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา ตอบความว่า ทูตขอเข้ามาครั้งก่อนๆ ก็มีขุนนางเข้ามาเป็นยศศักดิ์มาก ครั้งนี้ โจเซฟ บัลเลสเดย์ เป็นทูตเข้ามา ก็มีแต่ตัวคนเดียว หนีบราชสาส์นก็ให้มีสเตอร์สมิธ บุตรหมอยอนซึ่งอยู่ ณ กรุงเทพมหานครนี้หัวตามกันกับกรมกันหนึ่งหนีบรักแร้มาเท่านั้น ผิดด้วยธรรมเนียมฝ่ายสยามนัก จะให้เข้าเฝ้าไม่ได้ โจเซฟ บัลเลสเดย์ตอบว่า เดียวนี้ธรรมเนียมยุโรปเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมใหม่ไม่เหมือนครั้งก่อน ใ้ราชทูตผู้เดียวเท่านั้น ราชสาส์นก็ไม่ได้หมึก ถอดราชทูตเป็นใหญ่แล้ว โกรธลุกขึ้นขึ้นเดินออกไป แล้วหันหน้ามาว่า หนังสือเจ้าแผ่นดินอเมริกันที่มีเข้ามาครั้งนี้ จะรับหรือไม่รับ ท่านพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาตอบว่า หนังสือนั้นจะส่งให้ก็รับ แต่จะให้เฝ้านั้น ไม่ได้ ด้วยผิดธรรมเนียมอยู่"

ในสมัยรัชกาลที่ 4 เซอร์จอห์น เบาริง เข้ามาเจรจาทางการทูต สมเด็จพระยาองค์ใหญ่และองค์น้อยได้อยู่ในขณะเจรจาทูตครั้งนี้ด้วย สมเด็จพระยาองค์น้อยไม่เห็นด้วยกับการก่อตั้งสถานกงสุลในแผ่นดินสยาม และการที่ไม่ยอมให้คนในบังคับอังกฤษขึ้นศาลไทย

และข้อที่ว่าให้ไทยเลิกผูกขาดทางการค้า ตลอดจนถึงเรื่องการซื้อขายของในพระคลังสินค้าด้วยความขัดแย้งเหล่านี้ทำให้การเจรจาเป็นไปได้เป็นอย่างดีและด้วยบรรยากาศที่ไม่สู้ดีนัก แต่อย่างไรก็ตามในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงยอมยอมทำให้การเจรจายุติลงได้เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2398

การเจรจาดูเหมือนแก่ประโยชน์แผ่นดินนี้ ทำให้เบาริงเขียนวิจารณ์สมเด็จพระยาองค์ใหญ่ไว้ว่า อายุ 68 ปีแล้วและไม่ค่อยแข็งแรง เป็นเจ้าของเรือเดินทะเล 5 ลำ ซึ่งไปมาค้าขายกับจีน สิงคโปร์ และชวา ส่วนสมเด็จพระองค์น้อยนั้น เบาริงวิจารณ์ว่าฝังหัวอยู่กับการค้าผูกขาด บรัดเลย์ยังเขียนถึงสมเด็จพระองค์น้อยว่า นอกจากพระมหากษัตริย์แล้วสมเด็จพระองค์น้อยคือผู้ที่มีอำนาจมากในแผ่นดิน แต่มีทัศนคติที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงลงชนิดที่จะขยายการค้าและอิทธิพลของต่างชาติ การต่อต้านนี้พบอุปสรรคเนื่องจากพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหฤทัยโอนอ่อนมากกว่า จึงทำได้แต่เพียงกักกันไม่ให้สยามได้ผูกมิตรกับประเทศมหาอำนาจตะวันตกอย่างสนิทชิดเชื้อจนเกินไปนัก บรัดเลย์วิจารณ์อีกว่า "สมเด็จพระองค์น้อยนั้น" คือตัวแทนของสยามยุคเก่าที่กำลังจะจากไปอย่างรวดเร็ว⁷ อย่างไรก็ตาม การเจรจาของครอเฟิร์ดครั้งนี้สร้างโอกาสให้แก่ฝรั่งในเมืองไทยในการทำการค้าเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก สมเด็จพระยาองค์น้อยถึงแก่พิราลัยเมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2399 รวมอายุได้ 65 ปี

2.2 กลุ่มปัญญาชนชั้นสูงหัวก้าวหน้าที่เป็นกระแสรอง (subordinate) ในสมัยรัชกาลที่ 3 แต่ "กว้าง" กลับมาเป็นกระแสหลัก (Dominant) ในสมัยรัชกาลที่ 4 และปรับกรอบของตนให้มีความเป็นอนุรักษ์มากขึ้น

2.2.1 เจ้าฟ้ามงกุฎ : เจ้าฟ้าผู้ "ศิวิไลซ์"

เจ้าฟ้ามงกุฎฯ หรือเจ้าฟ้าใหญ่ ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2347 ประสูติแต่สมเด็จพระศรีสุริเยนทรามาตย์ เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2394 ทรงมีความเกี่ยวข้องกับนิเทศศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ตลอดรัชกาล เพราะทรงมี "หัวสมัยใหม่" เป็นผู้นำกลุ่มหัวก้าวหน้าหรือ สยามหนุ่ม (Young Siam) ซึ่งมีความขัดแย้งกับ สยามเก่า (Old Siam)

อันการที่เจ้าฟ้ามงกุฎฯ จะได้ขึ้นครองราชย์นี้ ก็มีได้เป็นไปโดยราบรื่น ทรงพลาดมาตั้งแต่ครั้งกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ได้ราชสมบัติแล้ว กลุ่มคนที่เป็นปฏิปักษ์ของพระองค์คือหม่อมไกรสร หรือกรมหลวงรักษัรณเรศ ซึ่งแสดงความไม่เป็นมิตรกับเจ้าฟ้ามาตั้งแต่ก่อนผนวชจนถึงเมื่อผนวชแล้ว กรมหลวงรักษัรณเรศนี้เป็นโอรสในรัชกาลที่ 1 กับเจ้าจอมมารดาน้อย เป็นผู้ได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้กำกับกรมคลังมหการในรัชกาลที่ 3 เจ้าฟ้ามงกุฎฯ ทรงถูกเพ่งเล็งสงสัยในหลายเรื่อง แม้เมื่อพระสงฆ์และภคินีไปกราบพระองค์ที่วัดสมอรายมากขึ้นก็มีคนปล่อยข่าวว่าคนกลุ่มนี้มีวัตถุประสงค์ทางการเมือง รัชกาลที่ 3 มีพระราชประสงค์จะขจัดปัญหานำรัคาญนี้จึงเชิญเสด็จเจ้าฟ้ามาประทับเสวยที่วัดบวรนิเวศในพระนครเมื่อพ.ศ.2379 เวลานั้นพระชันษาได้ 32 พรรษา ทรงผนวชได้ 12 พรรษา พระสุเมธมุนี พระอุปัชฌาย์ของเจ้าฟ้าฯ ถูกกลั่นแกล้งให้สึก แม้กระทั่งกลั่นแกล้งใส่บาตรด้วยข้าวต้มให้ร้อนมือที่อุ้มบาตร⁸ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงไว้ในพระบรมราโชวาทถึงพระราชโอรส เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เมื่อ 23 พฤศจิกายน 2436 ตอนหนึ่งว่า

⁷Walter Vella, Thailand Under Rama III 1824-1851, J.J. Augustine Incorporated Publisher, Locust Valley, New York, 1957

⁸อ.ประยูร สิริพิพันธ์, สมเด็จพระจอมเกล้า เจ้ากรุงสยาม, สำนักพิมพ์สยาม 2516 หน้า 57

"ยังหม่อมไกรสรอีกรายหนึ่ง เป็นคนใจพาลสันดานหยาบ ประพฤติความชั่วต่างๆเป็นอันมาก เป็นปฏิบัตินอกหน้ากันตรงๆกับทูลกระหม่อม (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า) เพราะความประพฤติชั่วร้ายและน่าใจทจริตของหม่อมไกรสรไม่สมควรจะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน จึงเผอิญให้เกิดความจนถึงต้องประหารชีวิตในปลายรัชกาลที่ 3 ครั้นทูลกระหม่อมได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้วก็ได้ทรงอามาตของเวรกับบุตรหม่อมไกรสร กลับเอามาทรงชูปเลี้ยงใช้สอยสนนินได้เบียดหัดยิ่งกว่าหม่อมเจ้า..."

เสด็จออกผนวชเมื่อผ่านรัชกาลที่ 3 ไปได้ 4 ปี โดยทรงออกผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวังเมื่อปีพ.ศ. 2372 สมเด็จพระสังฆราชวัดมหาธาตุเป็นอุปชฌาย์ ทรงประทับแรม ณ วัดมหาธาตุ 3 วัน จึงย้ายไปจำพรรษา ณ วัดสมอราย ซึ่งเคยเป็นที่ประทับของรัชกาลที่ 2 เมื่อทรงผนวช ทรงเบื่อหน่ายในรูปแบบปฏิบัติของสมณะแต่เดิม จนได้พบพระสงฆ์รามัญท่านหนึ่งจึงได้ปรารภศรัทธาในธรรมยุติกนิกายในศักราช 1817 ปีระกา สัปดาห์เสด็จแวะเวียนไปมาระหว่างวัดสมอรายกับวัดมหาธาตุ เล่าเรียนหนักไปทางปริยัติสืบมา

บารมีของพระองค์เป็นที่ประจักษ์แม้ตั้งแต่ยังทรงผนวช ระหว่างทรงผนวชได้จาริกไปยังมณฑลต่างๆ ครั้งหนึ่งเสด็จไปประพาสที่โคกปราสาทร้าง ณ สุโขทัย พบแท่นศิลาอยู่ริมเนินมหาปราสาท คนเกรงกลัวว่าเป็นศาลเจ้าศักดิ์สิทธิ์มากแม้จะเดินเข้าใกล้ยังกลัวเกรงจะเจ็บไข้ได้ป่วย เจ้าฟ้าฯไม่ทรงเชื่อเสด็จประทับบนที่นั่ง รับสั่งว่ามาอยู่ท่ามกลางป่า ไปอยู่บางกอกด้วยกันจะได้ฟังเทศน์จำศีลแลชมเมืองหลวงสนุกกว่า แล้วให้ชะลอลงแพมากรุงเทพฯ ได้ก่อเป็นแท่นแล้วเอาแผ่นศิลานั้นไว้ที่แท่นใต้ต้นมะขามหน้าโบสถ์วัดสมอราย เอาไว้ด้วยกันกับเสาศิลาที่จารึกอักษรเขมรที่เอามาจากสุโขทัยคราวเดียวกัน ตกกลางคืนนั้นทรงสุบินว่าชาวเมืองสุโขทัยทั้งไพร่ผู้ดีมาเฝ้าเป็นอันมาก และขอร้องให้ประทับอยู่สุโขทัยนานๆหน่อย ภายหลังเมื่อได้ราชสมบัติได้รับสั่งให้รื้อเอาแผ่นศิลา (คือพระแท่นมนังคศิลาที่พระร่วงได้สร้างขึ้น) และเสาศิลาไปไว้ที่ศาล ณ วัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาเมื่อศักราช 1198 ปีวอก อัฐศกเสด็จมาจำพรรษา ณ วัดบวรนิเวศภายในพระนคร⁹

เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงเปลี่ยนแปลงประเพณีมากมาย ในวันพระราชพิธีบรมราชาภิเษกได้โปรดให้ชาวต่างประเทศเข้าเฝ้าโดยพร้อมเพรียงกัน ทรงเลิกประเพณีบังคับราษฎรปิดประตูบ้านร้านรวงเวลาพระเจ้าแผ่นดินเสด็จผ่านและเลิกประเพณีราษฎรต้องก้มหน้าทักมุดพระเจ้าแผ่นดินเวลาเสด็จผ่าน โปรดเกล้าให้ราษฎรได้เข้าเฝ้าพระองค์โดยใกล้ชิด แต่มิได้หมายความว่าความถึงการยอมรับความเสมอภาคหรืออำนาจของราษฎร เพราะระบบกีดกันระหว่างชนชั้นก็ยังได้ดำเนินสืบมาอีกช้านาน

ความสัมพันธ์กับชาวต่างประเทศ

ระหว่างที่ทรงผนวชกลับเป็นช่วงเวลาที่ เป็นโอกาสให้ได้เรียนรู้เรื่องต่างประเทศ และฝึกพูด เขียน อ่านภาษาอังกฤษและลาติน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเขียนเล่าว่า ระหว่างทรงประทับที่วัดสมอรายได้ทรงรู้จักกับสังฆราชปาเลอกัวส์ (Pallegoix) เจ้าอธิการวัดคอนเซปชัน (วัดบ้านเขมร) ซึ่งมักมาเข้าเฝ้าพระองค์อยู่เนืองๆ ทำให้พระองค์ได้เรียนภาษาละตินและได้แลกเปลี่ยนความรู้กัน ตัวพระองค์ท่านเองสอนภาษาบาลีและภาษาไทยตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีไทยให้ ส่วนภาษาอังกฤษนั้นได้ทรงเรียนกับมิชชันนารีอเมริกันชื่อหมอคัสแวล เมื่อวันที่ 1 ก.ค. 2388 ซึ่งเป็นพรรษาที่ 9 เมื่อเสด็จย้ายมาอยู่วัดบวรฯ สำหรับท่านปาเลอกัวส์นั้นในเวลาต่อมาได้เรียบเรียงหนังสือฝรั่งว่าด้วย

⁹จดหมายเหตุเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ครั้งยังเป็นพระยาราชสุภาวดี จางวางกรมพระสุรัสวดี ต้นสกุล "เพ็ญกุล"

เมืองไทยไว้หลายเล่ม เป็นหนังสืออ้างอิงสำหรับฝรั่งได้เรียนรู้เรื่องเมืองไทย¹⁰ ซึ่งในเวลาต่อมาท่านเซอร์ จอห์น เบาริงได้ใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงในการแต่งหนังสือเรื่อง *The Kingdom and People of Siam*

สำหรับท่านสังฆราชปาเลอกัวส์นั้นแม้เมื่อเสด็จย้ายไปอยู่วัดบวรฯแล้วก็ยังโปรดให้เขาได้เข้าเฝ้าอยู่เนืองๆ และเมื่อเขาถึงแก่กรรมทรงมีพระบรมราชานุญาตให้เรือเคลื่อนขบวนศพผ่านด่านักแพเพื่อไปฝังที่วัดบ้านเขมรได้ ขณะนั้นประทับอยู่ ณ เรือกลไฟพระที่นั่งทรงให้ลดธงเรือพระที่นั่งลง แล้วถอดพระมาลา ก็มพระเศียรลงคำนับศพด้วยความเคารพยิ่ง และยังได้พระราชทานเทียนขี้ผึ้งกับเงิน 200 เฟื้องให้เป็นเกียรติยศเท่าศพข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ตามเรือพระที่นั่ง ตามป้อมลดธงครึ่งเสา และยิงปืนใหญ่หลายนัดเป็นเกียรติแก่สังฆราชปาเลอกัวส์ นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าให้พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นมเหศวรฯเชิญเครื่องขมาศพเสด็จไปฝังแทนพระองค์ด้วย แสดงให้เห็นว่าทรงมีไมตรีกับชาวคริสต์ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มโปรเตสแตนต์หรือกลุ่มคาทอลิก และแสดงให้เห็นถึงการ "ยกเว้น" และ "ให้เกียรติ" ชาวต่างชาติ

ดังนั้น รัชกาลที่ 4 จึงทรงมีความรู้เรื่องภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี ทรงเขียนจดหมายโต้ตอบกับชาวต่างประเทศตั้งแต่ยังทรงเป็นเจ้าฟ้าฯ เช่นจดหมายถึง Mr.G.W.Eddy ชาวอเมริกัน จากวัดบวรนิเวศ เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2391 อธิบายเกี่ยวกับพระนามของพระองค์ว่าคือ "เจ้าฟ้ามงกุฎสมมุติวงศ์" แปลว่า เจ้าชายทรงยศสูงแห่งมงกุฎหรือเจ้าฟ้าผู้เป็นรัชทายาท แต่เพื่อนที่ลังกาซึ่งรู้ภาษามคธเรียกพระองค์ท่านว่า "วชิรญาโณ" แปลว่า ผู้มีความสามารถอันสว่างประดุจเพชร และเรียกเต็มว่า "มกุฎ วชิรญาโณ เถโร" นอกจากนี้ยังทรงมีไมตรีกับชาวต่างประเทศอย่างคงเส้นคงวาตลอดพระชนม์ชีพ

เกี่ยวกับบทบาทของเจ้าฟ้ามงกุฎต่อมิชชันนารีโปรเตสแตนต์นั้น ตอนที่บริดเลเข้ามากรุงสยามนั้นพวกมิชชันนารีแวนความหวังไว้กับเจ้าฟ้ามงกุฎและพระอนุชาคือเจ้าฟ้าน้อยเป็นอย่างมาก พวกเขารู้สึกว่าเจ้าฟ้าทั้งสองเป็นผู้ใส่พระทัยในเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นอย่างยิ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าฟ้ามงกุฎนั้นยังสนพระทัยแนวคิดใหม่ๆ ในระบบเสรีนิยมเป็นอย่างมากอีกด้วย ก่อนการเข้ามาของมิชชันนารีได้ทรงสนพระทัยติดตามความเคลื่อนไหวของโลกภายนอกอย่างใกล้ชิดไม่ว่าจะโดยผ่านทางหนังสือหรือหนังสือพิมพ์จากฮ่องกง สิงคโปร์ หรืออังกฤษ หรือการติดต่อกับชาวต่างประเทศได้แก่พวกพ่อค้าที่เข้ามาสู่กรุงสยามระหว่างนั้น

ประเพณีเก่าๆ เริ่มเปิดทางให้ความคิดใหม่ๆ โดยมีเจ้าฟ้ามงกุฎเป็นผู้นำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากประเพณีนั้นเกี่ยวข้องกับชาติตะวันตก หมอโจนส์ วิจัยว่า ทรงสนิทกับชาวยุโรปและอเมริกันเป็นอย่างมากสามารถตรัสภาษาอังกฤษได้ดีและยอมรับประเพณีฝรั่งเท่าที่พระฐานะของพระองค์ในขณะนั้นสามารถจะทำได้ คนไทยกำลังต่อเรือตามแบบยุโรปอย่างขมกเขม้นเพราะรัชกาลที่สามไม่ทรงโปรดสำเภาตามแบบจีนอีกต่อไป การต่อเรือดีๆ ขึ้นมาเท่ากับเป็นการเปิดทางให้ได้รับเห็นวิถีชีวิตของอารยชนมากขึ้น พวกฝรั่งซึ่งจับตามองกระแสการเมืองไทยอย่างใกล้ชิดได้วิจารณ์ว่าเจ้าฟ้ามงกุฎนี้แหละที่จะทรงขึ้นมามีอำนาจต่อไปเพราะ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ กำลังจะทรงพระราชทานพระราชธิดาของพระองค์ให้เสกสมรสกับ "เจ้าฟ้า" (มงกุฎ) ซึ่งเท่ากับเป็นการเลือกให้ "เจ้าฟ้า" เป็นผู้สืบราชบัลลังก์นั่นเอง¹¹ ในสภาวะของหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งการเปลี่ยนแปลงแผ่นดินนั้น ชาตินิยมอำนาจตะวันตกเกือบทุกกลุ่มสนับสนุนการขึ้นครองราชย์ของเจ้าฟ้ามงกุฎเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กุศโลบายการ "ลดศักดิ์" "ยกเว้น" และ "ให้เกียรติ" ชาวต่างประเทศนั้น ได้ผล

¹⁰ท่านเจษฎาจารย์ ฟ. ฮีแลร์ ,ดรณศึกษา

¹¹*Missionary Herald* , Vol.XXXV ,April 1839, p.134-5

บทบาทของเจ้าฟ้ามงกุฎกับการพิมพ์

ความสัมพันธ์ระหว่างบริดเลกับเจ้าฟ้ามงกุฎได้กระชับแน่นแฟ้นตั้งแต่ปีพ.ศ.2385 ทรงเปิดโรงพิมพ์เองในวัดและ "เรามักจะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเรื่องคุณภาพของแบบตัวพิมพ์ ภาษาสยามที่เราต่างคนต่างแยกกันหล่อตัวออกมา ในยามที่มีความจำเป็นพิเศษเราได้ให้ยืมอุปกรณ์และบุคคลากรแก่กันและกัน" ในปีนี้บริดเลประดิษฐ์ตัวพิมพ์อักษรไทยได้ใหม่สวยงามดี ได้ส่งไปถวายเจ้าฟ้ามงกุฎที่วัดบวรนิเวศ 1 ชุด แสดงว่าตอนนั้นมีการตั้งโรงพิมพ์ของคนไทยขึ้นมาแล้ว โรงพิมพ์ที่วัดบวรฯพิมพ์หนังสือพุทธศาสนาแข่งกับมิชชันนารี ตัวพิมพ์เป็นอักษรอริยกะ ซึ่งแกะกันเอง ผู้พิมพ์คือพระสงฆ์ในวัด

อย่างไรก็ตามเรื่องโรงพิมพ์ที่วัดบวรฯและโรงพิมพ์ที่พระบรมมหาราชวังนี้ ยังคลุมเคลืออยู่ว่าตั้งขึ้นตั้งแต่ปีไหนและใช้เครื่องพิมพ์ประเภทใด ที่แน่นอนก็คือไทยได้ใช้แทนพิมพ์ชนิดบล็อกคอยู่นานแล้วที่ยังมีปัญหา ก็คือการพิมพ์สมัยใหม่ซึ่งใช้แทนพิมพ์ชนิดหมุนแบบพวกหม้อฝรั่งซึ่งทางราชสำนักยกให้เป็นผู้นำในเรื่องการพิมพ์ในขณะนั้น เห็นได้จากการที่พระองค์เองและพระอนุชาต้องเสด็จมาเยี่ยมเยือนโรงพิมพ์ของคณะแบปติสต์เพื่อดูกิจการ แสดงว่าทรงสนพระทัยในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก และยอมรับความเป็นผู้นำทางเทคโนโลยีของฝรั่งอยู่นานแล้ว

เรื่องการพิมพ์ของหม้อฝรั่งนี้ หม้อบริดเลได้นำแทนพิมพ์ชนิดหมุนพร้อมตัวพิมพ์ภาษาไทยที่หล่อในพม่าเข้ามาในสยามตั้งแต่พ.ศ.2378 และเริ่มพิมพ์หนังสือสอนศาสนาเลยโดยมิชชันนารีคณะแบปติสต์ (ที่มีฐานสำคัญทางการพิมพ์อยู่ในอินเดียและพม่าโดยเป็นเจ้าของศูนย์การพิมพ์ใหญ่ที่สุดในเอเชียขณะนั้นอยู่ที่ Serampore และสาธุคุณ Judson ซึ่งเป็นตัวจักรสำคัญของการเผยแผ่ศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ทำงานการพิมพ์อยู่ในพม่า) ให้ความร่วมมือช่วยพิมพ์และแลกเปลี่ยนเครื่องมือซึ่งกันและกัน ในปีพ.ศ.2379 คณะแบปติสต์จึงตั้งโรงพิมพ์ของตนเองโดยมีแทนพิมพ์และอุปกรณ์การพิมพ์พร้อมเป็นที่สนใจแก่ราชสำนักไทยเป็นอย่างมาก ในปี 2380 บริดเลให้พระคลังยืมแทนพิมพ์ไม้ พ.ศ.2385 บริดเลส่งตัวพิมพ์ภาษาไทยไปถวายเจ้าฟ้ามงกุฎ 1 ชุด พ.ศ.2386 เจ้าฟ้ามงกุฎและเจ้าฟ้าน้อยมาเยี่ยมโรงพิมพ์ของหม้อจันทเล โดยในปีนั้นหม้อจันทเลนำตัวพิมพ์ภาษาไทยมาจากพม่า และถวายตัวพิมพ์ภาษาไทยแก่เจ้าฟ้ามงกุฎ 1 ชุด โรงพิมพ์ที่ทันสมัยมากของคณะแบปติสต์นี้ถูกไฟไหม้เสียหายอย่างหนักในปีพ.ศ. 2394 ในปีพ.ศ.2388 มิชชันนารีบันทึกว่าในปีนี้มีพระราชวงศ์เป็นเจ้าของแทนพิมพ์ที่ดีมาก พ.ศ.2390 หม้อจันทเลออกหนังสือพิมพ์ Bangkok Calendar (2390-2393) เขียนบทความเรื่องเครื่องพิมพ์ของเจ้าฟ้าใหญ่ พ.ศ.2392 เจ้าฟ้าใหญ่ทรงติดต่อซื้อแทนพิมพ์ชนิดหิน (Lithographic Press) จากอเมริกาอีก 1 เครื่อง ทรงกังวลในเรื่องนี้มากและอยากได้แทนพิมพ์ใหม่อย่างรวดเร็ว ในเรื่องความสนพระทัยด้านเทคโนโลยีการสื่อสารนี้ปรากฏว่าได้ทรงซักถามหม้อเฮาส์เรื่องโทรเลข ด้วย เพราะทรงทราบว่า เป็นเครื่องมือที่ทำให้ส่งข่าวสารได้อย่างรวดเร็ว พ.ศ.2393 ทรงตีพิมพ์เรื่องการคำนวณสุริยุปราคา และทรงพระกรุณาให้ตีพิมพ์ราชกิจจานุเบกษาในวันที่ 15 มีนาคม 2401

วันที่ 12 มีนาคม 2404 (1861) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงออก Calendar ภาษาไทยเพื่อแก้ความเข้าใจผิดของชาวสยามในเรื่องปฏิทินทางจันทรคติและเพื่อทำนายสุริยุปราคาและการโคจรของดาวพุธ ทรงแก้ความผิดพลาดใน Bangkok Calendar ของบริดเลในปี 1861 เรื่องวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ของพระพุทธเจ้า และความผิดพลาดอื่นๆในปฏิทินของหม้อบริดเล นอกจากนั้นยังทรงส่งพระราชหัตถเลขาไปลงพิมพ์ใน Bangkok Recorder อยู่เนืองๆ เช่นพระราชหัตถเลขาภาษาอังกฤษ ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2408(1865) ทรงยินดีเรื่องการค้นพบแหล่งน้ำมันในสหรัฐอเมริกาซึ่งมีคุณภาพดีกว่าน้ำมันมะพร้าวสำหรับจุดตะเกียงในหน้าหนาว แต่ในหน้าร้อนแล้วจะสู้น้ำมันมะพร้าวไม่ได้เพราะมีควันมากกว่าและจุดระเบิดรุนแรงกว่าทำให้เกิดอันตรายดังนั้นสำหรับสยามแล้วเหมาะกับการใช้น้ำมันมะ

พริ้วมากกว่าแต่อย่างไรก็ตามหากมีใครมาสำรวจแหล่งน้ำมันในสยามแล้วจะเป็นการดีมาก และทรงยอมรับว่า "ฝรั่งมีคุณูปการในการให้คำปรึกษาต่อประเทศสยามซึ่งยากจนและโง่เขลา" พระดำรัสนี้ทำให้ผู้ใช้นามปากกา "Utilitas" เขียนมาลง BR ด้วยความชื่นชมว่าหากทรงหมายความว่าเช่นที่พูดจริงโดยไม่มี Irony หรือการถากถางก็ถือว่าเป็นสถานการณ์ที่น่าพอใจยิ่ง เพราะแสดงว่าทรงพร้อมที่จะยอมรับคำปรึกษาจากชาวต่างประเทศเพื่อความมั่งคั่งและประโยชน์สุขแห่งประชาชนของพระองค์ สิ่งที่จำเป็นยิ่งก็คือการสอนภาษาอังกฤษแก่เจ้านายและขุนนางเพื่อให้เข้าถึงความเจริญตะวันตกโดยรวดเร็ว (BR Saturday April 1st 1865)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จโดยเรือพระที่นั่งอรรคราชวรเดช เพื่อทอดพระเนตรสุริยุปราคาซึ่งจะจับเต็มดวงในวันอังคารที่ 18 สิงหาคม พ.ศ.2411ที่ตำบลหว้ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อเสด็จกลับทรงประชวร ไม่มีหมอใดสามารถรักษาให้หายได้ จึงเสด็จสวรรคตหลังจากที่ได้เสวยราชสมบัติมาเป็นเวลา 18 พระพรรษา สิริพระชนม์ได้ 65 พระพรรษา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดินสยามพระองค์แรกที่พระราชนิพนธ์บทความไปลงหนังสือพิมพ์

ตั้งแต่ยังทรงดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้าฯ ได้ทรงส่งบทความไปลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ของหมอฝรั่ง เนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องการอธิบายขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของสยาม แม้เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วก็ยังทรงส่งพระราชหัตถเลขาไปลงพิมพ์ใน Bangkok Recorder ของบริดเล เช่นพระราชหัตถเลขาภาษาอังกฤษ ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2408 ทรงยินดีเรื่องการค้นพบแหล่งน้ำมันในสหรัฐอเมริกา ทรงสรรเสริญว่าน้ำมันของฝรั่งมีคุณภาพดีกว่าน้ำมันมะพร้าวของไทยซึ่งคนไทยใช้จุดตะเกียงกันในหน้าหนาว แต่ในหน้าร้อนแล้วจะสู้น้ำมันมะพร้าวไม่ได้เพราะมีควันมากกว่าและจุดระเบิดรุนแรงกว่าทำให้เกิดอันตราย ดังนั้น สำหรับสยามแล้วเหมาะกับการใช้น้ำมันมะพร้าวมากกว่า แต่อย่างไรก็ตามหากมีใครมาสำรวจแหล่งน้ำมันในสยามแล้วจะเป็นการดีมาก ในบทความบางเรื่องของพระองค์ทรงยอมรับว่า "ฝรั่งมีคุณูปการในการให้คำปรึกษาต่อประเทศสยาม" ทรงแสดงให้เห็นทั้งปวงทราบว่า ทรงพร้อมที่จะยอมรับคำปรึกษาจากชาวต่างประเทศเพื่อความมั่งคั่งและประโยชน์สุขแห่งประชาชนของพระองค์

พระจอมเกล้าทรงดูแลชาวต่างประเทศด้วยความเอาพระทัยใส่ยิ่ง

เมื่อชาวต่างประเทศเข้ามาบางกอกในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น ประสบปัญหาในเรื่องที่อยู่อาศัย มิชชันนารีชุดหมอบริดเลต้องไปพักอยู่ที่เรือนไม้และๆข้างวัดเกาะซึ่งตั้งอยู่ท่ามกลางน้ำคร่ำเนอะแฉะสกปรก กลางวันหนาวหูดด้วยเสียงกาส่วนกลางคืนก็ยุ่งชุมมาก อยู่มาไม่นานนักพวกมิชชันนารีก็ถูกล้อออกจากที่อยู่ เจ้าพระยาพระคลังได้ช่วยเหลือให้บริดเลไปพักที่แพข้างวัดประยูรวงศาวาส ในเวลาต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าทรงพระราชทานบ้านที่อยู่อาศัยแก่บริดเลแถวกรมอุทการเรือปัจจุบัน นอกจากนั้นทรงพระราชทานที่ให้เป็นสุสานของพวกโปรเตสแตนต์อีกด้วย เวลานั้นมีชาวต่างชาติเจ็บป่วยเพราะอากาศร้อนบ้าง หรือด้วย โรคภัยไข้เจ็บอื่นๆบ้างเป็นจำนวนมาก ทรงรับสั่งให้สร้างตึกรักษาตัวสำหรับชาวต่างประเทศให้ที่อ่างหิน มีสเตอร์แมน ชาวอังกฤษถึงกับเขียนหนังสือสรรเสริญพระจอมเกล้าลงใน บางกอกเรคคอร์ด(ภาษาไทย) ฉบับวันที่ 24 กันยายน (2409) 1866 ว่า "คอเวอแมนต์กรุงเทพนั้นมีใจกว้างขวางมากกว่าคอเวอแมนต์ทั้งปวงในทวีปเอเชียทั้งสิ้น ในแผนที่ทั่วโลกก็มีแต่กรุงเทพฯ ๑ สยามแห่งเดียว "

2.2.2 เจ้าฟ้าจุฑามณี (เจ้าฟ้าน้อย)

เจ้าฟ้าจุฑามณี เป็นพระอนุชาร่วมพระชนกชนนีกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทั้งสองพระองค์มีความสนิทสนมกันเป็นอย่างมากจนถึงได้ครองราชสมบัติร่วมกันโดยที่พระองค์ทรงเป็นพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ที่ 2 ดังปรากฏในเพลงยาวพระราชนิพนธ์ว่า

อันตัวเรานี้ก็รองพระจอมเจ้า
เป็นปิ่นเกล้าในสยามภาษา
มียศศักดิ์ประจักษ์ทั่วทุกภารา
พระทรงธรรมกรุณาชุบเลี้ยงเรา

ทรงเป็นศิลปิน ทรงแคนได้อย่างไพเราะเพราะพริ้งทั้งยังทรงพระราชนิพนธ์บทแอ่วด้วยพระองค์เองชื่อบทแอ่วเรื่องนิทานนายคำสอน และทรงพระราชนิพนธ์บทลักรวาได้อย่างไพเราะ

ลักรวาเวลาก็ดีคืน
น้ำค้างขึ้นเมฆหมอกออกหนาวหนาว
เสียงไก่แจ้แจ้ขันกระชั้นข้าว
จนฟ้าขาวเดือนดับลับโพยม
จะขอลาครรไลไปสถาน
ไม่เนิ่นนานก็จะกลับมาชมโฉม
เสียดายนักความรักจะทรุดโทรม
จะทุกข์โศกนี้สหาสุดาเอ๋ย

หมอสมิธ มีบันทึกถึงเจ้าฟ้าน้อยว่า "พระอนุชาผู้ทรงอยู่ในฐานะพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สอง ทรงมีความคิดก้าวไกลในการบริหารประเทศมากกว่าเจ้าฟ้ามงกุฎ เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นผู้ที่นิยมชมชอบระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง และหากจะเปรียบเทียบในด้านพระสติปัญญาที่ดูเหมือนว่าพระองค์จะทรงเหนือกว่าเจ้าฟ้ามงกุฎด้วยเช่นกัน แต่ด้วยเหตุที่พระราชอำนาจส่วนใหญ่กลับไปตกอยู่ในมือของเสนาบดีอันชาญฉลาด พระราชกรณียกิจของพระองค์จึงไม่ปรากฏเด่นชัดต่อสาธารณชนเท่าที่ควร พระองค์สามารถตรัสและเขียนภาษาอังกฤษได้อย่างคล่องแคล่ว พระราชวังอันพระองค์อันเป็นที่ประทับของพระองค์ก็ทรงสร้างและตกแต่งอย่างมีรสนิยมในแบบยุโรป"¹²

นอกจากนั้น เซอร์จอห์น เบาริงยังเขียนถึงพระองค์ว่า ทรงอ่านหนังสือของเซอร์วอลเตอร์ สกอต (Sir Walter Scott) นักเขียนนิยายชั้นเอกในยุคนั้น จนเอาชื่อหนังสือเล่มนั้นมาพระราชทานเป็นนามเรือ ทรงแปลตำราปี่ในใหญ่ภาษาอังกฤษที่พิมพ์ในพ.ศ.2366 ออกเป็นภาษาไทยสำเร็จเมื่อปีพ.ศ.2384

เจ้าฟ้าน้อย ก็เป็นพระราชวงศ์ชั้นสูงอีกพระองค์หนึ่งที่ทรงให้ความสนใจสนทนากับพวกฝรั่งอาบิล เคยเล่าถึงเจ้าฟ้าพระองค์นี้ว่า เคยเสด็จมาเยี่ยมเขาถึงคลินิก ตอนนั้นทรงมีพระชนมายุประมาณ 23 พระชันษา รับสั่งภาษาอังกฤษได้บ้าง ซึ่งอาบิลหวังว่าจะสามารถชวนให้พระองค์เข้ารับได้เช่นเดียวกับพระเชษฐาของพระองค์ซึ่งอาบิลเห็นว่าวันหนึ่งอาจจะได้ขึ้นครอง

¹²บันทึกของหมอสมิธ, ศุภรัตน์ ธาราศักดิ์ แปล กรมศิลปากรพิมพ์, พ.ศ.2542

ราชย์เพราะทรงเป็นรัชทายาทโดยถูกต้อง และเมื่อถึงวันนั้นก็จะได้ทรงเป็นองค์อุปฐากคริสตศาสนาอย่างเต็มพระองค์¹³

เจ้าฟ้าน้อยผู้นี้ทรงสนพระทัยในศิลปวิทยาการสมัยใหม่มาก มีสเตอร์รอบบินส์ได้เขียนถึงเจ้าฟ้าน้อยว่าเป็นเจ้านายที่ฉลาดที่สุด สามารถพูดและเขียนภาษาอังกฤษได้เป็นอย่างดี ได้รับอารยธรรมตะวันตกมาก เป็น "คนที่มีเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์" (A scientific man) เจ้าฟ้าน้อยโปรดพวกมิชชันนารี ทรง "ยกเว้น" และ "ลดศักดิ์" โดยการยอมให้มิชชันนารีเข้าเฝ้าได้โดยไม่ต้องหมอบคลาน แต่หมอฟรังก็ได้สังเกตการณ์ที่สตรีไทยไม่ได้รับการ "ยกเว้น" หรือให้ "มีศักดิ์" และ "มีสิทธิ์" เสมอชาย คือในวันที่หมอฟรังเข้าเฝ้านั้นได้พบพระราชยาของพระองค์ถึง 12 พระองค์ (อาจทรงมีมากกว่านี้) พระชายาเหล่านี้ทำทางมีความสุขและยอมรับในสภาพเช่นนั้นเป็นอย่างดี เธอทั้งหลายได้ให้การต้อนรับพวกหม่อมด้วยไมตรีจิตมิตรภาพ และการจัดเลี้ยงนั้นจัดโต๊ะแบบอเมริกันและนั่งเก้าอี้¹⁴

เจ้าฟ้าน้อยทรงให้การต้อนรับแขกชาวต่างประเทศอยู่เนืองๆ ในวังของพระองค์มีโรงงานหลายโรง ได้แก่โรงตีเหล็ก โรงกลึงเหล็ก โรงงานไม้ โรงงานเหล่านี้ใช้แรงงานของทาสหมอเฮาส์เล่าว่า ในห้องหนึ่งมีเครื่องจักรไอน้ำยาวถึงสองฟุตครึ่งทำโดยฝีมือของเจ้าชายพระองค์นี้ทั้งสิ้น เจ้าฟ้าน้อยยังขอความช่วยเหลือจากหมอเฮาส์อยู่เนืองๆในเรื่องเคมี ไฟฟ้า ถ่ายรูป และการพิมพ์หนังสือ จนกระทั่งพระองค์ได้เป็นกษัตริย์

เมื่อจะสวรรคตพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯทรงประชวรมาแต่เมืองสีทาเมืองสระบุรี ซึ่งทรงมีพระราชวังที่ประทับอยู่ที่นั่น สุทธิ หริมเทพาธิป¹⁵ กล่าวถึงวังสีทาของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯนี้ว่าทรงใช้เป็นที่ประทับสำราญพระราชอิริยาบถและทำกิจกรรมร่วมกับชาวลาวหัวเมือง ทั้งยังมีความสำคัญคือเป็นวังหน้าสำรอง เพราะรัชกาลที่ 4 ทรงมีพระราชดำริให้มีพระราชธานีสำรองเพื่อป้องกันประเทศหากเกิดสงครามกับชาติตะวันตกที่กำลังคุกคามประเทศข้างเคียงโดยรอบ

พระองค์จะประชวรด้วยพระโรคใดไม่ปรากฏ เสด็จกลับจากสีทามาถึงกรุงเทพฯได้ 1 เดือนกับ 2 วันก็สวรรคตสิ้นพระชนม์ ในวันอาทิตย์ เดือนยี่ แรม 6 ค่ำ จุลศักราช 1227 ปีฉลู สัปตศก เวลา 2 โมงเช้า รวมครองราชย์อยู่ได้ 15 ปี

2.2.3 เจ้าพระยาพระคลัง เป็นเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ที่เคลื่อนย้ายมาจากกลุ่มจารีตดั้งเดิม มาสู่กลุ่มก้าวหน้า เพราะว่าได้มีความสัมพันธ์กับพวกฝรั่งที่เข้ามาในยุคต้นอย่างมากมาย ตามประวัติกล่าวว่า¹⁶ ตระกูลขุนนางนี้สืบกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยรัชกาลที่ 1 คุณนวล ซึ่งเป็นน้องสาวแท้ๆของสมเด็จพระอัมรินทรบรมราชาธิ พระมเหสีในรัชกาลที่ 1 ได้รับสถาปนาเป็นเจ้าคุณพระราชนัดดา ท่านสมรสกับเจ้าพระยามหาเสนา (ขุนนาง) ซึ่งเคยเป็นพระสหายกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกตั้งแต่มิได้ทรงสถาปนาราชวงศ์จักรี มีบุตรธิดา 10 คน ที่สำคัญคือคนที่ 8 เป็นบุตรชายคนโต ชื่อเจ้าคุณชายดิศ (สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยุรวงศ์ หรือสมเด็จพระยาองค์ใหญ่) และคนที่ 10 เจ้าคุณชายทัต (สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ หรือสมเด็จพระยาองค์น้อย) เจ้าคุณชายดิศและเจ้าคุณชายทัตมีอายุไร้เกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ กล่าวคือ พระองค์ท่านประสูติเมื่อพ.ศ.2330 คุณชายดิศเกิดเมื่อพ.ศ.2331 และคุณชายทัตเกิดเมื่อพ.ศ.2334

¹³Journal of Mr.Abeel, Missionary Herald, Vol.XXVIII, dated July 9, 1831

¹⁴Letter from Mr.Robbins, dated May 30,1838, Missionary Herald, Vol.35, p.135

¹⁵สุทธิ หริมเทพาธิป, วังสีทาของพระปิ่นเกล้าฯ, ศิลปวัฒนธรรม, สิงหาคม 2543

¹⁶ดูรายละเอียดใน เวนิสา เสนิงวงศ์, สมเด็จพระเจ้าพระยาสุกุลขุนนาง, บางกอกนุก, กรุงเทพฯ, 2541

คุณดิศ ได้ดำรงตำแหน่งเป็นหลวงศักดิ์ นายเวรมหาดเล็กในรัชกาลที่ 1 เป็นเจ้าพระยาพระคลังในแผ่นดินพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าทรงไว้วางพระทัยเสนาบดีฝ่ายมหาดไทยและกลาโหมมาก เมื่อเสนาบดีฝ่ายกลาโหมถึงแก่อนิจกรรมในปี พ.ศ. 2373 ทรงแต่งตั้งเจ้าพระยาพระคลังซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งการต่างประเทศให้เป็นฝ่ายกลาโหมอีกตำแหน่งหนึ่งทำให้เจ้าพระยาพระคลังมีอำนาจมาก ได้ปฏิบัติราชการที่สำคัญเป็นอันมาก เช่น เป็นผู้รับรองทูตอังกฤษและเป็นคนเจรจาซื้อขายกับนายครอเฟิร์ด เมื่อรัชกาลที่ 2 สวรรคต ในปี 2367 เจ้าพระยาพระคลังมีอายุได้ 36 ปี เป็นผู้มืบทบพาทสำคัญในการสนับสนุนให้กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ขึ้นครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2370 เจ้าพระยาพระคลังยกทัพไปปราบปรามเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ อีก 8 ปีต่อมาได้เกิดศึกอีกครั้งทางภาคใต้ คือตงง้วน ลูกชายของเจ้าพระยาไทรบุรี (ซึ่งขณะนั้นยังเป็นของไทย) ได้สมคบกับพระยาตานี พระยายะหริ่ง พระยายะลา พระยาเมืองแขกต่างๆ รวมพลยกมาตีเมืองสงขลา เจ้าพระยาพระคลังยกทัพไปปราบปรามตีได้เมืองตานีและเมืองหนองจิกกลับคืนมา จากนั้นก็จัดการไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู เป็นที่เรียบร้อย ในปีต่อมา ได้ร่วมกับเจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ไปทำปราบปรามญวนและเขมร

เจ้าพระยาพระคลังยังสนใจการต่อเรือ ในปี 2377 ได้เป็นแม่กองควบคุมดูแลการต่อเรือเพื่อใช้ในกองทัพ 80 ลำ โดยแบ่งเพื่อจัดส่งไปใช้ในการรักษาหัวเมือง 40 ลำ และใช้ในราชการภายในพระนครอีก 40 ลำ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ยังทรงโปรดให้ท่านไปควบคุมการก่อสร้างเมืองจันทบุรีใหม่โดยทำให้เป็นเมืองหน้าด่านทางทะเลด้านทิศตะวันออก

ครอเฟิร์ด ดำเนินเจ้าพระยาพระคลังว่าเป็นคนหัวโบราณและเอาแต่ประโยชน์ของสยามแต่บริดเลกลับสรรเสริญว่าท่านเป็นคนหัวก้าวหน้าโดยเฉพาะเรื่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทั้งนี้เพราะเหตุว่าแม้เจ้าพระยาพระคลังจะเป็นขุนนางในจารีตโบราณแต่หลังจากที่ได้คบค้ากับฝรั่งแล้วปรากฏว่าท่านเปิดรับ "ความคิดวิไลซ์" เป็นอย่างมาก และเป็นผู้หนึ่งที่สนับสนุนการครองราชย์ของเจ้าฟ้ามงกุฎจึงดูเหมือนว่าท่านได้เคลื่อนย้ายไปสู่กลุ่ม "ก้าวหน้า"

พระคลังยอมรับกลุ่มชาวต่างประเทศในเรื่องของการเป็นขุมคลังของความรู้ และยังยินยอมให้มิชชันนารีเป็นผู้ถ่ายทอดวรรณกรรมไปสู่สามัญชนได้ สำหรับเจ้าพระยาพระคลังผู้นับรัลได้พบและรู้จักตั้งแต่เริ่มแรกที่เข้ามาถึงกรุงเทพฯ บริดเลเขียนถึงว่า "พระคลัง" ผู้นี้เป็นคนที่รักหนังสือ ได้เก็บวรรณกรรมของไทยไว้มากมายซึ่งต่อมาท่านได้ให้มิชชันนารีเอาไปพิมพ์ และเมื่อท่านเห็นสิ่งพิมพ์ภาษาจีนหลายๆเข้าท่านก็อยากให้บริดเลจัดการแปลหรือเขียนวิทยากรใหม่ๆออกมาเป็นภาษาไทยบ้าง "พระคลัง" เคยจัดเลี้ยงพวกฝรั่งหลายครั้ง ได้มีบทบาทช่วยเหลือบริดเลในยามทุกข์ยาก และเคยพูดกับบริดเลว่าอยากให้ชาวอเมริกันมาอยู่ในสยามมากๆ ท่านบอกว่าอยากให้มิชชันนารีเป็นนักชีววิทยา นักเคมีตลอดจนผู้เชี่ยวชาญทางด้านแร่ธาตุ หมอบอกว่ามีหนังสือฝรั่งจำนวนมากที่เขียนวิทยากรเหล่านี้ "พระคลัง" ได้ขอให้เขาแปลออกมาเป็นไทย

ในปี 2398 ได้ทำหน้าที่เจรจาทำสัญญาพระราชไมตรีกับทูตอังกฤษ นายจอห์นครอเฟิร์ด โดยทำหน้าที่ร่วมกับสมเด็จพระยาองค์น้อยผู้เป็นน้องชาย ได้ขอโต้แย้งในสัญญาหลายข้อที่เห็นว่าไทยเสียเปรียบ การเจรจาดังนี้ยืดเยื้อนานถึง 1 เดือนเบริงจึงกลับออกไป เจ้าพระยาพระคลังถึงพิราลัยในวันที่ 26 เมษายน 2398 นับได้ 4 วัน หลังจากเบริงเดินทางกลับไปแล้วเพราะเสียนตำแหน่งลูกตามและมีได้รับการรักษาเนื่องจากท่านติดราชการแผ่นดินสำคัญจนลูกตามเป็นบาดทะยัก

2.2.4 เจ้าพระยานคร

เจ้าพระยานครเป็นขุนนางผู้ใหญ่อีกท่านหนึ่งซึ่งมีลักษณะผสมผสานระหว่างตะวันตกกับตะวันออกที่เห็นได้ชัด เนื่องจากว่าท่านได้มีการสมาคมติดต่อกับชาวต่างชาติในช่วงยุคที่ความเจริญทางวัตถุเผยแพร่เข้ามาในสยามอย่างรวดเร็ว อาทิเช่นครั้งเจ้านายและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จำนวนมากสนใจในเทคโนโลยีการพิมพ์ แต่บริดเลไม่ยอมเคลื่อนย้ายแท่นพิมพ์ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยามาให้ดู ดังนั้นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่อยากจะดูการทำงานของแท่นพิมพ์ก็เลยต้องลงทุนเดินทางมาบ้านบริดเลรวมทั้งท่านเจ้าพระยานครซึ่งก็เป็นผู้สนใจในวิทยาการสมัยใหม่เป็นอย่างยิ่งเช่นกัน ท่านอุตสาหมาเยือนบริดเลถึงบ้านในวันหนึ่งและเห็นบริดเลกำลังง่วนอยู่กับการพิมพ์งานอยู่ในโรงพิมพ์ซึ่งตั้งอยู่ใต้ถุนบ้าน ท่านอยากจะดูแท่นพิมพ์มาก แต่ว่าขัดด้วยประเพณีไทยที่ผู้ชายเขาไม่ลอดใต้ถุนบ้านท่านก็เลยสั่งให้คนช่วยกันเคลื่อนย้ายออกมาให้ดูข้างนอก เพราะว่า "ผิดหลักการของชาวพุทธ"

ความเคร่งประเพณีนี้ กรมขุนเดช ก็แสดงออกมากล้ายคลึงกัน (บริดเลบอกว่า ท่านผู้นี้เป็นเจ้านาย และเป็นนักวิชาการชั้นนำของไทยสมัยนั้น) ท่านผู้นี้รับสั่งให้จัดการเรื่องพิมพ์ไบประกาศห้ามสูบบุหรี่ ได้มาพบบริดเลกำลังพิมพ์หนังสือก็ขอให้เคลื่อนย้ายไปแสดงการทำงานให้ชมที่ชั้นบน "เพราะว่าพระองค์เกรงจะเสียดังดี เสียชื่อ และถูกลงโทษในอนาคตหากมุดเข้าไปใต้ถุนบ้าน"ไม่ว่าบริดเลจะเข้าใจธรรมเนียมคนไทยหรือไม่ก็ตาม กรมขุนเดชก็ไม่สนใจ บอกให้บริดเลเปิดประตูหน้าต่างโรงพิมพ์จนโล่งแล้วตัวท่านยืนดูอยู่ตรงระเบียง อีก 3 วันต่อมา ทั้งพระคลังและกรมขุนเดชตกลงให้บริดเลเป็นคนพิมพ์ เมื่อความทราบถึงในหลวงว่า บริดเลสามารถพิมพ์ได้ถึงวันละ 2000 แผ่น ก็รับสั่งให้พิมพ์ถึง 10000 ฉบับซึ่งบริดเลพิมพ์เสร็จใน 6 วัน บริดเลบอกว่าแสดงว่าคนในประเทศนี้ก้าวขึ้นสู่ความศิวิไลซ์อย่างรวดเร็วและในหลวงก็มองเห็นว่าสามารถใช้หนังสือเข้าถึงราษฎรในราชอาณาจักรได้อย่างไรก็ตาม "การเข้าถึง" ราษฎรที่ว่านี้ เป็นการเข้าถึงในรูปของ "การออกคำสั่ง"

เจ้าพระยานครนี้หมออธิบายว่าเป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่มากในขณะนั้น เสมือนกับเป็นเจ้าประเทศราชซึ่งหมอเรียกว่า "ราชาแห่งนคร" (King of Ligore) บริดเลเล่าถึงวันที่ได้เข้าพบครั้งแรก วันนั้นเป็นวันที่ 7 เมษายน 2379 หมอมิสเตอร์ซันเตอร์ไปด้วยเป็นล่ามเพราะตอนนั้นเขาเพิ่งมาถึง บริดเลประทับใจในเจ้าพระยานครมากบอกว่าเป็นคนน่ารักและไม่ถือตัว สง่างาม และมีบุคลิก "เหมือนคนในโลกศิวิไลซ์." หมอได้ตรวจท่าน บุตรชายและบุตรสาวของท่านก่อนจะกลับท่านยังได้มอบผ้าถุงไหมแก่หมอด้วย 2 ชิ้น เจ้าพระยานครนี้ก็เช่นเดียวกันได้แสดงให้เห็นว่า ท่านก็เป็น "คนศิวิไลซ์" คนหนึ่ง

บริดเลยังเล่าถึงเจ้าพระยานคร ว่าแม้การมาเยือนมาบางกอกบางครั้งเป็นการชั่วคราว แต่เรือนพักที่จัดให้เพื่อท่านนั้นหรูหรายิ่ง เขาบรรยายถึงห้องพักที่กว้างขวางสะดวกสบาย มีโคมยุโรป (แขนเดอเลีย) ขนาดใหญ่ห้อยแขวนอยู่โดยรอบ (โคมยุโรปนี้ยุคนั้นถือว่าเป็นของฟุ่มเฟือยและโก้หรูมาก ต้องสั่งเข้ามาจากต่างประเทศ) หมอนับโคมพวกนี้ได้ประมาณ 20-30 ดวง เจ้าพระยานครพยายามแสดงให้เห็นว่าท่านมีความเข้าใจในประเพณีอเมริกันและอังกฤษเป็นอย่างดี ได้จัดเตรียมเก้าอี้ให้หมอนั่ง มีการตั้งโต๊ะอาหารแบบอเมริกัน มีการเสิร์ฟชาอย่างดี มีเค้ก และผลไม้คือมะพร้าว ตัวท่านเจ้าพระยาเองนั้นนั่งอยู่บนตั่ง และอนุญาตให้ภรรยาทั้งสามคนของท่านมานั่งร่วมตั่งกับท่านด้วย ซึ่งหมอบอกว่า "เป็นการฝืนธรรมเนียมของสยาม" และแสดงให้เห็นว่าเจ้าพระยานครก็อยู่ในกลุ่มของคนก้าวหน้าแบบครึ่งๆกลางๆ กลับไปกลับมา ซึ่งยอมรับเทคโนโลยี แต่ไม่ยอมรับการ "เสมอศักดิ์" ระหว่างหญิงกับชาย และหญิงยังถูก "ออกคำสั่ง" สุดแล้วแต่ชายจะให้ทำตัวอย่างไร

วันที่ 2 พฤษภาคม 2379 บริดเลไปเยี่ยมไข้เจ้าพระยานครพร้อมทั้งโรบินสันเขาเล่าว่า วันนั้นท่านกำลังนอนหลับพักผ่อนอยู่ ระหว่างรอให้ท่านตื่นบุตรชายเจ้าพระยานคร อายุราว 18 หรือ 21 ปี ซึ่งก็เป็นคนใช้คนหนึ่งของเขาได้ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี ทั้งยังชวนเขาไปเที่ยว

นครศรีธรรมราชด้วย บรัดเลตอบว่ายินดีจะไปหากท่านเจ้าพระยานครอนุญาต บุตรชายของท่านตอบว่า

"ท่านบิดาจะดีใจมากถ้าท่านไป เพราะว่าท่านชอบชาวต่างประเทศ และชอบท่าน" 17

หลังจากนั้นราวหนึ่งชั่วโมง ท่านเจ้าพระยาภิปรากฎตัว หมอจัดแจงให้ยาแต่ท่านไม่กล้ากินเพราะว่ากลัวว่าจะเป็นยาพิษ จึงเรียกบ่าวร่างกำยำคนหนึ่งมากินยาต่อหน้าท่านพลางบอกว่าถ้าเป็นยาดีจริงท่านก็จะขอจากหมออีก

เจ้าพระยานครถึงแก่กรรมในเดือนพฤษภาคม 2382

2.2.5 สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์(หรือพระยาศรีสุริยวงศ์ หรือจมีนไวยวรรณาด หรือหลวงนายสิทธิ (ช่วง)

เจ้าพระยาพระคลัง หรือสมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ได้สมรสกับท่านผู้หญิงจันทร์ มีบุตรชื่อคุณช่วง (ต่อมาเป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) เกิดเมื่อ 23 ธันวาคม 2351(จ.ศ.1170) ในสมัยรัชกาลที่ 1 คุณช่วงนี้มีความสามารถยิ่งในทางช่าง ได้เริ่มเข้ารับราชการในแผ่นดินรัชกาลที่ 2 ในแผ่นดินรัชกาลที่ 3 ได้เป็นนายไชยขรรค์หุ้มแพรมหาดเล็ก หลวงสิทธินายเวรมหาดเล็ก จมีนไวยวรรณาดภักดีศรีสุริยวงศ์หัวหมื่นมหาดเล็ก และจนกระทั่งได้เป็นพระยาศรีสุริยวงศ์จางวางมหาดเล็กตามลำดับ จมีนไวยวรรณาดในวัยหนุ่มรักภาษาต่างประเทศ เมื่อได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาศรีสุริยวงศ์ก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้านการต่างประเทศแทนท่านผู้เป็นบิดา ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้เป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ดำรงตำแหน่งสมุหกลาโหม ได้ทำหน้าที่หลักในการเจรจาสัญญาต่างประเทศต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกับประเทศอังกฤษ อเมริกา เคนมาร์ก โปรตุเกส ฮอลันดา นอร์เวย์ เบลเยียม ได้เจรจากับฝรั่งเศสในเรื่องเขตแดนด้านตะวันออกจนเมอร์ซิเออร์ โอบะเรต์ราชทูตฝรั่งเศสไม่พอใจ ถึงขนาดบึงอาจกราบบังคมทูลให้พระเจ้าอยู่หัวปลดท่านเสีย ทำให้หมอบรัดเลต้องเขียนโจมตีโอบะเรต์อย่างรุนแรงในบางกอก รีคอร์เดอร์ว่าการของโอบะเรต์นั้นราวกับจะบังคับให้พระเจ้าอยู่หัวต้องตัดแขนของพระองค์ทิ้งเสีย

จอห์น ครอเฟิร์ด ได้กล่าวยกย่องพระยาศรีสุริยวงศ์(ช่วง)ว่า

"เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์คนนี้ ถ้าไม่ได้เป็นเจ้ามารยาอย่างยิ่งยวดก็เป็นคนรักบ้านเมืองตนเองอย่างยิ่ง แต่จะเป็นเจ้ามารยาหรือคนรักบ้านเมืองก็ตามต้องยอมรับว่าฉลาด ล่วงรู้การณ์ล้ำคนทั้งหลายที่ได้มาพบเราในที่นี้ ท่านมีกิริยาอัธยาศัยสุภาพอย่างผู้ดี รู้จักพูดจาเหมาะแก่กาล อัธยาศัยของอักรมหาเสนาบดีนั้นน่าสรรเสริญมาก ท่านได้กล่าวแก่เราหลายครั้งว่าถ้าเรามีความมุ่งหมายจะช่วยประชาชนให้พ้นความกดขี่ และช่วยบ้านเมืองให้พ้นภัยผูกขาดซึ่งเอาประโยชน์บ้านเมืองไปเป็นส่วนบุคคลนั้นก็ช่วยเราเหนื่อยด้วย ถ้าท่านผู้นี้มีใจจริงดังปากว่าก็ต้องนับว่าเป็นคนรักบ้านเมือง และฉลาดเลิศที่สุดคนหนึ่งในเหล่าประเทศตะวันออกนี้"

ท่านเป็นผู้มีความสนิทสนมคุ้นเคยกับบรัดเลมาช้านานตั้งแต่ยังเป็นหลวงสิทธินายเวร ซึ่งบรัดเลเรียกว่า หลวงนายสิทธิ บรัดเลเล่าว่าหลวงนายสิทธิสนใจในเทคโนโลยีมาก ได้ร่วมกับท่านบิดาต่อเรือใบเหลี่ยมลำแรกในสยาม หลวงนายสิทธิมีความสนิทสนมกับพวกมิชชันนารีถึงกับชวนไปเที่ยวจับตบูรณโดยเรือใบที่ท่านต่อขึ้น โดยเอาของมาล่อคือจับตบูรณยัง

¹⁷ Journal of Doctor Bradley, *Missionary Herald*, Vol. XXXiii, April 1837, p. 140
....."My father would be very glad indeed to have you go, for he is very fond of foreigners, and very fond of you "

ไม่มีใครไปเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ทั้งๆที่หลวงนายสิทธิเองก็ได้มีศรัทธาในศาสนาคริสต์ แต่อย่างไรก็ดี ดั่งหมอโรบินสันเขียนเล่าเรื่องไว้ดัง นี้ 18

"เจ้านายใจดี (amiable prince) ชื่อหลวงนายสิทธิ ซึ่งเราเคยเล่าถึงเขา ให้ท่านฟังมาแล้วบ่อยครั้ง ได้เชื่อเชิญหรือจะกล่าวอีกทีก็คือรุกเร้าให้เราไปร่วมเดินทางไปจันทบูรณ โดยให้เหตุผลว่าที่นั่นมีประชาชนมากมาย "ที่ยังไม่มีหนังสือ(คัมภีร์ไบเบิล) และยังไม่มียะเจ้า " นี้ราวกับเสียงเพรียกจากพระเจ้าที่ทำให้เราต้องเดินทาง ไปหมอบอห์นสันกับภรรยา และหมอบรัดเลได้ตอบรับการเชื่อเชิญนี้แล้ว เราทั้งหมดเห็นพ้องต้องกันว่าจันทบูรณเหมาะจะเป็นศูนย์การเผยแพร่พุทธศาสนาอีกแห่งหนึ่ง มีประชากรราว 10,000 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนจีน มีหมู่บ้านและเมืองใหญ่ๆตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียง ในรัชสมัย 20 ไม่ล้มีประชาชนราวสามถึงสี่หมื่นคนที่กระหายคำสอนของพระเจ้า มีเด็กๆอยู่มากที่น่าจะส่งเข้าเรียนในโรงเรียนและเรียนคำสอนของพระเจ้า เราจะปล่อยให้พวกเขาถูกทำลายหรือ ? ใครจะช่วยพวกเขาให้รอดจากนรกอันเป็นนิรันดร เราสรุปกันว่าถึงอย่างไรเราก็ยังตั้งกรุงเทพฯมาไม่ได้ในตอนนั้น เพราะที่นั่นก็มีประชากรไม่ต่ำกว่าห้าแสนคนที่อยู่ในสภาพอย่างเดียวกัน เราจึงร่วมกันเรียกร้องต่อบอร์ดและโบสถ์ทั้งหลายให้ส่งคนมาเพิ่มเราต้องเข้าครอบครองจันทบูรณโดยด่วน (Chantaboon should be immediately occupied) ยิ่งกว่านั้นจันทบูรณยังอยู่ใกล้ฉะเชิงเทรา ซึ่งยังไม่มีการส่งบาทหลวงไปทำงานแต่อย่างใด"

ครั้งที่หมอบอเบิลมาทำงานในสยาม¹⁹ ในบันทึกของเขาลงวันที่ 9 ก.ค.2374 ได้กล่าวถึงบุตรชายคนโตของพระคลังที่มาซักถามพวกมิชชันนารีเรื่องหนังสือว่ามีคนไทยเข้ามาร่วมเขียนหรือร่วมพิมพ์หรือไม่ ใครสอนภาษาไทยให้พวกมิชชันนารี ออเบิลบอกว่าก็ของท่านบิดานั้นแหละที่ให้มาถาม แล้วก็เอาตัวอย่างหนังสือที่ยังไม่ได้เขียนไป หลวงนายสิทธิ (ยศขณะนั้น) ต่อมาได้เรียนภาษาอังกฤษกับออเบิล ได้ออกรับแขกต่างประเทศกับท่านบิดาบ่อยๆ จอห์นสันกับโรบินสันเขียนเล่าในบันทึกลงวันที่ 3 กันยายน 2377 ว่า เมื่อครั้งที่เขาทั้งสองไปบ้านพระคลังหลวงนายสิทธิผู้นี้ก็มาต้อนรับ พูดคุยกันด้วยภาษาอังกฤษ ท่านมีประสงค์ให้บุตรภรรยาได้เรียนภาษาอังกฤษด้วย เมื่อตอนลาจากกันท่านก็เดินมาส่งถึงเรือและเช็คแฮนด์อำลาแบบฝรั่ง

เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ผู้นี้ คือผู้มีบทบาทยิ่งใหญ่ในรัชกาลที่ 4 หมอบรัดเลเรียกท่านว่า นายกรัฐมนตรี (Prime Minister) ของสยาม สำหรับท่านผู้นี้ได้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินและเป็นสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งที่บรัดเลมิเรื่องกับโอบะเรต์ ในปีพ.ศ.2408 "นายกรัฐมนตรี" คือผู้ที่พยายามรอมชอมปัญหาหารือกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ

เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ได้มีบทบาทมากยิ่งขึ้นหลังจากท่านบิดาถึงพิราลัยไปแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการต่างประเทศ เช่น ในวันที่ 17 กรกฎาคม 2404 ท่านได้เดินทางไปสิงคโปร์ด้วยเรือ Volant พร้อมด้วยเรือกลไฟในขบวนอีก 7 ลำ เพื่อเฉลิมเกียรติยศ นับเป็นการเดินทางครั้งแรกของขุนนางไทยที่มียศศักดิ์สูงขนาดนี้เป็นครั้งแรก (Bangkok Calendar 2405)

สมเด็จพระยาศรีสุริยวงศ์ถึงแก่พิราลัยเมื่อวันศุกร์ เวลาห้าทุ่มเศษ จ.ศ.1244 รวมอายุได้ 74 ปี มีชีวิตอยู่ถึง 5 รัชกาล ในการศพของท่านนั้นมีฉลองถึง 4 วัน 4 คืน หนังสือจดหมายเหตุสยามไสมย (เดือน 11 จ.ศ.1245) พรรณนาว่าท่านผู้นี้เป็นที่รักใคร่ของ

¹⁸ Letter from Mr. Robinson, Dated at Bangkok Jan, 7, 1836, **Missionary Herald**, Vol. XXXI, October 1836

¹⁹ **Journal of Mr. Abeel**, June 1832

ข้าราชการและราษฎรทั้งปวง "การพิราไลยของท่านนั้นทำให้เราต้องระวังรักษาราชการหนัก
ขึ้นมาก"

2.3 กลุ่มปัญญาชนจากต่างประเทศ ได้แก่หมอสอนศาสนาคริสเตียนฝ่ายโปรเตสแตนต์ ทั้งนิกาย ABCFM คือกลุ่มของหมอบรัดเล หมออาบิล และนิกาย Baptist ที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาในสยาม หมอสมิธ หมอจอห์นสัน และหมอโรบินสัน

2.3.1 คนสำคัญที่สุด ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการหนังสือพิมพ์อย่างมาก คือ **นายแดน บีช บรัดเล (Dan Beach Bradley)** เกิดเมื่อปีพ.ศ.2347 ที่หมู่บ้านมาร์เซลลัส (Marcellus) ทางตอนใต้ของเมืองไซราคิวส์ มลรัฐนิวยอร์ก แม่ของเขาตายหลังจากเขาเกิดได้ไม่นานนัก และต่อมาบิดาก็แต่งงานใหม่ บิดาของบรัดเลเป็นเกษตรกรผู้ประสบความสำเร็จในวิชาชีพ และยังเป็นผู้พิพากษาในเคาน์ตี โดยเริ่มต้นจากการเป็นนักบวชชั่วยุ่เวลาหนึ่ง บิดาของบรัดเลมักเขียนบทความทางการเกษตรไปลงในวารสารอยู่เนื่องๆ²⁰ บรัดเลบอกว่า เขาถ่ายทอดนิสัยรักในการพิมพ์มาจากบิดา

แม้มารดาเลี้ยงจะรักและห่วงใยในตัวเขา แต่ แดน บรัดเลก็ยังคงมีความฝังใจตลอดชีวิตว่าเข้ากำพร้าแม่ ทั้งยังมีความสำนึกผิดว่าตนทำให้มารดาเสียชีวิต บรัดเลอธิบายในชีวิตประวัติของตนว่า ความกังวลทางจิตมีผลรุนแรงจนเขาเรียนหนังสือต่อไปไม่ได้ ทั้งยังเลิกพูดหรืออ่านต่อหน้าคนมากๆ จนในที่สุด มีครั้งหนึ่งที่เขาถึงกับเป็นใบ้ และจมอยู่ในความหวาดกลัวว่าเขาจะไม่สามารถติดต่อสื่อสารกับใครได้อีก เขาได้เขียนบันทึกไว้ว่าขณะนั้นศาสนาสำหรับเขาคือบ่อเกิดแห่งความหวาดกลัวมากกว่าจะสร้างความสงบสุข เขากลัวว่าตัวเองจะต้องตกนรกเป็นนิรันดร์กาลด้วยความผิดอันเนื่องมาแต่ความตายของมารดา²¹

แต่ว่าในเวลา นั้น เป็นยุคแห่งการฟื้นฟูทางจิตอย่างขนานใหญ่ในสหรัฐหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม และบรัดเลได้เข้าไปมีความสัมพันธ์กับยุชนกลุ่มนี้ซึ่งมีอุดมการณ์ที่จะละทิ้งความสะดักสะบายของตนและหันไปรับใช้สังคมรับใช้พระเจ้าโดยการออกไปเปลี่ยนศาสนาของคนนอกกริต เป็นหมอสอนศาสนาที่จะจุดแสงสว่างให้แก่โลกในไม่ช้า บรัดเลก็มองเห็นว่านี่คือทางออก เป็นทางที่จะเยียวยาบาดแผลในจิตใจ เป็นทางที่จะช่วยไม่ให้เขาต้อง ตกไปนรกโลกันตร์ เขาเริ่มมองเห็นความสงบสันติอันเกิดจากการรับใช้พระเจ้าซึ่งเขาทั้งรักและเกรงกลัว²² และเมื่อบรัดเลเดินทางมาสู่สยามเขาก็ได้ตั้งใจประกอบภาระกิจด้วยชีวิตจิตใจ และด้วยความเชื่ออย่างถึงที่สุดว่านี่คือหนทางอันประเสริฐที่ตนสามารถมอบแก่คนที่ด้อยกว่า สำหรับพวกมิชชัน นารีแล้ว ประเทศที่ด้อยพัฒนาทางเทคโนโลยีก็ถือว่าด้อยกว่าทางด้านศาสนาไปด้วย เพราะพวกมิชชันนารีเอาความสำเร็จทางวิชาการไปเป็นเรื่องเดียวกันกับความคิดเรื่องพระเจ้าเที่ยงแท้

อาการของบรัดเลค่อยดีขึ้น เขาเข้าทำงานเป็นเสมียนในร้านค้าแห่งหนึ่ง ได้เข้าร่วมขบวนการต่อต้านการดื่มสุราและได้เป็นตัวแทนของขบวนการนี้ในระดับท้องถิ่น ประสิทธิภาพนี้ช่วยให้บรัดเลหายหวาดกลัวการพูดในที่ชุมนุมชน และเกิดความกระตือรือร้นที่จะศึกษาทางศาสนาอย่างเป็นทางการ เมื่อยังเยาว์เขาเคยฝันที่จะเป็นนักประพันธ์ เขาเคยเข้าเรียนวรรณคดีในวิทยาลัย แต่ครั้งนั้นต้องลาออกเสียกลางคัน

ครั้นเมื่อหายแล้ว ก็ได้พบว่าตัวเองออกจะแก่เกินไปสำหรับการที่จะเข้าเรียนทางเทววิทยาซึ่งหมายความว่า จะต้องเข้าเรียนภาษาละตินหนึ่งปี เข้าเรียนในวิทยาลัยอีก 4 ปี และ

²⁰William L. Bradley. **Dan Beach Bradley : Man and Missionary.** A Brief Report Presented to the Seminar on Dan Beach Bradley in Bangkok, July 16-17, 1985

²¹Journal of Dan Beach Bradley, August 22, 1832, Vol.II

²²Bradley, Op.cit., p.3

ต่ออีก 3 ปีในมหาวิทยาลัยที่เน้นหนักทางด้านนี้ บรัดเลจึงหาทางลัดโดยการหันมาเรียนทางแพทย์ซึ่งเวลานั้นมาตรฐานการศึกษาต่ำกว่าการเรียนทางเทววิทยามาก เขาไม่จำเป็นต้องเรียนในวิทยาลัยแต่ว่าได้เริ่มต้นโดยการเข้าไปฝึกงานเป็นผู้ช่วยแพทย์ในปีพ.ศ. 2372 ต่อมาในปี 2375 ได้เข้าเรียนที่วิทยาลัยแพทย์ (College of Physicians and Surgeons) ในนิวยอร์กอีก 1 ปี เขาได้ปริญญาในปี 2376 มีคุณสมบัติพอที่คณะ ABCFM จะรับให้เป็นมิชชันนารีที่จะเดินทางไปเอเชีย

แต่บิดาของเขาไม่เห็นด้วย ท่านต้องการให้เขาเป็นหมออยู่ในอเมริกามากกว่า และยังไม่เห็นด้วยหนักขึ้นไปอีกเมื่อลูกชายบอกว่าจะแต่งงานกับเอมิลี รอยซ์ (Emily Royce) เพราะแนวประเพณีในตอนนั้นคนที่จะเดินทางไปประกาศศาสนาในต่างแดนควรจะหาภรรยาที่ร่วมอุดมการณ์เดียวกันไปด้วยเพื่อเป็นมิตรสนิทช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกันได้ และถ้าไม่มีอุดมการณ์เดียวกันผู้หญิงก็คงจะทนไม่ไหวที่จะต้องไปอยู่ในดินแดนของคนแปลกหน้าที่ล้ำหลัง เอมิลีเป็นคนที่ครอบครัวบรัดเลไม่ชอบใจนัก บรัดเลเขียนว่า

"แม้เธอจะมีเชื้อสายสกุลต่ำ มีฐานะการงานที่น่าเหยียดหยาม และถูกดูถูกจากโลกที่เต็มไปด้วยคนที่เยอหยิ่งจองหองและมาจากสายสกุลอันสูง"

แต่เขาก็แต่งงานกับเธอ เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2377

หลังจากนั้นหนึ่งเดือน ทั้งสองก็ลงเรือ "แคชเมียร์" มากรุงเทพฯ พร้อมคณะมิชชันนารีอีกกลุ่มหนึ่งที่จะเดินทางมาเกาะตะมะและกรุงเทพฯ เป็นการจากบ้านเกิดเมืองนอนครั้งแรก เพื่อจะไปปฏิบัติงานในดินแดนที่เขาไม่รู้จัก เขาบันทึกว่าในวันนั้นเขามีความรู้สึกเหมือนคนถูกเนรเทศ

"เมื่อข้าพเจ้ามองเห็นฝั่งทะเลบอสตัน...คืออเมริกา...ค่อยๆ ลับหายจากสายตา ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่า นับแต่นั้นคงไม่ได้เห็นมันอีก จิตใจของข้าพเจ้าจมลึกอยู่ในความวังเวง"

คณะมิชชันนารีที่เดินทางมาในเรือลำเดียวกันล้วนเพิ่งเริ่มต้นชีวิตวิวาห์ด้วยกันเกือบทั้งสิ้น แต่เป็นการเริ่มต้นที่ยังมองไม่เห็นว่าจะเส้นทางเดินข้างหน้าของพวกเขาจะเป็นอย่างไร ในความมืดมนที่รออยู่เบื้องหน้าพวกมิชชันนารีมองเห็นแสงสว่างเพียงอย่างเดียวคือแสงสว่างจากศาสนาที่ตนจะเป็นผู้ไปมอบให้

การเดินทางรอนแรมข้ามน้ำข้ามทะเลเป็นเวลาหลายเดือนไม่ใช่เรื่องที่น่าสนุกเลย จนกระทั่งในที่สุดก็มาถึงท่าเรือแอมเฮิร์สในพม่า มิชชันนารีส่วนใหญ่ได้แยกลงที่นั่นเพราะว่าพม่าเป็นแหล่งประกาศศาสนาที่มั่งคั่งมาก่อนสยาม บรัดเลได้ถือโอกาสลงไปเยี่ยมคารวะหลุมฝังศพของนางแอนน์ ฮาเซลโทน์ จัดสันด้วย เพราะว่าเธอคือแรงบันดาลใจที่ยิ่งใหญ่ของเขา²³ เมื่อกลับมาลงเรืออีกครั้ง เหลือมิชชันนารีเพียง 6 จาก 17 คนที่จะเดินทางต่อไปยังสิงคโปร์

หกเดือนหลังจากเรือออกจากท่าที่บอสตัน ครอบครัวบรัดเลก็เดินทางมาถึงสิงคโปร์ พร้อมกับครอบครัวของ สาธุคุณ วิลเลียม ดีน (William Dean) ได้พักที่บ้านพักของคณะ London Missionary Society ซึ่งก็คือสมาคมที่เป็นเจ้าของแท่นพิมพ์ที่ขายให้กับคณะ ABCFM นั่นเอง รอเวลาให้คลื่นลมในหน้ามรสุมสงบ ที่พักที่สิงคโปร์นั้นสะอาดสะอ้านและน่าอยู่ เพราะสิงคโปร์เป็นที่พำนักของพ่อค้าวาณิชและมิชชันนารีที่เดินทางแวะเวียนผ่านไปมาเป็นเวลานานนับตั้งแต่อังกฤษได้สิงคโปร์เป็นเมืองขึ้น แต่ที่นั่นพวกเขาก็ได้เผชิญโศกนาฏกรรมเป็นครั้งแรก คือนางบรัดเลได้คลอดบุตรเป็นชาย แต่มีชีวิตอยู่ได้เพียง 2-3 ชั่วโมง และนางดีน ก็ได้คลอดบุตรสาว แต่ท่านางดีนเสียชีวิตหลังคลอด นายและนางบรัด

²³ จจร สุขพานิช, เถลิงพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า , กรุงเทพฯ : มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 1954

เลได้รับมาติดตา ดิน ผู้กำพร้ามารดา ไว้เป็นบุตรบุญธรรม จากนั้นได้เดินทางต่อไปยัง กรุงเทพฯ ในขณะที่ความทุกข์โศกจากการสูญเสียยังมีได้จางหาย

อย่างไรก็ตาม การหยุดยั้งที่สิงคโปร์นี้ยาวนานถึง 6 เดือนเป็นโอกาสให้บริดเล ได้เริ่มเรียนภาษาไทยจากชาวอินเดียคนหนึ่งชื่อสมิครู เขายังได้เรียนภาษาจีนด้วย วันที่ 18 กรกฎาคม เขาได้ลงเรือมากรุงเทพฯ และนำแท่นพิมพ์ของคณะ ABCFM มาด้วยซึ่งก็คือแท่นพิมพ์ที่อาบีลาได้ซื้อไว้นั่นเอง

บริดเลเริ่มต้นชีวิตในสยามด้วยความแปลกแยก ซึ่งชี้ให้เห็นว่า เขาคงไม่มีความสุขนักในช่วงเริ่มภารกิจ

ครั้งแรกที่บริดเลเดินทางมาถึงสยามในปีพ.ศ.2378 เขาแทบจะนึกไม่ออกเลยว่าจะสามารถใช้ชีวิตอยู่ในประเทศ"อันแสนจะแปลกประหลาด"นี้ได้อย่างไร เขาเพิ่งมาจากสิงคโปร์ ซึ่งเป็นประเทศที่อังกฤษได้เข้าไปจัดการชีวิตความเป็นอยู่ของชาวต่างประเทศเป็นอย่างดี แต่ในประเทศสยามนี้แตกต่างกันไปอย่างเป็นตรงกันข้าม เมื่อผสมผสานกับความขมขื่นอันเนื่องมาจากการสูญเสียที่สิงคโปร์ บริดเลจึงไม่มีความประทับใจในดินแดนอันเก่าแก่และดูป่าเถื่อนแห่งนี้

ในวันนั้นเขาถูกนำขึ้นจากเรือไปพบท่านข้าหลวง บริดเลบรรยายภาพที่เขาเห็นผู้คนหมอบราบอยู่ตรงหน้าท่านข้าหลวงว่า "เหมือนสัตว์ชอนอยู่ในป่า" ทรงผมของคนไทยก็ประหลาด คือโกนเกลี้ยงเหลือกระหม่อมผมไว้กลางศีรษะเหมือนกันทั้งหญิงทั้งชาย ชาวปากน้ำก็อยู่กันในที่พักอาศัยที่แสนจะสกปรกอย่างร้ายกาจเทียบไม่ได้เลยกับอาณานิคมสิงคโปร์ที่ได้รับการจัดระเบียบอย่างดีแบบยุโรป เด็กหนุ่มอย่างบริดเลก็เลยคิดว่าจะทนอยู่ที่นี้ไปได้นานสักเท่าไร

ครั้นเมื่อได้เข้าที่พักเรียบร้อยแล้วก็ได้พบว่ามันมีสภาพที่ไม่ได้แตกต่างไปจากบ้านเรือนแถวปากน้ำเท่าใดนัก บ้านที่เขาอาศัยอยู่และใช้เป็นคลินิกไปด้วยนั้นเขาบอกว่าตั้งอยู่ในแอ่งน้ำเฉาะและตรงท่าตลาดใหญ่ บ้านพักของเขานั้นมันหอมช่อเทียบกันไม่ได้เลยกับบ้านหลังงามที่สิงคโปร์ ชำบ้านของเพื่อนบ้านที่ตั้งเรียงรายอยู่โดยรอบนั้นก็ดูมอช่อและสกปรกสิ้นดีรอบบริเวณมีต้นไม้อยู่บ้าง จึงเป็นที่พักอาศัยของอีกนับพัน มันส่งเสียงร้องทั้งยามย่ำรุ่งและย่ำค่ำซึ่งเมื่อผสมกับเสียงร้องของแมว สุนัข และจิ้งจันเรไรด้วยแล้ว เมื่อมาถึงตอนแรกเขาก็แทบจะนอนไม่หลับเอาทีเดียว ทั้งๆที่นี้ยังชุ่มเป็นพิเศษอีกด้วย

แต่มันสายเกินไปเสียแล้วสำหรับการเปลี่ยนใจ มันเป็นความจำเป็นที่ภารกิจจะต้องเริ่มขึ้นแล้วอย่างปฏิเสธไม่ได้

บทบาทของบริดเลในการเข้าถึงประชาชน ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีทั้งจากชาวไทยและจีนและจากคนทุกชั้นที่มีปัญหาในเรื่องของสุขภาพแต่ก็ถูกเพ่งเล็งด้วยความไม่ไว้วางใจจากราชสำนัก

บริดเลเปิดร้านครั้งแรกในวันที่ 5 สิงหาคม 2378 ก็ปรากฏว่ามีคนหลังไหลมาให้หมอรักษาเป็นจำนวนมาก คนไทยไม่ค่อยไวใจหมอฝรั่งแต่ในเมื่อไม่มีทางเลือกที่ดีกว่าก็มักจะทดลอง ปรากฏว่าคนไข้เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆจนถึงหนึ่งร้อยคนในแต่ละวัน 24 งานนี้ทำให้เขาได้สัมผัสกับประชาชนอย่างใกล้ชิด หลังจากตรวจอาการเขาจะให้ยาพร้อมกับแจกหนังสือศาสนาด้วยทุกครั้งไป

ข่าวหมอฝรั่งแจกยาพร้อมกับแจกหนังสือแพร่ไปอย่างรวดเร็ว ความทราบถึงพระเนตรพระกรรณ พระองค์ไม่สู้จะไว้วางพระทัยฝรั่งนัก ขุนนางทั้งหลายจึงต้องระวังในเรื่องนี้ถึงกับมีการ

²⁴Letter From Mr. Robinson, *Missionary Herald*, October 1836, Vol. XXXI, p.379

แปลหนังสือหมอฟร้งออกเป็นภาษาไทยเพราะอยากจะมีเจตนาแอบแฝงอย่างใดหรือไม่ ไม่นานนักบริดเลก็ถูกเจ้าของที่ยีนโนดิสให้ออกจากที่ เพราะคนจีนเพิ่งจะก่อความวุ่นวายเมื่อไม่นานมานี้แล้วยังมีหมอฟร้งมาแจกหนังสือภาษาจีน

บริดเลต้องย้ายไปอยู่ที่เรือนแพหน้าวัดประยูรวงศ์ด้วยความช่วยเหลือจากพระคลัง ซึ่งเขาก็ชอบใจอยู่ไม่น้อยเพราะว่าคนไทยเวลานั้นสัญจรโดยทางเรือเป็นส่วนใหญ่ คนใช้พายเรือมาหาที่ทางต้อนรับกว้างขวางไม่ลำบากเหมือนเมื่อตอนอยู่วัดเกาะ เขาเห็นว่าคนไทยสนใจงานของเขามากถึงกับเข้าร่วมพิธีทางศาสนา เวลานั้นเขาต้องอาศัยมิชชันนารีรุ่นก่อนมาช่วยเพราะว่าเขายังพูดไทยไม่ได้ แต่เขาเห็นว่าปรากฏการณ์เช่นนี้เป็นกำลังใจแก่เขาอย่างใหญ่หลวง

พิธีศาสนาที่คลินิกวันนี้ น่าสนใจยิ่งกว่าก่อน มีคนไข้ที่มารับการศึกษาราวๆ 60 คน ได้เข้าร่วมพิธีด้วยตั้งแต่เริ่มต้น และเมื่อพิธีใกล้จะสิ้นสุดก็มีคนมาเพิ่มขึ้นอีกเรื่อยๆ ทุกคนเพิ่งสายตาไปยังผู้เทศน์อย่างตั้งอกตั้งใจ และดูที่ท่าว่ากระตือรือร้นมากที่จะรับรู้พระสัทธรรม ข้าพเจ้าคิดว่า มิชชันนารีที่พูดภาษาท้องถิ่นได้เป็นกำลังสำคัญที่น่าวิเศษยิ่ง เพราะเขาสามารถสร้างความสนใจแก่ผู้มารับคำสอน ข้าพเจ้าตัดสินใจว่าจะพยายามโดยสุดกำลังที่จะเรียนรู้ภาษาพื้นเมืองให้ได้

เมื่อพิธีสิ้นสุด โบนัสลอยน้ำของเราถูกห่อล้อมด้วยเรือของผู้มาฟังเทศน์ และเรือของผู้ที่แหวะมาคว่าเราทำอะไรกัน กะได้ว่ามีเรือมาจอดทั้งหมดประมาณ 50 ลำ หลังจากนั้น ข้าพเจ้า ก็จ่ายยาให้คนไข้ราวร้อยคน ซึ่งทำให้ยุ่งกับงานนี้จนบ่ายคล้อย 25

บริดเลไม่ย่อท้อกับภาระกิจที่ยากลำบากในสยาม และหันเข้าสู่อาชีพการพิมพ์เต็มตัวเพื่อหารายได้หลังจากถูกสมาคมที่เมืองแม่ต๊ดขาด

บริดเลมีส่วนในการพัฒนาการพิมพ์ในสยาม นอกจากนั้น เขายังมีส่วนในการประชาสัมพันธ์สร้างภาพลักษณ์ที่ดีของสยามในสายตาของชาวโลกด้วย เขาได้ออกหนังสือพิมพ์บางกอกกรีกอร์เดอเมื่อพ.ศ.2387 ซึ่งมีชีวิตอยู่เพียงปีกว่า

ปี 2388 เป็นปีที่ทั้งบริดเลและคาสเวลเกิดแตกก้นกับคณะ ABCFM เพราะที่สยามฝรั่งในไทยนั้นก็มีการอิจฉาริษยากันเป็นธรรมดา มีผู้เขียนไปรายงานว่าทั้งบริดเลและคาสเวลเกิด "เพี้ยน" คือมีความคิดเห็นทางศาสนาแปลกแยกไปจากเดิมที่เคยมี คือมีความคิดว่ามนุษย์สามารถหาสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ในชีวิตนี้ซึ่งคณะ ABCFM รับไม่ได้ ก็เลยประกาศตัดสัมพันธ์โดยทันทีหมายความว่าจะไม่เกื้อหนุนทางการเงินอีกต่อไปต่อไปนี้ให้หาเงินกันเองหรือไม่ก็ต้องกลับสหรัฐฯ บริดเลนี่ยังเผชิญโชคร้ายหนักยิ่งขึ้นไปอีกเพราะว่านางบริดเลถึงแก่กรรมด้วยวัณโรคทิ้งบุตรไว้ข้างหลัง 3 คน เขาจึงตัดสินใจเดินทางกลับสหรัฐในปี 2390 เพื่อไปสะสางปัญหาทั้งที่เกี่ยวกับสมาคมและเรื่องส่วนตัว

ที่อเมริกา เขาได้เข้าร่วมกับสมาคมศาสนาชื่อว่า **American Missionary Association (AMA)** ซึ่งก่อนหน้านั้นสนใจแต่เรื่องการปลดปล่อยทาสนิโกร และบริดเลได้เป็นมิชชันนารีคนแรกที่สำคัญสำหรับภารกิจการพิชิตทะเล บริดเลสมัครหาทุนสนับสนุนเป็นการใหญ่ได้มาจำนวนหนึ่ง เขาคิดว่ามีลูทางหากินเพิ่มเติมในสยามเพราะว่าได้มองเห็นลูทางอยู่แล้ว จากนั้นเขาได้แต่งงานกับนางสาวซาราห์ซึ่งพบกันในเรือ และหอบหิ้วกลับมาด้วยกันในปี 2393

ที่สยาม เขาได้จัดการซื้อทรัพย์สินทั้งหมดของคณะ ABCFM ได้แก่โรงพิมพ์เป็นต้น เพราะว่ามันเป็นสมบัติที่ได้รับสนับสนุนจาก ABCFM ทั้งสิ้น จากนั้นก็ไปตั้งโรงพิมพ์ใหม่

ในบ้านซึ่งได้รับพระราชทานตั้งอยู่ริมคลองบางหลวงใกล้กับวังกรมหลวงวงศาและวัดท้ายตลาด บ้านนี้กว้างใหญ่มากจนกลายเป็นที่ชุมนุมของพวกฝรั่งในกรุงเทพฯ

ในวาระนั้น เจ้าฟ้ามงกุฎผู้กำลังจะขึ้นครองราชย์ได้ขอให้บริดเลเขียนบทความเกี่ยวกับ พระองค์ลงใน The Straight Times ของสิงคโปร์ เพราะพระองค์มีพระประสงค์จะให้ภาพลักษณ์ของพระองค์ปรากฏต่อสายตาชาวโลกในฐานะพระมหากษัตริย์แห่งระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชที่ทรงความยุติธรรม เป็นภาพแบบไทยๆ ที่เน้นผู้ปกครองที่ทรงทศพิธราชธรรม มากกว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยซึ่งในเวลานั้นในราชสำนักไม่มีใครเห็นว่าคนไทยจะพร้อม ทรงปรารถนาจะให้บริดเลเขียนให้ผู้คนต่างชาติได้เห็นว่า พระองค์เป็นกษัตริย์สมบูรณาญาสิทธิราชที่จะไม่ใช้อำนาจอย่างเกินขอบเขต เรื่องนี้เป็นความจริงว่า ทรงมีพระราชอำนาจอยู่เพียงจำกัด เพราะเวลานั้นมีขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่มีอำนาจมากอยู่ 3 คน คือ พระคลัง พระยาศรีพิพัฒน์ และพระยาราชสุภาวดี ²⁶

ในขณะที่เดียวกัน เขาเห็นว่าจะสามารถยิดงานพิมพ์เป็นอาชีพได้ เพราะว่ามันมองเห็นอยู่ชัดๆ ว่าราชการก็สนใจงานพิมพ์หนังสือ ประชาชนก็สนใจหนังสือ อยู่แต่ว่าเขาจะสามารถพิมพ์อะไรที่ประชาชนอยากอ่านได้หรือไม่ ถ้าได้ก็คงจะขายดีเป็นเทน้ำเทท่าทีเดียว แต่ก็มีปัญหาว่าเมื่อซื้อสมบัติจาก ABCFM แล้วเขาก็หมดเงิน จะเอาอะไรมาเป็นทุนในการพิมพ์ อีกทั้งนโยบายของรัฐบาลไทยต่อชาวต่างประเทศก็ไม่ค่อยแน่นอน ก็พอดีโชคช่วย ไทยทำสัญญาเบาริงในปี 2398 สยามเปิดการค้ากับนานาประเทศอย่างกว้างขวาง การค้านี้ต้องอาศัยการแปลเอกสารและการพิมพ์หนังสือซึ่งเขานัดอยู่แล้ว เขาถึงกับเขียนบันทึกว่าเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันนี้ทำให้เขาสามารถปฏิบัติภารกิจในสยามต่อไปได้โดยไม่ต้องพึ่งเมืองแม่

บริดเลอยู่ในเมืองไทยเป็นเวลานานจนเป็นที่นับถือแก่ฝรั่งทั่วไปไม่ว่าจะเป็นชาวอเมริกันเองหรือว่าเป็นฝรั่งถือสัญชาติอื่น นอกจากนั้นเขายังเป็นที่ไว้วางใจของชาวสยามพอสมควร เดือนสิงหาคม พ.ศ.2403 สยามขัดแย้งกับอังกฤษอย่างรุนแรง อังกฤษแสดงอำนาจข่มขู่ว่าจะส่งกองทัพเรือมาปิดน่านน้ำไทย สถานการณ์ตึงเครียดถึงขนาดรัฐบาลสั่งห้ามพวกมิชชันนารีตีพิมพ์หนังสือศาสนาธรรม ทั้งยังแนะนำให้เดินทางออกนอกประเทศโดยเร็วที่สุด แต่ในที่สุดการขัดแย้งนี้ก็คลี่คลายลง

ดังนั้นเขาก็เริ่มเปิดโรงพิมพ์ รับจ้างพิมพ์หนังสือ แปลหนังสือ ขายหนังสือ เย็บเล่มและทำปกหนังสือ จะเป็นด้วยความต้องการเงินหรือเพราะความสำเร็จผลทางศาสนา หรือว่าเป็นเพราะไม่ต้องถูกควบคุมจากคณะ ABCFM อีกต่อไปหรืออย่างไร ปรากฏว่าเขาหันมาพิมพ์หนังสือทางโลกมากกว่าทางศาสนามากเข้าทุกที ตั้งแต่ปี 2404-2416 มีหนังสือเพียง 2 จาก 14 เรื่องที่เป็นศาสนธรรม ยิ่งไปกว่านั้นในปี 2416 หมอได้แสดงทัศนคติอย่างชัดเจนว่าการจะพิมพ์หนังสือศาสนาธรรมมากๆ นั้นแท้ที่จริงกลับไม่ได้ผลเท่าที่ควรจะเป็น ²⁷ เป็นความเห็นที่ขัดแย้งอย่างสิ้นเชิงกับความเชื่อมั่นในการพิมพ์หนังสือเมื่อครั้งที่เขาเพิ่งเดินทางมาถึงสยาม

เขายังได้ออกหนังสือพิมพ์อีกครั้งหนึ่งด้วย ระหว่างปี 2408-2410 โดยตั้งใจทำเป็นธุรกิจ อย่างที่วิลเลียม บริดเลวิจารณ์ว่าเป็นหนังสือพิมพ์สไตล์ "แยงกี้" เขาออกหนังสือพิมพ์ก็หวังที่จะให้ชาวบ้านอ่านเพราะเขาเชื่อว่าคนไทยชอบอ่านหนังสือดังนั้นจะไม่ชอบอ่านหนังสือพิมพ์ได้อย่างไร แต่เขาเก่งผิด เพราะว่าสามัญชนอาจจะไม่มีเงินซื้อประการหนึ่ง และเพราะเนื้อหาหนังสือพิมพ์โจมตีราชสำนัก และคนไทยหรือจะกล้าอ่านสิ่งที่รู้ว่าราชสำนักไม่พึงปรารถ

²⁶พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, กรุงเทพฯ, มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 1978 หน้า 413-414

²⁷ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 31, หน้า 111

นาอีกประการหนึ่งคือทางราชสำนักไม่พอใจเนื้อหาหนังสือพิมพ์แล้วก็พลอยไม่ค่อยจะยอมจ่ายค่าสมาชิกและในเมื่อกลุ่มคนจากราชสำนักเป็นสมาชิกหลักตั้งนั้นหมอก็ต้องขาดทุนไม่มีปัญหา แต่เขาก็มิได้ย่อท้อ ได้หันไปพิมพ์สิ่งพิมพ์เพื่อความบันเทิงมากขึ้น

พระคลังให้ต้นฉบับนิทานร้อยแก้วให้หมอลำไปพิมพ์ขาย นัยว่าเพื่อเผยแพร่วรรณกรรมไทยไปสู่ผู้อ่าน เพราะว่าพระคลังสนใจการพิมพ์มานานแล้ว แต่ในการมอบเรื่องต้องแบ่งให้ เพราะว่าในช่วงหลังมีเจ้าของโรงพิมพ์อยู่หลายคน ก็เลยให้นิทานร้อยแก้วแก่บริดเล และให้นิทานร้อยกรองแก่หมอสมิธ (Samuel Jones Smith) ซึ่งมีโรงพิมพ์อยู่ที่บางคอแหลม บริดเลได้พิมพ์เรื่องสามก๊ก และหลังจากนั้นยังได้พิมพ์เรื่องนิราศลอนดอน แต่ที่เขานี้ต้องซื้อลิขสิทธิ์จากหม่อมราชาทัช (ม.ร.ว.กระต่าย อิศรางกูร) นับเป็นการซื้อขายลิขสิทธิ์ครั้งแรกในประเทศไทย หม่อมราชาทัชท่านเป็นคนทันสมัยเคยไปเจริญสัมพันธไมตรี ณ.ประเทศอังกฤษมาแล้ว

การที่บริดเลและสมิธได้พิมพ์เรื่องบันเทิงนับได้ว่าเป็นการเปิดหูเปิดตาชาวสยามให้เข้าสู่โลกวรรณกรรมอย่างกว้างขวางเพราะว่าระบบตีพิมพ์ทำให้ผลิตหนังสือออกมาได้เป็นจำนวนมาก โรงพิมพ์ของคนไทยเองตอนนั้นคือโรงพิมพ์อักษรพิมพ์การ พิมพ์แต่หนังสือศาสนาพุทธและเอกสารทางราชการไม่สนใจจะพิมพ์เรื่องบันเทิง ทำให้หนังสือของหมอลำฝรั่งขายดี แต่ปรากฏว่าคนไทยชอบอ่านร้อยกรองมากกว่าร้อยแก้ว หมอสมิธพิมพ์พระอภัยมณีออกมาเป็นตอนๆ คนชอบมากขายดิบขายดีเป็นเทน้ำเทท่า

บริดเลมียบทบาทในการต่อสู้เพื่อสยาม

เขาอาศัยอยู่ในเมืองไทยถึง 38 ปี ตั้งผู้อาวุโสที่ควรแก่การยกย่องโดยแท้ ยามที่สยามเกิดวิกฤติกับ "ฝรั่งหน้าขาว" เขามักจะมีบทบาทโดยอ้อมแต่ทรงอิทธิพลในอันที่จะรักษาผลประโยชน์ของฝ่ายไทยไว้ เมื่อใดที่สยามถูกคุกคามอธิปไตยเขาจะอาศัยเครือข่ายหนังสือพิมพ์ต่างประเทศที่เขาเกี่ยวพันอยู่ตะโกนบอกชาวยุโรปหรืออเมริกันว่าชาวสยามกำลังถูกชาติมหาอำนาจประเทศใดประเทศหนึ่งกำลังรุกรานอธิปไตย ในบางครั้งเขายังได้ร้องเรียนไปถึงร.ม.ต.ต่างประเทศ (Secretary of State) ที่กรุงวอชิงตัน ถึงความประพฤติของข้าราชการอเมริกันในกรุงเทพฯ พฤติกรรมฉ้อฉลของข้าราชการสหรัฐที่ถูกตีแผ่ลงในหนังสือพิมพ์ของเขาในกรุงเทพฯ มีผลให้กงสุลสหรัฐสองนายถูกเรียกตัวกลับประเทศโดยกระทันหัน ได้แก่ นายเจมส์ ฮูด (James Hood) และ เฟรดริก แพทริค (Frederick Partridge)

บริดเล เป็นมิชชันนารีที่ไม่ค่อยจะเหมือนคนอื่นนัก วิลเลียม แบริดลีย์เล่าว่า บริดเลเป็นนักวิทยาศาสตร์หรือนักแสวงหาความรู้คล้ายๆบิดาของเขา นอกจากนั้นเขายังทำงานร่วมกับเจ้าฟ้ามงกุฎซึ่งก็ทรงเป็นนักวิทยาศาสตร์เหมือนกัน เมื่อร่วมงานกับหมอลำจินตลซึ่งเป็นวิศวกรก็สามารถช่วยกันสร้างผลงานที่น่าพอใจ วิลเลียม แบริดลีย์กล่าวต่อไปอีกกว่าบริดเลกล้าจะออกหนังสือพิมพ์สไตล์แยงก็ ในขณะที่มิชชันนารีอื่นๆไม่เห็นด้วย

และอีกข้อหนึ่งที่เป็นประการสำคัญคือ เขารักคนไทยและให้ความนับถือคนไทยเท่ากับชาวยุโรปและอเมริกา ได้นำเอาความก้าวหน้ามาสู่สยาม

บริดเลใช้เวลาอยู่ในสยามตั้งแต่ปีพ.ศ. 2378 จนถึงออกหนังสือพิมพ์ บางกอกกรีกอเดอภาค 2 เมื่อปี 2410 เป็นเวลาถึง 32 ปี มีความสนิทสนมคุ้นเคยกับราชสำนักและคนไทยเป็นอย่างดี ก็ยังเกี้ยวใจของคนไทยผิดพลาด เขารู้ดีว่าการออกหนังสือพิมพ์นั้นจะไม่ประสบความสำเร็จเลยหากว่าราชสำนักไม่สนับสนุน ก็ยังโจมตีรัฐบาลและขุนนางอยู่เนืองๆ กระแทกกระแทกศาสนาพุทธเสียดนผู้คนไม่พอใจ และเขียนข่าวที่ผิดพลาดไม่ถูกต้องกับความ เป็นจริงจรรยาบรรณไม่สนับสนุน และตัวเองก็ต้องปิดหนังสือพิมพ์ เพราะว่าคนไทยไม่สามารถจะยอมรับแนวคิดเชิงเสรีนิยมได้อย่างรวดเร็วดังที่บริดเลมุ่งหวัง

บริดเลถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2416 รวมเวลาที่อยู่ในเมืองไทย 38 ปี

2.8.2 กัดสลาลฟ เข้ามาสยามในปี 2371 ซึ่งเป็นช่วงที่สยามกำลังวุ่นวายด้วยปัญหาหัวเมืองภาคใต้ ในปี 2372 ได้เกิดความยุ่งยากทางเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากฝนแล้ง ต่อมาในปี 2374 ฝนตกอย่างหนักทำให้เกิดอุทกภัยครั้งร้ายแรง ภัยพิบัติเหล่านี้ทำให้พลเมืองประสบความยากแค้นแสนสาหัส พืชผลนานาชนิดเสียหายหมดสิ้น ราคาข้าวถีบตัวสูง คนไทยอดอาหารตายเป็นจำนวนมาก

กัดสลาลฟมีบทบาทในฐานะที่เป็นมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ผู้บุกเบิก และเป็นผู้กรุยทางให้บรรดาสานุศิษย์เดินทางมาสยาม เป็นผู้เปิดโลกทัศน์ชาวสยามให้เห็นโลกที่ศิวิไลซ์ยิ่งกว่า โดยการกล่าวอ้างถึงประเทศของพระเจ้า(ยุโรป) ที่มีความเจริญเพราะได้รับพร แต่เนื่องจากกัดสลาลฟมีความสนใจในประเทศจีนมากกว่า เขาจึงปฏิบัติภารกิจในสยามเพียงไม่นานนัก

2.3.2 กลุ่มคณะแบปติสต์ : หมอโจนส์ หมอสมิธ หมอจอห์นสัน หมอโรบินสัน หมอริคส์ หมอจันทเล

พ.ศ. 2376 คณะแบปติสต์ได้ส่งสาธุคุณ จอห์น ไทเลอร์ โจนส์ (John Tyler Jones) และภรรยา ซึ่งเคยปฏิบัติงานในพม่ามาแล้วเป็นเวลา 2 ปี เข้ามาถึงเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2376 พร้อมกับนำบุตรชายบุญธรรมชื่อซามูเอล โจนส์ สมิธ (Samuel Jones Smith) วัย 12 ขวบ ซึ่งทั้งสองรับมาเลี้ยงดูตั้งแต่อยู่ในพม่าเข้ามาด้วย (หมอสมิธนี้ภายหลังได้มีบทบาทในการวิพากษ์วิจารณ์สังคมสยามผ่านหนังสือพิมพ์ของเขา) สยามเป็นประเทศที่สองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่คณะแบปติสต์เลือกเป็นแหล่งปฏิบัติงาน ตามคำขอของกัดสลาลฟและทอมลิน ซึ่งส่งจดหมายไปยังสมาคมศาสนาในอเมริกาหลายต่อหลายแห่งก่อนที่ตนจะอำลาไปจากกรุงสยาม สาธุคุณโจนส์มาถึงกรุงเทพแล้วก็ได้ร่วมมือกับคณะ ABCFM เป็นอย่างดีโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการพิมพ์

งานของโจนส์ส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มชาวจีน และเขาเชื่อตามทัศนะของสมาคมศาสนาต้นสังกัดในเวลานั้นว่าจีนมีความสำคัญกว่าสยามมากมายนัก แต่เขาก็ตระหนักดีว่าคนไทยอยากได้หนังสือเพียงใด หมอโจนส์มีพจนานุกรมอังกฤษ-ไทยซึ่งนางจัดสันได้รวบรวมไว้ติดตัวมาจากพม่า ซึ่งแสดงให้เห็นเครือข่ายของกระบวนการเผยแพร่ศาสนาจากพม่าถึงไทย ซึ่งประสานสอดคล้องแทบจะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เขายังมีพจนานุกรมฉบับของหมอกัดสลาลฟด้วย รายงานของหมอโจนส์ทำให้เรารู้อะไรเพิ่มเติมเกี่ยวกับการพิมพ์หนังสือไทยในสิงคโปร์ เพราะเขารายงานว่าได้เดินทางไปสิงคโปร์ก่อน และพบว่า

"มีการพิมพ์งานชิ้นเล็กๆซึ่งจะช่วยให้การเรียนภาษาไทยง่ายขึ้น...." 28

คงจะเป็นคู่มือเกี่ยวกับภาษาไทยแต่โจนส์ไม่ได้ให้รายละเอียดว่าใครเป็นคนจัดพิมพ์

ครั้งเดินทางมาถึงกรุงสยาม หมอโจนส์ได้ตรวจสอบกิจการพิมพ์หนังสือที่นั่นทันทีเพราะเขาถือว่าเป็นหัวใจของการทำงานของเขา เขาได้พบหนังสือที่อาบิลทิงไว้ และพบว่า มีหนังสือภาษาไทยของกัดสลาลฟอยู่ 322 เล่ม และยังพบหนังสือภาษาจีน พม่า มลายู ปอร์ตุเกศ และอังกฤษ²⁹ อีกด้วยแต่ยังไม่มีการตั้งโรงพิมพ์ขึ้นมา เขาคิดว่าการจะเผยแพร่ศาสนาให้ได้ผลนั้นจำเป็นต้องมีโรงพิมพ์ที่สมบูรณ์แบบ คือจะต้องมีแท่นพิมพ์และต้องมีตัวพิมพ์ภาษาไทยด้วย จึงได้ส่งคำร้องขอไปยังคณะแบปติสต์ที่สหรัฐอเมริกาให้ส่งเครื่องตัดโลหะ รวมทั้งเครื่องหล่อตัวพิมพ์มา

²⁸Missionary Register, August 1833, p.403

²⁹Ibid, Vol.XIII, Dec. 1833, p.477

ด้วยโดยยืนยันว่าโลหะสำหรับหล่อตัวพิมพ์นั้นสามารถหาได้ในสยาม ส่วนคนไทยนั้นเล่า ก็มีความสนใจในกิจการพิมพ์ไม่น้อย เขายังได้เล่าถึงกิจการพิมพ์ในสยามขณะนั้นว่า

"มีคนไทย 1 หรือ 2 คนที่เริ่มทำธุรกิจหล่อตัวพิมพ์และพิมพ์หนังสือ มีคนหนึ่งประสบความสำเร็จมาก คนๆนี้เคยไปอยู่สิงคโปร์หลายเดือน แต่คนไทย 2 คนนี้ไม่มีแท่นพิมพ์และกำลังอยากได้มาก"

เขาไม่ได้ระบุชื่อคนไทยทั้งสองนี้ และไม่ได้ชี้ชัดลงไปว่าที่ว่าคนไทยประสบความสำเร็จนั้นมีรายละเอียดอย่างไร แต่ก็เท่ากับเป็นการยืนยันว่าได้มีคนไทยกลุ่มหนึ่งอยู่ในธุรกิจนี้ อยู่แล้วตั้งแต่ยังไม่เกิดโรงพิมพ์ขึ้นในประเทศ และไปๆมาๆขึ้นๆลงๆระหว่างบางกอกกับสิงคโปร์แบบเดียวกับกัทสลาฟและทอมลิน ทั้งยังอยู่ในเวลาที่ใกล้เคียงกันอีกด้วย อาจจะมีการสั่งพิมพ์หนังสือไทยก็ได้หลังจากที่ร้อยเอกเจมส์ โลว์ได้สั่งพิมพ์หนังสือไวยากรณ์ไทยที่เซรัมปอร์ในพ.ศ.2371 ซึ่งเป็นปีที่กัทสลาฟเดินทางเข้ามาในสยามนั่นเอง

เหตุการณ์ตอนนี้ดูจะทำให้มองเห็นได้ชัดว่า ช่วงปีพ.ศ.2371 คือช่วงปีที่กัทสลาฟเดินทางมาบางกอกมีการสั่งพิมพ์หนังสือไทยที่อินเดีย จนถึงปีพ.ศ.2376 ที่หมอโจนส์เดินทางมาถึง เป็นช่วงปีที่คนไทยตื่นตัวกันในเรื่องการพิมพ์มาก ไม่ว่าจะเป็นในด้านการผลิตหรือในด้านประชาชนคนอ่านที่เป็นผู้บริโภค เป็นช่วงปีที่คนไทยได้ข่าวตัวพิมพ์ไทยในสิงคโปร์ถึงกับเดินทางไปทำธุรกิจที่นั่นอยู่หลายเดือน ซึ่งเท่ากับเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความพยายามที่จะนำเครื่องพิมพ์เข้ามาในประเทศเร็วขึ้น

ต่อมามีนักบวชโปรเตสแตนต์เข้ามาใหม่คือหมอจอห์นสันกับโรบินสัน ซึ่งมาถึงเมืองไทยตั้งแต่วันที่ 25 ก.ค.2377 เขาตั้งข้อสังเกตเช่นเดียวกับนักบวชรุ่นก่อนๆ

"ไม่ว่าเราจะอยู่ที่ใดเราพบแต่ผู้คนซึ่งถามหาหนังสือ มีหลายคนที่มาเกือบทุกวันเพื่อขอหนังสือ ในบรรดาคนกลุ่มนี้เป็นพระสงฆ์เสียหลายคน ยากี่เช่นเดียวกัน เป็นที่ต้องการ ของคนที่นี่มาก"³⁰

เมื่อเห็นดังนี้เขาก็รู้สึกทันทีว่า มีความจำเป็นที่จะต้องได้หนังสือทั้งภาษาไทยและจีนมาเพิ่มเติมโดยเร็วที่สุด ครั้นเมื่อได้ทราบข่าวหมอบรัดเลกำลังเดินทางมาเขาก็มองเห็นทางสว่าง กล่าวคือถ้ามีวรรณกรรมหนังสือไปๆมาๆ กับสิงคโปร์อย่างที่เคยทำมาแต่ก่อนเห็นที่จะไม่ทันการเป็นแน่ ขณะนี้ตัวพิมพ์ภาษาไทยที่มีอยู่ใกล้ที่สุดคือที่สิงคโปร์ และตกอยู่ในครอบครองของคณะ ABCFM ดังนั้นเขาจึงขอให้หมอบรัดเลขนทั้งตัวพิมพ์และแท่นพิมพ์เข้ามาบางกอกด้วย เมื่อบริดเลนำแท่นพิมพ์เข้ามาแล้วแม้จะเก่าแก่แต่ก็มีคนไทยสนใจอยากจะทำกิจการของมัน พวกฝรั่งเกรงกลัวกันเหมือนกันว่าจะถูกขัดขวางโดยเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยเหมือนกับที่เคยโดนกันมาในประเทศอื่น แต่นั่นเป็นปัญหาข้างหน้า สิ่งที่สำคัญในลำดับถัดมาคือช่างพิมพ์เพราะพวกที่อยู่กันก็ล้วนแต่เป็นช่างพิมพ์จำเป็นกันทั้งนั้น แม้แต่หมอบรัดเลที่เอาแท่นพิมพ์เข้ามาก็ไม่ได้ถนัดในทางนี้มาก่อน และตอนนั้นตัวของเขาเองก็คงไม่ได้นึกว่าตนจะต้องไปผูกพันอยู่กับโรงพิมพ์ตลอดชีวิต

"หลังจากที่ปรึกษาพวกของเราที่สิงคโปร์แล้ว เราก็ดกลงใจที่จะติดต่อขอให้ส่งแท่นพิมพ์ และตัวพิมพ์ภาษาไทยมาที่นี่ แท่นพิมพ์อยู่ในสภาพชำรุดมาก แต่ก็ยังสามารถทำงานได้ในขั้นเริ่มต้น มีคนหลายคนรอจะดูการทำงานของเราแท่นพิมพ์และเราก็คิดว่าจะ

³⁰Letters from Messrs. Johnson and Robinson, dated September 3, 1834. *Missionary Herald*, Vol. XXXI, May 1835, p. 184

ไม่มีการขัดขวางเกิดขึ้น แทนพิมพ์ถูกนำเข้ามาโดยหอบอร์ดเลยโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย
สิ่งที่เราต้องการก็คือช่างพิมพ์ซึ่งอยากจะขอให้ส่งมาโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ 31

ทันทีที่ได้แทนพิมพ์มา ก็มีการจัดแบ่งงานกันโดยเป็นฝ่ายภาษาจีนและภาษาไทย โดยสารุคุณโรบินสันดูแลแผนกภาษาไทยที่โรงพิมพ์แห่งแรกของคณะ ABCFM ที่ตรอกกัปตันบุชในกรุงเทพฯ ส่วนสารุคุณจอห์นสันไปดูแลภาคภาษาจีนที่จันทบุรี ตามรายงานระบุว่าทุกคนประสบปัญหาในการพิมพ์มาก เพราะนอกจากคนทำจะไม่ชำนาญแล้วแทนพิมพ์ยังเก่าจนแทบจะทำงานไม่ได้ ทำให้หอบอร์ดเล็ดลงไปช่วยต่างๆที่ตัวเองก็ไม่ค่อยเป็นเหมือนกัน

เป็นอันว่า คณะ ABCFM ได้มีโรงพิมพ์เป็นรูปเป็นร่าง แม้ว่าจะยังไม่เรียบร้อยก็ตาม แต่ก็มีความหวังอันยิ่งใหญ่ของพวกเขา บอร์ดเลเริ่มเรียนภาษาไทยอย่างจริงจังและเริ่มแปลหนังสือศาสนา

ทางฝ่ายแบบติสต์นั้นเล่า อีกปีหนึ่งต่อมาในเดือนมิถุนายน 2378 รายงานของโจนส์ในวารสาร **American Baptist Magazine** ฉบับเดือนมีนาคม พ.ศ.2378 แจ้งว่าได้แปลพระคัมภีร์ภาษาพม่าของหอบอร์ดสันแล้ว และขอให้ส่งแทนพิมพ์มายังกรุงเทพฯโดยด่วน คณะ แบบติสต์ได้แสดงความเชื่อมั่นในบทความเดียวกันว่า

"แทนพิมพ์ในกรุงเทพฯ มิชชันนารีของเราก็จะสามารถพิมพ์หนังสือเองได้ ดูเหมือนว่าการพิมพ์จะเป็นวิธีการเผยแพร่คำสั่งสอนของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าในดินแดนนอกศาสนาได้ดีที่สุด...เป็นหน้าที่ของเราที่จะจัดส่งแทนพิมพ์ไปยังทุกแห่งที่มันจะทำได้ ทำประโยชน์ได้ แทนพิมพ์คือเครื่องมืออันยิ่งใหญ่ที่จะสร้างแสงสว่างให้แก่โลก ซึ่งการทำงานของเรจะต้องเน้นตรงจุดนี้ ในฐานะที่เป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยเหลือมนุษยชาติ " 32

แต่ว่าในบ้านทิกของบอร์ดเลตอนหนึ่งบอกว่า เมื่อเขานำแทนพิมพ์เข้ามาถึงกรุงเทพฯนั้น คณะแบบติสต์มีแทนพิมพ์อยู่แล้ว ก็เลยไม่ทราบว่าเป็นแทนพิมพ์อะไร หรือว่ามีอยู่แต่ก็งานใช้การไม่ได้จึงต้องขอแทนพิมพ์ใหม่ อันที่จริงคณะแบบติสต์ที่พม่านั้นเป็นต้นตอของการผลิตตัวพิมพ์ภาษาไทย โจนส์น่าจะเอาเข้ามาด้วย

ระหว่างรอ โจนส์ได้สั่งพิมพ์หนังสือภาษาไทยอีกที่สิงคโปร์ เพราะแทนพิมพ์ของหอบอร์ดเลมีปัญหามาก จะสั่งพิมพ์ที่สิงคโปร์แต่ละครั้งลำบาก โจนส์จึงเขียนจดหมายไปถึง คณะแบบติสต์อีกว่า

"ขอให้ส่งมิชชันนารีอย่างน้อยหนึ่งคนเพื่อเรียนภาษาไทย และช่วยงานข้าพเจ้า หากข้าพเจ้าถูกย้าย หรือไม่สามารถทำงานต่อไปได้"³³

งานพิมพ์ของมิชชันนารีดูเหมือนจะรวดเร็วในปีนี้ ผลิตออกมาทั้งหนังสือศาสนา หนังสือเรียนระดับประถม รวมทั้งสิ้นประมาณ 13300 ฉบับ คิดเป็นจำนวนหน้าได้ 840300 หน้า ซึ่งจะเห็นได้ว่าผลงานของพวกมิชชันนารีขยายไปถึงงานประเภทอื่นๆด้วย ในปี 2384 ช่างพิมพ์ชื่อนายวิลเลียมเดินทางมาถึง เขาได้ช่วยหอบอร์ดเลหล่อตัวพิมพ์ภาษาไทยออกมาได้สำเร็จในเดือนกรกฎาคม 2385 ได้หล่อออกมาหลายชุด หอบอร์ดเลได้นำชุดหนึ่งไปถวายเจ้าฟ้ามงกุฎที่วัดบวรนิเวศ เพราะว่าพระองค์ท่านมีส่วนในเรื่องนี้มาตั้งแต่ต้น แล้วก็

³¹Missionary Herald , May 1836, p.177

³²American Baptist Magazine ,Missionary Register, Vol. XV, June 1835 , pp.249-250

³³American Baptist Magazine, Vol.XVI, March 1836, p.47

พิมพ์หนังสือออกมาอีกเล่มหนึ่งชื่อ **The Siamese Grammar** ระหว่างปีพ.ศ. 2385-2386
 34 งานพิมพ์ของมิชชันนารีทั้งสองคณะยิ่งรวดเร็วไปอย่างรวดเร็วเมื่อมีสเตอร์แซนเดรอ
 (J.H.Chandlerภารกิจ 1843-1868) เดินทางมาถึง

นายแซนเดรอคนนี้คนไทยเรียกว่าหม่อจันทเล เป็นช่างเครื่องกล ซึ่งเข้าสังกัดใน
 American Baptist Union ในพม่าเมื่อปี 2384 ในฐานะช่างพิมพ์และช่างหล่อตัวพิมพ์
 ตามหลักฐานระบุว่าเขาเป็นคนหัวรั้นและเชื่อในความคิดของตัวเองแบบหัวชนฝา มักมีเรื่องขัด
 ใจกับผู้อยู่เบื้องๆ เพราะความพูดแบบไม่ดูกาลเทศะ ที่พม่า เขามีเรื่องทะเลาะกับผู้ร่วมงาน
 จึงถูกส่งตัวมายังสยามซึ่งกำลังต้องการช่างพิมพ์อย่างมาก ภายหลังจันทเลได้เขียนไปถึง
 ทางบ้านว่า การมาจากเมาะตะมะนั้นเป็นความผิดพลาดอย่างยิ่ง

เขาเดินทางจากเมาะตะมะมาถึงกรุงเทพเมื่อวันที่ 21 พ.ย. 2387 และเข้าปฏิบัติงาน
 งานอยู่ในโรงพิมพ์ของคณะแบปติสต์ ในปีนี้ คณะแบปติสต์พิมพ์หนังสือถึง 17200 ฉบับ นับ
 เป็นจำนวนหน้าได้ 743900 หน้า ทั้งภาษาไทยและจีน จำนวนหนังสือของคณะแบปติสต์
 เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

เจ้าฟ้ามงกุฎและเจ้าฟ้าจุฑามณี (เจ้าฟ้าน้อย) ครั้นทรงทราบว่ามิชชันนารีผู้เชี่ยวชาญ
 เดินทางมาก็ดีพระทัยนัก เจ้าฟ้ามงกุฎทรงส่งตัวแทนมายังโรงพิมพ์ของคณะแบปติสต์เพื่อ
 ขอซื้อตัวพิมพ์พม่าและตัวพิมพ์ภาษาไทย 35 แสดงว่าจันทเลคงจะเอาตัวพิมพ์ไทยติดตัวมา
 จากพม่าด้วยเป็นแน่

ฝ่ายเจ้าฟ้าน้อยนั้นเล่า เสด็จมาดูงานของคณะแบปติสต์บ่อยๆ และทรงสร้างโรงพิมพ์
 ของพระองค์เองด้วย กล่าวกันว่าทรงเลียนแบบโรงพิมพ์ของจันทเลนั่นเอง ดังนั้น โรงพิมพ์นั้นจะ
 ต้องสร้างทีหลังจันทเลเดินทางมาถึงเป็นแน่ แต่อาจจะทรงมีเครื่องมือเครื่องมืออุปกรณ์อยู่บ้าง
 แล้ว จันทเลบอกว่าเจ้าฟ้าน้อยผู้นี้สนพระทัยการพิมพ์มากถึงกับเสด็จมาแทบทุกวันจนจันทเล
 แทบไม่มีเวลาทำอย่างอื่น เพราะว่าทรงสนพระทัยเรื่องเครื่องยนต์กลไกเป็นอย่างมาก ถึงกับ
 ต่อเรือกลไฟโดยได้จันทเลเป็นผู้ช่วยเหลือ จันทเลจึงตัดสินใจขายเครื่องกลึงและเครื่องมือเล็กๆ
 อีก 2-3 ชิ้น แก่เจ้าฟ้าน้อยในราคา 100 เหรียญอเมริกัน และตั้งเครื่องจักรใหม่ของตัว
 เองเข้ามาโดยผ่านคณะมิชชันนารีในบอสตัน และยังตั้งเครื่องจักรเข้ามาเพื่อเจ้าฟ้าน้อยและพระ
 นายไว (หลวงนายสิทธิ) อีกด้วย คณะมิชชันนารีส่งเครื่องกลึงใหม่มาให้จันทเล แต่ไม่ส่ง
 มาให้บุคคลชั้นนำของไทยทั้งสอง เพราะว่าไม่ได้จ่ายเงินล่วงหน้าไปด้วยทำให้จันทเลโกรธ
 มาก ถึงกับส่งจดหมายไปต่อว่าที่ไม่ให้เกียรติกัน ช่างไม่รู้เลยหรืออย่างไรว่าทั้งสองท่านนั้น
 มีเครดิตพอกับพระเจ้าแผ่นดิน

ในปี 2390 หม่อจันทเลก็ได้ออกหนังสือพิมพ์ฉบับที่สองของสยาม คือ **The
 Bangkok Calendar** (2390-2393) ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่ให้ความรู้ ทั้งทางด้านศิลปวัฒนธรรม
 และวิชาการสมัยใหม่ เช่นเรื่องเครื่องพิมพ์ของมิชชันนารี เรื่องเครื่องพิมพ์ของเจ้าฟ้า
 ใหญ่ เรื่องศาสนา เรื่องรัฐบาล เป็นต้น ทว่าอีก 1 ปีต่อมา คือในปี 2394 โรงพิมพ์ของคณะ
 แบปติสต์ถูกไฟไหม้หมด จันทเลต้องกลับไปอเมริกาเพื่อหาซื้อแท่นพิมพ์และอุปกรณ์ใหม่
 ซึ่งเขาอยากจะได้อย่างดี ก็ชนิดเป็นเครื่องจักรไอน้ำซึ่งเป็นรุ่นใหม่ล่าสุด แต่ว่าคณะแบปติสต์
 ไม่เห็นด้วย จันทเลเลยต้องจำยอมซื้อเครื่องแบบเก่าทั้งที่ไม่เต็มใจ

อีก 3 ปีต่อมา เขากลับมาสยาม นำเครื่องพิมพ์ดังกล่าวกลับมาด้วย แต่ทำงานให้คณะ
 แบปติสต์อย่างฝืนใจ จนในที่สุดก็ลาออกจากราชการมิชชันนารีในปีพ.ศ. 2399 ไปประกอบธุระ
 กิจส่วนตัว เพราะช่วงนั้นเป็นช่วงที่สยามทำสัญญาเบาริงกับอังกฤษก็ปรากฏว่าประสบความ
 สำเร็จในธุรกิจเป็นอันดี ถึงขนาดซื้อบ้านของตัวเองได้ (หลังจากที่อาศัยบ้านบริดเลย์อยู่เป็น

34 Annual Report-Asiatic Mission. BMA , Vol. XXIV ,no.7, July 1844 p.206-7

35 William Bradley . Siam Then . P . 52

เวลานาน) บัตรเลขบอกว่าบ้านจันทเลตอนนั้นใหญ่ที่สุดในกรุงเทพฯ ธุรกิจของเขาก็คือสั่งเครื่องจักรมาใช้ในเรือและโรงสีของเจ้านายไทย แต่ต่อมาจันทเลตประสพปัญหาอย่างร้ายแรงคือว่าระบบเครดิต ไม่เก็บเงินจากลูกค้าโดยทันที ที่จันทเลใช้ไม่เป็นผลกับการค้าระหว่างประเทศซึ่งกว่าจะสั่งเครื่องจักรมาถึง กว่าจะส่งเงินไปถึงบริษัทกินเวลานานมาก ทางบริษัทผู้ผลิตได้เงินช้าก็ฟ้องเรียกค่าเสียหาย ทางฝ่ายไทยก็ไม่ไว้ใจ กลัวว่าจันทเลจะโกง จันทเลถูกวิลเลียม เบอร์ดอน ฟ็อง แพ็คคี ต้องเสียทรัพย์สินเป็นคนล้มละลาย ต้องขายธุรกิจ ปิดหนังสือพิมพ์ (ได้แก่ **Siam Times** ออกเมื่อเดือนกรกฎาคม 2407) เลหลังบ้าน ทั้งยังมีเรื่องกับฝรั่งอีกหลายคนในกรุงเทพฯ ถึงขนาดถูกลอบฆ่า บัตรเลขบอกว่าสงสารจันทเลมาก อย่างไรก็ตามเนื่องจากเขาเคยเป็นครูสอนหนังสือเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ เมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์ได้ทรงส่งเขาไปในงานนิทรรศการครบรอบหนึ่งศตวรรษที่ฟิลาเดลเฟียในฐานะตัวแทนของ กรุงเทพฯ

หมอสมิธ

Rev.Samuel Jones Smith (Litt.D) เกิดในอินเดีย เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ.2363 ได้เดินทางมาเมืองไทยเมื่อปี 2376 โดยมากับบิดามารดาบุญธรรม คือ หมอจอห์น (John Taylor Jones) และภรรยา เขามาอยู่เมืองไทยได้ระยะหนึ่งก็กลับไปอเมริกาเพื่อไปเรียนหนังสือ และได้กลับมาเมืองไทยเมื่อปี 2392 พอมาถึงก็ได้เป็นล่ามประจำตัวทูตอเมริกันคือนายอลาบาสเตอร์ และในปีเดียวกันนี้เองที่เขาได้ลาออกจากคณะแบบดิสตไปเปิดโรงพิมพ์ส่วนตัวอยู่ที่บางคอแหลม

ก่อนปี 2392 นี้ คนไทยมีโรงพิมพ์ของตนเองอยู่แล้ว ได้แก่โรงพิมพ์ที่วัดบวรนิเวศวิหารและของเจ้าฟ้าน้อย และอาจจะมิของคนไทยอีกหลายคนที่มีโรงพิมพ์ ดังนั้นโรงพิมพ์ที่บางคอแหลมจึงไม่ใช่เรื่องที่น่าตื่นเต้นอีกต่อไป การพิมพ์ของไทยเวลานั้นเจริญอย่างรวดเร็วมาก เจ้าฟ้ามงกุฎทรงสั่งซื้อแท่นพิมพ์หินจากต่างประเทศมาแทนแท่นพิมพ์เก่าในปี 2392 ต่อมาเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว (2394) ยังทรงตั้งโรงพิมพ์อักษรพิมพ์การ

ความสำคัญของหมอสมิธอยู่ที่เขาได้ออกหนังสือพิมพ์หลายฉบับ ได้แก่ **Bangkok Daily Advertiser** (2411-2421), **Siam Daily Advertiser** (2411-) , **Siam Weekly Advertiser** (2412-) **Siam Repository** (2412-2417) และ **จดหมายเหตุสยามไสมย** (2415-2429)

เนื้อหาของหนังสือพิมพ์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 2 ฉบับหลัง เน้นในเรื่อง "ความศิวิไลซ์" ได้แก่ เสรีภาพ เสมอภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของสิทธิสตรี และการชี้ให้เห็นถึงความทุกข์ของราษฎรที่เป็นผู้มีหนี้มาก ได้รับความทุกข์อย่างหนักโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการเสียภาษีอากรทั้งยังต้องเสียเงินให้เจ้านายอีกด้วย หมอสมิธเขียนข่าวขายไปเรื่อยๆจนมีเรื่อง คือเขียนไปกระทบคหบดีชั้นสูงของเมืองไทยคนหนึ่งเลยถูกฟ้องฐานหมิ่นประมาทซึ่งหมอสมิธแพคดีก็เลยหยุดออก **สยามไสมย**ไปในปี 2429

หมอสมิธยังมีกิจการพิมพ์หนังสือร้อยกรองออกขาย คือพระอภัยมณีซึ่งคนไทยชอบอ่านมาก เท่ากับเป็นการเพิ่มรสชาติในตลาดหนังสือ แต่ว่าพวกฝรั่งด้วยกันไม่ชอบใจหาว่าเขาหากินจากเรื่องอนาจารจึงไปฟ้องศาลต่างประเทศ มีการหยิบยกตอนเข้าพระเข้านางมาแปลให้ศาลต่างประเทศฟัง หมอสมิธแพคดีจึงได้ยุติการพิมพ์นับตั้งแต่บัดนั้นมา เขาได้ขายกิจการพิมพ์ไปให้นายเทพ ซึ่งตั้งอยู่ปากคลองตลาด และโรงพิมพ์ราษฎรเจริญ ซึ่งตั้งอยู่วัดเกาะ

ในสมัยรัชกาลที่ห้านี้ คนไทยเป็นเจ้าของโรงพิมพ์หลายแห่ง เป็นอันว่ากิจการพิมพ์ที่เริ่มต้นโดยมิชชันนารี และมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแพร่วรรณคดีก็ถ่ายโอนไปสู่มือของคนไทยในที่สุด

สรุปลักษณะของกลุ่มในสมัยรัชกาลที่ 3-4

จากรายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิด บุคลิกลักษณะ และความเคลื่อนไหวของบุคคลเหล่านี้ อาจแบ่งแยกกลุ่มออกได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่กลุ่มปัญญาชนแบบดั้งเดิมหรือกลุ่มปัญญาชนอนุรักษ (Traditional Intellectual) กลุ่มปัญญาชนก้าวหน้า (Progressive Intellectuals) และกลุ่มปัญญาชนชาวต่างประเทศ (Foreign Intellectuals)

I. กลุ่มปัญญาชนแบบดั้งเดิมหรือกลุ่มปัญญาชนอนุรักษ (Traditional Intellectuals)

ในการทำความเข้าใจกับกลุ่มนี้ จะแยกช่วงเวลาออกเป็นสองสมัย คือ สมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเจ้าฟ้ามงกุฎยังอยู่ในสถานะที่ไม่แน่นอนว่าจะได้ขึ้นครองราชย์หรือไม่ กับสมัยที่เจ้าฟ้ามงกุฎได้เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ 4 แล้ว ซึ่งจะทำให้กิจกรรมต่างๆ และการดำเนินพระบรมราโชบายต้องเปลี่ยนแปลงไป

สมัยรัชกาลที่ 3 กลุ่มปัญญาชนอนุรักษมีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ส่วนมากในขณะนั้นเป็นหัวหน้า และมีขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกันคือเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ และหม่อมไกรสรเป็นอาทิ แต่ทั้งนี้ต้องทำความเข้าใจว่าแม้จะมีความเคลื่อนไหวของการสร้างกลุ่มก้าวหน้าขึ้นในช่วงนี้ บุคคลที่อยู่ในกลุ่มก้าวหน้าก็ยังมีผูกพันกับกลุ่มอนุรักษเดิมนี้เอง ไม่ได้แสดงตัวแปลกแยกออกไปจนโดดเด่นถึงขนาดเป็นปฏิปักษ์ ทั้งนี้เพราะกลุ่มอนุรักษมีในราชสำนักคือกระแสหลัก (dominant) ในสังคมไทย และกลุ่มก้าวหน้าในราชสำนักเป็นเพียงกลุ่มกระแสรอง (subordinate) เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ทั้งสองฝ่ายต่างมีท่าทีระมัดระวังต่อกัน (negotiate) กลุ่มอนุรักษเองก็มีท่าทีโอนอ่อนให้กลุ่มก้าวหน้าอยู่มาก เพียงแต่รัชกาลที่ 3 ยังไม่มีท่าทีชัดเจนว่าจะจัดการกับชาติตะวันตกอย่างไร และไม่มิกุศโลบายที่แน่นอนจนฝรั่งบ่งว่าไม่รู้วราชสำนักสยามจะเอาอย่างไรกับตนกันแน่

ความคลุมเคลือของพระบรมราโชบายเกี่ยวกับชาวต่างประเทศทำให้ราษฎรค่อนข้างจะรวนเร ไม่รู้ว่าตนจะสามารถติดต่อกับชาวตะวันตกได้หรือไม่ แต่ความที่ราชสำนักคือผู้กุมอำนาจ ประกาศรับสั่ง หรือแม้กระทั่งคำสั่งจากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองก็คือแนวทางที่ราษฎรนำไปใช้ปฏิบัติเป็นเรื่อยๆ ไป อุดมการณ์หลักของสังคมที่ถ่ายทอดจากบนมาล่าง (Top-down Approach) ในช่วงนี้ จะผ่านการอบรมสั่งสอน พระราชวงศ์ ครู พระสงฆ์ (เน้นพระสงฆ์ดั้งเดิมที่เป็นมหานิกาย) ปราชญ์ผู้รู้ ขุนนาง ในรูปแบบวัฒนธรรมดั้งเดิมของสยามนั่นเอง ปัญญาชนกลุ่มนี้ บ้างก็ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงทัศนคติของตนหรือหากเปลี่ยนก็น้อยมาก บ้างก็สามารถจะเปลี่ยนไปเป็นกลุ่มปัญญาชนหัวก้าวหน้าได้เมื่อได้รับอิทธิพลทางความคิดจากนอกกลุ่ม เจ้าฟ้ามงกุฎคือผู้นำของกลุ่มที่เคลื่อนย้ายจากฝ่ายอนุรักษไปเป็นกลุ่มก้าวหน้า และในทางปฏิบัติแล้วมีผู้พัฒนาตนเองไปสู่กลุ่มก้าวหน้ามากขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากได้รับการยอมรับจากตะวันตก แต่ครั้งเมื่อเจ้าฟ้ามงกุฎได้ขึ้นครองราชย์ ความจำเป็นในสถานภาพทำให้การประกาศความเป็นตัวของตัวเองมีความจำเป็นมากขึ้น ในการกระทำเช่นนั้นทำให้ต้องทรงถอยกลับไปสู่ออนุรักษนิยมมากขึ้น และต้องผสมผสานตะวันตกกับตะวันออกในทางที่จะยังทำให้สามารถรักษาอำนาจของราชสำนักให้ดำรงอยู่ได้ต่อไป

2. กลุ่มปัญญาชนก้าวหน้า (Progressive Intellectuals) ส่วนใหญ่ก็พัฒนาตนเองมาจากกลุ่มโบราณมาเป็นคนกลุ่มสมัยใหม่ ซึ่งแม้จะหัวสมัยใหม่เพียงใดก็ยังมีรากฐานของ "ความมีศักดิ์" และ "ความมีสิทธิ" อยู่ ได้แก่กลุ่มเจ้าฟ้ามงกุฎ เจ้าฟ้าจุฑามณี พระยาพระคลัง (ดิศ) หลวงนายสิทธิ (ช่วง...สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์...ยศสุดท้ายสุด) และเจ้าพระยานคร เป็นต้น คนกลุ่มนี้เป็นผู้รับการปะทะจากตะวันตกด้วยวิธีการต่างๆ มีลักษณะ

รวมชมระหว่างจาริตเดิมนับกับแนวคิดสมัยใหม่ สิ่งสมอำนาจในกลุ่มตนมากขึ้นเรื่อยๆ และถ่ายทอดพลังไปสู่ชนชั้นล่างบ้าง ความโอนอ่อนผ่อนปรนนี้ เกิดขึ้นทั้งในระดับความสัมพันธ์กับบุคคลใน "วงศ์" เดียวกัน คือพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางชั้นสูง และเกิดขึ้นทั้งในระดับความสัมพันธ์กับชาวต่างชาติ แต่ในท้ายที่สุดแล้วเป้าประสงค์ของคนกลุ่มนี้ก็คือการโอนอ่อนผ่อนปรนเพื่อรักษาอำนาจในกลุ่มตนไว้นั่นเอง

กลุ่มปัญญาชนหัวก้าวหน้าเหล่านี้ บ้างก็เป็นพระราชวงศ์ชั้นสูง บ้างก็เป็นขุนนาง บ้างก็ไม่มียศศักดิ์ใดแต่ก็มีความเกี่ยวข้องกับทางวังหรือวัดในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง หรืออย่างน้อยก็มีเชื้อสาย"ผู้ดี"อยู่พอสมควรจึงสามารถเข้าถึงความรู้และปัญญาในสมัยนั้นได้ อย่างไรก็ตาม คนเหล่านี้เป็นพวกเทคโนโลยีแครด หรือกลุ่มเทคโนโลยีที่มักจะสร้างสรรค์คำใหม่ๆ เพื่อสื่อความคิดของตนเอง ปัญญาชนหัวก้าวหน้านี้จะค่อยๆ แยกตัวออกเป็นสองสาย คือสายราชสำนัก กับสายสามัญชน

สายราชสำนัก ก็คือสายของรัชกาลที่ 4 ซึ่งได้เปลี่ยนกรอบความคิดของตนเองลงบ้าง ดังกล่าวแล้ว เพราะเหตุว่าจะต้องรักษาอำนาจของกลุ่มของตนเอาไว้ เช่นยอมรับความศิวิไลซ์แห่งยุคเอนไลเทเนเมนต์ของตะวันตก แต่จะไม่ยอมรับศาสนาคริสต์ และท้ายที่สุดแล้วก็ประกาศว่าตะวันออกเหนือกว่าตะวันตก ซึ่งก็คือการประกาศว่าถึงอย่างไรราชสำนักก็ยังต้องมีอำนาจเหนือกว่าชาวดินแดนนั้นเอง อย่างไรก็ตาม แม้ราชสำนักจะมีลักษณะของการยอมจำทน (tolerance) สูง แต่ก็เป็นการยอมจำทนต่อการคุกคามของฝรั่งเท่านั้น ราชสำนักไม่มีที่ที่จะยอมทนต่อความเคลื่อนไหวของสามัญชน และยังประกาศความสูงสุดยอดทางชนชั้น การเลิกจาริตประเพณีก็เป็นเพียงเฉพาะในกรณีที่เสี่ยงต่อการถูกกล่าวหาว่าเป็นชาติป่าเถื่อน เช่น การยกเลิกการไม่ใส่เสื้อเข้าเฝ้า การยกเลิกประเพณีห้ามราษฎรมองพระมหากษัตริย์ แต่ประเพณีที่ราษฎรต้องเชื่อฟังผู้อาวุโสก็ดี การที่ราษฎรต้องเสียกายแก่เจ้าขุนมูลนายเป็นอันมากก็ดี ระบบศักดินาก็ดี การที่เจ้านายผูกขาดความรู้ก็ดี การที่สตรีไม่ได้รับการศึกษาก็ดี การที่ชายมีภรรยา มากก็ดี สิ่งเหล่านี้ยังคงมีอยู่อย่างแน่นแฟ้นในสังคมสยามขณะนั้น และเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับกระแสกระบวนทัศน์ตะวันตกที่ราชสำนักกำลังพยายามปรับตัวเข้าหาตนเอง

กลุ่มก้าวหน้าสายสามัญชนค่อยๆ ปรากฏโฉมหน้าในสังคมไทยอย่างยากลำบาก คนพวกนี้มีทั้งที่เป็นกวี และนักคิดนักเขียน สนทนรู้เป็นตัวอย่างที่ดีของคนกลุ่มนี้ สนทนรู้เกิดที่วังหลัง ฝั่งธนบุรี บิดาเป็นชาวบ้านกร่ำ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ส่วนมารดาเป็นชาวกรุงเทพฯ อยู่ที่วังหลัง เป็นพระนมของเจ้าครอกกำพร้าในกรมพระราชวังหลัง และกล่าวกันว่าบรรพชนของสนทนรู้เป็นตระกูลพราหมณ์เมืองเพชรบุรีที่สืบมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา สนทนรู้จึงมีโอกาสได้รับการศึกษาและเข้ารับราชการจนถึงได้เป็นที่พระสุนทรโวหาร

พวกหัวก้าวหน้าเหล่านี้ เป็นกลุ่มที่น่าสนใจ ว่าได้รับการถ่ายทอดความคิดสมัยใหม่มาจากที่ใด ในต้นรัตนโกสินทร์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา อังกฤษขยายอิทธิพลเข้ามาในแหลมมลายู และชาติตะวันตกเข้ามาค้าขายกับสยามมากขึ้น บรรยากาสทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองเหล่านี้มีส่วนที่ทำให้คนไทยได้รับรู้ความเคลื่อนไหวนอกประเทศมากขึ้นกว่าในอดีต แม้แต่สนทนรู้ซึ่งเป็นกวีแห่งยุคเมื่อเขียน "รำพันพิลาป" ก็ยังสะท้อนความรู้เกี่ยวกับนานาประเทศในแถบนี้ ดังท่านพรรณนาว่า ฝันว่าไปเที่ยวเกาะชวา ไปเมืองมะละกา แล้วแล่นเรือล่องทะเลแถบมะละกาไปอินเดียแถบเมืองสุหรัต ไปเมืองเบ็งกอล และลังกา เป็นต้น และเมื่อเขาเขียนพระอภัยมณี ก็มีฝรั่งเป็นตัวเอก "จะกล่าวฝ่ายนายโจรใจฉกาจ เป็นเชื้อชาติอังกฤษริชยา คุมสลัดอัศตันวิลันดา เป็นโจรห้าหมื่นพันทมิฬ" ซึ่งเร่ร่อนอยู่แถวทะเลอันดามันและมหาสมุทรอินเดีย พระอภัยมณีนี้มีมหาสมุทรอินเดีย ทะเลอันดามัน นิโคบาร์ สุมาตรา ลังกา เป็นฉาก นายกุหลาบก็ดี เทียนวรรณก็ดี ล้วนแต่มีความสัมพันธ์กับชาวต่างประเทศด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งยังเคยเดินทางไปต่างประเทศ และทำการค้ากับพวกฝรั่ง

ข้อที่น่าสังเกตคือพวกหัวก้าวหน้าที่เป็นสายราชสำนักนั้น เป็นกลุ่มที่มีพื้นฐานเป็นพวกอนุรักษณ์มาแต่ก่อน การปรับตัวเป็นกลุ่มก้าวหน้าเป็นไปเพื่อรักษาประโยชน์ของประเทศและของตนเองให้ดำรงคงอยู่ได้ตลอดไปเท่านั้น ดังนั้น เมื่อคนกลุ่มนี้ได้ครองอำนาจ ก็กลับไปอยู่ในกรอบจารีตประเพณีดั้งเดิมอีก แต่เป็นกรอบที่ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับยุคสมัยดังกล่าวแล้ว

3. กลุ่มปัญญาชนจากต่างประเทศ ทั้ง 2 กลุ่มข้างต้น มีปฏิกริยาโต้ตอบกับกลุ่มหมอสอนศาสนาคริสเตียนฝ่ายโปรเตสแตนต์ ทั้งนิกาย ABCFM ได้แก่กลุ่มของหมอบรัดเล หมออาบีล และนิกาย Baptist ที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาในสยาม ได้แก่กลุ่มหมอสมิช หมอจอห์นสัน และหมอโรบินสัน ทั้งแบบโปรเตสแตนต์และ ABCFM มีความสมัครสมานฉันท์กันเป็นอย่างดีโดยมีตัวเชื่อมที่สำคัญคือบรัดเล และในขณะเดียวกันก็ปลีกตัวออกจากพวกการอลิคซึ่งไม่ค่อยจะเข้ากับพวกโปรเตสแตนต์ นอกจากกลุ่มหมอสอนศาสนาแล้วยังมีพวกคณะทูต และพ่อค้า แต่พวกนี้ไม่สู้จะมีบทบาทในเรื่องการพิมพ์ ยกเว้นแต่พวกวิศวกรและช่างพิมพ์ซึ่งก็มาร่วมกันทำงานกับกลุ่มศาสนา เช่นนายแซนเดรอร์ (J.H.Chandrer) ซึ่งคนไทยเรียกว่าหมอจันทเล

กลุ่มปัญญาชนจากต่างประเทศนี้เจตนาารมณ์เดิมคือการเผยแพร่คริสต์ศาสนา ความจำเป็นที่ต้องใช้สิ่งพิมพ์ในการเผยแพร่ทำให้มิชชันนารีต้องเข้ามามีบทบาททางการพิมพ์ และออกหนังสือพิมพ์ จนถึงใช้หนังสือพิมพ์ประกาศความเชื่อในกรอบความคิดของตนเอง ในทัศนะของมิชชันนารี ตะวันตกย่อมเหนือกว่าตะวันออก และสังคมไทยต้องปฏิวัติตัวเองไปสู่ความเป็นตะวันตก แนวคิดของปัญญาชนกลุ่มนี้คือรากฐานของความเชื่อของสามัญชนชาวไทยในสมัยถัดมาในเรื่องความศิวิไลซ์โดยแท้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเสรีภาพทางการเมือง ความเสมอภาคทางชนชั้น และความเจริญทางเทคโนโลยี ปัญญาชนกลุ่มนี้มีอิทธิพลเหนือความคิดของกลุ่มก้าวหน้าด้วย

แม้มิชชันนารีจะมีพลังนอกประเทศหนุนหลัง จนทำให้สามารถเผยแพร่ทัศนะที่ขัดแย้งโดยตรงกับอำนาจราชสำนักที่คนไทยด้วยกันเองไม่สามารถจะทำได้ แต่การขยายตัวของกลุ่มทำได้อย่างมีขอบเขตจำกัด เนื่องจากไม่สามารถเปลี่ยนศาสนาของคนไทยได้ มองในอีกมุมหนึ่งก็คือ ในสมัยรัชกาลที่ 3-4 แม้อำนาจมิชชันนารีก็พ่ายแพ้ต่ออำนาจของราชสำนักในการสร้างอิทธิพลเหนือคนไทยส่วนใหญ่ ราชสำนักใช้วิธีกลมกลืนกับชาติตะวันตก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือใช้วิธีให้ความรักความเมตตาแก่ชาวต่างด้าวเหล่านี้ให้ตายใจเพื่อรักษาอำนาจของตนเองไว้

อย่างไรก็ตาม หลังจากสิ้นรัชกาลที่ 4 แล้ว พวกมิชชันนารีบางคนเช่นหมอสมิชก็ยังออกหนังสือพิมพ์ต่อไป และยังได้มีฝรั่งบางคนเข้ามาอยู่ในวงการหนังสือพิมพ์มากขึ้น และได้เป็นหนังสือพิมพ์ที่ได้รับการยกย่องจากคนทั่วไปว่ามีคุณภาพมากกว่าหนังสือพิมพ์ของคนไทยเอง

บทที่ 2

กลุ่มทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 3-4 : วิเคราะห์อำนาจภายในกลุ่ม และ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม

1. การรักษาอำนาจภายในกลุ่มชนชั้นสูงในราชสำนักสยาม

กลุ่มราชสำนักสยาม เป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดในช่วงที่เกิดวิกฤติระหว่างกระแสความคิดเสรีภาพและชนบประเพณีดั้งเดิมเป็นครั้งแรก เพราะดำรงอยู่ในสถานะแห่งอำนาจดั้งเดิม เป็นกลุ่มที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนแทบทั้งหมด

แม้จะมีความแตกต่างของสถานะภายในกลุ่มแต่ก็มีการเชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ด้วยความสามัคคี และด้วยความใหญ่โตตลอดจนอำนาจที่มีอยู่ทำให้ทุกกลุ่มต้องหาทางที่จะรวมขอมด้วย แม้จะมีความคิดที่ขัดแย้งก็ต้องเก็บซ่อนไว้เพราะเกรงจะถูกกลโกง โทษ คนกลุ่มนี้จึงมีอำนาจเหนือกลุ่มอื่นๆทั้งหมด

เป็นกลุ่มที่เริ่มปรับตัวเองให้มีความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจนทำให้กลุ่มจารีตหลายคนสามารถผันตัวเองให้อยู่ในกลุ่มก้าวหน้าในระดับหนึ่ง แต่แม้กระนั้นกลุ่มหัวโบราณนี้ก็ไม่สามารถยอมรับในความรู้ใหม่ๆบางประการได้ เช่น เจ้านายในราชสำนักไม่ยอมรับแพทย์แผนตะวันตกอยู่ระยะหนึ่ง รัชกาลที่ 3 มีพระประสงค์ให้เจ้าฟ้ามงกุฎรับการรักษาจากแพทย์ไทยมากกว่าแพทย์ฝรั่ง พระยาศรีพิพัฒน์ท่านว่าอย่างไรๆท่านก็ไม่มีวันเชื่อว่าโลกกลม กลุ่มขุนนางหัวเก่าหลายคนไม่ยอมให้หมอบรัดเลออกหนังสือพิมพ์และเป็นกระแสขัดขวางที่สำคัญ

การปรับตัวให้เข้ากับกระแสตะวันตก แม้ด้วยความจำใจและความรู้สึกขัดแย้งโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องศาสนา กลุ่มนี้ก็รู้วิธีที่จะทนกล้ำกลืน (tolerate) เพราะเหตุของอำนาจจักรวรรดินิยม การคุกคามจากตะวันตกทำให้เป็นการไม่ยากนักที่คนกลุ่มนี้จะหาทางรวมขอมและดึงคนกลุ่มอื่นๆให้เข้ามาเป็นพวกเพราะคนกลุ่มอื่นก็เกรงอำนาจอยู่แล้ว กลุ่มเจ้าฟ้ามงกุฎนอกจากจะมีข้อขัดแย้งในทางปรัชญาและศาสนากับฝ่ายตะวันตกแล้ว ยังมีความขัดแย้งกับกลุ่มขุนนางและเชื้อพระวงศ์บางพระองค์ในระดับหนึ่ง ความแปลกแยกแตกต่างทางความคิดของกลุ่มนี้น่าจะเป็นที่พึงเล็งของทางราชสำนักอยู่พอสมควร เช่นการครองผ้าแบบมอญของเจ้าฟ้ามงกุฎทำให้รัชกาลที่ 3 ไม่ค่อยพอพระทัย การที่เจ้าฟ้ามงกุฎต้อนรับบริดเลในขณะที่เจ้าฟ้าน้อยทรุดพระองค์ทรงกราบเฝ้าอยู่ไม่ห่างเป็นเรื่องของการฝืนประเพณี การที่เจ้าฟ้ารับการรักษาจากหมอฝรั่งทำให้รัชกาลที่ 3 ทรงหวั่นเกรงว่าจะเป็นอันตราย จนถึงทรงให้หมอล่วงเข้ามารักษาแทน ซึ่งวิธีแก้ปัญหาก็คือการจ่ายหมอบรัดเลให้อำนาจ ซึ่งภายหลังสภาวะจำยอมนี้หมดไปเมื่อเจ้าฟ้ามงกุฎได้ขึ้นครองราชสมบัติ และทำให้กลุ่มราชสำนักทั้งหมดผสมผสานกันกลายเป็นกลุ่มใหญ่ที่มีอำนาจมาก

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากฝรั่งให้การสนับสนุนกลุ่มก้าวหน้านี้มากในท่ามกลางกระแสจักรวรรดินิยมที่คุกคามประเทศมากขึ้นทุกวัน ในท้ายที่สุดก็มีขุนนางชั้นผู้ใหญ่มาเข้ากับกลุ่มก้าวหน้ามากขึ้นจนเจ้าฟ้ามงกุฎได้ขึ้นครองราชสมบัติ

2. การรักษาอำนาจภายในกลุ่มมิชชันนารี

เนื่องจากมิชชันนารีมีบทบาทอย่างยิ่งในการนำเอาแนวคิดวารสารศาสตร์มาเผยแพร่ จึงจะอธิบายกลุ่มนี้ในรายละเอียดดังนี้

2.1 การขยายขนาดของกลุ่ม พวกมิชชันนารีสามารถรวมกลุ่มกันขึ้นมาได้ ในระดับหนึ่งแต่ไม่ใหญ่นัก การตั้งสมอำนาจจึงไม่ค่อยประสบความสำเร็จแต่ก็มีความพยายามจะขยายขนาดของกลุ่มอยู่ตลอดเวลา ในปี 1835 หมอจอห์นสันและโรบินสันเขียนจดหมายไปหาต้นสังกัดว่ากลุ่มของตนต้องการมิชชันนารีเพิ่มอีก 6-8 คน จอห์นสันและโรบินสันเห็นว่า ขณะนี้ (1836) มีคนจำนวนมากในประเทศนี้ที่ไม่รู้จักพระเจ้า กุศโลบายที่จะต้องทำก็คือการส่งมิชชันนารี "มาอีกสัก 6-8 คน และเข้าถึงประชาชนด้วยวิธีแห่งความกรุณา เพื่อให้พวกเขาพ้นจากความความหายนะนิรันดร"³⁶ แต่การรวมกลุ่มนี้มีอุปสรรคอยู่ตลอดเวลาเพราะภารกิจที่สิ้นสุดลงด้วยปัญหาสุขภาพบ้าง ด้วยปัญหาการถึงแก่กรรมของมิชชันนารีเองบ้าง หรือการโยกย้ายภารกิจไปยังประเทศอื่นด้วยคำสั่งของต้นสังกัดบ้าง ในปีค.ศ. 1838 ³⁷ มิสเตอร์จอห์นสันซึ่งจับงานเผยแผร์ในหมู่ชาวจีนสุขภาพไม่ดีได้เปลี่ยนภารกิจไปอยู่สิงคโปร์พร้อมภรรยา และมิสเตอร์ดินที่สังกัดคณะเดียวกันก็ไปพร้อมกันด้วย ทำให้พวกมิชชันนารีต้องเรียกร้องให้ทางสมาคมส่งคนมาเพิ่มเติม เพราะไม่มีใครมาทำงานในหมู่ชาวจีนในสยามอีก เนื่องจากมิสเตอร์ริดที่สังกัดคณะแบปติสต์ก็เพิ่งถึงแก่กรรม มิชชันนารีถึงกับบอกต้นสังกัดว่าเกิดมีคนจากไปอีกเพียง 2-3 คน ภารกิจในสยามอาจจะต้องหยุดชะงักทำให้เวลาแห่งการทำงานอย่างหนักที่ผ่านมามีต้องสูญเปล่าและต้องเสียเงินเสียทองไปแล้วอย่างมากมาย มิชชันนารีสร้างความมั่นใจแก่ต้นสังกัดว่าไม่ว่าจะส่งคนมามากเพียงใดแผ่นดินแห่งนี้ก็สามารถรองรับได้ และถ้าจะมาก็ขอให้ตรงมาสยามเลยไม่จำเป็นต้องไปพักเรียนภาษาที่สิงคโปร์

2.2 เป็นกลุ่มที่มีอำนาจเพราะมีความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีระดับของการพัฒนาระบบทางปรัชญา ศาสนา และเศรษฐกิจสูง

ชาติตะวันตกตระหนักดีถึงความเหนือกว่าของตนทางด้านอารยธรรมและความสำเร็จทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี วิธีการที่มิชชันนารีวาดภาพสยามก็แสดงให้เห็นถึงทัศนะของความเหนือกว่านั้น โดยเขียนเล่าให้เพื่อนร่วมชาติเห็นสยามคล้ายการเขียนนวนิยาย ที่มีตัวตน (Self) ของตะวันตกเป็นมาตรฐาน และสยามเป็นได้เพียง "คนอื่น"(others) ที่ยังก้าวไม่ถึงมาตรฐานตะวันตก ซึ่งเป็นความจำเป็นที่มิชชันนารีจะต้องทำให้สยามเดินเข้าสู่มาตรฐานนั้นให้ได้ในอนาคต แต่แม้กระนั้น "คนอื่น" เหล่านี้ก็ยากที่จะเจริญเท่าชาติตะวันตกได้เพราะฐานทางสังคมและความคิดของตะวันออกหลังตะวันตกเป็นอย่างมาก สอดคล้องกับเอ็ดเวิร์ดซายด์ (Edward Said) ³⁸ ที่สรุปว่า ความเป็นตะวันออกในงานเขียนของตะวันตกถูกนำเสนออยู่ภายใต้ชุดของความสัมพันธ์ทางอำนาจ เพื่อยืนยันให้เห็นถึงอำนาจและความชอบธรรมของตะวันตกในการครอบงำชาวตะวันออก ในกรณีของมิชชันนารี การเล่าเรื่องสยามที่ด้อยพัฒนาให้เพื่อนร่วมชาติฟังก็เท่ากับเป็นการสร้างความชอบธรรมที่มิชชันนารีจะพึงนำเอาคริสต์ศาสนาไปเผยแผร์ในกลุ่มชนเหล่านี้ แต่ในขณะเดียวกันชนชั้นสูงของไทยก็ทำการตอบโต้ด้วยวิธีการรับอารยธรรมตะวันตกแบบ "เจาะจงเลือก" เพราะกลุ่มชนชั้นสูงเห็น

³⁶ Missionary Herald, เฟิงอ้าง

³⁷ Missionary Herald, November 1838, Vol. XXXIV, Letter of Doctor Bradley dated February 1, 1838

³⁸ Edward Said, Orientalism, London: Routledge & Kegan Paul, 1978 อ้างในทวีศักดิ์ เล็กสม, "การทำตะวันตกให้เป็นตะวันออกของสยาม : การตอบโต้รับมือกับวาทกรรมความเป็นอื่นของมิชชันนารีตะวันตกโดยปัญญาชนสยามในช่วงต้นศตวรรษที่ 19, รัฐศาสตร์สาร ปีที่ 20 ฉบับที่ 3

ว่าแท้ที่จริงความรู้ของตะวันตกแม้จะเหนือกว่าตะวันออกในหลายด้าน แต่ในบางด้านกลับมีได้ยิ่งใหญ่อะไรเลยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องศาสนา

2.3 มีพาทะในการสร้างอิทธิพลต่อผู้อื่นสูง มีเงิน มีการสนับสนุนจากต้นสังกัด มีสถานะของประเทศมหาอำนาจ มีการจัดการระบบโครงสร้างและหน้าที่ของตนเป็นอย่างดี และมีการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มราชสำนัก

คนกลุ่มนี้ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนในทางเศรษฐกิจจากสมาคมศาสนาที่ตนสังกัด หรืออาจจะมาจากสมาคมอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อการสร้างเสริมพลังในการเผยแพร่ศาสนาของตน เช่นคณะของหมอบรัดเลย์และโรบินสันได้รับเงินสนับสนุนจากสมาคมสังฆพิมพ์อเมริกัน (American Tract Society) ดังเขากล่าวว่า "เราเพิ่งทราบที่ American Tract Society เพิ่งอนุมัติเงินก้อนหนึ่งเป็นจำนวน 30,000 เหรียญสหรัฐในการแจกจ่ายเอกสารทางศาสนาในต่างประเทศ ในจำนวนนี้ 1,000 เหรียญจะถูกจัดสรรให้อาคิเฟลลาโกของอินเดีย (Indian Archipelago) และสยาม เราหวังว่าทางสมาคมจะให้ความสนใจในเรื่องนี้มากขึ้นจนกว่าความรู้และความรักในสังฆธรรมของพระเจ้าจะเข้าถึงดินแดนที่เสื่อมทรามแห่งนี้" อันเป็นกำลังใจให้พวกมิชชันนารีได้ทำงานต่อไป³⁹ ยิ่งไปกว่านั้น มิชชันนารียังมีเส้นสายโยงใยกับคณะแบบปติสต์ที่สอนศาสนาอยู่ในพม่า อโดนิราม จัดสัน (Adoniram Judson) ซึ่งเป็นหัวหน้ากลุ่มเผยแพร่อยู่ที่นั่นก็เป็นคนที่มีชื่อเสียงและได้รับการยกย่องนับถือจากชาวอเมริกันขณะนั้นเป็นอย่างมาก ทั้งกลุ่มของจัดสันยังเป็นเจ้าของเทคโนโลยีระดับสูงในขณะนั้นอีกด้วย

มิชชันนารีมีการสร้างความสัมพันธ์ร่วมกันภายในกลุ่ม หมอบรัดเลย์ซึ่งสังกัดคณะ ABCFM ร่วมกันทำงานกับโรบินสันซึ่งสังกัดคณะอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการตั้งโรงพิมพ์ เป็นเวลาเกือบหนึ่งทศวรรษที่มิชชันนารีผูกขาดการเป็นเจ้าของกิจการการพิมพ์ทำให้สามารถพิมพ์หนังสือโจมตีศาสนาพุทธได้โดยสะดวกโดยที่ฝ่ายไทยไม่มีสมรรถนะที่จะพิมพ์หนังสือแข่งได้เลย และมิชชันนารีแสดงให้เห็นตลอดเวลาว่าตนเป็นชาติที่ได้รับพรจากพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของเทคโนโลยีที่แม้แต่ราชสำนักก็ต้องประสงค์

มิชชันนารีมีการทำงานที่เป็นระบบเพราะต้องทำตามคำสั่งของต้นสังกัด งานพิมพ์เพื่อเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีใช้ต้นแบบเดียวกับที่หมอบรัดสันใช้ในพม่า ด้วยความเชื่อว่าสิ่งพิมพ์จะสามารถกลบใจพวกนอกรีตได้

มิชชันนารีสร้างความสัมพันธ์กับชาวอเมริกันและสมาคมศาสนาในอเมริกา

สำหรับพวกมิชชันนารีแล้ว สยามคือดินแดนแห่งพืชผลที่สุกจัดรอการเก็บเกี่ยว ("The fields are white for the harvest") แม้จะไม่ใช่แหล่งเป้าหมายหลักของสมาคมศาสนาในเมืองแม่ซึ่งพุ่งเป้าไปที่ประเทศจีนซึ่งมีประชากรเป็นจำนวนมาก สมาคมศาสนามีวิธีจัดการกับคนของตนในแถบนี้โดยการส่งตรงมาจากเมืองแม่บ้าง หรือโยกย้ายไปมาระหว่างผู้ที่ปฏิบัติภารกิจอยู่ในแถบใกล้เคียง เช่นโยกย้ายมาจากพม่าบ้าง จากจีนบ้าง จากสิงคโปร์บ้าง และที่สยามเองบางครั้งก็ถูกใช้ให้เป็นแหล่งเริ่มต้นปฏิบัติงานของกลุ่มมิชชันนารีก่อนจะส่งไปยังประเทศจีนต่อไป ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การทำงานของกลุ่มมิชชันนารีในสยามมีการประสานสัมพันธ์กับการทำงานของกลุ่มศาสนาในภูมิภาคเดียวกันอย่างใกล้ชิดไม่ว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนคนทำงาน หรือการแจกจ่ายหนังสือทางศาสนา

สำหรับในสยามระยะเริ่มแรกมีความขาดแคลนมิชชันนารีอย่างหนัก เพราะพวกที่ส่งมาแล้วไม่พอเพียง บ้างก็มาแล้วอยู่ไม่นานต้องโยกย้ายไปปฏิบัติงานต่อในประเทศใกล้เคียง หรือ

³⁹ Missionary Herald, เพิ่งอ้าง

โยกย้ายเพราะปัญหาสุขภาพเนื่องจากในสยามร้อนจัด จึงมีการเรียกร้องให้ส่งคนมาเพิ่มเติมตลอดเวลา ในระยะเริ่มต้นพวกมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ทำงานประสานกันระหว่างกลุ่ม ABCFM แบบติสต์ และกลุ่มศาสนาอื่นๆ หมอบรัดเล ซึ่งสังกัดกลุ่ม Netherland Missionary Association เรียกร้องให้คณะ ABCFM ส่งตัวแทนมายังสยาม เมื่อเขาจำเป็นต้องเดินทางกลับประเทศจีน ในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 1838 หมอบรัดเล เรียกร้องให้สมาคมศาสนาในอเมริกาส่งตัวแทนมาเพิ่มเติม เพราะหมอบรัดเลเห็นสันและภรรยา ซึ่งสอนศาสนาในหมู่คนจีนในสยามเดินทางกลับสิงคโปร์เพราะภรรยาหมอบรัดเลป่วย

มิสเตอร์ Reed ซึ่งสังกัดคณะแบบติสต์และช่วยกิจการพิมพ์ของหมอบรัดเลอยู่ที่กรุงเทพฯ มิสเตอร์ดีนก็จากสยามไปเพราะสุขภาพไม่ดี ทำให้การเผยแพร่ศาสนาในหมู่คนจีนในไทยกำลังมีปัญหา ความขาดแคลนหมอบรัดเลสอนศาสนาในระยะต้นนั้น หมอบรัดเลถึงกับบอกคณะ ABCFM ว่า "เรามีบุคลากรน้อยมาก หากมีคนจากไปอีกเพียงคนเดียว หรือมากที่สุดสองคน ภาระกิจในสยามอาจจะต้องยุติลงทำให้เสียเวลาในการทุ่มเทไปแล้วอย่างมากในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ยังไม่ต้องพูดถึงเงินที่ได้จ่ายไปแล้วเท่าไร" 40

มิชชันนารีบอกกล่าวไปยังเมืองแม่ถึงความชั่วร้ายที่ลึงสถิตย์อยู่ในประเทศนี้

เพื่อเน้นย้ำความชอบธรรมแห่งการสร้างอำนาจเหนือสยาม หมอบรัดเล เล่าถึงแพบ่อนการพนันของชาวจีนที่มาตั้งอยู่ข้างบ้าน "ชาวจีนเป็นนายบ่อนขาใหญ่ของ กรุงเทพฯ" เวลาเล่นจะเปิดประตูทุกบานที่ หันออกแม่น้ำ เมื่อพายเรือผ่านจะเห็นตั้งวงอยู่สองวงในแสงไฟสว่างกลางห้อง ถัดออกมาบนแพมีวงดนตรี มีการแสดงหุ่นกระบอกอีกทีก็กรีกโครมโดยไม่เกรงกลัวเจ้าหน้าที่ "บ่อนแพเหล่านี้มีหลายแห่งตลอดฝั่งแม่น้ำ และคงมีหลายร้อยแห่งในกรุงเทพฯ เป็นบ่อนถูกกฎหมายที่เป็นรายได้ของรัฐไม่น้อยเลย แต่เป็นเหตุที่บ่อนเซาะความมั่นคงของประเทศนี้ เพราะมันฝังอยู่ในสายเลือดของชาวจีน แล้วแพร่กระจายไปในหมู่ชาวยุโรปไม่ว่าจะในฐานะใด.....มีสามวันที่ประเทศนี้สามารถเล่นการพนันได้ โดยเสรีคือช่วงตรุษจีน ความชั่วร้ายนี้จะทำลายประเทศนอกเสียจากว่าจะมีการแก้ไขโดยเร็วที่สุด"

มิชชันนารีสร้างความสัมพันธ์กับราชสำนัก อันทำให้ตนมีอำนาจเพิ่มขึ้นด้วย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงประทานความสนิทสนมแก่ชาวต่างประเทศเป็นอย่างมาก และนี่เป็นเหตุผลประการหนึ่งที่เพิ่มอำนาจแก่กลุ่มมิชชันนารี การพระราชทานความสนิทสนมเป็นไปอย่างเปิดเผย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับหมอบรัดเล ผู้ซึ่งเมื่อเดินทางมาถึงสยามนั้นพระองค์ทรงดีพระทัยว่าบุคคลผู้นี้ได้นำเอาแท่นพิมพ์และตัวพิมพ์ภาษาไทยที่หล่อจากเมืองพม่าเข้ามาด้วย ยิ่งไปกว่านั้นยังมีความสามารถในการแพทย์ ทรงหวังว่าจะได้เรียนรู้วิทยาการตะวันตกและรับความช่วยเหลือทางวิชาการแพทย์สมัยใหม่ และเนื่องจากบรัดเลเป็นมิชชันนารีผู้มีอักษรยี่ไมตรีอันดีงาม พระองค์จึงทรงประทานไมตรีจิตมิตรภาพให้โดยตลอดจนถึงสวรรคต

มิตรภาพเริ่มต้นเมื่อวันที่ 7 เมษายน 2379 หมอบรัดเล บิช บัดเดิล (Dan Beach Bradley) ซึ่งเข้ามาพำนักในสยามได้ราวปีเศษมีโอกาสเข้าเฝ้าเจ้าฟ้าใหญ่ (เจ้าฟ้ามงกุฎซึ่งบรัดเล จะเรียกว่าเจ้าฟ้าใหญ่) ทรงพยายามแสดงให้เห็นว่าทรงเข้าใจประเพณีอเมริกันเป็นอย่างดีโดยการเชื่อเชิญให้หมอบรัดเลและภรรยานั่งร่วมโต๊ะเสวยกับพระองค์

40 Missionary Herald, November 1838, Vol. XXXIII, Letter of Doctor Bradley dated February 1, 1838

ในวันที่ 23 เดือนเดียวกันเขาก็ได้รับเชิญไปรักษาพระอาการอีก เขาเล่าถึงพระอาการว่าเส้นประสาทที่คมพระพักตร์เป็นอัมพาต พวกแพทย์หลวงมีความเห็นว่าทรงประชวรด้วยสาเหตุของลมซึ่งเขาเห็นว่าเป็นการสรุปที่ไม่มีเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ เขาต้องอธิบายหลักวิชาแพทย์สมัยใหม่ให้พวกหมอไทยฟังซึ่งปรากฏว่าหมอไทยเริ่มเชื่อ

บรัดเลเล่าว่าในที่สุด "คนเจ็บ (เจ้าฟ้ามงกุฎ) ยินดีให้ข้าพเจ้ารักษา และเลิกการรักษา กับแพทย์หลวง"

ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าฟ้ามงกุฎกับบรัดเลยิ่งมีความสนิทสนมใกล้ชิดกันมากขึ้นเมื่อบรัดเลได้ให้ความช่วยเหลือแก่ฝ่ายไทยในเรื่องการพิมพ์ ตลอดจนช่วยเหลือในเรื่องการแปลและการเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์ ส่วนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้ช่วยเหลือบรัดเลในเรื่องที่อยู่อาศัย และในปัญหาความเดือดร้อนต่างๆเท่าที่พระองค์จะสามารถแก้กฏได้ บรัดเลได้ช่วยในการดูแลพระสุขภาพของเจ้านายฝ่ายใน ครั้งหนึ่งเขาด้วยช่วยพระสนมของพระองค์ซึ่งกำลังจะคลอดบุตร และได้รับพระราชสาส์นแสดงความขอบคุณจากพระองค์ดังนี้

"คุณหมอมือมีเกียรติ

ข้าพเจ้ารู้สึกขอบใจท่านเป็นอย่างมาก สำหรับความชำนาญและการวางยาของท่านที่ได้ทำต่อสนมที่รักของข้าพเจ้าซึ่งเป็นมารดาของบุตรหญิงคนเล็กของข้าพเจ้า โดยช่วยชีวิตของสนมมิให้ประพาความตายซึ่งจวนแจอยู่แล้ว พอข้าพเจ้าทราบแน่ว่าเธอรอดชีวิตแล้วก็รีบส่งความขอบใจมายังท่านทันที

ข้าพเจ้าขอให้ท่านรับเงิน 200 บาทเพื่อเป็นรางวัลแก่ดร.บรัดเลที่ได้รักษาสนมให้หายและอีก 40 บาทเป็นรางวัลแก่ดร.เฮาส์ที่ได้อุตสาหมาช่วยท่านด้วย

ข้าพเจ้าวางใจในวิธีรักษาพยาบาลในการคลอดบุตรของยุโรปและอเมริกา แต่มีความเสียใจที่จะแจ้งให้ทราบว่า ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะทำให้สนมผู้นี้มีความเชื่อมั่นก่อนที่ความตายจะคุกคามเธอ เพราะญาติพี่น้องจำนวนมากของเธอจงใจให้เธอปฏิบัติตามประเพณี การรักษาพยาบาลของท่านครั้งนี้ถือว่าเป็นการมหัศจรรย์ที่สุดในพระบรมมหาราชวังนี้

ข้าพเจ้าคงเป็นสหายและผู้ปรารถนาดีของท่านสืบไป

สมเด็จพระปรมนทรมหามงกุฎ กษัตริย์แห่งประเทศสยาม"⁴¹

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆในสมัยรัชกาลที่3-4 นี้ แยกออกได้เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอนุรักษ์นิยมในราชสำนักกับกลุ่มก้าวหน้าในราชสำนักและชาวต่างชาติ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มก้าวหน้าในราชสำนักกับกลุ่มก้าวหน้าที่เป็นชาวต่างชาติ

3.1 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนชั้นสูงอนุรักษ์นิยม (กลุ่มกระแสหลัก) กับกลุ่มชาวต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นไปด้วยความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ราชสำนักกรีกษาความสัมพันธ์กับต่างประเทศด้วยความจำยอมถึงเกรงกลัวภัยจากประเทศมหาอำนาจ ในขณะที่พวกนั้นก็พยายามอย่างถึงที่สุดที่จะรักษาอำนาจของตนเองไว้ และแสดงอำนาจนั้นออกมาเป็นครั้งคราว เช่นในครั้งที่ไล่หมอกัดสถาปนาออกจากราชอาณาจักร หรือไล่บริดเลออกจากที่อยู่อาศัยข้างวัดเกาะ สิ่งที่สร้างปัญหาต่อความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มราชสำนักอนุรักษ์นิยมมากที่สุดคือปัญหาเรื่องการเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารี ความสัมพันธ์ที่อาศัยเทคโนโลยีการพิมพ์เป็นตัวเชื่อมโยงเช่นในคราวที่รับสั่งให้พิมพ์ประกาศห้ามสูบบุหรี่ หรือการยอมรับให้บริดเลเข้าไปสอนวิชาการแพทย์แก่แพทย์หลวงนั้น เป็นการแสดงออกถึงการยอมรับความเจริญทางเทคโนโลยีของชาติตะวันตกในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังมีความคลางแคลงใจอยู่เป็นอันมาก เช่นพระชนนีในเจ้าฟ้ามงกุฎกรมบริดเลว่ามีปีศาจสิงอยู่ในยาหรือไม่ รัชกาลที่ 3 โปรดให้เจ้าฟ้ามงกุฎรักษาโรคด้วยยาของหมอลหลวงมากกว่ายาของมิชชันนารี หรือแม้กระทั่งการสั่งพิมพ์ประกาศห้ามสูบบุหรี่ก็เกิดจากความกดดันในปัญหาเรื่องการสูบบุหรี่ในสยามที่ระบดออกไปอย่างรวดเร็วในทุกกลุ่มชนชั้นจนเกิดความจำเป็นที่จะต้องออกประกาศห้ามสูบบุหรี่โดยรีบด่วน ซึ่งการพิมพ์ของมิชชันนารีสามารถช่วยในจุดนี้ได้

เรื่องของการพิมพ์ประกาศห้ามสูบบุหรี่นี้ ในหลวงทรงหนักพระทัยว่ามีฝิ่นทะลักจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านทางเรือจากสิงคโปร์เข้ามาในพระราชอาณาจักร และมีคนไทยติดฝิ่นเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจนน่ากลัว ติดฝิ่นแล้วพอทางการเข้มงวดมากเข้าก็มาหามิชชันนารี ขอยาแก้ลงแดง บริดเลเล่าว่าเรื่องคนไทยติดฝิ่นนี้ แม้กระทั่งนายเสื่อ อดีตครูของบริดเล ซึ่งเป็นคนมีความรู้ดีตอนหลังก็เอากับเขาด้วยเหมือนกัน แต่ว่ายังดีตอนหลังเลิกได้ในหลวงรับสั่งให้เผาฝิ่นไปหลายครั้งก็ยังไม่สามารถจะแก้ปัญหานี้ให้ทุเลาลงได้ ทางราชการไทยก็เลยต้องมาพึ่งหมอฟร้ง อยากรู้ก็ดี เรื่องการจ้างพิมพ์ประกาศครั้งนี้บริดเลเองก็ยังสงสัยว่าราชสำนักมีกลอุบายแอบแฝงหรือเปล่า เพราะทางการไทยมีความกระตือรือร้นที่จะยืมแทนพิมพ์ไปพิมพ์เองอย่างผิดสังเกต บริดเลกล่าวว่าขุนนางไทยจะเอาแทนพิมพ์ไปพิมพ์หนึ่งสี่ดอปได้งานเผยแพร่ศาสนาของพวกคริสต์ จึงไม่ยอมให้ฝ่ายไทยยืม และตัวเขารับพิมพ์เสียเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายชนชั้นสูงอนุรักษ์นิยมกับฝ่ายก้าวหน้าในราชสำนักก็มีได้ราบรื่นนัก เวลานั้นฝ่ายอนุรักษ์เป็นกระแสหลัก (Dominant) และฝ่ายก้าวหน้าเป็นกระแสรอง (Subordinate) แต่ทั้งสองฝ่ายก็พยายามรอมชอมซึ่งกันและกัน (Negotiate) เจ้าฟ้ามงกุฎมีที่ท่ารับความวิไลซ้อย่างเปิดเผยและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับฝรั่งเป็นอันมาก ความคลุมเคลือในเรื่องการสืบราชบัลลังก์ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เจ้าฟ้ามงกุฎต้องระมัดระวังพระองค์เองเป็นอย่างมาก เช่นเดียวกับการรับรูปแบบปฏิบัติอย่างพระมอญก็เป็นสิ่งที่รัชกาลที่ 3 ก็เป็นการทำทลายกระแสศาสนาดั้งเดิม อยากรู้ก็ตาม การที่ขุนนางคนสำคัญเช่นเจ้าพระยาพระคลังเจ้าพระยาอนุครเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มก้าวหน้า น่าจะเป็นปัจจัยที่ทำให้ความบาดหมางระหว่างกลุ่มในราชสำนักบรรเทาเบาบางลงเป็นอย่างมาก ยิ่งไปกว่านั้นยังเป็นสิ่งที่ชัดเจนว่าท่าที่ "ก้าวหน้า" ของคนกลุ่มนี้เป็นไปเฉพาะด้าน **วัตถุ** และด้าน **รูปแบบ** เป็นหลักใหญ่ การปรังแต่งที่ฟักอาศัย เครื่องอำนวยความสะดวก การแต่งกายของข้าราชการ เป็นเพียงการปรังแต่งภายนอกที่เพิ่มความสวยงาม ความสะดวกสบายมากกว่าความเสียหาย หรือแม้กระทั่งการยินยอมให้ออกบางกอกกริโคเดอร์ ณ เวลานั้นหนังสือพิมพ์ก็มีได้เป็นอะไรมากกว่า

สัญลักษณ์ของความเจริญ ส่วนความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้นตามมาเช่นในเรื่องการวิพากษ์วิจารณ์ผู้ปกครองก็ยังไม่มีการเห็นว่าเป็นเรื่องผิดและทำหนังสือพิมพ์ในแนวไหน และยังมีโอกาสที่ทางการจะเข้ามาควบคุมภายหลังได้ การ **ลดศักดิ์** หรือ **ยกเว้น** ให้แก่ชาวต่างประเทศ แม้จะสร้างความตะขิดตะขวงใจให้แก่ผู้พบเห็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ผู้เป็นเจ้าของศักดิ์เมื่อได้สร้างความพอใจแก่ชาวต่างชาติผู้คุกคามแล้วกลุ่มอนุรักษก็มีได้แสดงปฏิกิริยาในเรื่องนี้มากนักนอกจากคุมเชิงดูท่าที่อยู่เฉยๆ

ในส่วนของกลุ่มราชสำนักอนุรักษนี้ ต้องถือว่าเป็นกระแสหลักของบ้านเมืองในขณะนั้น เมื่อเจ้าฟ้ามงกุฎเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว กลุ่มของพระองค์ก็เกิดความจำเป็นที่จะต้อง "แกว่ง" กลับไปเป็นฝ่ายอนุรักษบ้าง เพราะกระแสอนุรักษยังต้องเป็นกระแสหลัก และเพื่อรักษากรอบแห่งพระราชอำนาจไว้

3.2 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนชั้นสูงหัวก้าวหน้า (ซึ่งในขณะนั้นยังเป็นกระแสรอง) กับกลุ่มชาวต่างประเทศในสมัยรัชกาล ที่ 3-4

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มก้าวหน้ากับชาวต่างประเทศในช่วงนี้มีมิติที่ควรพิจารณาคือ

3.2.1 ปฏิสัมพันธ์ที่อาศัยเทคโนโลยีเป็นตัวเชื่อม ในมิตินี้ ความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายราบรื่นมากที่สุด เพราะฝ่ายไทยยอมรับในเทคโนโลยีอย่างเปิดเผย ฝ่ายฝรั่งยินดีที่จะได้เป็นผู้สอนทั้งเทคโนโลยีและศาสนา ความพึงพอใจซึ่งกันและกันทำให้ความสัมพันธ์ในด้านนี้สืบทอดต่อไปในรัชกาลต่อมาโดยไม่ถูกกีดกัน ราชสำนักฝ่ายอนุรักษซึ่งเป็นกระแสหลักก็สามารถยอมรับในเรื่องนี้ได้

สำหรับสยามหัวก้าวหน้าแล้ว ได้ยอมรับในวิทยาการก้าวหน้าของตะวันตกโดยไม่อ้อมค้อม หมอเฮาส์ให้ความช่วยเหลือเจ้าฟ้าน้อยและขุนนางหัวก้าวหน้าในด้านการบรรยายปาฐกถาทางวิชาการสมัยใหม่ และยังเป็นตัวแทนของบุคคลสำคัญในการสั่งเครื่องจักรเครื่องมือเครื่องใช้มาจากสหรัฐอเมริกา เพราะในบ้านขุนนางชั้นผู้ใหญ่มักมีห้องทดลองและโรงงานด้วย เจ้าฟ้าน้อยทรงสร้างเรือกำปั่นจำลองขึ้นเองอย่างเปิดเผยเมื่อ 4 กรกฎาคม 2391

เมื่อวันพระบรมราชาภิเษก พระจอมเกล้าโปรดให้หมอบรัดเล หมอโจนส์ และศาสตราจารย์ซิลสปีเข้าเฝ้าด้วยเพื่อแสดงว่าพระองค์ไม่เคยลืมคนเหล่านี้เลย ทรงยกย่องหมอบรัดเลและหมอเฮาส์เป็นพิเศษ หมอเฮาส์นั้นนอกจากจะเป็นศัลยแพทย์ที่มีชื่อเสียงยังเป็นคนช่วยพระองค์ร่างพระราชสาส์นไปถึงประมุขต่างประเทศด้วย หมอบรัดเลนั้นถูกตามไปรักษาพระอาการพระอักรมเหสี พระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี จนสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2395

หมอบรัดเลใช้การพิมพ์เป็นเครื่องมือให้วิทยาทาน และเผยแพร่วิทยาการ

บรัดเลได้เข้าวัง สอนวิชาแพทย์ให้แพทย์หลวงแล้วยังพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับการแพทย์ เช่นเรื่องการรักษาไข้ทรพิษ การปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษ เป็นที่โปรดปรานของรัชกาลที่สาม อยู่พอสมควรจึงทรงพระกรุณา ส่งเงินมาให้เขา 3 ชั่ง (ราว 240 บาท)

รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ บรัดเลเล่าไว้ในจดหมายของเขาถึง **Missionary Herald** ประจำเดือนมีนาคม 2383 ว่า รัชกาลที่ 3 ทรงพอพระทัยในงานปลูกฝี และงานอบรมแพทย์หลวง ซึ่งมีอยู่ทั้งหมดราว 30 คนนั้นส่วนใหญ่เป็นลูกศิษย์ของบรัดเลทั้งสิ้น ในวันที่ 27 มีนาคม 2382 บรัดเลเขียนว่า เขาได้เข้าพบพระคลังเพื่อรับเงินพระราชทานจากในหลวง เป็นจำนวน 3 ชั่ง (240 บาท) วันนั้น พระคลังเตรียมกาแฟมาเลี้ยงเป็นอย่างดี ซึ่งออกจะกลายเป็นธรรมเนียมของไทยในการต้อนรับฝรั่งไปแล้ว

พระคลังได้กล่าวแสดงความชื่นชมใน "บุญ" ที่บริดเลได้ทำลงไปซึ่งเป็นการช่วยชีวิตของคนจำนวนมาก บริดเลได้มีหนังสือกราบบังคมทูลเป็นภาษาไทยว่า

"เกล้ากระหม่อมผู้รับใช้พระผู้เป็นเจ้า บัดนี้ได้รับพระกรุณา ขอกราบบังคมทูลว่า เกล้ากระหม่อมมีความตั้งใจจะนำเงินที่ได้รับพระราชทานไปเป็นค่าใช้จ่ายในการแต่งหนังสือเกี่ยวกับยาและการผ่าตัด เพื่อแจกจ่ายแก่เหล่าแพทย์หลวง เพื่อให้ประโยชน์ตักแก่ชาวสยามทั้งหมด ให้เพิ่มพูนในความมั่งคั่ง มีสุขภาพดีและสุขสมบูรณ์ตลอดไป" 42

พระคลังอ่านคำกราบบังคมทูลนี้แล้วแสดงความพอใจ และได้แจ้งว่าทรงมีพระประสงค์จะให้หมอบเขียนหนังสือเกี่ยวกับการผดุงครรภ์ เพราะว่าเป็นเวลานั้นมีหญิงคลอดลูกตายเป็นอันมาก คลอดแล้วพอยู่ไฟไม่นานก็เสียชีวิต

"จะเป็นกรช่วยเหลือเจือจาน และเป็นบุญต่อประเทศชาติอย่างมาก เพราะมารดาไทยเมื่อคลอดบุตรแล้วต้องอยู่ไฟ".....

บริดเลเห็นว่าวิธีการเช่นนั้นเป็นการเปล่าประโยชน์ ทั้งยังจะทำให้เกิดการติดเชืหากว่าไม่สะอาดพอ พระคลังและเขาเห็นพ้องต้องกันว่า วิธีการที่เขารักษาชาวยุโรปและอเมริกันสามารถนำมาใช้ได้ก็กับชาวสยามด้วย เห็นได้จากตัวอย่างการปลูกฝี ความคิดที่ว่าคนไทยและโรคของไทยแตกต่างจากตะวันตก เคยเป็นอุปสรรคในการยอมรับการรักษาจากบริดเลมาเป็นเวลานาน ต่อมาเขาได้พิมพ์คัมภีร์กรรบทรักษาเป็นการสนองพระราชประสงค์ และทำให้เขาบายเบนมาสู่วงการพิมพ์มากขึ้นเรื่อยๆ

ในปี 2388 คณะมิชชันนารีในสหรัฐสรุปภาพกว้างของสยามว่ากำลังก้าวไปสู่ความศิวิไลซ์ เลิกเรียนชาวต่างชาติ เริ่มคุ้นเคยกับแท่นพิมพ์ พวกเขาเห็นว่าความจริงแล้วมีพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ถึงกับมีแท่นพิมพ์ที่มีคุณภาพดีไว้เป็นสมบัติ และมีคนไทย "รุ่นใหม่" ที่เริ่มวิจารณ์ศาสนาของตนเอง ซึ่งนับว่าเป็นนิมิตอันดีเป็นอย่างยิ่ง 43

ชาวต่างประเทศสรรเสริญพระจอมเกล้าฯว่าทรงเปิดกว้างต่อวิทยาการตะวันตก

เซอร์ จอห์น เบาริง พอใจรัชกาลที่ 4 มากถึงกับกล่าวว่าพระองค์ท่านเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์แรกในบูรพาทิศที่ตรัสเป็นภาษาอังกฤษได้ มีการลงนามสนธิสัญญากับอังกฤษเมื่อวันที่ 18 เมษายน 2398 ทรงมีพระราชสาส์นถึงพระนางวิกตอเรียเป็นภาษาอังกฤษ ต่อมาในปีพ.ศ.2399 ทูตจากอเมริกา ฝรั่งเศส และประเทศอื่นๆก็เข้ามาเจริญพระราชไมตรีด้วย

Bangkok Recorder (Wednesday November 15th 1865) จัดกลุ่มพระจอมเกล้าฯ ให้เป็นผู้นำกลุ่มสยามหนุ่ม (Young Siam) ซึ่งแตกต่างจากพวกสยามเก่า (Old Siam) ได้มีคำอธิบายเพิ่มเติมในฉบับต่อมาว่า พวกสยามเก่าหมายถึงผู้ปกครองและประชาชนที่ยังหัวโบราณในเรื่องประเพณี การปกครอง วรรณกรรม การค้า ทาส และศาสนา โดยไม่ปรารถนาจะเปลี่ยนวิถีดั้งเดิมของบรรพบุรุษ เป็นความเชื่อตามคติโบราณโดยเฉพาะอย่างยิ่งไตรภูมิว่าโลกมนุษย์กำลังเสื่อมลง ดังนั้นจึงเป็นการเปล่าประโยชน์ที่จะฝืนทำการเปลี่ยนแปลงใดๆ ส่วนพระจอมเกล้าฯซึ่งทรงเป็นผู้นำกลุ่มสยามหนุ่มนั้น "ทรงประสูติมาเพื่ออยู่ที่แสงสว่างส่องเจิดจ้ายิ่งกว่ายุคใดในประวัติศาสตร์ และเมื่อขึ้นครองราชย์ก็ทรงสถิตย์เหนือประเทศอื่นๆในเอเชีย ยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์สยามองค์ก่อนองค์ใดหรือแม่เมื่อนำบุรพกษัตริย์ทุกพระองค์มารวมกันทั้งหมด นับแต่ครองราชย์สยามก้าวหน้าทั้งในด้านวรรณกรรม ศิลปะ และวิทยาศาสตร์ โดยทรงเชี่ยวชาญทั้งการปกครองทางโลกและทางธรรม จึงทรงเป็นเสาหลักแห่งสยามหนุ่ม " บทความนี้กล่าวถึงพระองค์ท่านว่าหลังจากขึ้นครองราชย์ก็เชิญหมอมไปรเทศ

42 Letter from Doctor Bradley, *Ibid.*, Vol. XXXVI, March 1840, p.93

43 Survey of the Mission of the Board, *Missionary Herald*, January 1845, p.9

แดนที่จาก 3 สำนัก ๆละ 1 คน ไปสอนภาษาอังกฤษ (โดยห้ามสอนศาสนา) แก่ฝ่ายใน และ พระโอรสธิดาในวัย 8-15 พรรษาประมาณ 40-50 พระองค์ สืบต่อกันเป็นเวลา 3 ปี ทรงสนับสนุนการเดินทางเรือสมัยใหม่ที่ใช้เรือกลไฟเพื่อการสงครามและการค้าแทนเรือสำเภา ทรงทำสัญญาทางการค้าและทรงตั้งสถานทูตในอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ทรงพระราชดำริจะสร้างถนนและคลอง แม้ยังทรงติดขัดกับการสร้างสายโทรเลขและวางเส้นทางรถไฟ BR ฉบับนี้ยังเห็นว่าทรงมีใจให้ศาสนาคริสต์อีกด้วย แต่เหตุที่ไม่ทรงเปลี่ยนศาสนาเพราะเกี่ยวกับความจำเป็นในฐานะพระมหากษัตริย์ ดังนั้นจึงตั้งให้พระองค์เป็น "บิดาแห่งสยามใหม่" (The Father of Young Siam)

บางกอกกรีคอดอร์ ฉบับวันที่ 24 กันยายน (2409) 1866 ลงจดหมายมิสเตอร์แมนชาวอังกฤษสรรเสริญพระจอมเกล้าที่สร้างตึกรักษาตัวสำหรับชาวต่างประเทศให้ที่อ่างหิน "คอเวอแมนต์กรุงเทพนั้นมีใจกว้างขวางมากกว่าคอเวอแมนต์ทั้งปวงในทวีปเอเชียทั้งสิ้น แลถ้าสรรเสริญนั้นเชื่อว่ากรุงเทพมีใจโอบอ้อมอารีตามสว่างแห่งปัญญาทวีขึ้นในคอเวอแมนต์ทุกวัน ถ้าเราจะว่าควรที่คอเวอแมนต์ทั้งปวงในทวีปเอเชียจะเอากรุงเทพฯเป็นแบบอย่าง ถ้าเราจะสรรเสริญว่าดังนี้เหนจะไม่เหลือเกิน ในแผนที่ทั่วโลกก็มีแต่กรุงเทพฯสยามแห่งเดียว "

Bangkok Calendar ของบริดเล ปี (2413)1870 ยังสรรเสริญรัชกาลที่ 4 ซึ่งเสด็จสวรรคตไปแล้ว มีการนำเอาบทพระราชานิพนธ์เกี่ยวกับสยามมาแปลเป็นภาษาอังกฤษบ่อยๆ และสรรเสริญพระองค์ท่านว่าทรงเป็นเจ้านายที่ไม่ใช่คริสเตียนแต่เลิศในด้านการศึกษาและสังเกตยิ่งกว่าผู้ใดตั้งแต่ก่อนขึ้นครองราชย์ (His Majesty the late king was a prince of very uncommon learning and observation for a heathen) และเมื่อขึ้นครองราชย์แล้วก็เปิดประเทศทั้งทางการค้าและการทูตทำให้สยามร่ำรวยขึ้นอย่างรวดเร็ว พวกมิชชันนารีมองเห็นว่าพระองค์ทรงเป็น "นักเรียน" ที่ดีของมิชชันนารี (a student under the tuition of Protestant Missionaries) มิชชันนารีในฐานะผู้สอนศาสนา มองพระองค์ทางด้านศาสนาว่าทรงเปลี่ยนกระแสดวงความคิดของสยามไปสู่สมัยใหม่ ให้สยามหนุ่มหันไปทำการค้ามากกว่าการไปบวช และละทิ้งความเชื่อโบราณทางศาสนา รวมทั้งหนังสือคัมภีร์ศาสนาเก่าๆเรื่องไตรภูมิซึ่งขัดขวางความเจริญด้วย พวกมิชชันนารีมองว่าพระองค์ยอมรับว่าความรู้ ปัญญา และอำนาจ เป็นของพวกคริสเตียน และวิทยาศาสตร์กับศิลปะย่อมมาจากโลกคริสเตียนเท่านั้น ดังนั้นพระองค์จึงต้องสัมพันธ์กับชาวคริสต์ กับทั้งต้องใช้รูปแบบความเจริญของพวกคริสต์ แต่ข้อที่น่าเสียดใจคือว่าพระองค์กลับต่อต้านพระคริสตจนวนาระสุดท้าย

การไหลบ่าของอารยธรรมตะวันตกต้องเผชิญกับจารีตประเพณีและค่านิยมเดิมของคนไทย คนไทยนั้นแม้จะรอมชอมโดยการพยายามจะแสดงตนให้ฝรั่งเห็นว่าตนนั้น "ทันสมัย" แต่ก็ยังรักษาค่านิยมเดิมบางส่วนของตนอยู่อย่างเหนียวแน่นจนกลายเป็นความขัดแย้งในตนเอง ในระหว่างการปะทะกันของคลื่นแห่งอารยธรรมนั้นอาจจะกล่าวได้ว่าเจ้าฟ้ามงกุฎคือผู้นำของกลุ่มคน "หัวใหม่" และทรงเป็นที่พึ่งหลักของพวกฝรั่ง⁴⁴

สถานะแห่งความเป็นประมุขแห่งสงฆ์ของพระองค์ ทำให้เป็นเสมือนผู้นำกลุ่มสงฆ์ซึ่งมีแนวคิดใหม่ ข้อที่ฝรั่งเห็นเป็นเรื่องแปลกมากที่สุดก็คือพระสงฆ์ไทยที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนแก้ไขความเดือดร้อนของสามัญชนที่ยากจนอันเป็นประเพณีที่ได้ยึดถือปฏิบัติกันมาช้านาน ในขณะที่เดียวกันก็แสวงหาความรู้ในลัทธิศาสนาอื่น ไม่แสดงความรังเกียจเด็ดขันธ์ในหมอสอนศาสนาชาวต่างชาติอย่างที่ไต่ยกกรณีต่างๆให้เห็นมาแล้ว

44 พวกฝรั่งในที่นี้ หมายถึงรวมทั้งพวกมิชชันนารี พ่อค้า และนักการทูต ที่เดินทางเข้ามาในสยามในช่วงนั้น

3.2.2 ปฏิสัมพันธ์ที่อาศัยศาสนาเป็นตัวเชื่อม

เป็นความสัมพันธ์ด้านที่เสียหายมากที่สุด คณะสงฆ์ไทยศึกษาพวกมิชชันนารี ครั้นศึกษาแล้วก็มิได้มีใจสอดคล้องเห็นด้วยกับศาสนาแต่ประการใด ในขณะที่เดียวกันคณะมิชชันนารีก็คุกคามคณะสงฆ์ไทยด้วย

เจ้าฟ้ามงกุฎ ซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มก้าวหน้าในสมัยรัชกาลที่ 3 กำลังทรงผนวชอยู่เมื่อตอนที่มิชชันนารีโปรเตสแตนต์เริ่มเดินทางเข้ามาปฏิบัติภารกิจ แต่คณะสงฆ์ภายใต้การนำของพระองค์กำลังมีความเคลื่อนไหวบางอย่างที่ปฏิเสธข้อปฏิบัติบางอย่างในมหานิกาย ในความเคลื่อนไหวนั้นมีการแสวงหาความรู้ทั้งที่เกี่ยวกับลัทธิศาสนาอื่นเช่นคริสต์ศาสนาและการหาความรู้ทางเทคโนโลยีเพื่อเปิดตัวเองไปสู่ "ความศิวิไลซ์"

การที่พระสงฆ์ไทยเปิดรับคริสตศาสนาอย่างมากมายนั้นในขั้นแรกถึงกับทำให้มิชชันนารีรังววย และเกิดความเชื่อมั่นอย่างเงิบๆว่าจะสามารถจูงใจคนไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าฟ้ามงกุฎให้ เปลี่ยนศาสนาได้โดยง่าย แต่การณ์กลับไม่ง่ายอย่างที่คิด ในทางตรงกันข้ามแม้มิชชันนารีจะเปิดฉากโจมตีพุทธศาสนาเพียงใด แม้จะพยายามชักจูงโน้มน้าวสักเพียงใด เจ้าฟ้ามงกุฎ กลับมีรับสั่งที่จะไม่มีวันเข้ารับโดยเด็ดขาด ทรงทำให้มิชชันนารีเหนื่อยหน่ายและผิดหวังอย่าง รุนแรง และการศึกษาคริสตศาสนานั้นก็ได้ทำให้ความเป็นพุทธศาสนิกชนอย่างเคร่งครัดของพระองค์ต้องสั่นไหวแม้เพียงเล็กน้อย แต่ปรากฏออกมาในพระราชภาระกิจในภายหลังที่ทรง ปฏิรูปพุทธศาสนาโดยการก่อตั้งธรรมยุติกนิกาย ซึ่งการปฏิรูปนี้เริ่มต้นในช่วงระยะเวลาเดียวกันที่มิชชันนารีเริ่มมีบทบาทในกรุงสยาม

พวกมิชชันนารีสอดส่องเจ้าฟ้ามงกุฎอย่างใกล้ชิด พยายามจูงใจให้เจ้าฟ้ามงกุฎทรงเห็นว่า คริสตศาสนาคือศาสนาของอารยชน หากประสงค์จะทรงเป็น "คนศิวิไลซ์" ก็จะต้องรับ คริสตศาสนาด้วย เพราะพระเจ้าจะประทานพรแต่เฉพาะสาวกของพระองค์เท่านั้น พวกนอกศาสนาในเอเชียและอาฟริกาต้องตกจมอยู่ในความมืดและความป่าเถื่อนเพราะพวกเขาไม่เชื่อและไม่ศรัทธาในพระเจ้า พวกมิชชันนารีได้ส่งรายงานไปอเมริกาหลายครั้งเรื่องเจ้าฟ้ามงกุฎ ทรงติเตียนความประพฤติมิชอบของพระสงฆ์ไทยแต่เจ้าฟ้ามงกุฎทรงเห็นว่า เรื่องศาสนากับเทคโนโลยีเป็นของที่แยกกัน ทรงเห็นว่าอารยธรรมตะวันตกเป็นของดี แต่พุทธศาสนาดีที่สุด แม้จะทรงเห็นว่ามีปัญหาบางอย่างในศาสนาพุทธ แต่ก็ทรงแก้ปัญหานั้นด้วยวิธีการของพระองค์ เช่น ไม่พอพระทัยที่บางกอกกรีคโคเดอร์เขียนข่าวผิดพลาด ก็ทรงประกาศไม่ให้เชื่อหนังสือพิมพ์ และส่งพระราชโองการนี้มายังบางกอกกรีคโคเดอร์ ฉบับวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 1866 ในบทความ "หนังสือหลวง"

คณะ ABCFM ได้สรุปความเห็นเกี่ยวกับสยาม ⁴⁵เมื่อเดือนมิถุนายน 1845 ว่า สยามกำลังก้าวไปสู่ความเจริญอย่างรวดเร็ว ความริษยาต่อพวกมิชชันนารีเริ่มจะหมดไป มีความคุ้นเคยกับแท่นพิมพ์ และมีเจ้านายพระองค์หนึ่งซึ่งมีแท่นพิมพ์ที่มีคุณภาพดีมาก ในทาง คณะสงฆ์ก็มีความเปลี่ยนแปลง เกิดนิกายใหม่ (A New Party) ซึ่งตั้งข้อสงสัยในระบบศาสนาแต่ดั้งเดิม ความสงสัยนี้เกี่ยวพันกับการเดินทางมาของกัตสลาฟ ทอมลิน และอาบิล ไม่มีหลักฐานใดที่ยืนยันว่าการเลิกนับถือพุทธศาสนาเข้ารีตจะเป็นการผิดกฎหมาย

เจ้าฟ้ามงกุฎ ทรงแสดงความใจกว้างกับมิชชันนารีอเมริกันเป็นอย่างมาก เช่นการอนุญาตให้คาสเวลไปใช้ห้องในวัดบวรฯเพื่อสอนภาษาและศาสนาคริสต์ และก่อนหน้านั้นได้มีพระภิกษุในวัดองค์หนึ่งได้เข้าเป็นโรมันแคธอลิก มีผู้เสนอให้เจ้าฟ้าใหญ่ทรงโบยตีชายหนุ่มผู้นี้ เจ้าฟ้าใหญ่ทรงมีพระดำรัสตอบว่า ชายหนุ่มผู้นั้นมิได้ทำผิดทางอาญาประการใด เป็นการ

⁴⁵Survey of the Mission of the Board, *Missionary Herald*, June, 1835

สมควรที่บุคคลจะเลือกนับถือศาสนาใดๆก็ได้ เหตุการณ์ต่อมาจึงปรากฏว่าเจ้าเมืองเพชรบุรี ได้ห้ามบาทหลวงเผยแพร่หนังสือศาสนาในเมืองนั้น เพราะบาทหลวงคอยคุ้มกันพวกเข้ารีตไม่ให้เจ้าพนักงานจับกุมคนเข้ารีตที่กระทำความผิดทางอาญา แต่เจ้าฟ้าใหญ่ทรงอธิบายให้ฟังว่านโยบายของพวกคาทอลิกและโปรเตสแตนต์แตกต่างกัน จึงไม่ต้องไปห้ามการจำหน่ายหนังสือของพวกโปรเตสแตนต์

เจ้าฟ้ามงกุฎทรงแสดงความใจกว้างทางศาสนาแต่ไม่ยอมรับศาสนา การแสดงความใจกว้างทางศาสนาของพระองค์เป็นเรื่องที่แตกต่างจากการที่พระองค์จะเปลี่ยนศาสนา ดังที่พวกคริสต์คาดหวัง ทรงบอกดร.เฮาส์อย่างตรงๆว่าไม่ทรงเลื่อมใสศาสนาคริสต์นิกายใด แต่ทรงสนพระทัยในวิทยาการดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และคณิตศาสตร์ ทรงบอกความในใจนี้กับพระสหายสนิทคือมิสเตอร์เฮ็ดลีย์แห่งนิวยอร์กด้วย สถานะแห่งความเป็นประมุขแห่งสงฆ์ของพระองค์ทำให้เป็นเสมือนผู้นำกลุ่มสงฆ์ซึ่งมีแนวคิดใหม่ ในขณะที่พระสงฆ์ไทยทำหน้าที่เป็นตัวแทนแก้ไขความเดือดร้อนของสามัญชนที่ยากจนอันเป็นประเพณีที่ได้ยึดถือปฏิบัติกันมาช้านาน แต่ในขณะที่เดียวกันก็แสวงหาความรู้ในลัทธิศาสนาอื่น ไม่แสดงความรังเกียจเด็ดขัณฑ์ ในหมอสอนศาสนาชาวต่างชาติแต่ประการใด เจ้าฟ้ามงกุฎอธิบายให้พระสหายชาวอเมริกัน ชื่อ นายเฮ็ดดี ฟิงตรงๆว่าพระองค์แสวงหาความรู้จากชาติตะวันตกแต่ไม่ปรารถนาจะเปลี่ยนศาสนา ดังนั้นพวกมิชชันนารีก็ไม่ควรจะมีคามมุ่งหวังในสิ่งที่ไม่มีความหวังเกิดขึ้นได้

กุศโลบายในการพิมพ์หนังสือของมิชชันนารีเพื่อคุกคามพุทธศาสนา :

เมื่อเดินทางมาถึงสยามใหม่ๆ หมอบรัดเลย์จัดการพิมพ์หนังสือออกมาเป็นจำนวนมาก รวมทั้งหนังสือชุดหนึ่งที่หมอเห็นว่ามีความสำคัญในการสั่งสอนพุทธศาสนา มีทั้งหมด 3 ชุด ความหนาประมาณ 60 หน้าพับแปด พิมพ์ออกมาทั้งหมด 1900 เล่ม ชุดแรกเกี่ยวกับบัญญัติของพระเยซู และข้อแนะนำสำหรับเอาไปใช้ในชีวิตรจริง ชุดที่สองเป็นประวัติพุทธศาสนาและข้อเปรียบเทียบระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระเยซู ในจดหมายของเขาลงวันที่ 19 ต.ค. 2380 เขารายงานการพิมพ์หนังสือ ซึ่งเตรียมโดยหมอบรัดเลย์ 3800 ฉบับ หนังสือเรื่องประวัติพระเยซูคริสต์ 164 หน้ายก และหนังสือเกี่ยวกับความมหัศจรรย์บนยอดเขาไซไนอีก 3800 ฉบับซึ่งเป็นหนังสือขนาด 5 หน้ายก จากนั้น หมอบรัดเลย์ก็เหวี่ยงระเบิดลงในบางกอกโดยการพิมพ์หนังสือเปรียบเทียบศาสนาคริสต์กับพุทธ โจมตีพุทธศาสนาอย่างรุนแรง

เวลานั้นเขาเข้ามาอยู่เมืองสยามหลายปีแล้ว รู้จักคนไทยและพระสงฆ์ไทยก็มาก พระสงฆ์ชอบมารับ หนังสือของเขา สอบถามเขาเรื่องศาสนา แต่ก็ดูไม่ทุกข์ร้อนที่จะเปลี่ยนศาสนา แต่อย่างไรก็ตามเหมือนกับว่าไม่รู้ว่าจะต้องทำอะไร เขารู้สึกว่าพระสงฆ์ที่มากุญด้วยนั้นมากุญเพื่อหาความรู้มากกว่าจะมาเปลี่ยนความเชื่อ เขารู้ตัวดีว่าการพิมพ์หนังสือศาสนาของคนพื้นเมืองอาจจะทำให้ตนเองต้องอาญาได้ แต่เขาก็เต็มใจทำเพื่อพระเจ้า เนื่องจากเป็นที่ยอมรับกันมาแต่ต้นแล้วว่า งานของเขานั้น คือภารกิจที่แลกด้วยชีวิต

"ความคาดคะเนก็คือว่า เมื่อแจกจ่ายหนังสือนี้ออกไปแล้วพวกพระสงฆ์ในพุทธศาสนาจะได้รู้สึกตัวเสียที่ว่าระบบของตนนั้นถูกโจมตี ซึ่งในเรื่องนี้ข้าพเจ้าคิดว่าพวกเขายังไม่รู้ตัว ข้าพเจ้ารู้สึกพร้อมที่จะถูกลงโทษ พร้อมที่จะเจ็บปวด และพร้อมแม้แต่จะพบความตาย หากนั่นเป็นความประสงค์ของพระเจ้าผู้เป็นนายใหญ่"⁴⁶

นับเป็นความกล้าของเขามาก เพราะพิมพ์เป็นภาษาไทยใครๆก็อ่านได้ หนังสือที่แจกไป ถูกยึดและถูกทำลาย แต่เขายืนยันว่า

"ข้าพเจ้าไม่ห่วงเรื่องนี้เพราะแจกไปเสียหลายร้อยเล่มแล้ว"

หนังสือชุดที่สามกล่าวถึงความบริสุทธิ์ที่ไม่สามารถเกิดได้เพียงด้วยการทำบุญ พร้อมทั้งการอธิบายถึงสวรรค์และนรก จุดมุ่งหมายของการแจกหนังสือนี้คือการสนับสนุนวงการศึกษา ให้ระบบสงฆ์รู้ว่าตนกำลังถูกท้าทาย "ซึ่งข้าพเจ้าเห็นว่าพวกเขายังไม่รู้สึก ส่วนผลที่จะเกิดตามมานั้นมีแต่พระเจ้าเท่านั้นที่จะรู้ งานนี้เกิดขึ้นได้ด้วยแรงบันดาลใจจากพระเจ้า และข้าพเจ้าพร้อมจะรับการลงโทษ ไม่ว่าจะเจ็บปวดเพียงใด และแม้กระทั่งความตาย หากเป็นพระประสงค์ของพระเจ้า"⁴⁷ การพิมพ์หนังสือของหมอบริดเลย์เป็นการช่วยกันกับคณะแบบติสต์ของหมอบริดเลย์ ที่มายืมตัวพิมพ์ของบริดเลย์ไปพิมพ์งานของตนถึง 350,000 หน้าพับแปด มิชชันนารีต้องแสดงความสามารถในการพิมพ์หนังสือเพราะเป็นการยืนยันความจำเป็นด้านการสนับสนุนทางการเงิน

มิชชันนารีแสดงให้เห็นว่า รัชกาลที่ 3 ทรงหลงใหลในพุทธศาสนาจนกระทั่งทำทารุณกับพลเมืองของพระองค์ หมอบริดเลย์เขียนไว้ในนิตยสารอเมริกันว่า "ในเวลานี้ (มกราคม 1835) มีความตื่นตระหนกในกลุ่มชาวสยามอันเนื่องมาจากประกาศราชสำนักฉบับล่าสุดซึ่งทรงมีพระราชประสงค์จะให้ประชาชนบริจาคเงินสร้างวัด มีรับสั่งให้หาสบริจาคเงินคนละ 8 บาท ถ้าไม่มีก็ให้ขอจากบิดามารดาหรือญาติ หากคนเหล่านี้หาชีวิตไม่แล้ว ก็ให้ไปขอจากนาย ถ้าไม่ได้ จะต้องถูกนำไปจำตรวน"⁴⁸

มิชชันนารียังมีกุศโลบายในการจัดการกับพระสงฆ์ที่เป็นคนไข้ โดยการให้การต้อนรับอย่างดีและให้นั่งในที่ที่ดีกว่าคนอื่นๆ คือนั่งในห้องตรวจ ขณะที่ชาวบ้านนั่งกันอยู่ตามระเบียบ มิชชันนารีเห็นการให้ความเคารพของคนไทยต่อพระสงฆ์ว่าเป็นเรื่องแปลกและชวนขัน เช่นกลุ่มนางในที่มารับการรักษาพอเห็นพระสงฆ์คนแรกก็ไม่ยอมเข้ามา ครั้นถูกเชิญก็กลานเข้าเข้ามาและไม่ยอมนั่งบนเก้าอี้ในระดับเดียวกับพระ ซึ่งหมอบริดเลย์คิดว่าคนระดับชาวบ้านจะไม่กลัว และให้เกียรติพระเท่ากับกลุ่มชนชั้นสูงพวกนี้เลย

นี่เป็นช่วงต้นของการปฏิบัติงานของพวกมิชชันนารี ซึ่งแสดงว่าพวกเขาประสบปัญหาไม่น้อยมิชชันนารีอาจจะรู้ตัวว่ามีมติตรงอำนาจจักรวรรดินิยมจึงไม่ค่อยเกรงใจไทย แต่คนไทยก็มีท่าทีโอนอ่อนให้กับมิชชันนารีเป็นอย่างมาก แต่หมอบริดเลย์ก็ประจักษ์ถึงอำนาจพระมหากษัตริย์ถึงกับแสดงความหวาดวิตกเมื่อปี พ.ศ.2384 ว่า งานเผยแผ่ศาสนาอาจพบอุปสรรคหากพระเจ้าแผ่นดินไม่ยินดีจะต้อนรับพวกมิชชันนารีอีกต่อไป พระองค์อาจจะห้ามแจกเอกสาร ห้ามพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ พระ ให้เล่นงานมิชชันนารีเมื่อไรก็ได้ เพราะเพียงแต่ทรงแสดงอาการไม่พอพระทัยก็ไม่มีใครกล้าเข้ามาสนิทสนมกับมิชชันนารี ตอนที่ไทยมีปัญหาภัยอังกฤษในปี 2385 พวกมิชชันนารีถูกเพ่งเล็งเป็นพิเศษ ตอนนั้นมีคนไทยเพียง 2-3 คนเท่านั้นที่กล้ารับหนังสือแจก

วิลเลียม แบริดลีย์ หลานของบริดเลย์กล่าวว่าภารกิจที่มิชชันนารีทุ่มเทแรงใจร่างกายให้การพิมพ์มากมายถึงขนาดนี้ก็เพราะว่ามีความเชื่อว่าการแปลพระคัมภีร์ไบเบิลออกเป็นภาษาไทยจะสามารถทำให้ประเทศสยามแปรไปเป็นประเทศคริสเตียนและบางทีอาจจะหมายถึงการตกเป็นอาณานิคมของสหรัฐอเมริกา⁴⁹

เมื่อร.4 เสด็จขึ้นครองราชย์แล้วก็ทรงพระกรุณาให้ความอุปถัมภ์แก่บริดเลย์อย่างสม่ำเสมอ ทรงขอความเห็นจากเขาอยู่เสมอในด้านกิจการต่างประเทศจวบจนวาระ

⁴⁷Missionary Herald, Vol. XXXIII, Letter of Doctor Bradley, Dated October 19, 1837

⁴⁸Missionary Herald, April 1837, Vol. XXXIII, Letter of Doctor Bradley dated January 8, 1836

⁴⁹William Bradley, Dan Beach Bradley—Man and Missionary, p.8

สุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ หลังจากเสด็จกลับจากการทอดพระเนตรสุริยุปราคาที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ก็ทรงประชวรด้วยไข้มาเลเรียหมอบรัดเลได้ถูกเรียกตัวไปให้คำแนะนำแก่แพทย์หลวง แต่แม้เมื่อในวาระนั้นก็มิทรงยอมเปลี่ยนศาสนาตามความมุ่งหวังของบริดเล ทรงมีพระวินิจฉัยว่า

"เราติดต่อกับพวกอเมริกันและยุโรปเพื่อความรู้อะไรและเทคโนโลยี มิใช่เพราะจะยอมรับในศาสนาสามัญนั้น"

ซึ่งทำให้บริดเลเสียใจมาก⁵⁰

ต่อมาในปีพ.ศ. 2410 หมอบรัดเลออกบางกอกกรีกอร์เดอร์ มีเนื้อหาถากถางพุทธศาสนาอยู่บ่อยๆ จนมีการตอบโต้โดยการที่รัชกาลที่ 4 พระราชนิพนธ์หนังสือหลวงมาลงพิมพ์กล่าวแก่ปรับความเข้าใจบ้าง เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี ตีพิมพ์หนังสือแย้งบ้าง โดยท่านได้ตีพิมพ์หนังสือ โภคสถิติงานกุศล เพื่อตอบโต้คริสตศาสนา และกีดกันเด็กหนุ่มสาวไทยไม่ให้ไปเข้ารับ เป็นหนังสือฉบับแรกที่ตีพิมพ์โดยคนไทยด้วยเครื่องพิมพ์ชนิดลิโธกราฟิค หมอบรัดเลอ่านแล้วก็วิจารณ์ไว้ใน **Bangkok Calendar**, 1867 ว่า

"หนังสือเล่มนี้ดูเหมือนจะครอบคลุมเรื่องราวที่บุคคลสำคัญทางฝ่ายพุทธ ถกเถียงกับเราเมื่อสองปีก่อนในบางกอกกรีกอร์เดอร์ และยังแตกออกไปเป็นประเด็นย่อยๆอีกมากมาย.... การตอบโต้ก็เป็นการมองด้วยสายตาของชาวพุทธ โดยมีวิทยาการทางตะวันตกแทรกอยู่เป็นบางตอน ซึ่งล้วนแต่ผิดพลาดทั้งสิ้น " ฟังดูจะเห็นว่าเยาะเย้ยกันอยู่กลายๆ

3.2.3 ปฏิสัมพันธ์ที่อาศัยการ "ยกเว้น" ประเพณี หรือการ "ลดศักดิ์" เป็นตัวเชื่อม

ฝ่ายไทยให้การต้อนรับมิชชันนารีอย่างจริงจังจนถึงยอมละเมิดประเพณี มิชชันนารีพอใจก็จริง แต่มีความสงสัยว่าจะไม่จริงใจ และเห็นว่าประเพณีหลายอย่างของไทยนั้นน่าขบขัน เรื่องของการยกเว้น และลดศักดิ์นี้ มีข้อที่น่าสังเกตก็คือมีการยินยอมเฉพาะกับฝรั่งเท่านั้น คนไทย หรือคนจีน ไม่อยู่ในข่ายของการยกเว้นนี้ด้วย

เจ้าฟ้ามงกุฎฯ ทรงยินยอมยกเลิกประเพณีบางอย่างที่ฝืนความรู้สึกของชาวต่างประเทศ และเมื่อขึ้นครองราชย์ ก็ทรงเลิกประเพณีที่ทรงเห็นว่าไม่สอดคล้องกับยุคสมัย ในวันพระราชพิธีบรมราชาภิเษกได้โปรดให้ชาวต่างประเทศเข้าเฝ้าโดยพร้อมเพรียงกัน ทรงพระราชทานอาหารเลี้ยง และแจกของที่ระลึกเพื่อให้ชาวต่างประเทศเห็นว่าไทยเป็นประเทศที่เจริญแล้ว ทรงเลิกประเพณีบังคับราษฎรปิดประตูบ้านร้านรวงเวลาพระเจ้าแผ่นดินเสด็จผ่านและเลิกประเพณีราษฎร ต้องก้มหน้าห้ามดูพระเจ้าแผ่นดินเสด็จผ่าน โปรดเกล้าให้ราษฎรได้เข้าเฝ้าพระองค์โดยใกล้ชิด ส่วนในราชสำนักนั้นโปรดให้ยกเลิกประเพณีการบังคับให้ทูลตะวันตกหมอบคลานเข้า เฝ้าฯ ถวายบังคม โดยให้ยืนตรงถวายคำนับ และให้ข้าราชการไทยสวมเสื้อเวลาเข้าเฝ้า และเพื่อให้พระราชวงศ์สามารถเปิดตัวเองเข้าสู่กระแสดวงตะวันตก ทรงเชิญหม่อมโปเรตแดนท์จาก 3 สำนัก ๆ ละ 1 คน ไปสอนภาษาอังกฤษ (โดยห้ามสอนศาสนา) แก่ฝ่ายใน และพระโอรสธิดาในวัย 8-15 พรรษาประมาณ 40-50 พระองค์ สืบต่อกันเป็นเวลา 3 ปี ข้อที่น่าสังเกตคือการล้มเลิกประเพณีเหล่านี้ เป็นเพียงการกระทำเพื่อให้สอดคล้องกับการสร้างความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกเท่านั้น หากใช้การล้มเลิกจารีตประเพณีที่เป็นแก่น ของความเหลื่อมล้ำระหว่างราชสำนักกับสามัญชนไม่

⁵⁰อ้างถึงใน นิภาติ ยังเจริญ , สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา , การศึกษาและผลกระทบต่อสังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ , 2325-2394 (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , หน้า 175

ในเรื่องของการยอมรับประเพณีตะวันตกนี้ บรัดเลเล่าถึงการที่ได้เข้าเฝ้าเจ้าฟ้ามงกุฎเป็นครั้งแรก โดยเล่าถึงเจ้าฟ้าน้อย (เจ้าฟ้าจุฑามณี พระอนุชาร่วมพระมารดา กับเจ้าฟ้ามงกุฎ ซึ่งต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า) ว่าครั้งหนึ่งได้มาเชิญเขาให้ไปรักษาพระเชษฐาที่กำลังผนวชอยู่ ณ วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2379 51

เขาเล่าว่า เจ้าฟ้าใหญ่ (เจ้าฟ้ามงกุฎ ซึ่งบรัดเล จะเรียกว่าเจ้าฟ้าใหญ่) ทรงพยายามแสดงให้เห็นว่าทรงเข้าใจประเพณีอเมริกันเป็นอย่างดีโดยการเชื่อเชิญให้หมอละและภรรยา นั่งร่วมโต๊ะเสวยกับพระองค์ในขณะที่เจ้าฟ้าน้อยและทุกคนในที่นั่งต้องหมอบอยู่กับพื้น ซึ่งแสดงว่าเขาได้รับเกียรติมาก และนางบรัดเลยิ่งได้รับเกียรติสูงขึ้นไปอีกเพราะหมอละเองก็รู้ว่าประเพณีไทยนั้นจะไม่มีการควงแขนภรรยาออกไปสู่สาธารณะ ไม่มีสิทธิ์ที่จะทำตนเสมอบุรุษและไม่มีสิทธิ์จะเข้าไปนั่งร่วมโต๊ะเสวยกับเจ้าฟ้าเป็นอันขาด แต่หมอละก็คงจะอยากทำทนายประเพณีนี้ให้คนเห็นว่า สตรีนั้นควรจะทัดเทียมบุรุษ จึงนำภรรยาไปด้วย ทั้งที่เขาก็คงคิดว่าเจ้าฟ้าใหญ่นั้นทรงเป็นเจ้านายระดับสูงถึงขนาดทรงเป็นคู่แข่งอยู่กลายๆ กับพระเชษฐาธิราช หมอบบรัดเลบันทึกว่า "บุคคลผู้นี้ (เจ้าฟ้าใหญ่) คือรัชทายาทที่ถูกต้องของราชบัลลังก์แต่ถูกพระเชษฐายื้อแย่งไป ดังนั้นจึงทรงผนวชเพื่อที่ว่าจะได้ไม่ต้องก้มพระเศียรให้แก่ผู้ที่ทรงเห็นว่ามีศักดิ์ต่อกว่าพระองค์ อนึ่งในการที่ทรงปกครองคณะสงฆ์นั้นทำให้ทรงได้รับการยกย่องนับถือจากพระเชษฐาเป็นอย่างดี"

กรณีบรัดเลและภรรยานี้ ถือได้ว่าถูก "ยกเว้น" สร้างความไม่พอใจแก่ชนชั้นสูงหลายพระองค์ในราชสำนัก รวมทั้งพระชนนิชของเจ้าฟ้ามงกุฎที่ไม่พอพระทัยการ "ลดศักดิ์" เพื่อชาวต่างประเทศครั้งนี้ ในเวลาต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถูกบีบบังคับให้ "ยกเว้น" ให้หนังสือพิมพ์ที่มีเจ้าของเป็นชาวต่างประเทศ และยังทรง ลดศักดิ์ด้วยการเล่นละคร และพระราชนิพนธ์บทความไปแสดงความคิดเห็นในหนังสือพิมพ์

ดูเหมือนว่า เจ้าฟ้าใหญ่จะทรงเป็นชาวสยามที่ใฝ่พระทัยในอารยธรรมตะวันตกมากที่สุดและคงจะทรงพอพระทัยบรัดเลไม่น้อย และดูเหมือนจะทรงเชื่อหมอละฝรั่งมากกว่าหมอละไทยเสียอีก เพราะในวันที่ 23 เดือนเดียวกัน เขาก็ถูกเชิญไปรักษาพระอาการอีก เขาเล่าถึงพระอาการว่าเส้นประสาทที่คุมพระพักตร์เป็นอัมพาต พวกแพทย์หลวงมีความเห็นว่าทรงประชวรด้วยสาเหตุของลม ซึ่งเขาเห็นว่าน่าขัน และเป็นการสรุปที่ไม่มีเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ เขาต้องอธิบายหลักวิชาแพทย์สมัยใหม่ให้พวกหมอละไทยฟังซึ่งปรากฏว่าหมอละไทยเริ่มเชื่อ

"คนเจ็บ (เจ้าฟ้าใหญ่) ยินดีให้ข้าพเจ้ารักษา และเลิกการรักษาด้วยแพทย์หลวง"

ซึ่งแสดงว่าทรงไว้พระทัยบรัดเลเพียงไร ในวันนั้น เขาได้รับพระราชทานเลี้ยงโดยการจัดโต๊ะอาหารแบบอเมริกัน แต่ว่าคนไทยยังเห็นพวกเขาเป็นคนแปลก ได้มารุมดูกันมากมาย "เพราะ ไม่เคยเห็นคนอเมริกันทันท่วง"

มิชชันนารีไม่ชอบพระสงฆ์ และความอ่อนน้อมของคนไทยต่อพระสงฆ์สร้างความประหลาดใจระคนขบขันให้แก่มิชชันนารี เมื่อบรัดเลเปิดคลินิคนั้นแม้มันจะดูขมขื่นในความ

51 การระบุวันที่หมายความว่า มีวันเดือนปีแห่งการปฏิบัติงานปรากฏอยู่ในจดหมายที่ตีพิมพ์แล้วในวารสารวารสารอเมริกันในสมัยนั้นก็ยิ่งโบราณอยู่ ไม่ค่อยคงเส้นคงวา ไม่มีรูปแบบของการลงพิมพ์ที่แน่นอน บางครั้งก็ระบุวันที่ผู้เขียนเขียนจดหมาย แต่ส่วนใหญ่แล้วไม่ได้ระบุ ถ้าเป็นเช่นนั้นก็ต้องดูวันที่วารสารฉบับนั้นพิมพ์ออกจำหน่าย ซึ่งหมายความว่าต้องนับย้อนหลังไปอีกราวหนึ่งปีจึงจะเป็นเวลาที่เกิดเหตุการณ์ เพราะกว่าจดหมายจะเดินทางจากบางกอกมาถึงอเมริกาก็ใช้เวลาเดินทางทางเรือประมาณเท่านั้น ซึ่งหากเป็นในกรณีนี้ผู้เขียนจะใช้คำว่า จดหมายหรือรายงานของหมอละ.....ลงพิมพ์ในวารสารอเมริกันเมื่อปีพ.ศ.....

คิดของเขา แต่มันกลับกลายเป็นที่ต้อนรับคนไข้ตั้งแต่ชนชั้นสูง พระสงฆ์ ไปจนกระทั่งถึงสามัญชนซึ่งทำให้เขาได้เห็น ภาพของประเพณีแปลกๆของไทย มันทำให้เขาได้เริ่มเรียนรู้วิถีชีวิต ความรู้สึกนึกคิดของคน ไทยไปทีละเล็กละน้อย เขาเล่าว่ามีพระสงฆ์มารับการรักษาสวมอาภรณ์ และ ความที่คนไทยนับถือพระสงฆ์อย่างสูง เช่น ครั้งหนึ่งมี "นางใน" (king's women) กลุ่มหนึ่งมาให้เขารักษา ปรากฏว่าพอพวกเขาเห็นพระสงฆ์ก็หยุดเมียงมองอยู่เพียงด้านนอกไม่กล้าเข้ามา นั่นเป็นภาพที่แสดงให้เห็นว่าคนไทยนั้นนับถือพระสงฆ์มากเพียงใด ร้อนถึงบริดลต้องออกไปเรียก แล้วหมอก็ต้อง " แปลกใจระคนขบขัน" ที่เห็นนางและบริวารคลานเข้าผ่านพระเข้ามา และได้ปฏิเสธที่จะนั่งเก้าอี้เพราะเป็นความผิดที่จะกระทำเช่นนั้นต่อหน้าพระ 52 ซึ่งในความรู้สึกของ หมอบริดลเองนั้นย่อมจะไม่ชอบพระและดูหมิ่นพระไทยอยู่หลายๆคำที่ พระสงฆ์คือผู้ที่เผยแพร่ ศาสนา"ผิดๆ" ให้แก่ประชาชน ดังนั้นการที่ "นางใน" นับถือพระขนาดนั้นดูจะเป็นเรื่อง "ตลก"

ในจดหมายฉบับเดียวกันที่มีไปถึงวารสารสหรัฐ บริดลเล่าว่าแม้เขาจะได้รับการต้อนรับจากเจ้านายชั้นสูงของไทยเป็นอย่างดีท่ามกลางความพยายามของคนไทยที่จะแสดงให้เห็นถึง "ความศิวิไลซ์" ของตน และในฐานะที่ตัวเขาเองก็ถือที่มาจากอันหนึ่งของ "ความศิวิไลซ์" ที่คนไทยเต็มใจจะรับ แต่เขาก็ถูกมองว่าตนเองได้กลายเป็นสิ่งแปลกประหลาด และตัวเขาเองก็แปลกใจในความผสมที่ไม่ค่อยจะกลมกลืนระหว่างประเพณีไทยกับ "ความศิวิไลซ์" ที่ว่านั้น

กลยุทธ์การเข้าถึงประชาชนของมิชชันนารีคือการรักษาโรคควบคู่ไปกับการสอนศาสนา บริดลเขียนว่าวิทยาการการแพทย์ที่เขานำมาใช้ได้รับความนิยมนจากคนไทยมากมายเหลือเกิน คนไข้บางคนมาหาหมอด้วยความหวังสุดท้าย และเมื่อหมอบอกว่าไม่สามารถช่วยได้

"พวกเขาก็แสดงท่าทีว่าความหวังสุดท้ายได้หมดไปแล้ว" 53

บางครั้งคนไข้ต้องเข้ามาร่วมพิธีศาสนา (Subbath) ซึ่งหมอบอกใจในความตั้งอกตั้งใจรับฟังคำเทศน์ของคนเหล่านี้เป็นอย่างมาก เวลาเลิกพิธี โบสถ์ลอยน้ำจะคลาคล่ำไปด้วยเรือของคนไข้มากกว่า 50 ลำ เป็นแรงบันดาลใจให้หมอสัญญากับตัวเองว่าจะต้องเรียนรู้ภาษาไทยให้สามารถสื่อสารกับคนไทยโดยตรงให้ได้อย่างรวดเร็วที่สุด

บริดลก็เช่นเดียวกันกับฝรั่งคนอื่นๆที่หวังจะได้ความจริงใจจากชาวสยามซึ่งภายใต้ที่ท่าอ่อนโยน(ซึ่งมิชชันนารีหลายคนวิจารณ์ว่าเป็นหน้ากาก)นั้น ไม่ใคร่รู้ว่าจะคิดอย่างไรกับพวกฝรั่ง จริงอยู่ที่ว่ามิชชันนารีทุกคนประทับใจกับความสนใจของผู้คนที่เขาไม่เคยกล้าคาดหวังมาก่อน ได้ฟังเพียงที่มิชชันนารีรุ่นก่อนเล่าให้ฟังแล้วก็พิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง เพียงแต่ในความสนใจนั้นดูเหมือนว่าจะมีสิ่งที่ชวนสะดุดใจบางประการ นั่นคือ คนสนใจศาสนาหรือว่าสนใจคนสอนศาสนากันแน่ เพราะว่าคนสอนศาสนาตัวขาว ใส่เสื้อโค้ททึบกรวยไรใส่หมวกแบบฝรั่ง ดูจะน่าสนใจอยู่สำหรับคนไม่เคยพบเคยเห็น ซึ่งเรื่องนี้ หมอจาสเวล (Jasper Caswell) สังกัดคณะ ABCFM ซึ่งเดินทางเข้ามาทีหลัง (ภาระกิจเริ่มต้นเมื่อปี 2383 และสิ้นสุดเมื่อถึงแก่กรรมในกรุงเทพฯ พ.ศ.2391) และเป็นพระอาจารย์สอนภาษาอังกฤษถวายเจ้าฟ้ามงกุฎเขียนว่า

เราพบหลักฐานของความสนใจในคริสตศาสนาในหมู่คนไทยในทุกแห่งที่เราผ่านไป ซึ่งทำให้เชื่อได้ว่า งานของเรานั้นไม่ปราศจากผลอย่างแน่นอน แต่เมื่อข้าพเจ้ามองดูผู้ที่ห้อมล้อมคนแจกหนังสือ มองดูที่ท่าตลกคะนองไม่ค่อยสนใจฟังในขณะที่มีการสอนพระธรรมอันลึกซึ้งอาจทำให้เราเริ่มอยากสรุปอีกทางหนึ่งว่าการเผยแพร่แบบนี้อาจได้ผลน้อย เพราะคน

52 Missionary Herald , Vol.XXXIII ,p.137

53 Missionary Herald, April 1837, Vol.XXXIII, Letter of Doctor Bradley dated January 8, 1836

เหล่านี้บ้างก็ขอจับคู่มวก ดูรองเท้า ดูว่าเสื้อโค้ทที่เราใส่หนาแค่ไหน และสนใจใคร่รู้ว่าเรา
ใช้สบู่ยี่ห้ออะไรที่ทำให้หน้าเราขาวจั๊ว ท่ามกลางความวุ่นวายเหล่านี้เองที่เราสอนศาสนา
แก่พวกเขา 54

3.2.4 ปฏิสัมพันธ์ที่อาศัย "ราษฎร" เป็นตัวเชื่อม

ในมิตินี้ ถือเป็นความพยายามฝ่ายเดียวของกลุ่มมิชชันนารีที่จะชี้ให้เห็นถึงความทุกข์
ยากของสามัญชนที่เขาได้เห็น และพยายามปลดเปลื้องความเหลื่อมล้ำทางฐานะ ตลอดจน
ความละเลยที่ชนชั้นสูงมีต่อราษฎรของตน ในความทุกข์ยากนั้น ราษฎรไทยบางคนก็หวังว่า
มิชชันนารีจะช่วยได้ ในวันที่ 1 เมษายน 2386 คาสเวลเขียนจดหมายไปลงวารสาร
Missionary Herald ฉบับเดือนพฤษภาคม 2387 เล่าถึงอุปสรรคในงานสอนศาสนาว่า อัง
กฤษกับสยามมีปัญหากันในปี 2385 ซึ่งมีผลต่อการปฏิบัติงานของมิชชันนารีด้วย เวลาเกิดปัญ
หาความสัมพันธ์ระดับชาติที่ไร มิชชันนารีก็จะผจญการกีดขวางการทำงานจากทางการด้วย
ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นปัจจัยใหญ่ที่ทำให้มิชชันนารีทำงาน และ
เรียกร้องความเท่าเทียมกันในสังคมไทยได้โดยไม่ถูกลงโทษ แต่การเรียกร้องความเสมอ
ภาคทางสังคมนี้ ไม่ได้รับการตอบรับจากราษฎรชั้นล่างนัก คาสเวลเล่าว่า คนไทยมักคิดว่า
หากตนเข้ารีต มิชชันนารีจะช่วยปลดปล่อยเขาจากความเป็นทาสได้ หรือสามารถหาประโยชน์
จากมิชชันนารีในทางใดทางหนึ่งได้

บรรดเลส尼ทสนมชนิดเดียวกับคนไทยเพราะว่าตัวเขาเองเป็นคนที่สนใจคนไทยมากกว่า
มิชชันนารีคนก่อนๆซึ่งจะสนใจคนกลุ่มน้อยเป็นหลัก เขามองราษฎรไทยที่ยากจนและต้อง
ตกอยู่ในสภาพที่ปล่อยปละละเลยทางสุขภาพด้วยความเวทนาสงสาร เขาถึงกับคิดว่าถ้าเลือก
ได้เขาอยากทำงานกับราษฎรสามัญมากกว่ากับราชสำนักที่เต็มไปด้วยความวุ่นวายและความ
ไม่แน่นอน มิชชันนารีมีความสัมพันธ์กับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มากมาย และพวกเขาพยายามจะ
กล่อมเกล่าให้ขุนนางเหล่านี้เข้ารีตด้วยกุศโลบายต่างๆ เช่นเวลาหมอบไปเยี่ยมพระยานครเขาก็ก
มักจะนำหนังสือศาสนาไปมอบให้ท่านด้วย แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จและดูเปล่าประโยชน์
หมอบ่นว่า เบื่อที่จะต้องไปเกี่ยวข้องกับชนชั้นสูงเหล่านี้และเห็นว่าสำหรับตัวเขาเองนั้นเหมาะ
กับสามัญชน ชั้นล่างมากกว่าการออกหนังสือพิมพ์ของเขาก็มุ่งหวังเป็นปากเสียงให้แก่ราษฎรที่
ยากไร้และถูกเอารัดเอาเปรียบ ราษฎรไทยเองก็มีบรรดเลเป็นที่ฟังในเรื่องของสุขภาพ และ
การแต่งบรรดสนเท่ห์ไปร้องเรียนทางหน้าหนังสือพิมพ์ แต่การเอาราษฎรเป็นสื่อกลางนี้ไม่ประ
สพความสำเร็จเอาเลย เพราะราชสำนักยืนกรานถึง "ความไม่พร้อม" ของราษฎร ซึ่งเท่ากับ
เป็นการเริ่มจุดประกายการปะทะกันระหว่างสมาชิกกลุ่มก้าวหน้าชาวไทยให้แยกออกไปเป็น
สองกระแส คือกระแสราชสำนัก กับกระแสสามัญชน ซึ่งแม้ในเบื้องต้นจะเป็นการต่อสู้ใน
ลักษณะ "ตัวแทน" ก็มีคนอื่นมาต่อสู้แทนราษฎรตัวจริง แต่กลุ่มนี้ก็ใหญ่โตขึ้นในสมัย
ต่อมา

การผูกใจราษฎรนั้น เกิดขึ้นหลายครั้งหลายคราวด้วยกัน การผูกใจขุนนางและพระ
สงฆ์ด้วยการดูแลรักษาโรค เป็นข้อหนึ่งที่ทำให้ราษฎรพอใจ พวกพระสงฆ์จำนวนมากมาขอรับ
การรักษาจากบรรดเลโดยไม่รังเกียจในเรื่องของความต่างศาสนา ยิ่งตอนพลูระเบิดที่วัดประ
ยูรวงศ์ถูกพระสงฆ์ และหมอบรรดเลรักษาโดยการตัดแขน ทั้งยัง สามารถปลุกผีป้องกัน
ไข้ทรพิษในเมืองไทยเป็นผลสำเร็จ ก็ยิ่งเพิ่มน้ำหนักความสามารถของเขา มากยิ่งขึ้นไปอีก
เมื่อองค์กรสำคัญทั้งสองมิได้รังเกียจฝรั่งอีกต่อไป ไฟร์ฟ้าประชาชนก็มีความสะดวกใจกว่า
กาลก่อน

⁵⁴Letter from Mr.Caswell. Missionary Herald, Vol.XXXVI, October 1841 p.434

บริดเลผูกใจคนไทยด้วยความปรารถนาดีและการทำงานหนักยิ่งกว่ากัศสลาฟ และในที่สุด ก็สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งกับราชสำนักยิ่งกว่าหมอสอนศาสนาคนใด ในอดีตโดยการสอนศาสนาควบคู่ไปกับการรักษาคนไข้แบบเดียวกับกัศสลาฟแต่แตกต่างจากบรรดาสาธุคุณในพม่าหรือคณะแบปติสต์ที่เดินทางต่อเข้ามายังสยาม ความรู้ในวิชาแพทย์ซึ่งเวลานั้นถือเป็นชั้นรองจากความรู้ทางด้านเทววิทยา สำหรับคนที่จะมาปฏิบัติภารกิจทางศาสนา แต่บริดเลกลับสามารถนำมาใช้ส่งเสริมซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี

บริดเลอาศัยความรู้ภาษาไทยที่ได้ร่ำเรียนมาจนถึงเขียนภาษาไทยได้เขียนตำราหลายเล่มถ่ายทอดสรรพวิทยาการสมัยใหม่ เนื้อหาของความรู้ที่เขานำมานั้นนับว่าได้สร้างความสนใจและเขาสามารถผูกใจคนไทยเหล่านี้ไว้ได้ไม่มากนักน้อย ความใจกว้างของคนไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ไทยแม้จะแสดงออกมาในรูปของความอยากเรียนรู้เรื่องใหม่ๆ จากกลุ่มคนที่เจริญกว่า แต่ทำให้ทัศนคติว่าการที่จะทำให้คนไทยเปลี่ยนศาสนานั้นไม่ยากเลย การปฏิบัติของคนไทยต่อคนต่างชาตินั้นเป็นไปอย่างคงเส้นคงวา อย่างน้อยก็จนกระทั่งอีกสองปีต่อมาที่ทัศนคติเปลี่ยนจดหมายกลับไปยังบ้านเกิดอีกครั้งหนึ่ง ก็ยังยืนยันว่าคณะมิชชันนารีในไทยได้รับการปฏิบัติและได้รับความนับถือจากคนไทยอย่างยิ่ง⁵⁵ เมื่อคาสเวลตายพระองค์ฝากเงินไปให้ภรรยาหม้ายของคาสเวลเป็นจำนวนเงินถึง 1000 ดอลลาร์

บริดเลเข้าใจคนไทยยิ่งกว่ามิชชันนารีคนอื่นๆ

บริดเลเป็นคนที่น่าสนใจมากกว่ามิชชันนารีคนอื่นๆ ไม่ใช่เพราะเหตุว่าเขามีบทบาททางการพิมพ์เท่านั้น แต่เพราะเขาเข้ากับคนไทยได้ดี และมีความแตกต่างจากมิชชันนารีคนอื่นๆ เขาสัมผัสคนไทยในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน ในขณะที่ชาวต่างประเทศคนอื่นๆ มีท่าทีดูถูก และมองเห็นสยามว่าไม่ต่างอะไรจากลูกไล่หรือประเทศชั้นรองที่ป่าเถื่อน ควรที่ชาติมหาอำนาจควรยึดเอาไว้ในครอบครอง ไม่ว่าจะเป็นในด้านจิตวิญญาณหรือด้านอธิปไตย ทัศนคติของบริดเลเช่นนี้อาจเป็นสาเหตุที่ทำให้บริดเลสามารถสร้างความสัมพันธ์กับคนไทยทุกชั้นได้ดีกว่าชาวต่างชาติคนอื่นๆ ซึ่งน่าจะมีคามหมายสำหรับสังคมสยามขณะนั้นที่ยังไม่รู้จักฝรั่งเศส

บริดเลเห็นว่าคนไทยสามารถเรียนรู้ได้เช่นเดียวกับฝรั่ง เช่นเดียวกับการปลูกพืชที่ประสบความสำเร็จกับฝรั่งก็ต้องประสบความสำเร็จกับคนไทยด้วย และเขารู้ว่าในสังคมนี้คนไทยสำคัญกว่าคนจีน ประโยชน์อันใดที่จะเน้นการสอนอยู่แต่ในหมู่คนจีนเหมือนมิชชันนารีคนอื่นๆ เขาสังเกตความสามารถในการอ่านของคนไทย ภาษาไทยก็ยิ่งง่ายกว่าภาษาจีน

ถ้าคนไทยอ่านหนังสือได้คล่อง ก็หมายความว่าเราสามารถเขาสามารถเข้าใจหนังสือที่มีศัพท์แสงมากมายได้ดี เนื่องจากภาษาเขียนและภาษาพูดของไทยก็ออกอย่างเดียวกัน ยกเว้นแต่ว่าภาษาเขียนจะรัดกุมกว่า และสมบูรณ์กว่าภาษาพูดอยู่บ้าง ซึ่งจะเห็นได้ว่าลักษณะเช่นนี้คล้ายคลึงกับภาษาอังกฤษแต่ภาษาจีนไม่ใช่อย่างนี้ ภาษาพูดกับภาษาเขียนของจีนแตกต่างกันมาก ผลก็คือคนจีนบางคนอ่านภาษาจีนได้คล่อง แต่ไม่เข้าใจความหมายที่ตัวเองพูด 56

ดังนั้น เขาจึงขัดแย้งกับหมอโรบินสัน เพราะว่าโรบินสันสนใจแต่กลุ่มคนจีน เมื่อครั้งที่บริดเลไปเที่ยวจับตุงกับโรบินสันและจอห์นสันตามคำเชิญของหลวงนายสิทธิ พวกเขาได้พบคนจีนมากมายที่นั่น โรบินสันเห็นว่า คนจีนนั้นเข้าถึงง่ายกว่าคนไทย ง่ายกว่าคน

⁵⁵Letter from Caswell, *Missionary Herald* , Vol.XXXV

⁵⁶Journal of Doctor Bradley, *Missionary Herald*, Vol.XXXV, April 1839,p.133

จีนบนผืนแผ่นดินใหญ่เพราะว่าตอนนี้มิชชันนารีเข้าใจแล้วว่าคนจีนในเมืองไทยคือพวกนอก
คอก มีสถานะต่ำ และการเข้าถึงคนที่มีปัญหานั้นทำได้ง่ายกว่า

โรบินสันเห็นว่า ศูนย์ที่อเมริกาควรจะส่งมิชชันนารีมาที่นี้บ้าง ความคิดของโรบินสัน
ค่อนข้างคลุมคาม

"เราควรเข้าครอบครองจันทบูรณ"

ซึ่งเขาเห็นว่า เป็นเมืองที่สวยงาม มีอากาศดี เหมาะแก่สุขภาพของชาวต่างประเทศ
แต่บริดลีย์ไม่ค่อยเห็นด้วย เขากลับเห็นว่า ควรจะเน้นการพิมพ์ภาษาไทยมากกว่า
เพราะแม้แต่คนจีนก็อ่านภาษาไทยออก เขายังเห็นต่อไปอีกว่า ชาวจีนจำนวนมากสามารถ
อ่านภาษาไทยได้ ถ้าเช่นนั้นทำไมจึงไม่พิมพ์ภาษาไทยออกมามากๆ

"ตัวอักษรเขียนภาษาไทยนั้นง่าย การผสมอักษรก็ง่ายที่คนไทยจะเรียน....
หลายคนเรียนรู้ได้ภายใน 2-3 เดือน"

นี่เป็นมูลเหตุที่ทำให้เขาสนใจพิมพ์หนังสือไทยมากขึ้น จนไปปรับปรุงการพิมพ์หนังสือ
ไทยจนน่าอ่าน จนความทราบถึงรัชกาลที่ 3 พระองค์ทรงว่าจ้างให้เขาพิมพ์ประกาศของทาง
ราชการ

เพื่อให้ต้นสังกัดในต่างประเทศได้รับทราบว่า คนไทยอาจเป็นเป้าหมายของการเผยแพร่
แพร่ศาสนาที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าคนจีน บริดลีย์ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องอ่านเขียนว่า
คนไทยยังมีความสามารถในการอ่านออกเขียนได้สูงกว่าคนจีน เพราะคนไทยที่เป็นชาว
บางกอกส่วนใหญ่จะอ่านออกเขียนได้ในขณะที่คนจีนเป็นพวกกุลีที่ยากจน เขายังมีความ
เห็นว่าอักษรไทยนั้นยังไม่ยุ่งยากเหมือนกับอักษรจีน คนไทยจึงอ่านได้มากกว่าคนจีน และมิช
ชันนารียังได้พบว่าเรียนภาษาไทยง่ายกว่าเรียนภาษาจีน ในปีพ.ศ. 2381 มีรายงานจาก บริด
ลีย์ไปถึงอเมริกาว่า

"ดั่งนั้น ครอบครัวหนึ่งๆจึงมักจะมีผู้อ่านออกเขียนได้อยู่จำนวนหนึ่ง เด็กผู้ชาย
ส่วนใหญ่ถูกส่งไปเรียนหนังสือที่วัด (พุทธ) หรือไม่ก็เรียนที่บ้านกับผู้ปกครอง เด็กผู้
หญิงบางคนก็ได้รับการศึกษาด้วยวิธีนี้ บางคนก็ฝึกเรียนด้วยตัวเองเมื่อเติบโตเป็นสาว
เราพอประมาณได้ว่าอย่างน้อย 1 ใน 6 ของผู้ชายไทยที่อายุกว่า 15 ปี ขึ้นไปสามารถ
อ่านออกเขียนได้อย่างดี และ 1 ใน 40 ของสตรีมีความสามารถเช่นเดียวกันนี้ หากการ
ประมาณการนี้ถูกต้องก็หมายความว่า กรุงสยามเป็นเมืองที่เปิดรับเทคโนโลยีทางการพิมพ์
ได้อย่างเต็มที่ ศักยภาพอันล้นเหลือของสิ่งพิมพ์กำลังเป็นที่ต้องการอย่างยิ่งในประเทศนี้"⁵⁷

นั่นหมายความว่าพวกเขาจะต้องใช้โรงพิมพ์ที่มีอยู่ทำงานอย่างเต็มที่และปรับปรุงประ
สิทธิภาพให้ดีขึ้น และเป้าหมายของมิชชันนารีในบัดนี้ก็จะระบุอย่างชัดเจนว่าควรจะเป็นคนไทย
ทั้งเพศชายและหญิง

นอกจาก บริดลีย์จะรู้สึกถึงความสามารถของหญิงไทยแล้ว เขายังเห็นว่าคนไทย
โดยรวมมีสติปัญญาดี อาจจะผิดคาดของคนอเมริกันที่คิดอยู่ตลอดเวลาว่าคนตะวันออกเป็นพวก
หูป่าตาเถื่อนโง่เขลาเบาปัญญา เพราะว่าเมื่อทดสอบเด็กๆโดยให้อ่านหนังสือศาสนาก็ดี หรือ
โดยเล่าให้ฟังก็ดี พวกเขาก็สามารถเข้าใจได้เป็นอย่างดี.....

"ข้าพเจ้าจึงขอกว่าเพิ่มเติมว่าเด็กไทยสามารถเรียนรู้ได้เช่นเดียวกับเด็กอเมริกัน" ดัง
นั้นทางต้นสังกัดควรจะส่งแทนพิมพ์และช่างพิมพ์มาได้แล้ว⁵⁸

⁵⁷Missionary Herald , Vol. XXXIII, November 1838, p.414-5

⁵⁸เรื่องเดิม ,หน้าเดิม

นี่เป็นจดหมายลงพิมพ์เมื่อพ.ศ.2381 เมื่อบริดเลเรียนรู้ภาษาไทยและเข้าใจคนไทยมากขึ้นแล้ว เขากำลังต้องการแทนพิมพ์ที่มีประสิทธิภาพสูง และกำลังต้องการจะขยายงานพิมพ์ให้เต็มที่

ส่วนบรรดาศาสตร์อเมริกันที่เข้ามาพร้อมกันได้แก่แฮมมดาเวนพอร์ต แฮมมมัตตุน และ น.ส.M.E.Pierce ก็ได้ตั้งโรงเรียนขึ้น ทั้งโรงเรียนชาย หญิง และโรงเรียนประจำ โรงเรียนเหล่านี้ได้ดำเนินการสืบเนื่องตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 มาจนถึงรัชกาลที่ 4 สอนทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ เย็บปักถักร้อย ในปี 2402 หมอบริดเลสั่งจักรเย็บผ้าเข้ามาในไทยเป็นเครื่องแรก เท่ากับเป็นการถ่ายทอดความสมัยใหม่ในหมู่สตรีไทยที่ไม่มีผู้ใดให้ความสนใจมาก่อน

บริดเลเล่าว่าแม้เขาจะได้รับการต้อนรับจากเจ้านายชั้นสูงของไทยเป็นอย่างดีท่ามกลางความพยายามของคนไทยที่จะแสดงให้เห็นถึง "ความศิวิไลซ์" ของตน และในฐานะที่ตัวเขาเองก็คือที่มาอันหนึ่งของ "ความศิวิไลซ์" ที่คนไทยเต็มใจจะรับ แต่เขาก็ถูกมองว่าตนเองได้กลายเป็นสิ่งแปลกประหลาด และตัวเขาเองก็แปลกใจในความผสมที่ไม่ค่อยจะกลมกลืนระหว่างประเพณีไทยกับ "ความศิวิไลซ์" ที่ว่านั้น

3.2.5 ปฏิสัมพันธ์ที่อาศัย กุศโลบาย เป็นตัวเชื่อม

ปฏิสัมพันธ์ในมิตินี้ สัมพันธ์กับมิติในข้อ 4.2.5 นั้นเอง ราชสำนัก และชาวต่างประเทศ แม้จะเป็นกลุ่มก้าวหน้าด้วยกัน แต่เนื่องจากต่างฝ่ายต่างก็มีอำนาจของกลุ่มเป็นเดิมพัน แต่ละกลุ่มจึงต้องมีกุศโลบาย กุศโลบายมิชชันนารีคือการแพทย์ การพิมพ์ และการเข้าถึงประชาชน กุศโลบายของราชสำนักคือรับทั้งการแพทย์และการพิมพ์ และคอยสอดส่องความสัมพันธ์ระหว่างมิชชันนารีกับประชาชน ในเมื่อกลุ่มหนึ่งมีนโยบายในการให้ และอีกกลุ่มหนึ่งมีนโยบายในการรับ ปฏิสัมพันธ์ในด้านนี้จึงค่อนข้างราบรื่น แม้ต่างฝ่ายต่างก็ซ่อนคมดาบอยู่ข้างหลัง

กิจกรรมหลักของพวกมิชชันนารีในการที่จะสร้างตนให้เป็นที่ยอมรับในกลุ่มชาวสยาม และชาวต่างประเทศทั่วไปนั้น คือการแจกเอกสารคำสอนทางศาสนา มิชชันนารีจอห์นสันและโรบินสันรายงานไปยังคณะของตนว่า การแจกคำสอนในสยามก็เป็นที่ต้อง การในทุกหนทุกแห่ง "เราสังเกตได้ว่า บางคนอ่านคำสอนหลายๆวัน หรืออาจเป็นสัปดาห์ อาจจะ มีเพียงบางส่วนเท่านั้นซึ่งน้อยมากที่จะถูกทำลาย บางคนมาเลือกคัดเอาเอกสารเฉพาะบางชิ้น ซึ่งอาจแปลความได้ว่าเขาต้องการเอาไปเสริมความรู้ที่มีอยู่แล้ว " 59 เป็นธรรมดาที่ว่าพวกมิชชันนารีต้องพูดให้ตนดูดีในสายตาของต้นสังกัดที่ตนต้องพึ่งพาในด้านเศรษฐกิจและพวกมิชชันนารียังต้องการการยอมรับทางสังคม เพราะจดหมายของพวกเขาก็พิมพ์ในวารสารศาสนาซึ่งมีคนอ่านเป็นจำนวนมาก

นอกจากนั้น ในจดหมายฉบับเดียวกัน มิชชันนารีทั้งสองยังเล่าว่าตนได้แจก คำสอนของตนแก่เรือสำเภาจากต่างประเทศที่เข้ามาค้าขายในสยาม "ซึ่งได้รับการยอมรับอย่าง กระตือรือร้น.....ในระหว่างที่สำเภามาจอดที่ท่า บางคนยังมาหาเราเพื่อขอยารักษาโรคนับได้ประมาณ 30 คนต่อวัน เป็นระยะเวลาหลายๆอาทิตย์ " แต่ปัญหาก็คือหมอบริดเลจอห์นสันกับ หมอโรบินสันพูดภาษาจีนได้งูปลาๆทำนองเดียวกับภาษาไทยก็เลยสื่อสารเรื่องพระเจ้าได้ลำบากการเรียนภาษาต่างประเทศก็ทำได้ยากเพราะปัญหาทางสุขภาพของตนเองและครอบครัว ประกอบกับความจำเป็นในการต้องก่อสร้างอาคารวัดและเรื่องทางโลกอื่นๆทำให้การเรียนภาษาเป็นไปอย่างล่าช้า แต่จอห์นสันและโรบินสันก็ได้ยอห์ต่อการสร้างอิทธิพลในหมู่ชาวจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาวจีนที่ยากจนแถวลำเพ็งเพราะตนมีเอกสารภาษาจีน

⁵⁹Missionary Herald, เฟิงอ้าง

เป็นจำนวนมาก นอกจากนั้น ในแต่ละเที่ยวที่มีเรือสำเภานำสินค้ามาจอด มิชชันนารีมีหน้าที่เอาหนังสือคำสอนไปแจกจ่ายอีกด้วย

กิจกรรมของหมอบรัดเลคือการเปิดคลินิกรักษาคนไข้⁶⁰ซึ่งเป็นกุศโลบายหลักในการเข้าถึงประชาชนนั่นเอง การจัดการรักษาของเขาทำอย่างมีระบบแบบตะวันตกทีเดียว เมื่อเขาเดินทางมาถึงสยามในวันที่ 1 กรกฎาคม หมอกี้ได้รับจัดการตกแต่งที่พักอาศัยจนเปิดทำการได้ในวันที่ 5 สิงหาคม ซึ่งปรากฏว่ามีคนไข้จากทุกหนทุกแห่งทั้งในเมืองและต่างจังหวัดมารับการรักษามากมายนับได้เป็นร้อยในแต่ละวัน กิจกรรมของหมอกี้คือเปิดคลินิกตั้งแต่หกโมงเช้าถึงเก้าโมง จดรายชื่อคนไข้และข้อมูลที่เกี่ยวข้องลงในสมุดจากนั้นแทนที่จะให้บัตรเหมือนที่ทำในสิงคโปร์ หมอใช้วิธีแจกเศษกระดาษหนึ่งแผ่นที่มีหมายเลขและระบุชื่อยาที่จะต้องให้รักษาให้ไปรับยาที่เภสัชกร แล้วคนไข้ก็เก็บกระดาษแผ่นนั้นไว้เหมือนพาสปอร์ตสำหรับการมารับการรักษาค้างต่อไปหากคนที่เคยมารับการรักษาแล้วลืมเอาพาสปอร์ตมาทางคลินิกก็จะไม่รับรักษาอย่างน้อยก็หนึ่งวัน กระดาษชิ้นนั้นจะบันทึกประวัติการรักษาอย่างมีระบบ เช่นเดียวกับวิธีรื้อแพทย์หมอกี้จัดเก้าอี้เรียงรายไว้ตามระเบียบทำให้คนไข้ต้องเข้าแถวอย่างมีระบบตามลำดับก่อนหลัง โดยหมอนั่งอยู่ที่ทางออกแคบๆซึ่งจะไม่มีใครออกไปได้โดยหมอไม่รู้ ในระหว่างนี้หมอกี้จ้างคนอ่านหนังสือคริสต์เพื่อให้ทุกคนได้ยินโดยทั่วกัน

เมื่อย้ายคลินิกจากข้างวัดเกาะมาเป็นแพที่หน้าวัดประยูรวงศฯ หมอบรัดเลก็สามารถปรับชีวิตของตนเองให้เข้ากับชาวบางกอกได้ เพราะชาวบางกอกเวลานั้นส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่ริมน้ำ "เกือบสองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาในความยาว 6-8 ไมล์ หนาแน่นไปด้วยเรือนแพมุ่งจากชั้นเดียวขนาดย่อมๆเสมอกัน" บางหลังเป็นร้านขายของหรือโรงงานเครื่องจักรของคนจีน⁶¹

มิชชันนารีสร้างความสัมพันธ์กับคนหลายเชื้อชาติ ทั้งในบางกอกและในจังหวัดปริมณฑล นอกจากไทยและจีนแล้ว ยังรู้จักชาวพม่า ดังที่หมอบรัดเลเล่าว่าวันหนึ่งเขาและโรบินสันเดินทางโดยเรือที่มีชาวจีน 8 คนเป็นฝีพายสำรวจขึ้นไปตอนเหนือของแม่น้ำและแวะทานอาหารที่บ้านชาวพม่า ไปเที่ยวดูเจดีย์ของชาวพม่าและชุมชนพม่าซึ่งมีสมาชิกหลายร้อยคน หมอบรัดเลเดินทางไปยังหมู่บ้านรอบๆบางกอก ครั้งหนึ่งเขาลงเรือไปตามคลองบางกอกน้อยจนไปถึงคลองที่ลัดออกไปแม่น้ำท่าจีน⁶² แล้วล่องมาออกคลองมหาชัยและคลองบางหลวงจนออกมาสู่แม่น้ำเจ้าพระยาอีกทีหนึ่งเป็นระยะทางวงกลมประมาณ 160 ไมล์ ระหว่างทางก็แจกหนังสือไปด้วย ซึ่งหมอบอกว่าได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีด้วยความกระตือรือร้น ชาวบ้านมีหัวใจที่เปิดกว้างยิ่งกว่าชาวบางกอก หมอสั่งเกตเห็นว่าบางหมู่บ้านใหญ่พอที่จะไปสร้างโบสถ์คริสต์แถบนั้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในหมู่บ้านที่มีโรงงานน้ำตาลขนาดใหญ่และมีคนงานชาวจีนอยู่เป็นจำนวนมาก ระหว่างทางเต็มไปด้วยไร้อ้อยและโรงสี และโรงงานน้ำตาล แม่น้ำใสสะอาดกว่าแม่น้ำเจ้าพระยาและบรรยากาศริมแม่น้ำก็ร่มรื่นน่าอยู่อาศัยจะเหมาะสมในการตั้งหมู่บ้านของคริสเตียน หมอมีเพื่อนชาวจีนอยู่คนหนึ่งเป็นเจ้าของโรงงานน้ำตาลที่นครไชยศรี และเป็นอดีตคนไข้ของหมอเอง การเดินทางครั้งนี้ใช้เวลา 3 วัน (ตั้งแต่ 11-13 มกราคม 1938) ผ่านทั้งชุมชนชาวสยาม ชาวจีน และชาวมอญ(แถบบางพลี) หมอแจ้งไปยังสหรัฐว่า น่าจะส่งมิชชันนารีมาเพิ่มเพื่อทำงานในหมู่ชาวจีนเหล่านี้

⁶⁰Missionary Herald, April 1837, Vol. XXXIII, Letter of Doctor Bradley, Dated October 23, 1835

⁶¹Missionary Herald, เฟิงฮ้าง

⁶²Missionary Herald, November 1838, Vol. XXXIV, Letter of Doctor Bradley, Dated February 1, 1838

แต่อย่างไรก็ตาม แม้การสร้างไมตรีของหมอบริดเลส่วนใหญ่จะอยู่ในกลุ่มชาวจีน แต่มิชชันนารี โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมอบริดเล มีความประสงค์ที่จะเผยแพร่ศาสนาในหมู่คนไทยเป็นหลักใหญ่ เพราะหมอบริดเลเห็นว่า คนไทยจำนวนมากมีความสามารถในการอ่านหนังสือ

นอกจากนั้นมิชชันนารียังสร้างความสัมพันธ์นอกกลุ่ม ในเดือนเมษายน 1836 หมอบริดเลไปที่บ้านโรบินสัน มีชาวต่างประเทศมาคุยด้วยหลายคน ได้แก่มิสเตอร์โรเบิร์ต ทูดพานิซซ์ของสหรัฐ นายและนางเทย์เลอร์ และนายฮันเตอร์ เป็นการให้สัมภาษณ์และ ตีมน้ำชาร่วมกัน ชาวต่างประเทศในบางกอกขณะนั้นให้ความเคารพนับถือบริดเลเป็นอันดี จนถึงเมื่อบริดเลแพ็คดีโอบะเรตก็ได้รวมเงินกันช่วยเหลือ

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มมิชชันนารีกับทางการ

หมอบริดเลในลักษณะนี้จนกระทั่งวันหนึ่งมิชชันนารีถูกยื่นโนติสให้ออกจากบ้านภายใน 5 วัน ทั้งนี้เพราะว่าไปสอนศาสนาในหมู่ชาวสยามและชาวจีนที่ยากจนมากเกินไปจนทางการไม่พอใจ เกิดการแย้งขึ้นกันทางอำนาจระหว่างทางการไทยกับหมอบริดเล เป็นศึกของการแย้งชิงประชาชนทั้งชาวสยามและชาวจีนที่ยากจน พระคลังบอกกับหมอบริดเลว่ามิชชันนารีทำบุญทุกวัน แต่คนไทยจะทำบุญในวันเฉพาะคือวันพระและวันสำคัญทางศาสนา หมอบริดเล พระคลังจึงฉวยโอกาสมิชชันนารี นอกจากนั้น ทางการได้ส่งคนมาสืบข่าวที่คลินิกตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาอ่านหนังสือศาสนา เพราะทางการกลัวว่ามิชชันนารีจะมาปลุกปั่นคนจีนให้ลุกขึ้นเป็นกบฏ หมอบริดเลเห็นว่านี่คือการคล้อยใจจากซาตาน (Satan has come also and stirred up the spirit of opposition) และพระเจ้าจะกลับดลบันดาลให้งานของหมอบริดเลประสบความสำเร็จมากยิ่งขึ้นไปอีก

4.2.6 ปฏิสัมพันธ์ที่อาศัย "เสรีภาพ" เป็นตัวเชื่อม

ความสัมพันธ์ในมิตินี้ ก็ไม่ค่อยราบรื่นเช่นกัน ซึ่งอาจจะเป็นเพราะราชสำนักไม่พร้อมต่อเสรีภาพของราษฎร หรืออาจจะเป็นเพราะคำพูดของฝรั่งเรื่องเสรีภาพของมนุษย์ขัดแย้งกับการกระทำของชาติมหาอำนาจเองในการไล่ล่ายึดครองประเทศที่ด้อยความเจริญกว่าก็เป็นได้ทั้งสองสถาน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงสนพระทัยในแนวคิดเสรีภาพ แต่เสรีภาพที่ทรงสนพระทัยมิใช่ในบริบทของเสรีภาพเพื่อประชาชน แต่เป็นเสรีภาพในบริบทแห่งการรักษาพระราชอำนาจของราชสำนัก โดยทรงสามารถนำเอาคำว่า เสรีภาพ มาใช้ประโยชน์ต่อการปกครองได้ ทรงตระหนักดีถึงอิทธิพลของสื่อหนังสือพิมพ์และทรงใช้สื่อหนังสือพิมพ์เพื่อประชาสัมพันธ์พระองค์เองด้วยนับว่าเป็นการผสมผสานแนวคิดตะวันตกเข้ากับตะวันออกได้อย่างชาญฉลาดยิ่ง เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ในพ.ศ.2394 โปรดเกล้าฯให้บริดเล ซึ่งในขณะนั้นช่วยราชการฝ่ายต่างประเทศอยู่เขียนบทความเกี่ยวกับพระองค์ลงในหนังสือพิมพ์ของต่างชาติ บริดเลได้เขียนสรรเสริญพระเกียรติของพระองค์ลงใน Straight Time ของสิงคโปร์ เพราะพระองค์มีพระประสงค์จะให้ภาพลักษณ์ของพระองค์ปรากฏต่อสายตาชาวโลกในฐานะพระมหากษัตริย์แห่งระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชที่ทรงความยุติธรรม เป็นภาพแบบไทยๆที่เน้นผู้ปกครองที่ทรงทศพิธราชธรรมมากกว่าการปกครอง แบบประชาธิปไตยซึ่งในเวลานั้นในราชสำนักไม่มีใครเห็นว่าคนไทยจะพร้อม ทรงปรารถนาจะให้บริดเลเขียนให้ผู้คนต่างชาติได้เห็นว่า พระองค์เป็นกษัตริย์สมบูรณาญาสิทธิราชที่จะไม่ใช้อำนาจอย่างเกินขอบเขต

เป็นความจริงที่ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ไม่ทรงคุกคามสิทธิเสรีภาพของหนังสือพิมพ์แต่ทรงใช้วิธีการรอมชอมและป้องกันเป็นหลัก ซึ่งวิธีนี้ก็ได้นำมาใช้กันในรัชกาลต่อมา (ทั้งนี้ เป็นเพราะปัญหาเรื่องอำนาจของประเทศตะวันตก และกฎหมายสิทธิสภาพนอก

อาณาเขตด้วย) เมื่อหนังสือพิมพ์ของมิชชันนารีวิพากษ์วิจารณ์พุทธศาสนาอย่างรุนแรงพระองค์ก็ทรงแก้ปัญหาด้วยความละมุนละม่อม พวกมิชชันนารีประกาศในหนังสือพิมพ์ของตนว่า คริสตศาสนาคือศาสนาของอารยชน หากประสงค์จะทรงเป็น "คนศิวิไลซ์" ก็จะต้องรับ คริสตศาสนาด้วยเพราะพระเจ้าจะประทานพรแต่เฉพาะสาวกของพระองค์เท่านั้น พวกนอก ศาสนาในเอเชียและแอฟริกาต้องตกจมอยู่ในความมืดและความป่าเถื่อนเพราะพวกเขาไม่เชื่อ และไม่ศรัทธาในพระเจ้า พระองค์ทรงโต้แย้งด้วยเหตุผลอย่างไม่อ้อมค้อมในรูปของบทความ พระราชนิพนธ์บ้างหรือในรูปของจดหมายถึงชาวต่างประเทศบ้างว่าเรื่องศาสนากับเทคโนโลยี เป็นของที่แยกกัน พระองค์ติดต่อกับชาวต่างประเทศและมิชชันนารีเพื่อรับเทคโนโลยีมาใช้เพื่อ ไปนับถือศาสนา ทรงเห็นว่าอารยธรรมตะวันตกเป็นของดีแต่พุทธศาสนาดีที่สุด เมื่อไม่พอ พระทัยที่บางกอกกริโคเดอร์เซียนข่าวผิดพลาดแทนที่จะลงโทษหนังสือพิมพ์ ก็เพียงแต่ทรงประกาศไม่ให้เชื่อหนังสือพิมพ์ พระราชโองการนี้ถูกส่งมายังบางกอกกริโคเดอร์ จับวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 1866 ในบทความ "หนังสือหลวง"

เมื่อเกิดปัญหาบางกอกกริโคเดอร์โจมตีราชทูตฝรั่งเศสคือเมอร์ซิเออร์โอบะเรต์ว่าฉ้อฉล ในเรื่องภาษีศุลกากร ทางฝรั่งเศสได้ทราบถูกรังแกที่ 4 ให้ลงโทษหนังสือพิมพ์บางกอกกริโคเดอร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าทรงหนักพระทัยนักเพราะทั้งสองฝ่ายล้วนเป็นมิตรประเทศและเป็นมหาอำนาจ ในที่สุดเจ้าพระยาศรียวงค์จึงมีคำสั่งไปถึงรักษาการกงสุลสหรัฐกับคือนาย จอร์จ เเวอร์จิน ให้ตัดเดือนบริดเลมิให้ลงพิมพ์เอกสารของทางราชการที่พาดพิงถึงชาติมหาอำนาจโดยมิได้รับอนุญาตจากรัฐบาลไทย และเรียกร้องให้บริดเลเปิดเผยแหล่งข่าวว่าได้มาอย่างไร

บริดเลปฏิเสธคำขอของรัฐบาลไทย และทูตเวอร์จินเองได้อธิบายให้ทางฝ่ายไทย ทราบว่าชาติศิวิไลซ์ยอมให้สิทธิเสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์ "ในสหรัฐอเมริกาหนังสือพิมพ์มี เสรีภาพ และเสรีภาพในการพูดนั้นเป็นสิทธิแต่กำเนิดของมนุษย์ทุกคนซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถ ทำลายได้ หนังสือพิมพ์มีอำนาจที่จะตรวจสอบความชั่วร้ายทั้งมวลและสร้างความสว่างแก่เรื่อง ที่น่าสงสัย" เขายังกล่าวว่าแต่หากมีผู้เสียหายเพราะการกระทำของคนอเมริกันผู้เสียหาย ก็สามารไปฟ้องที่ศาลกงสุลสหรัฐได้ เรื่องราวฟ้องร้องระหว่างบริดเลกับโอบะเรต์บานปลาย ไปจนในที่สุดก็จบลงโดยบริดเลเป็นผู้แพ้คดีเนื่องจากไม่มีใครกล้ามาเป็นพยานให้ ต้องเสีย เงินค่าปรับแก่โอบะเรต์จำนวนหนึ่ง บริดเลเขียนบันทึกว่าเขาเสียใจมาก แต่ความเศร้าโศก ของเขาได้ปลาศนาการไปเมื่อในวันหนึ่งมีขุนนางคนหนึ่งนั่งเรือสำปั้นมาจอดที่หน้าบ้าน ของเขาในมือถือถุงทำทางหนัก และวางถุงนั้นไว้ที่ระเบียงโดยไม่พูดอะไรสักคำ ในถุงมีเหรียญ เงินจำนวนมากสำหรับไปเสียค่าปรับ "เป็นวิธีของในหลวงที่จะให้ข้าพเจ้าทราบว่สิ่งที่ข้าพเจ้า ทำลงไปนั้นถูกต้องแล้ว"

จะเห็นได้ว่า ในเรื่องเสรีภาพนี้ แม้ราชสำนักมิได้มีบทบาทในการลิดรอน แต่เสรีภาพ ถูกนำมา "แยกแยะ" และ "ตั้งแสดง" ด้วยวิธีการที่เป็นมิตรยิ่ง ให้เห็นถึงความไม่สอดคล้อง กับสังคมไทย และความจำเป็นที่จะต้องยึดเยื้อหรือยึดจุดจุดริ่งเวลาแห่งเสรีภาพของราษฎร ไปอีกนานเท่านั้น ท่าทีของราชสำนักเช่นนี้ดำรงอยู่สืบเนื่องมาอีกหลายรัชสมัย และกลายเป็น การกดดันให้ราษฎรที่ได้ชิมชบเอากระแสความคิดตะวันตกมาแล้วที่ละเล็กละน้อยไม่สามารถ ทน "รอ" อีกต่อไปได้

บทที่ 3

กลุ่มทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 3-4 : การตอบโต้ทางวาทกรรมระหว่าง กลุ่มปัญญาชนชั้นสูงชาวไทยกับชาวต่างชาติ

การตอบโต้ทางวาทกรรมนี้ ส่วนใหญ่ดำเนินไปโดยกลุ่มชนชั้นสูงหัวก้าวหน้า ซึ่งมีความรู้ความเข้าใจในทัศนะตะวันตกลึกซึ้งกว่ากลุ่มดั้งเดิม เนื่องจากได้ศึกษาและมีประสบการณ์เข้าไปใช้จริง จึงสามารถตอบโต้กับตะวันตกได้โดยใช้เหตุผลต่างๆดังนี้

1. การตอบโต้ทางวาทกรรม : การสร้างตัวตนที่มีเหตุผลคือเครื่องนำทาง

กุศโลบายที่กลุ่มเจ้านายไทยนำมาใช้ในฐานะที่เป็นผู้นำความเปลี่ยนแปลงของสังคม ก็คือการสร้างตัวตนของตนเองที่เจริญก้าวหน้าเหนือรัฐเพื่อนบ้าน และในบางกรณี ก็เหนือกว่าประเทศมหาอำนาจตะวันตก. ในกรณีหลังเห็นได้ชัดจากกุศโลบายเจ้านายสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งกระทบกระเทือนจากอิทธิพลตะวันตกเป็นอย่างมาก. เจ้านายมีการตอบโต้ทางวาทกรรมกับประเทศตะวันตก ด้วยการนำเสนอทัศนะของตนผ่านหนังสือ หรือหนังสือพิมพ์ ทั้งของไทยและของฝรั่งเช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงเขียนบทความภาษาอังกฤษเกี่ยวกับวัฒนธรรมสยามไปลงพิมพ์ในบางกอก คาเลนเดอร์ และการที่ทรงเขียน "หนังสือหลวง" ไปลงพิมพ์ในบางกอกริกอเดอร์อยู่เนืองๆเพื่อโต้แย้งกับหมอบรัดเล หนังสือหลวงฉบับวันที่ 22 กรกฎาคม 2408 ไม่เชื่อว่าระบอบการปกครองแบบสาธารณรัฐของอเมริกาที่หมอโฆษณาว่าดีนั้นจะวิเศษจริง เพราะถ้าดีจริงทำไมจึงเกิดสงครามกลางเมือง และหนังสือหลวงฉบับวันที่ 1 มกราคม 2409 แสดงความไม่เชื่อว่าคริสเตียนทุกคนจะได้รับพรจากพระเจ้า เพราะทรงเห็นชาวคริสต์ทุกข์ยากลำบากเจ็บไข้ๆได้ป่วยจำนวนมากมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีนยากจนที่ไปเข้ารีต อันแสดงให้เห็นว่า ตะวันตกมิได้ผูกขาดและครอบงำตะวันออกแต่ผู้เดียว โดยเบ็ดเสร็จเด็ดขาด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้ในพุทธศาสนา

สอดคล้องกับการนำเสนอของธงชัย วินิจจะกุล⁶³ ที่ว่า สำหรับเจ้านายแล้ว ในที่สุดความรู้จากชาติตะวันตกก็มีได้ยิ่งใหญ่อะไรนัก "เพราะความรู้ที่ดีกว่า จริงกว่า สมบูรณ์กว่าและเหนือกว่าคือความรู้ทางพุทธศาสนา ความรู้จากตะวันตกเป็นเพียงแค่ว่า ความรู้ทางโลกย์เท่านั้น สิ่งที่เหนือกว่าความรู้แบบโลกียสาธาณธรรมคือความรู้ในทางธรรม ซึ่งเป็นความรู้ในพุทธศาสนา" กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ราชสำนักรับกระแสแห่งยุคแสงสว่างโดยที่สร้างกรอบคุ้มกันตนเองว่า แท้ที่จริงแล้วความรู้ของพวกเขาดีกว่า ยิ่งยืนกว่า และเที่ยงแท้กว่า ความคิดที่แยกโลกวัตถุออกจากธรรมะในพุทธศาสนา ทำให้มองเห็นว่า โลกวัตถุ มิใช่สิ่งสำคัญ มนุษย์จึงสามารถเลือกรับและเลือกใช้ความรู้เกี่ยวกับวัตถุอย่างไรก็ได้ที่เห็นว่าตนได้ผลประโยชน์สูงสุด ในขณะที่ความรู้ทางธรรมเป็นสิ่งเที่ยงแท้แน่นอนไม่เปลี่ยนแปลง ชนชั้นนำจึงสามารถรับความรู้จากโลกตะวันตกอย่างง่ายดายและไม่ตะจิตตะขวงใจเพราะเป็นแค่โลกวัตถุที่ไม่จริงยั่งยืน และยังถ่ายทอดวิทยาการใหม่ๆของตะวันตกไปยังคนกลุ่มอื่นในสังคมด้วยความกระวีกระวาด เช่นการแปลบทความทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของหมอบรัดเลลง "ดรุโรวาท"ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่ส่งสอนความรู้แก่เหล่าเด็กหนุ่มที่เพิ่งเข้ารับราชการในราช

⁶³ ธงชัย วินิจจะกุล, "ศึกษาเรื่องไทยในแดนเนรมิต" ปาฐกถานำสัมมนา "นวัตกรรมเชิงกระบวนทัศน์ด้านไทยศึกษา" จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว) ณ โรงแรมอิมพีเรียล 13-14 สิงหาคม 2539

สำนัก ทั้งนี้ก็เพราะความมั่นใจว่าราษฎรส่วนใหญ่ในเวลานั้นก็อยู่ภายใต้กระแสหลัก คือกระแสราชสำนักอนุรักษนิยม

ในขณะที่เดียวกัน กลุ่มชนชั้นนำยังได้พยายามปรับพุทธศาสนาโดยยึดเอา "เหตุผล" ซึ่งกำลังเจริญรุ่งเรืองอยู่ในชาติตะวันตกยุคแสงสว่าง มาเป็นฐานของการปรับในหลายทิศทางแล้วแต่ความคิดของแต่ละคนจะพาไป เท่ากับว่ากลุ่มชนชั้นนำยอมรับแนวทางเชิงประจักษ์ของตะวันตก แต่นำเอาแนวทางนั้นมาปรับเสียใหม่อ่อนจะเป็นเค้าโครงทางสังคมของรัฐสยามต่อไปในภายหน้า การปรับนั้นก็มิหลายวิธีเช่นปรับ

โดยอ้างความมีเหตุผลของตนที่มีอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพุทธศาสนา

ปรับโดยชี้ให้เห็นว่าตนเป็นคนมีเหตุผลแต่พุทธศาสนายังมีความเป็นเหตุผลไม่เพียงพอ

ปรับโดยนำเอาหลักธรรมมาอธิบายว่าเรื่องของโลกมีความ ลึกซึ้งและเป็นอจินไตยจนยากต่อการอธิบาย

บ้างก็ประกาศว่าพุทธศาสนาที่ตกเป็นเป้าแห่งการโจมตีของมิชชันนารีว่าเป็นสาเหตุให้สยามจมอยู่ในความมืดและล้าหลังนั้น แท้ที่จริงเป็นศาสนาแห่งเหตุผลและปัญญา

บ้างก็แสดงตัวว่า ตนเป็นคนมีเหตุผลที่สามารถเลือกเชื่อพุทธศาสนาเฉพาะในส่วนที่สามารถเชื่อได้ หมอโจนส์⁶⁴ ระบุว่า คำสอนของมิชชันนารีมีผลต่อการเกิดกรรมยุคิกนิกายซึ่งพยายามให้เหตุผลกับสิ่งที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก หรือที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงซึ่งเป็นหนังสือที่มีอิทธิพลมากในสยามแต่โบราณสืบมา หมอโจนส์เล่าว่ามีคนไทยบอกเขาว่า "พระพุทธเจ้าทรงชาญฉลาด แต่ไม่ได้หมายความว่า จะไม่มีผิดพลาด" คนกลุ่มนี้เรียกตัวเองว่า "พวกเสรีชน" (Liberals) ซึ่งมาคุยกับหมอโจนส์บ่อยๆ และพูดว่าพวกเขาไม่สามารถรับความเชื่อในนรกสวรรค์ของพุทธศาสนาได้ ดังนั้นต่อไปนี้พวกเขาจะรับเอาเหตุผลเป็นเครื่องนำทาง

แต่บางคนอ้างความเป็นอจินไตยที่ใครๆไม่ควรคิดเกี่ยวกับโลก หรืออาจจะเป็นเพราะไม่สามารถตัดสินใจออกไปได้แน่นอนว่าพุทธศาสนาดีหรือไม่อย่างไร ทำให้หมอโจนส์เห็นว่าการตอบคำถามของพวกเขาคริสเตียนอย่างกำกวม เช่นเมื่อถูกถามเรื่องนรกสวรรค์ ก็จะตอบว่า "เรายังไม่เข้าใจทุกอย่างในโลก เหตุใดเราจึงจะสร้างปัญหาให้ตัวเองโดยถามไปไกลกว่านั้น" คนกลุ่มนี้ไม่ปฏิเสธชาติหน้า แต่ครั้งจะให้อธิบายกลับตอบว่า "แล้วเราจะรู้ไปทำไม" หมอโจนส์อธิบายว่า สภาพพุทธศาสนาในประเทศไทยขณะนั้นไม่ปกติ และพระไทยมองว่า พระมหากษัตริย์คือผู้ปกป้องพุทธศาสนาหาใช่พวกตนไม่

มิชชันนารีมีเรื่องที่จะดูถูกดูหมิ่นพระสงฆ์ไทยอยู่เสมอ มีรายงานไปอเมริกา เล่าถึงพระสงฆ์ไทยว่า "คนพวกนี้ (พระสงฆ์) เป็นพวกหน้าไว้หลังหลอก พวกเขากินเนื้อสัตว์ตลอดเวลาซึ่งผิดคำสอนในศาสนา โดยมีข้ออ้างว่าเขามีได้เป็นคนฆ่า...มีเหตุผลทุกประการที่จะเชื่อได้ว่า ความประพฤติของพระสงฆ์จะนำมาสู่ความเสื่อมของตัวเองในภายหลั่ง..."⁶⁵

มิชชันนารีเคยถกกับคนไทย ในปัญหาศาสนาและวิทยาการก้าวหน้าของโลกตะวันตก เรื่องนี้โจนส์เป็นผู้เล่า ลงพิมพ์ในวารสารอเมริกันเมื่อปี พ.ศ.2378 หมอได้เล่าว่าขณะนี้กำลังมีรูปแบบใหม่ของพุทธศาสนาเกิดขึ้น โดยเริ่มความเคลื่อนไหวตั้งแต่ปีพ.ศ. 2376⁶⁶ ซึ่งก็เป็นช่วงหลังจากหมอกัตสลาฟเดินทางเข้ามายังกรุงสยามประมาณ 5 ปี หมอโจนส์กล่าวว่า

⁶⁴Missionary Herald, August 1835, Vol. XV, No. 8, P. 341

⁶⁵Missionary Herald, VI. XXXV, April 1839, p. 134-5

⁶⁶Missionary Register, Vol. XV, No. 8, August 1835, p. 341

"คำสอนของพวกมิชชันนารีว่าด้วยวิชาภูมิศาสตร์และดาราศาสตร์ย่อมมีส่วนสร้างอิทธิพลในการปฏิรูปครั้งนี้ไม่น้อยเลย (...instruction derived from missionaries in regard to geography and astronomy, has had no small share in its formation ")

มิชชันนารียังได้นำเอาแผนภูมิของนรกสวรรค์ในไตรภูมิพระร่วงส่งไปลงพิมพ์ในวารสารอเมริกัน BMA Vol.XXIV ,No.7, September 1844,p.274 เพื่อให้ชาวอเมริกันได้เห็นความล้าหลังของชาวสยามอีกด้วย อย่างไรก็ตามเจ้าฟ้ามงกุฎทรงมีรับสั่งว่า ทรงเชื่อโลกกลมก่อนที่พวกมิชชันนารีจะเข้ามาเสียอีก แม้จะมีขุนนางบางคนเช่นพระยาศรีพิพัฒน์ที่ออกมาได้ว่า ท่านไม่เคยเชื่อเรื่องโลกกลม และจะไม่มีวันเชื่อเป็นอันขาด

หมอโจนส์ยังกล่าวด้วยว่าพระสงฆ์กลุ่มนี้พร้อมบริษัทยิวไรวาร์ ได้แก่เจ้าฟ้ามงกุฎและคณะสงฆ์ของพระองค์คือ "เสรีชน" (liberals) ที่กล้ามาขอหนังสือสอนศาสนาจากหมอแม้จะมีรับสั่งห้ามจากรัชกาลที่ 3 เป็นกลุ่มที่มีความคิดปฏิรูปที่ได้ขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว

หมอคัสเวลล์ตั้งข้อสังเกตว่า ในขณะที่นี้กบวชพื้นเมืองแห่งอื่นในโลกจะเป็นปฏิปักษ์กับคริสตศาสนา แต่ในสยาม พวกพระ คือพวกที่มาขอหนังสือมากที่สุด อาจจะเป็นเพราะพระไทยบวชเพียงชั่วคราวแล้วก็จะสึก จึงสนใจใคร่รู้ศาสนาอื่น นอกจากนั้น พระไทยอาจมองว่าพระมหากษัตริย์คือผู้ปกป้องพุทธศาสนาหาใช่พวกตนไม่⁶⁷ สำหรับหมอคัสเวลล์ผู้นี้เป็นครูสอนภาษาอังกฤษให้เจ้าฟ้ามงกุฎ และบรัดเลบอกว่าเป็นผู้มีอิทธิพลทางความคิดแก่เจ้าฟ้ามงกุฎในเรื่องใหม่ๆเป็นอย่างยิ่ง

2.การตอบโต้ทางวาทกรรม : การสร้างตัวตนด้วยการทำตะวันออกให้เหนือกว่าตะวันตก

ตก

กลุ่มชนชั้นสูงในราชสำนักตระหนักดีถึงความพยายามของตะวันตกที่จะเข้าครอบงำตะวันออก จึงพยายามใช้อำนาจดั้งเดิมที่ตนมีอยู่ในการโน้มน้าวจิตใจราษฎรให้เห็นว่า แท้ที่จริงผู้ที่จะต้องสิ้นความถูกผิดยังเป็นฝ่ายราชสำนัก โดยการโต้ตอบการวิพากษ์วิจารณ์ของหมอบรัดเล ทางหน้าหนังสือพิมพ์หลายครั้ง แล้ววิจารณ์หนังสือพิมพ์ว่า "โรงพิมพ์ไม่ใช่ตระลาการ" ที่จะมาตัดสินความถูกผิด รัชกาลที่ 4 ยังได้ออกประกาศไม่ให้ประชาชนเชื่อ "ข่าวบ่นเพื่อ" ของพวกนักหนังสือพิมพ์ และมี "ประกาศไม่ให้เชื่อฟังเรื่องที่มีผู้มิดีไม่ฟังเอาไปลงหนังสือพิมพ์" กับ "ประกาศไม่ให้เชื่อข้อความที่มีผู้ทิ้งหนังสือไปลงหนังสือพิมพ์" ซึ่งวิจารณ์ทัศนคติของชาวตะวันตกต่อคนดำ ว่า "ใจคนขาวสำคัญว่าคนขาวเหมือนกันนั้นแลเป็นคน . คนดำเหมือนไม่ใช่คน ถึงจะชอบรักใคร่กับคนดำ ก็เหมือนชาวเรือขึ้นล่องชอบกับลิง, โยนกล้วยโยนอ้อยให้กิน ไม่ได้รักลิงเป็นชาติพี่น้อง"⁶⁸

หนังสือพิมพ์บางกอกกรีกอเดอร์กกลายเป็นเวทีถกเถียงความคิดเห็นในหลายๆประเด็น ได้แก่ศาสนา ตะวันตก ตะวันออก และปรัชญาแสงสว่างกับความมืด เริ่มตั้งแต่มิถุนายน 1865 ถึงพฤษภาคม 1866 ประเด็นของการตอบโต้ที่สำคัญคือ บรัดเลพยายามผูกเรือนความเจริญเข้ากับคริสตศาสนา แต่กลุ่มเจ้านายไทยได้แยกทั้งสองสิ่งออกจากกัน บรัดเลมีข้อเสนอว่าสยามควรมีมหาวิทยาลัยเพื่อเรียนรู้วิทยาการตะวันตก เพราะตะวันตกยอมดีกว่าตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งตะวันตกมีคริสตศาสนา "ประเทศแห่งตะวันตกเหล่านั้นเขามีความจำเริญขึ้นได้ด้วยพระคริสต์ศาสนา, เพราะเขามีพระคำภีร์ที่วิเศษ, ได้รัฐธรรมนูญของพระ

⁶⁷Letter from Mr.Caswell, *Missionary Herald*, Vol.38 January 1842, p.24

⁶⁸ประกาศของรัชกาลที่ 4 เรื่อง "ประกาศไม่ให้เชื่อฟังเรื่องที่มีผู้มิดีไม่ฟัง เอาไปลงหนังสือพิมพ์" ในเสถียรลาลักษณ์ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 7 พระนคร 2478

เจ้าผู้ทีเหยงฉี่แล"69 ได้มีคนไทยเขียนมาตอบได้ว่าหากสร้างมหาวิทยาลัยขึ้นมาครุฝรั่งก็คงไม่เว้นที่จะเอาคริสตศาสนามาแทรก (เพราะคนไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งชนชั้นเจ้านายนั้นได้แยกพุทธศาสนาออกจากศิลปวิทยาการทางโลกเสียแล้ว) ทำให้บริดเลตอบได้ว่า ชาวสยามรักพุทธศาสนามากกว่ารักวิชาความรู้ และพุทธศาสนานั้นไม่อาจ "จำเริญในสว่างแห่งศิลปศาสตร์วิชาต่างๆที่เกิดในคริสตศาสนา...ดงมืดกลางคืนจะตั้งดำรงอยู่ไม่ได้เมื่อวันขึ้น"

โกศลกิจจานุกิจ ของเจ้าพระยาทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี ยังได้เขียนโต้แย้งทัศนะของมิชชันนารีในเรื่องโลกกลมโลกแบนว่า ทัศนะโลกแบนนั้นแท้ที่จริงมีอยู่ในคำสอนทุกศาสนา แต่โบราณ คริสตศาสนาแต่แรกเริ่มเดิมทีก็ไม่ได้บัญญัติว่าโลกกลม ยังมีการลงโทษนักวิทยาศาสตร์ที่ประกาศว่าโลกกลมด้วยซ้ำ ส่วนเรื่องโลกภูมินั้นเจ้าพระยาทิพากรวงศฯแก่ว่าไม่ใช่คำสอนโดยตรงของพระพุทธเจ้าเนื่องจาก "ไตรภูมิ" มาจากคัมภีร์ไตรภพของพราหมณ์แท้ที่จริงทรงกล่าวเป็นนัยยะว่า "พิภพนั้นเวียน มีคำบาฬีว่า วัตตะโลโก" อันแสดงให้เห็นว่าความรู้ในพุทธศาสนานั้นเหนือกว่าศาสนาอื่น และมีความใกล้เคียงกับวิทยาศาสตร์มากกว่าศาสนาอื่น โกศลกิจจานุกิจไม่ได้ปฏิเสธความรู้ในทางโลก แต่ก็ได้แยกศาสนาออกจากความรู้ นั้น ทั้งคริสตศาสนาและพุทธศาสนา และเมื่อแยกออกมาแล้วจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าพุทธศาสนามีความเหนือกว่า และสอดคล้องกับวิทยาการตะวันตกยิ่งกว่าคริสตศาสนาเสียอีก

ทัศนะของกลุ่มเจ้านายในยุคของการปรับตัวไปสู่ความเป็นสมัยใหม่เช่นนี้ ชี้ให้เห็นจิตวิญญาณที่ไม่ยอมสยบให้กับอารยธรรมตะวันตก ในทางตรงกันข้ามกลับพยายามเหยียดในเมื่อมีโอกาสอำนวยให้ ดังเจ้าฟ้ามงกุฎเมื่อทรงผนวชเป็นวชิรญาณภิกษุ ทรงเขียนจดหมายภาษาอังกฤษถึงนายและนางเอ็ดดี้ตัวแทนซื้อขายสินค้าของพระองค์ในกรุงนิวยอร์กว่า การเผยแพร่ศาสนาคริสต์ของมิชชันนารีนั้น สำหรับ "คนฉลาด" (the wiseman) เช่นพระองค์และผู้รู้อื่นๆ (ปัญญาชนสยาม)แล้วต่างก็ทราบดีว่าเป็นการเผยแพร่ความรู้ที่มุ่งมายต่ออำนาจเหนือธรรมชาติที่มีมาแต่โบราณของชาวยิว ซึ่งชาวยิวโบราณนั้นก็เป็นพวกป่าเถื่อน ต่อมาคริสตศาสนาได้ถูกนำมาเผยแพร่ในยุโรปทำให้เป็นที่นับถือต่อเนื่องกันมาถึงปัจจุบัน ก่อนที่ "แสงสว่างแห่งความรู้ที่ปราศจากข้อกังขาของวิทยาศาสตร์อันแสนมหัศจรรย์จะรุ่งโรจน์ขึ้นมาในยุโรป"70 การติดต่อกับมิตรชาวอังกฤษและอเมริกันของพระองค์จึงเป็นการติดต่อเพื่อแสวงหา" ความรู้วิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์, ไม่ใช่เพื่อความชื่นชมยกย่องหรือแปลลประหลาดต่อ(คริสต) ศาสนาอันสามัญแม้แต่น้อย

ดังพระราชสาส์นเป็นภาษาอังกฤษของพระจอมเกล้าฯ ถึงมิสเตอร์และมิสซิว เอ็ดดี้แห่งนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน 2392 ซึ่งทรงเขียนระหว่างประทับอยู่ในเรือที่ล่องอยู่ในอ่าวไทยว่า71

"ท่านจงอนุญาตให้ข้าพเจ้าพูดจริงปราศจากข้อความใดๆซึ่งใกล้กับความเท็จหรือครอบคลุมนั่น เพราะความสัตย์ยอมเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในศาสนาทั้งสิ้นในโลก แม้ผู้

69 หนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder 1:9, July 1, 1865, P.59 รายละเอียดของการตอบโต้ให้ดู ทวีศักดิ์ เผือกสม, "การทำตะวันตกให้เป็นตะวันออกของสยาม"

70 Prince T.Y. Chaufa Mongkut, Letter of "the high priest & head of the church named Wat Pawaraniwes in Bangkok Modern Capital of Siam" to Mr. & Ms. Eddy of New York, United States, ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 9

71 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะประทับเป็นพระภิกษุอยู่วัดบวรนิเวศถึงมิสเตอร์และมิสซิว เอ็ดดี้ ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ทรงรับซื้อดินฉบับขณะเสด็จประพาสสหรัฐอเมริกาและแคนาดาเมื่อปี 2474 หม่อมเจ้าพรพิมลพรรณรัชนีทรงแปลเป็นภาษาไทย

ทำบาปเป็นอันมากซึ่งทงคนว่าเกลียดฉลาด นึกว่าสิ่งนั้น (ความสัตย์) เป็นของซึ่งบางทีก็หาประโยชน์มิได้ ถึงกระนั้นความสัตย์ก็เป็นยอดแห่งธรรมะบริสุทธิ์ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอล่าตามความจริงที่อยู่ในใจข้าพเจ้า ข้อความในจดหมายของท่านมักกล่าวถึงความนำพิศวงแลนำชมแห่งคุณสมบัติของมิสเตอร์แมตตูน แลมสเตอร์ เอส. อาร์. เฮาส์ เพื่อให้เป็นเครื่องนำความอัศจรรย์ใจให้เกิดแก่ข้าพเจ้า ซึ่งอาจเป็นทางเบื้องต้นชักจูงให้ข้าพเจ้าเปลี่ยนไปถือคริสตศาสนาโดยง่าย แต่คำพูดเช่นนั้นมิชชันนารีทุกคนได้พูดแลบรรยายที่นี้มามากแล้วกว่าที่ท่านกล่าว พูดซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนกลายเป็นของชินหู เพราะไทยเรารู้แน่แล้วว่าการเผยแพร่ศาสนาของชาวเมืองคริสเตียนนั้นได้กระทำโดยประการที่เกยนำคริสตศาสนาไปสอนชาวป่า และชาวประเทศมืลักจะได้ง่ายดายตามวิธีของโคลัมบัส เป็นต้น อนึ่งพวกมิชชันนารีผู้มีความรู้ทางศาสนาตั้งได้กล่าวแล้ว ไม่มีตำแหน่งที่จะหาเลี้ยงชีพในเมืองมารดาของตนโดยวิชาที่มีอยู่ เพราะว่ามีนักเทศน์แลครูสอนศาสนาวิธีเดียวกันมากเกินกว่าจำนวนวัดที่มีอยู่ในประเทศคริสเตียนทั้งหมด จึงต้องดำเนินการหาเลี้ยงชีพด้วยอาชีพรับเงินของผู้มีใจอุปถัมภ์ด้วยปรานียอมสละง่าย ซึ่งผู้จ้าง (ของพวกมิชชันนารี) บรรดาส่งให้มีความยินดียอมเสียเงินเพื่อให้มีผู้นำศาสนาที่นับถือของตนไปเทศน์สั่งสอนในเมืองอื่นๆซึ่งตนเห็นว่าราษฎรอยู่ในความมืดมนไร้ปัญญาคือความสว่างแต่คนมีปัญญาเช่นข้าพเจ้า แลคนอื่นที่มีความรู้ทราบดีแล้วว่าคริสตศาสนา เป็นแต่เพียงความมงายเชื่อลัทธิโบราณของพวกยิวผู้โกล่งจะเป็นมืลักจะ แต่ว่าได้มีผู้นำเข้าไปแพร่หลายในยุโรปก่อนแสงสว่างแห่งความรู้อื่นไม่มีข้อสงสัย คือวิทยาศาสตร์อันมหัศจรรย์ได้เกิดขึ้นในยุโรป ดังนั้นคริสตศาสนาจึงเป็นลัทธิที่นับถือของชาวยุโรปมาจนทุกวันนี้ เราติดต่อกับมิตรชาวอังกฤษและอเมริกันนั้นก็เพื่อความรู้อันทางวิทยาศาสตร์แลศิลปศาสตร์หาใช่เพราะติดต่อกับชนชั้นมืลักจะหรือในศาสนาสามัญนั้นไม่ เพราะเราทราบแล้วว่ามืคนเป็นอันมากซึ่งรอบรู้วิชาแลเป็นอาจารย์ในวิทยาศาสตร์ต่างๆเช่นดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ไวยากรณ์ และการเดินเรือ เป็นต้น พวกนี้ดิฉินแลปฏิเสททุกข้อที่กล่าวไว้ในไบเบิล แลแสดงความไม่เชื่อถือเลย ขอท่านอย่ามั่วก้วงวลเขียนแนะนำมาในเรื่องเช่นนั้น ถ้าข้าพเจ้าเชื่อลัทธินั้น ข้าพเจ้าก็คงจะเข้าอยู่ในศาสนาคริสเตียนก่อนที่ท่านได้ยินนามข้าพเจ้าแล้วกระมัง นอกจากนั้นการสนทนาซึ่งเกี่ยวกับศาสนาอาจเป็นเครื่องเดือดร้อนแก่ท่านโดยข้อคำที่อาจกล่าวแก่กันต่อไป มิตรข้าพเจ้าหลายคนเป็นคริสเตียนมักคิดกันว่าข้าพเจ้ามีการติดต่อกับมิตรชาวยุโรปแลชาวอเมริกัน ก็เพราะพิศวงในความประพฤติของผู้นั้นๆไปทุกๆทาง ข้อนี้เป็นเหตุให้พากันคิดว่า อาจชักจูงข้าพเจ้าไปเข้าศาสนาของเขาได้ง่ายกว่าคนอื่น ถ้าข้าพเจ้าเป็นคริสเตียนแล้ว ภายหลังพวกขุนนางแลราษฎรประเทศนี้อีกเป็นอันมากก็จะพากันเลื่อมใสตาม แลอาจชักนำไปเป็นคริสเตียนได้โดยเร็วอย่างสะดวก ทั้งนี้เพราะข้าพเจ้ามีสมณศักดิ์สูงในพุทธศาสนา เป็นผู้นำหน้าชาติในพุทธศาสนา เป็นผู้นำหน้าชาติในการบุญ เพื่อความสุขชีวิตนิรันดร เพราะฉะนั้นราษฎรก็คงทำตามข้าพเจ้า เหมือนกับเรื่องเกาะเซนดอเวดเป็นตัวอย่าง ความปรารถนาอันสามัญของพวกมิตรข้าพเจ้าเป็นเช่นนี้ โดยที่พวกนั้นๆ เคยกระทำกับพวกชาวป่าแลชาติมืลักจะ เช่นเดียวกับทำกับชาวเกาะเซนดอเวด เป็นต้นมาแล้ว แต่คนในประเทศของเราไม่เหมือนกับคนเหล่านั้น เพราะได้มีความรู้เรื่องธรรมะแลจรรยามานานแล้ว ธรรมะแลจรรยาของเรานั้น แม้ว่าได้มีลัทธิพราหฺมัณณ์แลลัทธิชาวป่าเป็ต้นมาปะปนทำให้เสียไปบ้าง ก็ยังเป็นลัทธิอันแจ่มแจ้งถูกต้องอย่างนำพิศวง มีผลน่าเชื่อแลชื่นชมยิ่งกว่าลัทธิของชาติยิวที่ได้กล่าวมาแล้ว

ข้าพเจ้าขอล่าโดยจริงใจว่า ข้าพเจ้าขอบใจท่านมากในการที่ท่านปรารถนาให้ข้าพเจ้ามีความสุขทั้งภายในแลภายนอก ท่านจึงได้เขียนแนะนำมาในสิ่งที่ท่านเชื่อมั่นแล้วเต็มความคิดว่าเป็นหนทางอันปราศจากข้อสงสัยที่จะช่วยชีวิตสัตว์โลกให้มีความสุขนิรันดร แต่ข้าพเจ้ารับทำตามคำแนะนำของท่านไม่ได้ เพราะความเชื่อของข้าพเจ้ามีว่าธรรมะแลคุณความดีโดยกิริยาแลใจอันเป็นน้ำเนื้อของศาสนาทั้งปวงทั่วโลกนั้นเป็นทางถูกต้องที่จะได้รับความสุขนิรันดร ใครคือใครดีผู้ปรากฏแก่เราว่าไม่ยิ่งไปกว่าบุคคลแปลกประหลาดคนหนึ่ง ผู้ซึ่งความพิศวงของฝูงชนไร้ปัญญามักเชื่อลัทธิมงายได้ยกย่องขึ้นในสมัยโน้น แลชนชาติอื่นก็ได้นับถือตามๆกันไปโดยความเขลา จนความเชื่อโดย

เดออย่างไงก็ได้ส่งสืบทอดมา ข้าพเจ้าแสดงความขอบใจมายังท่านสักพันครั้งตอบแทนความเมตตากรุณาของท่าน แม้ความเมตตากรุณานั้นจะเข้าไปเพื่อชีวิตนิรันดรของข้าพเจ้าที่นี้มีผู้ดีหลายคนซึ่งแต่ก่อนได้เชื่อในเรื่องสร้างโลก แลโลกสัณฐานตามตำราของพราหมณ์ซึ่งคนแต่งหนังสือเรื่องพุทธศาสนาครั้งโบราณได้นำเข้ามาไว้เป็นลัทธิในพุทธศาสนาโดยไม่รู้หรือ ผู้รู้อย่างเก่าของเรานั้นเมื่อแรกได้ยินหรือรับความรู้ของชาวยุโรป ก็ได้คัดค้านโต้เถียงวิชานั้นๆ เช่นภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ วิชาวัดเวลา วิชาเดินเรือ แลเกมสตรีเป่าต้น พวกนั้นพากันคิดไปเสียว่า ลักษณะแลความรู้เรื่องวิชานั้นๆคือปัญญาเฉาๆของชนชาติมิชชันนารีซึ่งจงให้เป็นไป หรือเป็นข้อความที่ได้รับอธิบายมาจากโครสต์แลสานุศิษย์ของโครสต์ ครั้นภายหลังได้พิจารณาอย่างถ่องแท้ แลค้นคิดหาตัวอย่างด้วยเหตุผลด้วยคำชี้แจงแลด้วยรูปการอย่างอื่นๆ บัดนี้มีผู้เฉลียวฉลาดแลผู้มีปัญญาในประเทศเรามีความเชื่อทางวิทยาศาสตร์อันกล่าวมาแล้ว แลมีความยินดีในวิชานั้นๆเป็นอันมากจนกระทั่งบางคนรวมทั้งตัวข้าพเจ้าด้วยได้พยายามศึกษาภาษาอังกฤษเพื่อจะได้มีความรู้อ่านตำราภาษาอังกฤษในเรื่องวิทยาศาสตร์แลศิลปศาสตร์เพื่อให้คุ้นเคย แลชักนำความรู้ที่นั้นๆ มาสู่ประเทศของเราตามแต่จะสามารถนำมาได้ แต่ไม่มีใครเลยสักคนเดียวในพวกที่มีความรู้เช่นที่กล่าวนั้นจะระแวงว่าคริสต์ศาสนาอาจเป็นลัทธิศาสนาที่ดีที่สุดหรือว่าเขาอาจเป็นบุตรจริงๆของพระเจ้าหรือเป็นผู้ช่วยมนุษยชาติได้ พวกนั้นเป็นแต่ลงความเห็นว่ายูเซฟเฟอญูไปมีกำเนิดในชาติโง่เขลาเบาปัญญาจึงเป็นเครื่องถ่วงถ่วงกันในชาตินั้น การทำนายในเรื่องเขษุตามคำกล่าวของผู้ตายทั้งสินนั้น ผู้มีความรู้เหล่านี้ไม่มีใครเชื่อเลย โปรดอย่าต้องลำบากเพื่อชักจูงเราให้เชื่อในลัทธิที่นั้น เราได้ฟังคำบรรยายเป็นอันมากจากพวกมิชชันนารี ซึ่งอยู่ที่นี้ทั้งพวกเก่าแลพวกใหม่ กล่าวชี้แจงโดยทำนองต่างๆกัน คัมภีร์ไบเบิลแลรรถกถาต่างๆนั้นก็ได้อ่านมามากแล้ว "

อย่างไรก็ตาม ในการตอบโต้เรื่องศาสนานี้ ทรงกระทำด้วยความอ่อนน้อมต่อเพื่อนชาวอเมริกันเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงขอโทษในตอนท้ายของจดหมาย

"ท่านอย่าเสียใจหรือโกรธข้าพเจ้าในเรื่องที่ได้กล่าวมาแล้วถึงข้อความในเรื่องศาสนา ข้าพเจ้ากล่าวเช่นนั้น เพราะเขาเจ้าไม่เต็มใจให้ท่านลำบากในการพยายาม ชักชวนซึ่งคงจะไม่เป็นผลสำเร็จได้เลย ถ้าถ้อยคำที่ข้าพเจ้าเขียนนั้นทำให้ท่านขุ่นใจ ท่านจงให้อภัยแก่ข้าพเจ้าในฐานะที่เป็นเพียงชาวประเทศซึ่งต่ำต้อย แลจงยินดีในความเมตตาแลความนับถือของข้าพเจ้าที่มีต่อท่านผู้แสดงมิตรจิตมายังข้าพเจ้าก่อน โดยประการที่ส่งหมึกสำหรับตีพิมพ์มาให้"

3. การตอบโต้ทางวาทกรรม : การสร้างตัวตนที่ยิ่งใหญ่และยังสามารถดำรงสถานะของความเป็นผู้นำสังคมสยาม

ในจดหมายฉบับเดียวกัน ทรงแยกสยามและพุทธศาสนาออกจากความป่าเถื่อนของชนชาติอื่นและศาสนาอื่น ทรงมองเห็นว่าความพยายามของมิชชันนารีที่จะโน้มน้าวพระองค์ให้หันไปนับถือคริสต์เป็นการกระทำที่คุ้นเคยของชาวตะวันตกในการนำคริสต์ศาสนาไปเผยแผ่แก่ชนชาติที่ป่าเถื่อนและไร้อารยธรรม แต่สยามแตกต่างจากชาติเหล่านั้น เพราะสยามได้มีความรู้ในทางศีลธรรมและอารยธรรม(morality and civility) ทั้งยังมีระบบความคิดที่ถูกต้องนำอัสจรรย มีเหตุผลที่น่าเชื่อถือและนิยมยกย่องมากกว่าระบบความคิดทางศีลธรรมของชาวยิว แม้ว่าความคิดในพุทธศาสนาของสยามจะถูกบิดเบือนและผสมผสานไปด้วยความเชื่อมหายของศาสนาพราหมณ์และชาวป่าไปบ้างก็ตาม ทรงอธิบายว่า เมื่อปัญญาชนสยาม(skilful gentlemen and wisemen) ได้ตรวจสอบอย่างแนบแน่นด้วยเหตุผลแล้วก็เห็นว่า วิทยาศาสตร์เป็นของดีและมีได้เป็นผลจากจินตนาการของพวกเขา นอกศาสนา จึงมีความชื่นชมยินดีและแม้พระองค์เองก็ยังเรียนรู้อังกฤษเช่นเดียวกับปัญญา

ญาชนอื่นๆอีกหลายคน เพื่อรับความรู้เหล่านั้นมาเผยแพร่กับชาวสยามเท่าที่จะทำได้ เพราะปัญญาชนสยามเหล่านี้ไม่เคยมีความสงสัยแม้แต่อย่างศาสนาคริสต์จะเป็นศาสนาที่ดีที่สุดเพราะพวกเขาได้ลงความเห็นไปเรียบร้อยแล้วว่า พระคริสต์นั้นเป็นเพียงแค่ "นักโกหก" (one of liar) ต่อชนชาติที่โง่เขลาที่พระองค์ได้ถือกำเนิดขึ้นมา คำสอนของพระองค์จึงมิได้รับการเชื่อถือใดๆจาก "คนฉลาด" ของสยาม

การโต้เถียงทางศาสนาระหว่างไทยกับมิชชันนารี

คนไทยโต้แย้งเรื่องศาสนากับพวกฝรั่ง

เมื่อครั้งที่หมอกัดสลาฟออกเผยแพร่ศาสนานั้น รัชกาลที่สามไม่ทรงไว้พระทัยเลย ความไม่ไว้พระทัยนั้นออกจะมีเหตุผลอยู่ เพราะหากศึกษาเจตนารมณ์ของฝรั่งแล้ว พวกเขามุ่งหวังที่จะเปลี่ยนศาสนาของคนทั้งโลก⁷² ศูนย์ศาสนาที่อเมริกามีความคิดที่รุนแรงกว่านั้น เพราะคณะฟื้นฟูศาสนาเหล่านี้มีวิธีปลุกเร้าความรักในศาสนาที่ค่อนข้างจะรุนแรง และมักใช้วิธีโจมตีผู้ไม่เห็นด้วยกับตน ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2380 หมอบรัดเลและคณะได้ตีพิมพ์หนังสือตีเทียบพุทธศาสนาชื่อ "ความแตกต่างกันในระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระเยซูคริสต์ (The histories of Buddha & Christ, Jesus Contrasted) ออกแจกก่อให้เกิดความไม่พอใจในหมู่คนไทยเป็นอย่างมากจนถูกสั่งระงับแจก แต่ไม่ทันการเพราะหมอบรัดเลได้แจกไปหลายเล่มแล้ว

จดหมายของคณะ ABCFM ลงวันที่ 1 มกราคม 2389 แสดงความมุ่งมาดปรารถนาที่จะทำลายโบสถ์ของพวกนอกรีต หรือไม่กี่แปรสภาพให้เป็นโบสถ์คริสต์ ล้มรัฐบาลของชาวพื้นเมือง และเปลี่ยนระบบสังคมทั้งหมดของประเทศ⁷³ อุดมการณ์ทางศาสนาจะไปด้วยกันได้ดีกับอำนาจของจักรวรรดินิยม ซึ่งในเวลานั้นทำให้ประเทศในแถบนี้รวมทั้งสยามด้วยตกอยู่ในความขนบของสยองเกล้า ดังนั้นในการที่รัชกาลที่สามจะไม่ทรงไว้วางพระทัยพวกมิชชันนารีนั้นจึงมีเหตุผลที่สมควร และความรู้สึกอันนี้ย่อมจะมีอยู่ในกลุ่มของเจ้าฟ้ามงกุฎด้วย แม้จะเปิดใจกว้างไว้ต้อนรับอารยธรรมตะวันตกก็ตาม ดังนั้น พวกมิชชันนารีจึงพบในที่สุดว่า งานของตนไม่ง่ายอย่างที่หมอกัดสลาฟ และมิชชันนารียุคนุกเบิกคิดดูเหมือนว่าคนไทยจะดื้อและหัวแข็งกว่าที่คิด ดูเหมือนว่าพวกเขาจะตัดสินใจอยู่แล้วว่าจะเอาอะไรและไม่เอาอะไร. ตั้งเป้าหมายอะไรบางอย่างอยู่ในใจแล้วมานะให้เป็นไปตามเป้าหมายนั้น จนก่อให้เกิดความทนมไม่ได้แก่ต่อสู้ "เป็นเรื่องยากที่จะอธิบายอย่างถูกต้องจนกว่าจะได้ประสบด้วยตนเอง"⁷⁴ สาธุคุณโจนส์เขียนเมื่อปรากฏว่าการเผยแพร่ในเมืองไทยแม้จะดูที่ว่าสวยงามแต่แต่กลับได้ผลอย่างเชื่องช้า

✓ เจ้าฟ้ามงกุฎทรงโต้แย้งกับมิชชันนารีอย่างรอมชอมเต็มที่ วิธีของพระองค์ก็คือการโต้ด้วยเหตุผล เรามองไม่เห็นปฏิกิริยาของฝ่ายไทยเด่นชัดว่าพอใจหรือไม่พอใจในพวกมิชชันนารีอย่างไรจนกระทั่งหมอบรัดเลออกหนังสือพิมพ์ บางกอกกรีกอเคอร์ และพระองค์ทรงอยู่ในฐานะของพระมหากษัตริย์แล้วในตอนนั้น ได้ทรงมี "หนังสือหลวง" ไปโต้แย้งกับ

⁷²William Bradley, Dan Beach Bradley, Man and Missionary, A Brief Report Presented in a Seminar in Bangkok. July 16-17,1985

⁷³อ้างถึง แม้น พงษ์อุดม, โปรเตสแตนต์ในรัตนโกสินทร์หรือชาวคริสต์กับชีวิตของชาวไทย (Protestants in RatanaKosintr Period) , เอกสารทางวิชาการหมายเลข 40 (กรุงเทพ สถาบันไทยคดีศึกษา ม.ธรรมศาสตร์ 2525) , หน้า 9 (.....destroy all churches of the "infidels" or to modify them into a Christian Church,to overthrow the native's Government and to change all social systems of the native countries as a whole"

⁷⁴ American Baptist Magazine, Vol.XV, September 1835, p.379

หมอบรัดเลย์อยู่เนืองๆ "หนังสือหลวง" นี้ก็คือบทความที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเพื่ออธิบายให้คนทั่วไปทั้งไทยและเทศได้เข้าใจในขนบธรรมเนียมประเพณีของฝ่ายไทย บทความในลักษณะนี้บางครั้งก็ปรากฏเป็นภาษาอังกฤษ ส่งไปลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษเช่น **Bangkok Calendar** ถ้าเป็นภาษาอังกฤษพระองค์จะมีคนช่วยคือหม่อมแอนนา เลียวโนเวนส์ ครูสอนภาษาอังกฤษในราชสำนัก

หนังสือหลวงจากราชสำนักนี้ บางครั้งก็แสดงความเห็นขัดแย้งกับหมอบรัดเลย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของศาสนา และการเมืองการปกครอง บางกอกกรีกอเคอร์ ฉบับวันที่ 1 ม.ค. 2409 ทรงไม่เชื่อว่าผู้ถือคริสต์ทุกคนจะได้รับพรจากพระเจ้า เพราะทรงเห็นคริสตศาสนิกชนลำบาก เจ็บไข้ได้ป่วยเป็นจำนวนมากมาย เช่นพวกคนจีนที่ยากจน อดส่ำห่าไปเข้าวัดแล้วก็ยังเห็นจนและเจ็บป่วยอยู่เช่นเดิม

นอกจากนั้น หนังสือหลวงฉบับวันที่ 22 ก.ค. 2408 ยังไม่ทรงเชื่อว่าระบอบการปกครองแบบสาธารณรัฐของอเมริกาที่หม่อมโฆษณาเป็นหนักหนานั้นจะดีวิเศษจริง เพราะทรงเห็นเกิดปัญหาขัดแย้งอยู่เนืองๆ เช่นเกิดสงครามกลางเมือง

ต่อมา ในฉบับวันที่ 9 กันยายน 2409 ได้ทรงแสดงความไม่เชื่อถือ บางกอกกรีกอเคอร์ของบรัดเลย์ที่ชอบลงพิมพ์ข่าวลือโดยมิได้ไต่สวนให้แน่ชัด จนถึงกับต้องทรงออกประกาศไม่ให้เชื่อหนังสือพิมพ์ ฉบับพ.ศ. 2408-2411 การที่บรัดเลย์ชอบลงข่าวลือหรือข่าวที่ไม่ถูกต้องนั้น เป็นเพราะเขาไม่มีผู้สื่อข่าว ส่วนใหญ่ใช้วิธีฟังเขาเล่ามาและเอาบัตรสนเท่ห์ที่คนเขาฟ้องร้องกล่าวโทษกันมาลงพิมพ์ ถึงจะมีเจตนาดีอย่างไรข่าวผิดๆก็ทำให้คนอ่านหมดความเชื่อถือ

เล่ากันว่า สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ก็ได้เคยได้ทางศาสนากับบาทหลวงมาแล้ว โดยบาทหลวงยอมรับว่า "พระองค์เจ้าเป็นผู้ทรงคุณธรรมวิเศษในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง" 75

ช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4 แสดงให้เห็นถึงสภาพสังคมที่ตกอยู่ในสภาวะหัวเลี้ยวหัวต่อ เพราะกระแสคลื่นแห่งอารยธรรมตะวันตกที่เข้ามากระทบอย่างรุนแรง ยากที่จะขัดขึ้นได้เพราะอำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตกนั้นยิ่งใหญ่ เรารู้เห็นสภาพของความรอมชอมและความขัดแย้งอยู่ตลอดเวลา

การปฏิวัติอุตสาหกรรม ความก้าวหน้าทางวิทยาการเดินเรือ ทำให้ฝรั่งมิชชันนารีสามารถเดินทางมาไกลถึงกรุงสยาม พวกเขามีความคาดหวังถึงความป่าเถื่อน ความโง่เขลาเบาปัญญา แต่รู้สึกว่าการไทยจะไม่ได้เป็นอย่างที่พวกเขาคิด ในทางตรงกันข้าม เจ้านายชั้นสูงยังแสดงให้เห็นว่าทรงมีสติปัญญาและเหตุผลยิ่งนัก หากคนไทยใช้วิธีต่อสู้อย่างรุนแรงแบบคนจีนหรือพวกชาวเกาะ บางทีพวกเขาอาจจะไม่ผิดหวังนัก และคงจะหาทางครอบครองอาณาจักรแห่งนี้ได้โดยง่าย

ดังนั้น กลุ่มปัญญาชนสยามเช่นพระองค์จึงเป็นผู้กลั่นกรองวิทยาการต่างๆและถ่ายทอดไปสู่ชาวสยามอีกทีหนึ่ง และเป็นการรับในฐานะของผู้เสมอกันหรือเจริญยิ่งกว่าในทางจิตวิญญาณแม้ตะวันตกจะก้าวล้ำหน้ากว่าสยามในทางวิทยาศาสตร์ก็ตาม ตะวันตกถูกทำให้ "เป็นอื่น" ซึ่งสยามไม่จำเป็นจะต้องไปรับเอามาทั้งหมด เพราะสยามสามารถสร้างสังคมสมัยใหม่ขึ้นมาเองโดยยังมีกลุ่มเจ้านายหรือปัญญาชนชั้นสูงเป็นผู้กลั่นกรองและส่งผ่านความรู้ไปสู่ประชาชน ทั้งยังได้รับการยกย่องในความเลิศทางความรู้และศิลปวิทยาการดังที่เคยเป็นตลอดมานับแต่กาลก่อน

4. การตอบโต้ทางวาทกรรม : การยืนยันความยิ่งใหญ่ทางจิตวิญญาณของชาวพุทธ ซึ่งไม่มีผู้ใดทำลายได้ แต่ยอมรับความกล้าหลังทางกฎหมายและระเบียบประเพณี ความกล้าหลังทางความคิดซึ่งไม่สามารถจะถ่วงถอยได้ ตลอดจนความค้ำค้ำกว่าทางด้านเทคโนโลยีซึ่งสยามจำเป็นต้องพึ่งตะวันตก

ในจดหมายถึงนายและนางเอตตี้ เจ้าฟ้ามงกุฎทรงแสดงออกถึงความยิ่งใหญ่ของจิตวิญญาณแห่งชาวพุทธ แม้จะเป็นพวกหัวก้าวหน้า ก็ไม่มีใครยอมรับคริสตศาสนา แต่เจ้าฟ้ามงกุฎก็ยอมรับว่าสังคมสยามยังเป็นสังคมที่ยึดติดในระเบียบประเพณีอันทำให้คณะรัฐบาลมีตมโนในความไม่รู้ ตัวพระองค์เองไม่สามารถเสด็จไปดูบ้านเมืองตะวันตกได้เพราะติดขัดด้วยกฎหมายที่โบราณล้าสมัย

"ข้าพเจ้าเสียใจที่จะกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่สามารถหาโอกาสออกนอกพระราชอาณาจักรได้ เพราะขัดกับประเพณีหรืออุบายอันน่าดีเดียนของประเทศเรา ซึ่งรัฐบาลของเราทั้งสมัยเก่าแลสมัยใหม่ได้บัญญัติขึ้นไว้ รัฐบาลนั้นเป็นผู้จมตถืออยู่ในความชอบใจแสดงความปรารถนาอันมีดีไปด้วยความไม่รู้ อันเราคิดว่าเราไม่สามารถจะนำให้ออกมาพ้นได้ตลอดชีวิตของท่านนั้นๆ แลในสมัยของเราเมื่อได้ยินว่าท่านแสดงปรารถนาให้ข้าพเจ้าไปเยี่ยมกรุงนิวยอร์ก แลกรุงอื่นๆ ข้าพเจ้าก็มีความเสียใจเป็นที่สุด เพราะทราบว่าคุณเจ้าจะไม่มีโอกาสตลอดชีวิตที่จะไปถึงนิวยอร์กด้วยร่างกายข้าพเจ้าได้ เรื่องที่กล่าวถึงนิวยอร์กโดยละเอียดนั้น ข้าพเจ้าได้อ่านแล้วในหนังสือบางเล่ม แลได้ยินเสมอจากปากครูและมิตรของข้าพเจ้าทางนี้ เหตุคั้งนั้นข้าพเจ้าจึงปรารถนามานานแล้วที่จะไปเยี่ยมเยียนกรุงนั้น ทรัพย์สมบัติของข้าพเจ้าก็มีพอที่ข้าพเจ้าจะไปเยี่ยมประเทศต่างๆในยุโรปแลอเมริกาได้ แต่จะทำประการใดกับรัฐบาลของเราได้เล่า แต่ข้าพเจ้ายินดีอยู่ว่าลายมือของข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปเยี่ยมประเทศอเมริกาได้บ้างบางครั้ง"

ในจดหมายฉบับเดียวกัน (18 พ.ศ.2392) ทรงแสดงความปรารถนาอย่างยิ่งยวดที่จะได้แทนพิมพ์หินสักเครื่องหนึ่ง พร้อมทั้งเครื่องประกอบให้ครบชุด เพราะทรงคิดว่าเครื่องพิมพ์หินจากอเมริกาจะถูกกว่าอังกฤษ

5. การตอบโต้ทางวาทกรรม : ไตรภูมิพระร่วงกับลัทธิเสรีภาพ

สังคมสยามในช่วงสมัยที่บริดเลเดินทางมาถึง จัดได้ว่าเป็นช่วงแห่งความเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการพัฒนาแนวคิดของคนในสังคมไปสู่ความมีเหตุผล และเสรีภาพ ความเสมอภาค พวกมิชชันนารีหัวเราะเยาะ ไตรภูมิพระร่วง หนังสือเก่าแก่โบราณของไทยที่กล่าวถึงผังจักรวาลอันมีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลาง เชื่อมต่อระหว่างสวรรค์ภูมิกับมนุษยภูมิ ไตรภูมิพระร่วงเป็นเสมือนตัวแทนของความคิดความเชื่อแบบเก่า มีตัวอย่างของความในไตรภูมิพระร่วงดังนี้

ว่าด้วยที่ตั้งมหาสมุทรและเขาพระสุเมรุ "พระมหาสมุทรนี้ประดิษฐานอยู่ ณ ภายในจักรวาลเปรียบเหมือนน้ำอันอยู่ในกระทะ แลจักรวาลทั้งปวงนี้มีสัณฐานอันกลมเปรียบประดุจดังกงรถ เขาจักรวาลนั้นหนาเท่ากับศิลาปฐพี ศิลาปฐพีนั้นหนา 120,000 โยชน์ อยู่ชั้นต่ำ อยู่ภายใต้ปิงสุปฐพี ศิลาปฐพีนั้นเป็นศิลาล้วนเป็นแท่งหนึ่งแท่งเดียว จะได้มีช่องมีระหว่งหาบมิได้ ถ้าศิลาปฐพีนั้นมีช่องมีระหว่ง น้ำรองแผ่นดินก็จะรั่วเข้าได้ในจักรวาล จักรวาลก็จะจมลงในน้ำรองแผ่นดิน แลเขาพระสุเมรุราชันั้น ประดิษฐานในท่ามกลางจักรวาลเชิงพระสุเมรุนี้หยั่งลงในระหว่างเขาตริภูมิ ได้ 4,000 โยชน์ เขาตริภูมินั้นตั้งเป็นสามเส้าประคองก่อนเส้าทั้ง 3 ติดเนื่องขึ้นมาแต่ศิลาปฐพีแน่นแผ่นดินยิ่งนัก....."

เรื่องนี้ทำให้มิชชันนารีเห็นชั้น และนำเอาตำราภูมิศาสตร์สากลมาเผยแพร่ ถึงกับตีพิมพ์ในบางกอกกรีกอเดอ อย่างน่าสนใจ และคนไทยก็คงจะสนใจในเรื่องนี้มากกว่าเรื่องไหนๆ เพราะว่ามันขัดแย้งกับความเชื่อเดิมของไทยอย่างเต็มประตุ บรัดเลถึงกับคัด ไตรภูมิพระร่วงส่งไปลงพิมพ์ในวารสารอเมริกัน ให้เห็นถึงความด้อยความรู้ของคนไทย แม้จะมีข้ออ้างเถกเถกคนไทยนั้นรู้มาตั้งนานแล้วว่าโลกกลม และมีจักรวาลอยู่มากกว่าแคสโยจักรวาล ไตรภูมิพระร่วงนั้นเขียนกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ตั้งแต่ชาวยุโรปยังเชื่อกันอยู่ว่าโลกแบน

นอกจากนั้น คนไทยยังสั่งสอนกันมานานแล้วถึงความอ่อนด้อยของเพศสตรี หรือมาตุคาม ซึ่งมีหน้าที่ปรนนิบัติชาย เช่นนางสีดาต้องปรนนิบัติพระราม เป็นคนออกไปหาผลหมากรากไม้มาถวายพระรามซึ่งบำเพ็ญพรตอยู่กลางป่า ทั้งสตรียังเป็นเพศที่ได้มีความน่าไว้วางใจด้วยประการทั้งปวง หนังสือไตรภูมิโลกวิถัจฉกถา ตติยปริจเฉท ทิปกถา เรื่องพญากะเหว่าลายกล่าวถึงพญากะเหว่า โพิธสัตว์ปกครองมาตุคามอันได้แก่นางกระเหว่า 3500 นางที่ปรนนิบัติอยู่ ด้วยการดำน้ำ ตีเยี่ยนนางกระเหว่าทั้งปวงว่า หึงร้าย หึงโจร หึงนักลอง ห้าสตีมิได้ หึงใจเบา หึงอกตัญญู หึงใจเร็วดังลม

"วาจาแห่งสตรีนี้มีอุปมาดุจดังว่า ย่างรัก ด้วยอรรถว่าผูกจิตแห่งบุรุษทั้งปวงไว้ให้รักใคร่ตรงตรงอายุสั้นกาลช้านาน สตรีภาพทั้งปวงนี้ มีมายาอันเข้มแข็งเชี่ยวชาญเปรียบปานดังว่า กระแสน้ำอันไหลลงมาแต่ท้องแห่งภูเขา จิตแห่งสตรีภาพทั้งปวงนี้ มีอุปมาดุจดังว่า เรืออันมิได้เลือกซึ่งคนลง ถ้ามีตั้งนั้นเปรียบดังร้านตลาดอันแผ่วไฉไลมิได้เลือกซึ่งคนซื้อ ถ้ามีตั้งนั้น สตรีภาพทั้งปวงนี้ เปรียบดุจดังมรรคาอันมิได้เลือกซึ่งคนเดิน.....ฯลฯ "

ทั้งนี้เพื่อเป็นการปรามภิกษุทั้งหลายให้เห็นโทษแห่งสตรี ...

"ดูกรรมทั้งปวง พญากะเหว่า เป็นแต่สัตว์เดรัจฉานชาติ ยังว่าไม่ลุ่มไม่หลงลู่อ่านาแก่มาตุคาม ตีเตียนมาตุคาม ประพฤติแต่ตามอำนาจจรรยาอัชฌาสัยแห่งตนเองด้วยประการดังนี้ "

มิชชันนารีเรียกร้องให้คนไทยเห็นคุณค่าของสตรี และนำตำราภูมิศาสตร์ของสากลเข้ามาทำทลายตำราภูมิจักรวาลของไทยแต่เดิม เป็นจุดที่คนไทยต้องถามตัวเองว่า สิ่งที่ดีที่ตนนับถืออยู่นั้นเป็นของจริงหรือไม่ ก็ต้องวิพากษ์โต้สวนกัน สอบหาข้อมูลกันโดยมีพระสงฆ์ไทยนั่นเองที่ไปขอความรู้ทางศาสนาคริสต์กับพวกมิชชันนารี แล้วก็คงปรากฏผลว่า คริสตศาสนานั้นเองก็มีเรื่องไม่น่าเชื่ออยู่มาก ผลที่ปรากฏก็คือคนไทยหันไปปฏิรูปพุทธศาสนาให้มีความเข้มงวดกวดขันมากขึ้น เกิดธรรมยุติกนิกาย ซึ่งถือว่าเป็นการปฏิรูปทางศาสนาที่สำคัญของไทย

จากการสนทนาโต้ตอบระหว่างคนไทยกับมิชชันนารีจะเห็นได้ว่า คนไทยพยายามอธิบายว่า ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่สอนให้คนมีเหตุผล ไม่ให้สักแต่เชื่อสิ่งใตง่ายๆ พวกเขาแสดงให้เห็นมิชชันนารีเข้าใจว่า คนไทยเป็นชาติที่เคารพเหตุผล ไม่ต่างอะไรกับปรัชญาอเมริกันตะวันตกในยุคนั้นที่สอนให้คนเคารพเหตุผล ไม่จ้านนอยู่กับลัทธิพอมดและไสยศาสตร์เหมือนคนในยุคกลาง พวกเขาแสดงออกว่าชาติไทยนั้นเป็นชาติของคนมีเหตุผล เป็นคนศิวิไลซ์ได้ชนชาติหนึ่ง

แต่ว่าแนวคิดเกี่ยวกับความเสมอภาคและเสรีภาพนั้น เป็นสิ่งที่ค่อนข้างจะขัดแย้งกับสังคมไทยที่เคารพนับถือผู้อาวุโส และการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แม้ว่าพระมหากษัตริย์ของไทยจะอ่อนอ่อนผ่อนปรนและทันสมัยสักเพียงใดก็ตาม ก็ไม่สามารถรอมชอมความขัดแย้งนี้ได้มากนัก เพราะยิ่งกระแสแห่งความศิวิไลซ์ไหลบ่าเข้ามา การเรียกร้องของประชาชนก็มีน้ำหนักเพิ่มขึ้น เกิดเป็นการโต้กระทบระหว่างคลื่นลูกใหม่กับคลื่นลูกเก่าอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ และพัฒนาขึ้นมาสู่การเลิกทาสในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่ว่าทาสสตรียังไม่ได้รับการปลดปล่อย เพราะว่าชายไทยยังนิยมมีภรรยา มาก การเรียกร้องสิทธิสตรีถูกละเลยในหน้าสื่อมวลชนไทย มีเพียงรัชกาลที่ 6 เท่านั้นที่ได้ทรงออกมาแสดงความเห็นในเรื่องนี้อย่างจริงจัง

บทที่ 4

การจับกลุ่มทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 5 -6: สภาพการณ์แวดล้อม และบุคคลที่เกี่ยวข้อง

อาจจะกล่าวได้ว่า สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงของการก่อตัวของกลุ่มต่างๆ ที่แสดงทัศนะของตนเองเท่าที่สภาพแวดล้อมสามารถอำนวยได้ บางกลุ่มอาจมีอิสระมาก เช่นกลุ่มเจ้านายและขุนนาง กลุ่มยังเติร์ก บางกลุ่มอาจมีอิสระน้อยได้แก่กลุ่มสามัญชนระดับกลางที่แสดงความเห็นของตนผ่านหนังสือพิมพ์ เช่นกรร.กุหลาบ และเทียนวรรณ นอกจากนั้นสมาชิกในกลุ่มเหล่านี้ยังอาจเป็นสมาชิกแบบแก่ง (swinging members) คือสามารถโยกย้ายอุดมการณ์ของตนเองได้อีกด้วย กลุ่มต่างๆเหล่านี้ฟอรัมตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไปและมีลักษณะเผชิญหน้าและจับจ้องมองดูซึ่งกันและกันในสมัยรัชกาลที่ 5 และเริ่มแสดงบทบาทตอบโต้จนเกิดวิกฤติในสมัยรัชกาลที่ 6

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการพัฒนาบ้านเมืองอย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการขุดคลอง การจัดสรรที่ดินในกรุงเทพฯซึ่งประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก เช่นกรณีของเจ้าตัวยม ที่จัดสรรที่ดินริมคลองสาคร และกลุ่มขุนนางที่ร่วมมือกันจัดสรรที่ดินแถบถนนสุรวงษ์ คลองผดุงกรุงเกษม ถนนเจริญกรุง ถนนสี่พระยาเป็นต้น นอกจากนั้นยังมีการสร้างทางรถไฟ สายนครราชสีมาเป็นสายแรก เมื่อร.ศ.108 เท่ากับเป็นการเปิดเส้นทางการค้าสายสำคัญกับภาคอีสาน ต่อมาได้เพิ่มเส้นทางรถไฟสายเหนือ สายตะวันออก และสายใต้ โดยรัฐบาลยอมเป็นหนี้กู้เงินต่างประเทศถึงสองครั้งเป็นเงินหนึ่งล้านปอนด์ เมื่อพ.ศ.2447 และ 2449 เพื่อนำเงินมาสร้างทางรถไฟและเครื่องสาธารณูปโภคต่างๆ⁷⁶ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงเอาพระทัยใส่ในการสร้างความเจริญแก่บ้านเมือง จนเป็นที่กล่าวขานในนานาประเทศ ฝรั่งเศสบางคนที่มีใจยินดีในความก้าวหน้าและการปรับเปลี่ยนโบราณราชประเพณีในสยามถึงกับเขียนไปลงหนังสือพิมพ์ในฮ่องกง และรัฐบาลญี่ปุ่นและจีนให้ปรับปรุงบ้านเมืองตามอย่างพระเจ้าแผ่นดินของประเทศสยาม⁷⁷

ในด้านการสื่อสาร แต่เดิมเมื่อทางการจะออกประกาศถึงราษฎร อาลักษณ์เป็นผู้เรียบเรียงข้อความที่จะประกาศแล้วทูลเกล้าฯให้ทรงตรวจแก้ เสร็จแล้ว กรมพระสุรัสวดีจะคัดสำเนาประกาศ แจกจ่ายไปตามกรมต่างๆทั่วกรุง ส่วนทางหัวเมือง เจ้ากระทรวงก็รับประกาศจากกรมพระสุรัสวดีแล้วคัดออกไปตามหัวเมืองที่บังคับบัญชา ต้นร่างและสำเนาของประกาศต่างๆแต่เดิมเขียนลงในสมุดดำด้วยเส้นดินสอขาว สำเนาที่ส่งไปเขียนลงกระดาษข่อยด้วยดินสอดำแล้วม้วนส่งไป ในต้นแผ่นดินพระจอมเกล้าฯทรงโปรดฯให้กรมต่างๆไปคัดสำเนาที่หอหลวงเอง ครั้นต่อมาโปรดฯให้ตั้งโรงพิมพ์หลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เรียกว่าโรงอักษรพิมพ์การ จึงได้เริ่มพิมพ์หมายประกาศครั้งแรกในปีพ.ศ.2401 และทรงเรียกหนังสือรวมพิมพ์หมายประกาศนี้ว่า ราชกิจจานุเบกษา นับแต่นั้นประกาศทั้งปวงก็ใช้วิธีการพิมพ์ทั้งสิ้น

ในสมัยรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมหลวงภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช คิดพิมพ์แสตมป์ในต่างประเทศเอามาใช้ปิดจดหมายสำหรับไปสตัดแมนของท่านส่ง "ข่าวราชการ" ไปให้ผู้รับ แสตมป์นี้มีความกว้าง 18 มิลลิเมตร ยาว 21

⁷⁶ เสถียร ลายลักษณ์, พระราชบัญญัติสุขาภิบาลหัวเมือง ร.ศ.127, เล่ม19, หน้า 387

⁷⁷ Siam Repository, 1874, pp.492-494 คัดบทความใน Hongkong Times มาลงพิมพ์

มิลลิเมตร มีกรอบลวดลาย ภาพในกรอบเป็นพระบรมฉายาลักษณ์พระเจ้าอยู่หัวหรือสมเด็จพระนางเจ้า หรือพระราชโอรส เมื่อพ.ศ.2418 ต่อมาเจ้าหมื่นเสมอใจราช หัวหมื่นมหาดเล็กเวรศักดิ์ เสนอความเห็นให้รัฐบาลจัดตั้งการไปรษณีย์ขึ้นในเมืองไทยเมื่อพ.ศ. 2423 และสยามได้เริ่มมีการสำรวจบ้านและติดเลขบ้านในกรุงเทพฯ ไปรษณีย์ เมื่อพ.ศ.2424 และตั้งกรมไปรษณีย์สำเร็จในปีพ.ศ.2426 โดยสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างทรงเป็นผู้สำเร็จราชการกรมไปรษณีย์ หลังจากนั้นกิจการก็ขยายไปจนทั่วประเทศ

ในเรื่องการโทรเลข รัฐบาลได้มีการติดต่อกับฝรั่งให้วางสายโทรเลขตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 แต่ยังมีสาเหตุขัดข้องอยู่ เพิ่งจะทำได้สำเร็จในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยวิศวกรไทยชื่อหม่อมเทวาริราช (ศิษย์คนหนึ่งของนายเฮนรี อลาบาสเตอร์ซึ่งรับราชการอยู่ในเมืองไทยตั้งแต่ปี 2415) การวางสายโทรเลขสายแรกคือสายกรุงเทพฯ-สมุทรปราการ เริ่มต้นในปี 2421 ต่อมาขยายอยุธยา และภาคตะวันออก และขยายไปได้ถึงพระตะบองในปี 2425 เปิดให้ประชาชนได้ในปี 2426 และต่อมาก็ขยายไปได้เกือบทั่วประเทศ ในเรื่องโทรศัพท์ กรมกลาโหมได้นำเครื่องโทรศัพท์มาทดลองใช้ระหว่างกรุงเทพฯ-สมุทรปราการเมื่อพ.ศ.2424 และในปี 2429 เริ่มเปิดให้บริการแก่ประชาชน

กล่าวได้ว่า ในสมัยรัชกาลที่ 5 การคมนาคมติดต่อทั้งทางบก ทางน้ำ ทางโทรเลขโทรศัพท์ทำได้สะดวกกว่าแต่ก่อน ทำให้การค้าและการขนส่งมีความเจริญขึ้นเป็นอย่างมาก พวกฝรั่ง เข้ามาประกอบธุรกิจในไทยมากขึ้น ได้แก่กิจการโรงแรม กิจการไปรษณีย์ กิจการบ้านเช่า กิจการธนาคาร กิจการประกันภัย การตั้งร้านขายอาหารฝรั่ง การตั้งร้านถ่ายรูป การให้เชนรถเช่าเรือ การตั้งโรงงานนมปิ้งและขนมฝรั่ง การตั้งโรงทำเครื่องดื่มน้ำอัดลม การตั้งโรงน้ำแข็ง โรงสีไฟ การสั่งหนังสือภาษาอังกฤษเข้ามาจำหน่าย การตั้งโรงเลื่อยไม้ การตั้งห้างปาเทอร์แอนด์คูเดิล บริษัท ดี เค เมชั่น และบริษัทบอร์เนียว และการตั้งสมาคมและสโมสร พวกแขกอินเดียก็เข้ามาค้าขายผ้าถุงผ้าห่มและของใช้แถวตลาดสมเด็จพระอินเป็นย่านการค้าสำคัญรองจากตลาดสำเพ็งของพวกคนจีน

ดังนั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเป็นยุคที่คนไทยได้เห็นเครื่องอุปโภคบริโภคแปลกๆใหม่ๆ เช่นนาฬิกา น้ำแข็ง ไอศกรีม สีทาบ้าน ยารักษาโรค แวนดา นมสดกระป๋อง แผ่นเสียง บุหรี่รถยนต์เยอรมัน เบียร์เยอรมัน เครื่องครัวอลูมิเนียม น้ำอัดลม ฯลฯ กรุงเทพฯกลายเป็นตลาดสินค้าต่างประเทศที่ยิ่งใหญ่แห่งหนึ่งในเอเชีย⁷⁸ ประเทศไทยกลายเป็นแหล่งผลิต และระบายสินค้าเพื่อตอบสนองความต้องการของประเทศมหาอำนาจ เกิดกลุ่มนักธุรกิจซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ เพราะคนไทยรักที่จะทำราชการมากกว่า

ในด้านการต่างประเทศ หลังจากที่ฝรั่งเศสได้ทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับสยามในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าแล้ว ฝรั่งเศสก็เริ่มการยึดครองญวน และผลักดันไทยให้หมดอิทธิพลในเขมรและตนเข้าไปมีอิทธิพลแทนที่ ครั้นถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในพ.ศ.2416 ฝรั่งเศสก็ยาตราทัพเรือเข้าไปในแม่น้ำแดง เข้ายึดเมืองฮานอย และภายใน10ปี แคว้นตั้งเกี้ยวหมวกก็ตกอยู่ภายใต้การยึดครองของฝรั่งเศส ต่อมาหลังจากยึดเมืองเว้ได้ภายใต้สนธิสัญญาลงวันที่ 25 สิงหาคม 2426 ประเทศญวนทั้งหมดก็ตกอยู่ภายใต้กรรมสิทธิ์ของฝรั่งเศส

ม.ปาวี ได้เข้ามาเป็นพนักงานโทรเลขในไทยเมื่อพ.ศ. 2421 โดยรัฐบาลไทยให้มีการติดตั้งสายโทรเลข ลากจากกรุงเทพฯไปพระตะบองถึงไซ่ง่อนสายหนึ่ง และจากกรุงเทพฯผ่านมะระแหม่งไปถึงย่างกุ้งอีกทางหนึ่ง แต่เพียงปีเดียว ม.ปาวี ก็จากไทยไปพระตะบอง

78 ชัย เรื่องศิลป์ , ประวัติศาสตร์ไทยสมัยพ.ศ.2352-2453, ด้านเศรษฐกิจ, มุลินธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522, หน้า 331

เสียมราช หลวงพระบาง ลีปสองปันนา ลีปสองจุไทย และไปก่อความวุ่นวายให้แก่รัฐบาลไทยในปีพ.ศ. ๒๓๓๓

เหตุการณ์ที่รุนแรงที่สุดก็คือกรณีพิพาทกับฝรั่งเศสในร.ศ. ๑๑๒ ฝรั่งเศสมีท่าทีคุกคามไทยมากขึ้น เวลานั้นมีเรือรบของอังกฤษลำหนึ่ง ของฮอลันดาลำหนึ่ง และของฝรั่งเศสอีกลำหนึ่ง จอดทอดสมออยู่ที่อ่าวไทยอยู่แล้ว ม.ป.ว.มีสาส์นถึงกระทรวงต่างประเทศไทยว่าฝรั่งเศสมีความประสงค์จะเพิ่มจำนวนเรือรบอีกลำหนึ่งในแม่น้ำเจ้าพระยา ฝ่ายไทยไม่ยอม ดังนั้นในตอนค่ำวันที่ ๑๓ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๒ เรือรบสองลำของฝรั่งเศสพร้อมด้วยเรือนำร่องก็แล่นทะลวงผ่านสันดอนขึ้นมา เกิดยิงต่อสู้กับฝ่ายไทย ฝ่ายไทยขอสงบศึกโดยต้องเสียค่าทำขวัญ และยึดเชื้อไปจนถึงต้องเสียเสียมราช พระตะบองในร.ศ. ๑๑๕

การปฏิบัติการเพื่อการครอบครองเป็นเจ้าของกระแสหลักทางความคิด (hegemony) นั้น มีความรุนแรงยิ่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ เพราะระยะเวลาที่ผ่านมาได้พบปะกลุ่มปัญญาชนระดับล่างมากยิ่งขึ้น เจ้านายซึ่งยังทรงอำนาจอยู่ตั้งแต่ดั้งเดิมต้องพยายามรักษาและแหวนหวงกุมปัญญาเก่าแก่ที่จับจองไว้ ทำให้เกิดปัญหาการกระทบกระทั่งกับกลุ่มปัญญาชนใหม่ที่เป็นสามัญชน ส่วนพวกฝรั่งก็ไม่สามารรถโน้มน้าวจิตใจประชาชนคนไทยให้เข้ารับได้ ก็ลดบทบาทลงเหลือเป็นเพียงชาวต่างด้าวซึ่งบางคนมีโอกาสได้เข้ารับราชการเป็นขุนนางในราชสำนัก

สถานการณ์โลกในระหว่างนี้ก็เต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวายโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปลายรัชกาล เกิดการปฏิวัติในตุรกีเมื่อปีพ.ศ. ๒๔๕๑ ซึ่งกลุ่มยังเติร์ก หรือทหารหนุ่มหัวก้าวหน้าที่ได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตกได้รวมตัวกันโค่นล้มสุลต่าน Abdul Hamid II และได้เชิญพระอนุชาขึ้นครองราชย์เป็นสุลต่านภายใต้รัฐธรรมนูญ ต่อมาในปี ๒๔๕๔ เกิดการปฏิวัติในจีนโดยการนำของดร.ซุนยัตเซ็น ส่วนญี่ปุ่นนั้นก็ได้จัดให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยมีรัฐธรรมนูญในปี ๒๔๓๒ และปรับปรุงประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การทหาร จนสามารถเอาชนะรัสเซียได้ในปีพ.ศ. ๒๔๔๘

ช่วงเวลาระหว่างพ.ศ. ๒๔๓๐-๒๔๓๕ อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นช่วงเวลาแห่งการเริ่มเข้าปฏิบัติราชการแผ่นดินของกลุ่ม "สยามหนุ่ม" ซึ่งปูทางไปสู่การปฏิรูปทางการเมืองครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ด้วยการตั้ง ๑๒ กระทรวง ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นการ "พลิกแผ่นดิน"^{๗๙} การปกครองแบบรวมศูนย์เริ่มจากการแต่งตั้งพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่ไว้วางพระทัยให้เข้าดำรงตำแหน่งเสนาบดี ๑๒ กระทรวง รัชกาลที่ ๕ ทรงเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างไพร่กับมูลนาย มาเป็นพันธะผูกพันระหว่างพลเมืองต่อประเทศชาติ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่พระเจ้าอยู่หัว

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองก็ดี การเปิดประเทศไปสู่ระบบเศรษฐกิจเสรีก็ดี ทำให้เกิดกลุ่มชนในรูปแบบใหม่ซึ่งแตกต่างจากรัชกาลพระจอมเกล้าดังนี้

๑. กลุ่มปัญญาชนชั้นสูงในราชสำนักแบบอนุรักษ (Traditional Intellectual)

ได้แก่กลุ่มเจ้านายและขุนนาง ซึ่งกลุ่มนี้มีลักษณะคล้ายในรัชกาลก่อน คือมีทั้งพวกหัวเก่าและพวกที่พร้อมจะปรับตัวไปอยู่ในกลุ่มก้าวหน้า คนกลุ่มนี้มีสถานะทางเศรษฐกิจดี เพราะได้ทำการค้าขายกับต่างชาติมาตั้งแต่ต้นยุครัตนโกสินทร์ ผสมผสานกับพวกพ่อค้าชาวจีนและราษฎรผู้มีทรัพย์

^{๗๙} พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ เล่ม ๑, สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕, หน้า ๖

1.1 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์แต่ยังทรงพระเยาว์เมื่อพระชนมายุเพียง 15 พรรษา ในระหว่างนั้น สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ทรงปรารถนาเรื่องนี้ในพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าฟ้ามหาดุริฎคามาว่า "ในเวลานั้น อายุพ่อเพียง 15 ปี กับ 10 วัน ไม่มีมารดา มีญาติฝ่ายมารดาที่ล้วนแต่โลเลเหลวไหลหรือไม่โลเลเหลวไหล ก็มีได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งราชการใดเป็นหลักฐาน ฝ่ายญาติข้างพ่อคือเจ้านายทั้งปวง ก็ตกอยู่ในอำนาจสมเด็จพระเจ้าพระยา และต้องรักษาตัว รักษาชีวิตอยู่ด้วยกันทั่วทุกองค์".....ยิ่งไปกว่านั้น สถานการณ์นอกประเทศก็ไม่มีอะไรที่น่าไว้วางใจ ตลอดรัชกาลต้องเผชิญกับปัญหาการรุกรานของชาติมหาอำนาจ ต้องเสียดินแดนให้แก่ประเทศมหาอำนาจเป็นอันมาก

ปัจจัยสภาพแวดล้อมดังกล่าวมีผลให้พระองค์ต้องทรงปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองภายในเพื่อรวมอำนาจเข้าสู่สถาบันกษัตริย์ ได้แก่การปฏิรูปทางสังคมและการเมือง ได้แก่การปฏิรูปการคลัง ตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ การศาลและการปลดปล่อยไพร่และทาส เลิกการลงโทษแบบกฏมณเฑียรบาล ปฏิรูปการศึกษา และเลิกธรรมเนียมที่ไม่เป็นอารยะในสายตาของชาวต่างชาติ ทรงเปลี่ยนแปลงพันธะระหว่างไพร่กับมูลนายมาเป็นพันธะผูกพันระหว่างประชาชนกับประเทศชาติโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่พระเจ้าอยู่หัว นับเป็นการวางรากฐานการสร้างนายทหารอาชีพโดยมีเงินเดือนเงินปี และเงินรางวัลเป็นเครื่องตอบแทน ทหารที่เกิดขึ้นในช่วงนี้จึงเท่ากับเป็นการทดแทนกำลัง "ไพร่" ที่เลิกไป และทรงตั้งกรมทหารขึ้นมาใหม่ 9 กรมโดยพระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพ

การออกหนังสือพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่ยังเป็นหนังสือพิมพ์ของพวกหมอฟรังและหนังสือพิมพ์ในราชสำนัก หนังสือพิมพ์ชนิดหลังนี้ออกมาเพื่อสั่งสอนผู้อ่าน ซึ่งมีทั้งคนในราชสำนักเอง และสามัญชนจำนวนหนึ่ง รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดหนังสือพิมพ์ในราชสำนักมาก เพราะเป็นการทำงานของพระบรมวงศานุวงศ์ที่ไม่ได้ใช้เวลาว่างไปโดยเปล่าประโยชน์ และยังเป็นการเผยแพร่เหตุการณ์ในราชสำนักอีกด้วย ส่วนนักหนังสือพิมพ์ที่เป็นสามัญชนนั้นไม่ได้รับการตอบรับที่ดีจากราชสำนักเลย

1.2 เจ้าฟ้าวัชรวัธ ...พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อเริ่มต้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงสานต่อนโยบายของรัชกาลก่อนโดยเฉพะอย่างยิ่งการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ และปัญหาการต่อสู้กับกระแสเอนโคโนเมติกส์ที่นำแนวคิดอิสราภาพ และลัทธิอุตสาหกรรมเข้ามาอย่างเข้มข้นยิ่งกว่ารัชกาลก่อน ในด้านหนึ่ง พระองค์ท่านเป็นคนทันสมัยมาก และน่าจะจัดอยู่ในกลุ่มหัวก้าวหน้าได้ แต่เนื่องจากพระสถานะความเป็นพระมหากษัตริย์ในระบบราชาธิปไตยทำให้มีกรอบจำกัดในการแสดงออกทั้งยังต้องทรงรักษาพระราชอำนาจแห่งพระราชวงศ์ให้ดำรงอยู่ต่อไปด้วยแม้ในสถานการณ์ที่หมิ่นเหม่ยิ่ง ดังนั้น บางครั้งพระองค์ท่านมีที่ท่า "ก้าวหน้า" แต่บางครั้งก็แสดงความ "อนุรักษ์นิยม"

ความ "หัวก้าวหน้า" ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสืบเนื่องมาจากการที่ได้ทรงไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศเป็นเวลานานราว 10 ปีส่วนความ "อนุรักษ์นิยม" นั้น เห็นได้จากการที่ทรงแสดงให้เห็นว่าพระองค์จำเป็นต้องรักษาระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไว้ และทรงประกาศว่า "I am a conservative, if you like" แต่บนเส้นแบ่งแยกระหว่างหัวก้าวหน้ากับอนุรักษ์นิยมนั้น การ "แกว่ง" ก็สามารถเห็นได้บ่อยครั้ง

ทรงใช้หนังสือพิมพ์เพื่อการสร้างภาพลักษณ์ของรัฐบาล ตั้งแต่ยังดำรงพระยศเป็นมสเด็จพระบรมฯ "ทวีปัญญา" ทำตัวเป็นประชาสัมพันธิ์ให้รัฐบาล เช่นฉบับเดือนมิถุนายน ร.ศ.124 "สุกรีพ" (พระนามแฝงเจ้าฟ้าวิชราวุธฯ) ตอบโต้ผู้อ่านที่เขียนมาตำหนิรัฐบาลที่เลิกการบ่อนเบี้ยว่าทำให้เกิดการปล้นกันมากขึ้น "สุกรีพ" ว่าชะรอยผู้เขียนมาจะเกี่ยวพันกับเจ้าของบ่อนทางใดทางหนึ่ง เพราะการเลิกบ่อนนั้นมีแต่คนเห็นดีด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวต่างประเทศ

1.3 กลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการ

คนกลุ่มนี้ เป็นกลุ่มที่ถวายความจงรักภักดี โดยที่สมาชิกของกลุ่มบางคนแม้จะมีพื้นฐานเป็นคนหัวก้าวหน้า แต่หน้าที่ในราชสำนักทำให้ต้องอยู่ในเครือข่ายอนุรักษนิยม หรือบางคนเป็นอนุรักษนิยมแต่มีหัวก้าวหน้า ดังนั้นสมาชิกของกลุ่มนี้จึงมักจะแกว่งอุดมการณ์ของตัวเองไปมาระหว่างสองขั้ว

1.3.1 เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ

ทรงเป็นพระอนุชาใกล้ชิดของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงมีความคิดก้าวหน้า เป็นที่รักของหมู่ทหาร แต่ก็ไม่ทรงสามารถช่วยทหารได้มากนัก และยังทรงต้อง "แกว่ง" ไปมาระหว่างกลุ่มทหารกับพระเจ้าแผ่นดิน เช่นแม้ไม่ทรงเห็นด้วยกับการตั้งกองเสือป่า แต่ก็ต้องอนุโลมไปตามพระราชประสงค์เช่นเดียวกับในเรื่องอื่นๆ

พระองค์เองนั้นทรงมีความสนพระทัยในการปกครองแบบใหม่ ดังทรงกล่าวแก่หนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์ เมื่อ 8 มีนาคม ร.ศ.130 ว่า ทรงสนพระทัยในการฟรี ไม่กดขี่ราษฎร และพอพระทัยในการปกครองแบบคอนสติติวชันแนลกอเวอร์นเมนต์ แต่ยังมีความขัดข้องในเรื่องการศึกษาของราษฎร คือทรงแสดงพระทัศนะในเชิงยังไม่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงแม้จะเห็นว่าระบอบการปกครองแบบใหม่ดีกว่า

อย่างไรก็ตาม ทรงเป็นที่รักของพวกทหารเป็นอย่างมาก ร.ท.ทองคำ ให้การเมื่อวันที่ 1 มีนาคม ร.ศ.130 ว่า ทรงเป็นคนจริง ทำการเด็ดขาด คิดบำรุงทหารซึ่งเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติโดยแท้...."ความอดทนของพระองค์นั้นเจ้าฟ้าทุกพระองค์สู้ไม่ได้ ซ้อมรบที่โรเสด็จทุกคราว ฝนตกก็เสด็จ หนังสือการสงครามที่ทรงแต่งไว้ดีวิเศษจริง" พวกทหารได้รับอิทธิพลทางความคิดจากพระองค์เป็นอย่างมากและหวังยึดพระองค์เป็นหลักของประเทศ ทหารบางนายเรียกพระองค์ว่า "เจ้าพ่อโนไปเลียน"⁸⁰ ทรงเป็นพระอาจารย์ที่รักศิษย์ และช่วยเหลือทหารตลอดมา สิ่งนี้ทำให้พระองค์อยู่ในฐานะที่กลืนไม่เข้าคายไม่ออกในปัญหา ร.ศ.130 เพราะมีหลายคนมองพระองค์ว่าเป็นฝ่ายตรงกันข้าม จึงทรงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลพระเชษฐาว่า มิได้เคยคิดจะเป็นปฏิปักษ์ต่อพระองค์ แต่ทรงยอมรับว่าพระองค์ไม่พอใจพวกเสือป่าและข้าราชการ เพราะมีความไม่เหมาะสมไม่ควร ทั้งยังทำให้พระเชษฐาต้องถูกโจมตีเสียหายยิ่ง⁸¹ กล่าวโดยสรุปก็คือแม้พระองค์ท่านจะมีหัวก้าวหน้าแต่ในอีกด้านหนึ่งโดยพระราชสถานะทำให้ต้องทรงผูกพันอยู่กับการรักษาอำนาจในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ ความหมั่นหม่อมของสถานการณ์ถึงกับทำให้สมเด็จพระยาดำรงต้องทูลเตือนให้พระองค์เข้าเฝ้าพระเชษฐาอยู่เสมอ "มิฉะ

⁸⁰ หจข., เอกสารร.6. บ.17/9

⁸¹ หจข., เอกสารร.6 บ.17/12 ลายพระหัตถ์สมเด็จพระยาดำรงทูลพระเชษฐาโลกประชานาถกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6 (8 มีนาคม ร.ศ.130)

นั้นการจะยุ่งแน่" อย่างไรก็ตามพระมงกุฎเกล้าก็ทรงแสดงว่ามีได้เคยทรงระวางในพระอนุชา แต่ประการใด

1.3.2 กลุ่ม "เด็กในหลวง" และ "เสือป่า"

ได้แก่มหาดเล็กในเจ้าฟ้าวิชิราวุธ ซึ่งเคยมีเรื่องกับกลุ่มทหาร และเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ มหาดเล็กกลุ่มนี้ก็ยิ่งทวีอำนาจและอิทธิพลมากยิ่งขึ้นไปอีก กลุ่มนี้มีผู้นำที่สำคัญคือสองพี่น้องตระกูล "ฟิ่งบุญ ณ อยุธยา"

ในเวลาต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ยังได้ทรงตั้งกองกำลังเสือป่าขึ้น โดยได้ทรงเตรียมการตั้งกองเสือป่าก่อนขึ้นครองราชย์ถึง 3 ปี โดยเริ่มทดลองในหมู่มหาดเล็กของพระองค์ มีการซ้อมรบแบบทหาร โดยมีความมุ่งหมายฝึกพลเรือนให้ช่วยชาติ ในยามจำเป็นเนื่องจากกำลังทหารมีไม่เพียงพอ และเป็นวิธีการสร้างกำลังโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากเนื่องจากรัฐไม่ต้องจ่ายเงินเดือนให้หรือต้องบำรุงรักษาอย่างทหารอาชีพ กองเสือป่านี้ประกอบด้วยข้าราชการที่ได้รับการแต่งตั้งให้มียศทางเสือป่าสูงมาก ต่อมาขยายไปสู่ข้าราชการพลเรือนและประชาชนทั่วประเทศ ในช่วงเวลาปีเดียวมีสมาชิกเกือบห้าพันคน สัตย์สาบานขอที่หนึ่งของเสือป่าก็คือจะจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินและการเคารพเชื่อฟังต่อผู้บังคับบัญชา พร้อมจะถวายชีวิตเพื่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ พระองค์เองจะเสด็จสโมสรเสือป่าและทรงแสดง "เทศนาเสือป่า" ให้สมาชิกฟังอยู่เนืองๆ กล่าวโดยสรุป กองเสือป่านี้มีรูปแบบปฏิบัติคล้ายกองทัพแห่งชาติ แต่มิได้อยู่ในควบคุมของกองทัพ เป็นกองกำลังของราษฎรผู้ถืออาวุธโดยมีรัชกาลที่ 6 ทรงเป็นผู้นำ และทรงมีพระราชดำริว่า หากเกิดสงคราม ทหารรักษาพระองค์ทั้งกองพลก็ต้องเข้าแนวรบ จะยึดไว้พิทักษ์รักษาพระองค์มิได้ เพราะฉะนั้นจึงทรงเตรียมการไว้ในยามสถานการณ์คับขัน คือจะทรงทิ้งกรุงเทพฯ และพาเอาทหารรักษาวังกับกองพลหลวงรักษาพระองค์ไปด้วย⁸²

1.4 กลุ่มอื่นๆ ที่อาศัยบุญของกลุ่มปัญญาชนชั้นสูง : กลุ่มพ่อค้าชาวจีนและกลุ่มข้าราชการ

สมัยรัชกาลที่ 5 คนกลุ่มนี้เริ่มมีความสำคัญ เนื่องจากมีโยงใยสัมพันธ์กับราชสำนัก จึงได้รับประโยชน์จากระบบศักดินา จึงกลายเป็นส่วนในการรักษาระบบเก่าเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน หรือหาทางสัมพันธ์กับผู้นำทางสังคมด้วยการแต่งงาน หรือแบ่งปันผลประโยชน์กับชนชั้นผู้นำของไทย คนจีนเหล่านี้ไม่ต้องอยู่ในระบบเกณฑ์แรงงาน ได้แต่ขึ้นมาเป็นนายทุนจากระบบภาษีอากรผูกขาด นายทุนจีนยังสามารถยืมเงินจากพระคลังข้างที่เข้าดำเนินธุรกิจอีกด้วย ภายหลังสนธิสัญญาเบาริง 2398 ทำให้อำนาจของราชสำนักถูกกลืนรอน กลุ่มพ่อค้าชาวจีนกลับสามารถปรับตัวเข้าหาระบบใหม่อย่างรวดเร็วโดยเข้าไปผูกสัมพันธ์กับพ่อค้าตะวันตกในฐานะนายทุนนายหน้าเพื่อซื้อสินค้าส่งออก เป็นคอมปราโดร์แบบค์ คอมปราโดร์เรือหรือจูนจู้⁸³ และเนื่องจากพ่อค้าเหล่านี้มีความใกล้ชิดกับราชสำนักไทยจึงถูกกลืนเข้าสู่ระบบสังคมและเศรษฐกิจของชนชั้นสูงอย่างรวดเร็ว ในขณะที่มีชาวจีนหลังไหลเข้ามาในประเทศเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ พวกคนจีนเหล่านี้จึงไม่ได้เป็นพลังของการเปลี่ยนแปลงการเมืองแบบตะวันตก แต่เป็นการสร้างกลุ่มชนชั้นกลางที่นิยมใช้ของจากต่างประเทศเลียนแบบชนชั้นสูง มีการพัฒนาระบบการค้าและการเงิน สนใจในการศึกษา ความเป็นเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์ ซึ่งนำไปสู่โลกทัศน์ใหม่คือความสนใจในวรรณกรรม สัจนิยม มนุษยนิยม และ

⁸² หจข., เอกสารร.6 บ.16.1/18 คำอธิบายหน้าที่เสือป่ากองพลต่างๆ(ฉบับ)

⁸³ สิทธิลักษณ์ สักดิ์เกรียงไกร, ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย 2398-2453, พระนคร, สร้างสรรค์, 2523 หน้า 128-157

ความเสมอภาค⁸⁴ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคนกลุ่มนี้ยังผูกพันกับระบบเก่าดังกล่าวแล้ว จึงมีแต่รุ่นลูกหลานของพวกเขาที่มีการศึกษามากขึ้นเนื่องจากมีฐานทางเศรษฐกิจดี ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ได้มีส่วนผลักดันไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475

คนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีส่วนค้ำจุนระบบเก่าก็คือกลุ่มข้าราชการและทหาร กลุ่มข้าราชการพลเรือนเป็นคนกลุ่มใหม่ที่สังกัดตามกระทรวงทบวงกรมที่เพิ่งตั้งขึ้น ผสมผสานกับทหารซึ่งได้มีการปรับรูปแบบกองทัพให้เป็นแบบตะวันตก คนกลุ่มนี้ถือได้ว่าเป็นชนชั้นกลางอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้ทำการพิทักษ์ราชบัลลังก์ในการรวมศูนย์อำนาจ เป็นช่องทางในการปรับฐานะของสามัญชนที่มีโอกาสได้เข้ารับราชการ ทางราชการก็ได้มีการตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือน โรงเรียนฝึกทหารเกณฑ์ โรงเรียนทหารมหาดเล็ก โรงเรียนทหารสราญรมย์ เพื่อวางรากฐานของทหารอาชีพ โรงเรียนฝึกเหล่านี้ก็คือสถาบันที่สร้างคนเพื่อเข้ามารับใช้ระบบเก่าให้ดำเนินต่อไปนั่นเอง การให้ความสำคัญกับสถาบันทหารหมายถึงงบประมาณและสวัสดิการต่างๆต่อกองทัพ ซึ่งทำให้ทหารรู้สึกในพลังอำนาจของตัวเอง ครั้นเมื่องบประมาณเหล่านี้ถูกละเลยในรัชกาลต่อมาอันเนื่องจากปัญหาเศรษฐกิจก็นำมาสู่เหตุการณ์ร.ศ.130 นอกจากนั้น การที่ทหารมีความรู้สึก "เจ้านาย" ใช้อภิสิทธิ์และการผูกขาดในการปกครองมากเกินไป กลุ่มข้าราชการและทหารซึ่งมีความรู้และได้รับข่าวสารจากตะวันตกตลอดเวลา ก็เริ่มสะเทือนใจกับความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้น เจ้าเมืองไม่ได้เอาใจใส่กับความทุกข์สุขของราษฎรเท่าที่ควร ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ถูกวิพากษ์วิจารณ์และมีการพูดถึงการปกครองแบบประชาธิปไตยมากขึ้น

แถมสุข นุ่มนนท์ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์นี้ว่า

"สิ่งต่างๆได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ พระเจ้าแผ่นดินยังเป็นที่เคารพและเกรงกลัวอยู่มาก แม้ว่าในตอนปลายรัชสมัยจะมีคนหนุ่มกลุ่มหนึ่งเริ่มวิพากษ์วิจารณ์พระมหากษัตริย์ในหลายๆด้านแต่ก็ได้เป็นไปอย่างเปิดเผย...."⁸⁵

2.กลุ่มปัญญาชนชั้นสูงในราชสำนักที่หัวก้าวหน้า และสามัญชนหัวก้าวหน้า (Progressive Intellectual) ได้แก่นักคิดที่นำเสนอแนวคิดใหม่ๆไปไกลกว่าสังคมที่เขาอาศัยอยู่ ปัญญาชนเหล่านี้จะไม่แต่เพียงเผยแพร่อุดมการณ์หลักเท่านั้น หากแต่จะยังวิพากษ์วิจารณ์ หรืออาจจะกล่าวว่า มีความต้องการที่จะปฏิรูประบบความคิดเดิมด้วย ปัญญาชนลักษณะนี้จะมาจากทุกกลุ่มสังคม แหล่งความคิดก็มาจากหลายแหล่ง บางคนอาจจะย้อนกลับไปหาอุดมการณ์เก่าที่มีในสังคม แต่เสนอว่าจะต้องปรับปรุงด้วย บางคนอาจจะไปลอกแบบเทคโนโลยี และคนเหล่านี้มักจะสร้างสรรค์คำใหม่ๆเพื่อสื่อความคิด ของตนเอง

ปัญญาชนกลุ่มนี้ พัฒนามาจากกลุ่มปัญญาชนในสมัยรัชกาลที่ 3-4 นั่นเอง ภายหลังจากที่เจ้าฟ้ามงกุฎขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ 4 แล้ว ก็เท่ากับทรงเคลื่อนย้ายสถานะกลับไปผสมผสานกลมกลืนกับกลุ่มปัญญาชนดั้งเดิมที่เป็นพระบรมวงศ์ แต่ส่วนสามัญชนที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดตะวันตกก็ยังสืบทอดความคิดหัวก้าวหน้าต่อมา

2.1กลุ่มเจ้านายและขุนนาง เป็นปัญญาชนราชสำนักหัวก้าวหน้า

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงมีลักษณะผสมผสานระหว่างตะวันตกและตะวันออก โดยมีสิ่งประสานเชื่อมโยงคือการรวมขอมและการโอนอ่อนผ่อนปรน แม้ไทยจะต้องเป็นฝ่ายเสียเปรียบ กุศโลบายนี้ได้ดำเนินต่อมาจนถึงรัชกาลต่อมา ซึ่งไทยต้องเสียดินแดนบางส่วนเพื่อ

⁸⁴พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, อ้างแล้ว, หน้า 10-11

⁸⁵แถมสุข นุ่มนนท์, ฟื้นอดีต, พระนคร, ก้องเกียรติ, 2522, 70-71

แลกเปลี่ยนไปโดยของชาติ การปรับเปลี่ยนระบบการปกครองที่ทำให้เกิดชนชั้นข้าราชการและทหารยุคใหม่แม้ส่วนหนึ่งจะเป็นการพิทักษ์ระบบเก่า แต่ในส่วนหนึ่งกลับเป็นช่องทางในการเกิดทัศนคติใหม่ๆ และคนกลุ่มใหม่ที่มีส่วนวางรากฐานของระบบเสรีภาพทางความคิด คนกลุ่มนี้มีทั้งพระราชวงศ์ ข้าราชการ ทหาร และกลุ่มประชาชนที่มีแนวคิดสมัยใหม่ซึ่งก็พัฒนาตนเองมาจากรัชกาลก่อน พวกเขาได้เปิดรับทัศนะตะวันตกจากชาวต่างชาติมาแล้วในระดับหนึ่งและเริ่มรวมตัวกันเกิดเป็นกลุ่มเล็กทำการเคลื่อนไหวทางความคิดโดยผ่านทางหนังสือพิมพ์และคนกลุ่มนี้ อันได้แก่พระราชวงศ์และขุนนางที่ศึกษาอยู่ในยุโรปได้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี.ศ.103

2.2 กลุ่มยังเติร์ก เป็นปัญญาชนสามัญหัวก้าวหน้า

ครั้นปลายรัชกาลที่ 5 ได้มีกลุ่มนายทหารอาชีพที่เพิ่งสำเร็จการศึกษาและออกมารับราชการ เป็นนายทหารสัญญาบัตรชั้นผู้น้อย ส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากสามัญชน เป็นนักเรียนเรียนเก่งจากโรงเรียนสามัญที่ผ่านการสอบเข้าโรงเรียนนายร้อยได้ จึงเป็นปัญญาชนยุคใหม่ ซึ่งในเวลาต่อมาได้คิดรวมตัวกันเพื่อปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพื่อจะให้ประเทศไทยไปถึงซึ่ง "ความศิวิไลซ์" ในทุกด้าน

โรงเรียนนายร้อยทหารบกได้ปลูกฝังวิทยาการที่ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ในสมัยนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนนายร้อยทหารบก ซึ่งทรงเสนอแนวทางการสอนแบบใหม่ให้ใช้ความคิดมากกว่าการท่อง⁸⁶ ให้นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับลัทธิการเมืองของหลายๆประเทศ เรื่องเมืองไทย และหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อประเทศชาติ ทรงเร่งเร้าให้นายทหารเพิ่มความรู้อ่านและช่วยกันเขียน แปล เรียบเรียง บทความลงในหนังสือทางวิชาการของทหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "ยุทธโกษา" เมื่อเกิดกบฏ.ศ.130 นั้น ทรงตระหนักว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะทหารชาวซึ่งในโอวาทของพระองค์⁸⁷

รายชื่อของนายทหารที่มีส่วนร่วมในกบฏ.ศ.130 ในครั้งนั้นมีเกือบร้อยคน มีทั้งจบจากโรงเรียนนายร้อย เช่น ร.ต.เจือ ศิลลาอาสน์ ร.ต.วาศ วาสนา ร.ต.ถัด รัตนพันธ์ ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์ ร.ต.บัวย บุญรัตพันธ์ จากโรงเรียนแพทยาลัย เช่น ร.อ.ขุนทวยหารพิทักษ์ (เหล็ง ศรีจันทร์) น.ต.หลวงวิฆเนศร์ประสิทธิ์วิทย์ (อภัย หลิตะเวช) จบเนติบัณฑิตเช่นร.ท.จรรยา ณ บางช้าง และมีทั้งคนธรรมดาเช่นนายอุไทย เทพหัสดินทร์ที่เป็นนักกฎหมายเช่นเดียวกัน

ต้นคิดของกลุ่มกบฏคือร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ ที่จบการศึกษาในปี 2452 (ร.ศ.128) เขาเป็นผู้รักการอ่านหนังสือโดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือที่เกี่ยวกับการปกครองระบบต่างๆ และได้รับการปลูกฝังทางความคิดทางการเมืองและอุดมการณ์เรื่องชาติจากพี่ชายคือร.อ.ขุนทวยหารพิทักษ์ ซึ่งเป็นคนชอบอ่านหนังสือทั้งไทยและต่างประเทศเป็นอย่างมากเช่นกัน นอกจากนี้ ประสพการณ์เมื่อครั้งไปรับราชการในกรมทหารราบที่ 12 มณฑลนครไชยศรี การได้สนทนากับชาวบ้านทำให้เข้าใจความทุกข์ยากของประชาชนในชนบทที่อยู่ห่างไกลจากการดูแลจากรัฐบาลก็มีอิทธิพลที่สำคัญ เขาได้นำเรื่องนี้ไปปรึกษากับเพื่อนเช่นร.ต.จรรยา ษตะเมษ อยู่เนืองๆ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การก่อตัวของการเป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลจึงเริ่มต้นจากกระแสตะวันตกและการปรึกษาหารือกับผู้ใกล้ชิด จนบานปลายไปถึงการแสวงหาทาง

⁸⁶ หจข., เอกสารสบ.001/32ส่วนพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ, ความเห็นเรื่องหลักสูตรสำหรับสอนนักเรียนชั้นมูลฐาน มัชฌม อุดมศึกษา สำหรับกระทรวงศึกษาธิการ (14 กุมภาพันธ์ 2453)

⁸⁷ อัจฉราพร กุมพิตสมัย, กบฏ ร.ศ.130 กบฏเพื่อประชาธิปไตย, สำนักพิมพ์อมรินทร์วิชาการ, 2540, หน้า

ออกที่มีญี่ปุ่นเป็นแบบอย่าง คือการตั้งปาเลียเมนต์ "ให้ราษฎรมีเสียงพูดในราชการบ้านเมือง"⁸⁸ คำพูดนี้คล้ายๆ เทียนวรรณ ซึ่งพูดมาตั้งแต่ปี 2443 และมีการรวบรวมสมาชิกของกลุ่มเพื่อการเคลื่อนไหว ไม่มีหัวหน้าอย่างเป็นทางการ ด้วยความเชื่อว่าระบบปาเลียเมนต์จะทำให้ชาติเจริญ เป็นที่รู้จักว่าผู้นำคือ ร.อ.ขุนทวยหารพิทักษ์ (เหล็ง ศรีจันทร์) นั่นเอง

คณะผู้ก่อการให้การภายหลังว่า ที่เลือกท่านผู้นี้เป็นหัวหน้าเพราะ ร.อ.ขุนทวยหารผู้นี้เป็นนายแพทย์ประจำพระองค์เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารุณ มีคุณสมบัติคล้ายขุนยัดเซ็นซึ่งเป็นแพทย์เหมือนกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า แม้แนวคิดประชาธิปไตยจะมาจากฝรั่งแต่ก็ได้รับอิทธิพลเรื่องการปฏิวัติจากจีนเป็นอย่างมากขุนทวยหารฯ เขียนเอกสารเพื่อแจกจ่ายในกลุ่มหลายเล่ม เช่น "บันทึกเรื่องความเจริญและความเสื่อมชามของประเทศ" ซึ่งกล่าวถึงความเสื่อมของประเทศที่มีที่มาจากระบบการปกครอง โดยยึดถืออุทาหรณ์จากฝรั่งเศส โปรตุเกส จีน และญี่ปุ่น

จากคำให้การของผู้ก่อการ วิธีการสร้างกลุ่ม คือสนทนาเรื่องบ้านเมืองที่ "สู้ฝรั่งไม่ได้" และข้อบกพร่องของรัฐบาลเป็นการยั้งเชิง แล้วจึงชักชวนให้เข้ากลุ่ม จากนั้นจึงปลุกฝังให้รัก "ชาติ ศาสนา บ้านเมือง" มิใช่ "ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์" การเกลี้ยกล่อมนี้ประสบความสำเร็จพอสมควร เมื่อถูกทางการจับกุมนั้น มีสมาชิก 106 คน แต่ถูกตัดสินลงโทษ 92 คน ที่เป็นข้าราชการพลเรือนมี 4 คน นอกนั้นเป็นนายทหารทั้งทหารบกและทหารเรือ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นร้อยตรีซึ่งมีเงินเดือนน้อยไม่พอค่าใช้จ่าย แต่มีแผนการแผยขยายไปถึงพลทหารซึ่งจะเป็นตัวเชื่อมที่สำคัญไปสู่ประชาชน เพราะเมื่อพลทหารถูกปลดประจำการก็จะกลับสู่ภูมิลำเนาของตนและจะสามารถถ่ายทอดความรู้ทางการเมืองต่อไป นอกจากนั้น ยังมีแผนการที่จะจูงข้าราชการสังกัดกระทรวงยุติธรรมมาเป็นพวกด้วย ให้มีหน้าที่แปลหนังสือพงศาวดารต่างประเทศ เช่น "Element of English Constitutional History" เป้าหมายคือการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ยังมีความเห็นแตกแยกกันอยู่ 2 ทางคือ แบบลิมิเตด จะเชิญสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ หรือสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ถ้าแบบรีพับลิก จะทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ แต่แผนการณ์ล้มเหลวเสียก่อน

ทางการเรียกกลุ่มกบฏนี้ว่า "กลุ่มอนาธิช" (Anachist) หมายถึงพวกก่อการจลาจลและผู้ที่ว่าแผนจับกุมก็คือกรมหลวงพิษณุโลกฯ ซึ่งทรงทราบจากการที่มีผู้ลอบไปกราบบังคมทูลหรือจากการที่ทางการเองก็วางสายไว้ เพราะกลุ่มนายทหารพวกนี้ทั้งพูดและเขียนในเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครองอยู่ทั่วไป ทั้งในกลุ่มทหารและประชาชน ทั้งไทยและจีน⁸⁹ ซึ่งมีทั้งคนเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ทางการเริ่มจับกุมตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม 2454

เมื่อการกบฏล้มเหลว ผู้ต้องโทษประหารชีวิตมี 3 คน ได้แก่ ร.อ.ขุนทวยหารพิทักษ์ ร.ท.จรูญ ณ บางช้าง ร.ต.เจือ ศิลลาอาสน์ จำคุกตลอดชีวิตมี 20 คน เช่น ร.ต.วาศ วาสนา ร.ต.ถัด รัตนพันธ์ ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ ร.ต.บ่วย บุญรัตน์ น.ต.หลวงวิมเนศร์ฯ จำคุก 20 ปี มี 32 คน จำคุก 15 ปี 6 คน และจำคุก 12 ปี 30 คน แต่พระมงกุฎทรงพระราชทานลดโทษ คือโทษประหารลดเป็นจำคุกตลอดชีวิต จำคุกตลอดชีวิตลดเป็น 20 ปี และจำคุก 20, 15, 12 ปี ให้รอลงอาญาไว้โดยไม่ต้องถอดยศ รวมผู้ที่ต้องติดคุกเพียง 23 คน ทั้ง 23 คนนี้ถูกจำคุกได้ราว 3 สัปดาห์ก็ถวายฎีกาขอพ้นโทษเพื่อมาอุปสมบทในพุทธศาสนาไม่ทรงโปรด จนถึงวันที่ 11 พฤศจิกายน 2467 จึงได้รับการอภัยโทษ หลังพ้นโทษผู้ก่อการบางคนได้มีความเชื่อมโยงกับการพิมพ์หนังสือ เช่น ร.ต.โกย (อภัยโทษ 2467) ออกไปทำงานโรงพิมพ์ ภายหลังกลับไปอยู่บ้านเดิมที่เพชรบุรี ร.ต.สอน วงศ์โต (อภัยโทษ 2467) กลับเข้ารับราชการ คนอื่นๆ ไปทำการค้าบ้าง หลังปี 2475 ระดับผู้นำก่อการ ร.ศ.130

⁸⁸ หจข., เอกสารร.6 บ.17/5 คำให้การของ ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ 4 มีนาคม ร.ศ.130

⁸⁹ อัจฉราพร กมฺพพิสมัย, อ้างแล้ว, หน้า 201

หลายคน ได้แก่ ร.ท.จรูญ ณ บางช้าง ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์ ร.ท.ทองคำ คล้ายโอภาส ร.ต.ถัด
รัตนพันธุ์ ร.ต.สอน วงศ์โต ได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

2.3 กลุ่มประชาชน : ปัญญาชนสามัญหัวก้าวหน้า

2.3.1 กลุ่มชาวจีน : นายเชียวสุดเส็ง สิบญูเรื่อง

เป็นชาวจีน (ฮกเกี้ยน) กล่าวกันว่าเขาเกิดในไทย แต่อยู่ในเมืองไทยในฐานะ
"สัปเหร่อ" ของอังกฤษ เป็นสมาชิกคณะปฏิวัติ (ก๊กมินตั๋ง) มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับดร.ซุนยัต
เซ็น หัวหน้าปฏิวัติของจีน และเคยช่วยเหลือซุนยัตเซ็นเมื่อครั้งหนีภัยมาอยู่เมืองไทย 2 ครั้ง
คือเมื่อปี พ.ศ. 2446 และ 2451 ดังนั้น เมื่อซุนยัตเซ็นปฏิวัติสำเร็จ เชียวสุดเส็งจึงได้รับ
แต่งตั้งให้เป็นกรรมการดูแลเงินโพ้นทะเล

เชียวสุดเส็ง มีบ้านอยู่ในตรอกใกล้ๆ สี่แยกถนนเจริญกรุงตัดกับถนนสี่พระยา
มีความรู้ภาษาจีนดี จนคนจีนด้วยกันเรียกว่า ซินแส เชียวสุดเส็ง เขาตั้งสำนักพิมพ์อยู่ย่านสะ
พานเหล็ก มีบุตรชายชื่อเชียวของจิมต่อมาเป็นหัวหน้าภาษาเข้าอยู่ที่ชัวเถา และพัน
เอกเชียวของเจียน ในกองบัญชาการทหารบกที่วางตั้ง และมีลูกสาวอีก 2 คน ลูกสาวชื่อละ
ม่อมได้ช่วยบิดาทำงานในหนังสือพิมพ์ เมื่อปัญหาทางการเมืองของจีนคลี่คลาย นายเชียว
สุดเส็งได้กลับไปอยู่กวางตุ้งพร้อมบุตรชายคือ นายเชียวของจิมซึ่งได้เป็นข้าราชการในชัวเถา
แต่แล้วก็กลับเมืองไทยทั้งหมดในภายหลัง

เชียวสุดเส็ง ซึ่งเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์หลายฉบับทั้งจีนและไทยภาษาจีนชื่อ หวา
เสียนซินเป่า (ฮั่วเซียนซินโป) ภาษาไทยคือจีนโนสยามวารศัพท์และผดุงวิทยา จีนโนสยาม
วารศัพท์ออกจำหน่ายระหว่างปี 2450-2466 มีทั้งฉบับภาษาไทยและจีน ขนาดเท่าหนังสือ
พิมพ์ปัจจุบัน มี 6 คอลัมน์โดยเฉลี่ย การแสดงความคิดของนายเชียวสุดเส็งนั้น มีลักษณะ
ไม่ค่อยคงเส้นคงวา บางครั้งก็ทำตัวเหมือนกับจะเป็นเส้นสายให้เงินโพ้นทะเล บางครั้งก็ทำตัว
เป็นเหมือนข้าราชการสำนักดี

หวาเสียนซินเป่า ซึ่งเป็นภาษาจีนนั้น หลายครั้งก้าวร้าวรัฐบาลอย่างรุนแรงและปลุกเร้า
ชาตินิยมในหมู่คนจีน และยังเรียกรไ้เงินคนจีนไปช่วยกบฏเก็กเหม็งจนเจ้าพระยามระชาตต้อง
นำความขึ้นกราบบังคมทูลเมื่อ ร.ศ.130 อาจจะเป็นเพราะเหตุนี้ เชียวสุดเส็งก็เลยต้องเขียน
สนับสนุนรัฐบาลเมื่อคราวกบฏ ร.ศ.130 ซึ่งทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าทรงพอพระทัย
มาก ในปี พ.ศ.2454 จีนโนฯ ได้รับชั้บชิติจากรัฐบาลเป็นเงินปีละ 4000 บาท เพราะ
ทรงพอพระทัยที่ "นายเชียวสุดเส็งได้ตั้งใจทำการแก้ตัวแล้วตั้งใจดีต่อรัฐบาล.... ได้สังเกตตาม
เสียงของคนไทยโดยมากมักจะนิยมเชื่อถือถ้อยคำของนายเชียวสุดเส็งที่กล่าวมาในเรื่องเก็ก
เหม็งนั้นมาก" ดังนั้นหากจะทรงต้องเสียเงินอุดหนุนกันบ้างก็ทรงยินดี⁹⁰ นายเชียวสุดเส็งจึง
ช่วยราชการสืบข่าวทางฝ่ายจีนด้วย

ระหว่างที่ทหารที่ก่อการกบฏถูกขังอยู่ในคุก บางคนก็ยังส่งงานเขียนมาลง
ในจีนโนฯ และผดุงวิทยา โดยการติดต่อเรื่องบทความก็ดี หรือความอนุเคราะห์เครื่องอุปโภค
บริโภคก็ดี ผ่านมาทางนางเหรียญ ภรรยา นายเชียวสุดเส็ง และ น.ส.ละม่อม ผู้เป็นบุตรสาว⁹¹
ในช่วงที่ซุนยัตเซ็นหลบภัยมาอยู่ในไทยนั้น หนังสือพิมพ์ของเขาทั้งภาษาจีนและไทยกระตุ้น
ชาวจีนในไทยให้มีความจงรักภักดีต่อชาติจีน ทำให้ชาวจีนตื่นตัวกันมาก และแสดงความสนับ
สุนุนการปฏิวัติในจีนอย่างโจ่งแจ้ง และเมื่อซุนยัตเซ็นปฏิวัติสำเร็จในปี 2454 หนังสือพิมพ์
ของเขาก็ทำการเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับการปกครองแบบสาธารณรัฐอย่างกว้างขวาง โดยใช้

⁹⁰ หงช., เอกสารร.6 บ.3.1/19 .พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 6 ถึงเจ้าพระยามระชาต(6 มีนาคม ร.ศ.130)

⁹¹ ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ และ ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ.130, หน้า 227

นามปากกาว่า "ผดุง" "อโนมัยเสตร์" และ "บาทกฤษร" อีกปีหนึ่งต่อมา เขาถูกพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ฟ้องหมิ่นประมาทจากข่าวเรื่อง "ข้าชายเจ้า" ที่ลงพิมพ์ในจินโนสยามวารศัพท์ ฉบับวันที่ 21 พฤศจิกายน 2455 ถูกจำคุก 6 เดือน⁹² ออกจากคุกมาแล้ว เจ้าพระยามรราชยังต้องคอยจับตาดูนายเซียวสุดเส็งอยู่เสมอเพราะความรุนแรงทางความคิดในเรื่องของช่องว่างระหว่างชนชั้น ความทุกข์ยากลำบากของชาวนา ไปปรากฏอยู่ในฮั่วเซียมชินโป

แม้เซียวสุดเส็งพยายามเขียนเข้าข้างรัฐบาลไทยอยู่บ้าง และพยายามช่วยแก้ภาพลักษณ์ของพระมงกุฎเกล้าเมื่อหนังสือพิมพ์กเงี้ยะป้อ ที่ออกในฮ่องกง ฉบับวันที่ 9 มิถุนายน 2457 ลงว่าพระมหากษัตริย์ไทยมีสนมมากถึง 704 คน จินโนก็แก้ให้ว่า พระมหากษัตริย์ไทยพระองค์นี้นอกจากจะทรงเป็นโสดแล้ว ในราชสำนักยังมีหมื่นหญิงไม่ แต่ในฉบับวันที่ 10 เดือนกรกฎาคม 2457 เซียวสุดเส็งก็ได้กับ "อศวาหุ" อีกโดยตีพิมพ์ในฮั่วเซียมชินโป แสดงความไม่พอใจที่อศวาหุทำนายความแตกแยกของประเทศจีน และยังเขียนบทความ "ยิวแห่งบูรพาทิศ" ลงพิมพ์ทั้งใน Siam Observer และ ไทย โจมตีคนจีน "หนังสือพิมพ์ของเราเป็นถิ่นของคนจีนที่อาศัยอยู่ในต่างประเทศ จะนิ่งทนให้เขาหมิ่นประมาทประเทศไม่ได้" จึงตั้งกองภาษาไทยเพื่อทำสงครามกับอศวาหุ "หนังสือพิมพ์ไทยแพนทของเรารู้จักตั้งค่ายนำหมึกกับปากกาประหารเขาหลายวันติดๆกันมาแล้ว เพื่อให้หนังสือพิมพ์รายนั้นรู้สึกว่ประเทศจีนยังมีคน--จะได้ไม่กล้ากล่าวคำร้ายๆอีกต่อไป"

อาการกลับไปกลับมาของนายเซียวสุดเส็งเช่นนี้ เห็นได้ชัดว่าเขาต้องฝันทำอะไรหลายอย่างที่ขัดแย้งกับอุดมคติและแนวคิดทางการเมืองของตนเอง อันนำมาสู่ความขัดแย้งกับรัชกาลที่ 6 อีกครั้งหนึ่ง ทรงติเตียนนายเซียวสุดเส็งว่าเป็น "ไทยผสมเป็นคนไม่พึงปรารถนา" และทรงเรียกนายเซียวสุดเส็งว่า เป็น "นกสองหัว" (ไทย 14 ตุลา 2458)

เนื่องจากหนังสือพิมพ์ของนายเซียวสุดเส็งมีอิทธิพลต่อผู้อ่านทั้งจีนและไทย เขาจึงถูกเพ่งเล็งจากทางการเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการซึ่งเพ่งเล็งว่าเขาชอบนำเอาเรื่องปฏิวัติในจีนมาเล่าให้คนไทยคล้อยตาม มีอิทธิพลทางความคิดต่อทหารที่ก่อการกบฏ พ.ศ.2458 นายเซียวสุดเส็งยุยงให้คนบอยคอตสินค้าญี่ปุ่น กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการบังคับกมทูลให้เนรเทศนายเซียวสุดเส็งเพราะเป็น "เสี้ยนหนามของแผ่นดิน" แต่รัชกาลที่ 6 ไม่เห็นด้วยเพราะจะทำให้นายเซียวสุดเส็งเป็นวีรบุรุษไป⁹³ ทรงส่งสารนายเซียวสุดเส็งว่ายากจน ถ้าถูกเนรเทศจะเดือดร้อนมากที่สุด ทั้งยังทรงเชื่อว่านายเซียวสุดเส็งมิได้ทรยศเพราะบุตรภรรยาที่อยู่ในเมืองไทย จึงทรงเห็นว่า "ควรชุด้วยวาจาอันเจียมขนาด" ก็พอแล้ว เซียวสุดเส็งก็เลยได้ทำหนังสือพิมพ์ต่อไป และช่วยราชการโดยคอยรายงานข่าวความเคลื่อนไหวของพวกอั้งยี่ แต่ในปีพ.ศ.2461 ช่วงสงครามโลก จินโนสยามวารศัพท์ ถูกฟ้องฐานไม่นำข้อความที่เกี่ยวข้องกับกับราชกรรทหารไปให้เจ้าพนักงานตรวจก่อนลงพิมพ์ จำเลยรับสารภาพศาลจึงลงโทษเพียงปรับ 100 บาทเป็นพินัยหลวง ต่อมาในวันที่ 29 ธันวาคม 2466 เขาก็ประกาศเลิกออก "จินโนสยามวารศัพท์" เพราะต้อง "ผจญกับสิ่งแหลมคมรอบด้าน ไซ้แต่เท่านั้น ยังต้องทนพูดในเรื่องที่ไม่มีใจอยากจะทำ ต้องฝืนพูดในสิ่งที่บังคับให้พูด เมื่อได้รู้สึกเช่นนี้หรือรู้สึกว่เราไม่สามารถจะทำการเป็นการฝืนน้ำใจเราได้แล้ว ก็ไม่มีอะไรดีกว่าเราหยุดเลิก" แต่หนังสือพิมพ์ภาษาจีนยังอยู่ ฮั่วเซียมชินโป นิด

⁹² หจข., เอกสารร.6 1 น.20 ง 15/3 คำพิพากษาคดีนายเซียวสุดเส็งลงข่าวเป็นถ้อยคำหมิ่นประมาทพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นสวัสด์ (10-ก.ค.-9 ม.ค.2456)

⁹³ หจข., เอกสารร.6 บ.13.1/9 พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 6 ถึงสมเด็จพระยาเทวะวงศ์ (9 กันยายน 2458)

คนจีนในเมืองไทยให้หยุดงานเพื่อประท้วงอังกฤษที่ปฏิบัติการต่อคนจีนอย่างรุนแรงในเชียงใหม่ และปักกิ่ง บทความที่รุนแรงมากคือ "ผู้ถูกกดขี่จงลุกขึ้น"(26 มิถุนายน 2468) จึงถูกสั่งปิดในวันรุ่งขึ้น แต่นายเชียวสุดเส็งก็มีได้หยุดยั้ง ออกหนังสือพิมพ์ฉบับเล็กๆต่อสู้เพื่อชาวจีน ซึ่งกำลังเผชิญปัญหาเกี่ยวกับญี่ปุ่นและอังกฤษ กระทั่งความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จนถูกส่งฟ้องอีกครั้งในเดือนสิงหาคม 2468 จะเห็นได้ว่าตัวของนายเชียวสุดเส็งเท่านั้นที่มีจิตวิญญาณที่รักประเทศจีนอย่างยิ่ง

2.3.2 นายกุหลาบ (ก.ส.ร.กุหลาบ...กุหลาบ ตฤณานนท์)⁹⁴ เกิดเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2377 ในรัชกาลที่ 3 บิดาชื่อนายเส็ง เป็นลูกจีน เกิดเมืองไทย มารดาชื่อนางตรุษ ซึ่งเป็นที่มาของสกุลพระราชทาน "ตฤณานนท์" พระองค์เจ้ากินรี ได้ทรงขอนายกุหลาบไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมตั้งแต่เมื่ออายุได้ 4 ขวบ หลังการโดนจุก นายกุหลาบได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กฝึกหัดในรัชกาลที่ 3 พออายุ 13 ก็ศึกษากับพระรัตนมุนีที่วัดพระเชตุพน ปีต่อมา นายกุหลาบได้อุปสมบทโดยมีกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรสเป็นพระอุปัชฌาย์ มีฉายาว่า เกสโร ซึ่งต่อมานายกุหลาบได้นำไปใช้เป็นนามแฝงว่า ก.ส.ร. หรือ ก.ศ.ร. นำหน้าชื่อของตนคือกุหลาบ ตลอดมา นายกุหลาบบวชอยู่จนถึงต้นรัชกาลที่ 4 จึงสึกและเข้ารับราชการในกองร้อยทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ในระหว่างนั้นก็ศึกษาหาความรู้โดยศึกษาภาษาละติน ฝรั่งเศส และอังกฤษ กับขาดหลวงปลาเลอกัวส์ ซึ่งก็คือผู้ที่เคยถวายความรู้แก่เจ้าฟ้ามงกุฎมาก่อนนั่นเอง ต่อมานายกุหลาบได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ได้ไปศึกษาธรรมะ การแต่งบทร้อยกรอง ภาษาสันสกฤต และยังได้ศึกษากฎหมายโบราณและการปกครองจากพระยาศรีสุนทรโวหาร (พีท)

เมื่อลาสิกขาแล้ว นายกุหลาบได้ทำงานเป็นเสมียนตามห้างฝรั่งหลายแห่ง มีรายได้ดี ปลุกตักอาศัยอยู่แถววัดราชาธิวาส การใช้ชีวิตของนายกุหลาบเป็นแบบตะวันตก มีเพื่อนเป็นฝรั่งมาก มีที่รับประทานอาหารเป็นแก้อี และไม่ใช่มือเปิบ งานขามพิมพ์เป็นลายดอกกุหลาบตามชื่อเจ้าของบ้าน เมื่อบุตรสาวของตนแต่งงาน นายกุหลาบจัดงานเลี้ยงแบบฝรั่งมีเลี้ยงน้ำชาและตัดขนมเค้กแต่งงาน ครอบครัวที่สนิทสนมกับนายกุหลาบมากที่สุดครอบครัวหนึ่งคือครอบครัวของนายโรเบิร์ต น็อกซ์ กงสุลใหญ่ของอังกฤษในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับแฟนนี้ ลูกสาวนาย น็อกซ์ซึ่งมีมารดาเป็นคนไทย แฟนนี้นั้นต่อมาแต่งงานกับคนไทยชื่อพระปริชาลการซึ่งต่อมาต้องโทษประหารชีวิตฐานยกยอกของหลวง ฆาตกรรมคนในบังคับบัญชาและหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ทำให้แฟนนี้พร้อมบุตรชายที่เพิ่งคลอดต้องหลบไปอยู่อังกฤษพักใหญ่ก่อนจะเดินทางกลับมาเมืองไทยในภายหลัง เนื่องจากคดีพระปริชาลการมีความเกี่ยวข้องกับการเมืองด้วยจึงทำให้นายกุหลาบถูกเฟ่งเส็งไปด้วย

นายกุหลาบทำงานกับฝรั่งหลายคน เช่น นาย Franklin Blake ผู้จัดการบริษัท American Steam Rice Mill นาย Pickenpack แห่งบริษัท Pickenpack Thies & Co., นาย A.Markwald ผู้จัดการโรงสีของเยอรมัน และนาย A.Redlich บริษัทวินเซอร์ นายกุหลาบทำงานมีรายได้ดี และนายฝรั่งก็พากุหลาบไปติดต่อค้าขายในหลายประเทศ เช่น สิงคโปร์ ปีนัง สุมาตรา มนิลา ปัตเตเวีย มาเก๊า ฮองกง กัลกัตตา และเคยไปถึงประเทศอังกฤษครั้งหนึ่งด้วย นายกุหลาบยังเคยเดินทางไปประเทศจีนกับคณะราชการไทยในฐานะพนักงานบัญชี

นายกุหลาบเคยรับราชการเป็นตำรวจนำอยู่กับเจ้าพระยานรรัตนราชมานิตระหว่างปี 2427-2434 เมื่อพ้นจากรับราชการเพราะเหตุยุบกรม เขาก็เริ่มงานหนังสือพิมพ์โดยรับจ้างเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์ของพระยาอรรถการประสิทธิ์อยู่ 7 ปี

⁹⁴ มนัญญา ธนะภูมิ, ก.ส.ร.กุหลาบ , เอกสารทางวิชาการสมาคมสังคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, 2525

คือระหว่างพ.ศ.2434-2440 เขามีโรงพิมพ์ที่รับจ้างพิมพ์หนังสือเก่าซึ่งไม่ทราบว่าจะตั้งขึ้นเมื่อใด นายกุลหลาบพิมพ์หนังสือพงศาวดารออกมามาก เพราะก่อนหน้านี้นี้ไม่เคยถูกเผยแพร่ออกมาจากราชสำนัก นายกุลหลาบถูกเพ่งเล็งมากอาจจะเป็นเพราะความเป็นคนรักหนังสือที่ต่างจากสามัญชนทั่วไปนี้ด้วย เขาพิมพ์สยามประเภทเมื่อปลายปี 2440 ไม่นานนักก็หมดทุนรอน แต่ยังมีพิมพ์หนังสือ "บำรุงปัญญาประชาชน" "ล้มลุก" ออกมาเป็นระยะๆ ด้วยการดำเนินการของ ก.ห. ลูกชายคนเดียวในจำนวนลูก 11 คน

ในขณะที่เจ้านายมองเขาว่าเป็นคนบ้า แต่เพื่อนๆในแวดวงเดียวกันกับมองเขาในทิศทางตรงกันข้าม เทียนวรรณเรียกนายกุลหลาบว่า "บ้าหอบฟาง" เพราะเขามักหอบหนังสือหอบใหญ่เสมอเวลาไปไหนมาไหน อินทรายุทธ เรียกเขาว่า "นักปฏิวัติ" ชูเกียรติ อุทกะพันธ์ เรียกเขาว่า "ผู้สร้างงานอันยิ่งใหญ่ที่ถูกสาป" ดังที่ ส.ธรรมยศ เขียนถึงเขาว่า

"ก.ศ.ร.กุลหลาบ เป็นนักคิด, นักโบราณคดี, นักประพันธ์, นักหนังสือพิมพ์ที่รักการต่อสู้อย่างทรหด ในสมัยที่เสรีภาพของการพูดยังงมปลักอยู่ในพระธรรมนูญของสยาม ชีวิตของท่านผู้นี้ซึ่งกำเนิดมาเมื่อ 105 ปีก่อนยอมแสดงว่าสยามมิได้ไร้เสียซึ่งนักคิดที่ต่อสู้อย่างองอาจ, อย่างสุจริต, หวังดี, อย่างใจนักเลง, โดยที่ไม่รู้สึกหวาดกลัวต่อภัยของผู้กุมอำนาจ"

และ Craig J.Reynolds ได้วิจารณ์ว่า เป็นที่น่าเสียดายหากมองข้ามนายกุลหลาบเพียงเพราะว่าเขาเป็นนักก เพราะนายกุลหลาบ เป็นสีสันของสยามในช่วงนั้น⁹⁵ หอสมุดไม่ยอมเก็บผลงานของเขา จนกระทั่งมีการนำเอามาตีพิมพ์ใหม่ในภายหลังโดยการสืบค้นเอาตามบ้านลูกหลานที่ยังเก็บรักษาไว้อยู่ นายกุลหลาบถึงแก่กรรมด้วยโรคชราเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2464

2.3.3 เทียนวรรณ⁹⁶

เขาเกิดเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2385 ได้ชื่อว่า "เทียน" เกิดหลังนายกุลหลาบ 8 ปี บิดาชื่อเรือง (สิงห์) มารดาชื่อโอลิต หรือแดง ทวดชื่อขุนเทียนวิเชียร เป็นขุนนางสมเด็จพระนารายณ์แต่สมัยลพบุรี โปรดให้มารักษาสวนมังคุด ณ ฟังซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยา คลองตำบลที่ท่านขุนตั้งบ้านเรือนอยู่จึงชื่อคลองบางขุนเทียน พ่อของเทียนวรรณเคยเป็นทหารไปรบเชียงตุง 2 ครั้ง กลับมาตายเมื่อเทียนวรรณอายุ 13 ขวบ

ด.ช.เทียน เริ่มเรียนหนังสือเล็กๆน้อยๆกับญาติผู้ใหญ่ ครั้นอายุ 8 ขวบได้เข้าไปอยู่ในพระบรมมหาราชวังกับพระองค์เจ้าประไพภักตร์ฯ ได้นำไปฝากเรียนหนังสือไทยหนังสือขอม กับมหาพุ่มที่วัดโพธิ์คณะพระราชมนี(เอี่ยม) ได้บวชเณรเมื่ออายุ 16 อยู่กับสมเด็จพระสังฆราช(สา) ผู้เป็นลุง บวชเณรอยู่ได้ 13 เดือนก็สึกกลับไปอยู่บ้านเดิมต่อมาเมื่อมีอายุ 18 ปี ได้ไปทำงาน ค้าขายทางเรือถึงสวรรคโลก กำแพงเพชร อีกปีหนึ่งต่อมาไปทำงานเรือกำปั่นกับจันจู้ปุ่น และสร้างปาน ได้ไปถึงจันทู อ่องกง เอ็ดมิง และเชียงไฮ้ ได้ทั้งเงินและความรู้

ครั้นอายุ 20 ได้บวชที่วัดบวรนิเวศ พระอุปัชฌาย์คือกรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ท่านให้นามฉายาว่า วรรณโก ระหว่างบวชได้อยู่ท่ามกลางปราชญ์สยาม และ

⁹⁵ Craig J.Reynolds, The Case of K.S.R.Kulap : A Challenge to Royal Historical Writing in Late 19th Century Thailand, ตีพิมพ์ในวารสารสยามสมาคม Vol.61 Part II, July 1973

⁹⁶ เรื่องราวและข้อเขียนเกี่ยวกับเทียนวรรณที่จะอ้างต่อไปนี้ นำมาจากหนังสือของ สงบ สุริยินทร์, เทียนวรรณ, รวมสาส์น, 2543

สึกออกมาเมื่ออายุ 25 ปีบริบูรณ์ อายุ 26 ได้ไปค้าขายถึงสิงคโปร์ ลังกา และค้าขายอยู่ตามหัวเมืองต่างๆของไทย เทียนวรรณแต่งงาน 3 ครั้ง มีลูกทั้งหมด 16 คน ลูกชาย 3 คนชื่อนายยุทธ์ นายรอบ และนายประกอบ เป็นนักเลงฆ่าคนตาย นำความเดือดร้อนมาสู่ครอบครัวเป็นอย่างมาก

เทียนวรรณนั้นมีลักษณะผสมผสานระหว่างตะวันออกกับตะวันตก คล้ายนายกุหลาบ เขาเห็นว่าประเทศชาติควรจะได้มีการเปลี่ยนแปลงโดยละทิ้งธรรมเนียมที่โบราณล้าสมัย และรับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ตลอดจนสรรพศิลปวิทยาการแห่งยุคเอนไลเทเนเมนต์ ซึ่งรวมทั้งทฤษฎีการปกครองของตะวันตกด้วย แต่ตัวของเทียนวรรณเองมีความศรัทธาในพุทธศาสนา เขาเชื่อในการเวียนว่ายตายเกิด "ถ้าใครเห็นว่าตายแล้วก็แล้วกัน ไม่มีต่อไปก็เป็นอุทเททฎฐิ ย่อมจะมีโทษ ...คือจะกระทำให้สันดานปราศจากหิริโอตตปละ.....แท้ที่จริงความเป็นความมีคือภพและชาติย่อมมีจริง...ผู้ที่เห็นว่าชาติหน้าไม่มี บาปบุญก็ให้ผลดีผลชั่วไม่ได้เห็นว่าเป็นเองทั้งสิ้น พวกนี้ต้องซัดซัดดัดสินว่าเห็นผิดแท้" เขาเห็นว่าบุตรควรเคารพเชื่อฟังบิดามารดา "ถ้าบิดามารดายังมีชีวิตอยู่ ก็จงกระทำให้ท่านชื่นใจเกิดจะเป็นการบุญนิกหนา ทั้งตัวเราก็จะดีด้วย ถ้าท่านล่วงลับไปสู่ปรโลกแล้วเล่า ก็จงทำแต่ความดีเกิด..แม้ทำลายชั้นชั้นขึ้นไปปรโลกแล้วเล่า ก็ยังจะต้องเกิดอีก ก็คงเกิดในที่อันดีคือสุคติเป็นเที่ยงแท้ ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า" ในด้านการครองเรือนภรรยาต้องเคารพสามี "อภิวาทกราบไหว้ย่าเกรง เกรงกลัวไม่ล่วงเกินด้วยกายวาจา ปฏิบัตินวดเพ็นเหยียบย่ำด้วยกายกรรม แลหาเลี้ยงให้กินให้นอนอาบนำนุ่งห่ม...มีความสุขจิตสุภาพักดี ซื่อตรงต่อสามี ปราศจากความดุถูก" ในด้านการเมืองแม้เขามีความเห็นให้ปฏิวัติ แต่เขาก็เห็นว่า ควรให้มีรัฐสภา และพระมหากษัตริย์ยังต้องมีความสำคัญอยู่

เทียนวรรณเริ่มต้นด้วยการเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์ซึ่งไม่มีใครอยากจะลงให้ และใช้วิธีการพูดเพื่อนำเสนอแนวคิดของเขา อันเป็นเหตุนำไปสู่การกลั่นแกล้งจนเขาต้องถูกเขี่ยนและขังคุกถึง 17 ปี ทั้งนี้เพราะในสมัยนั้นเจ้า ไม่สามารถรับฟังข้อเสนอของสามัญชนบรรยาการของการถูกเหยียดหยามราษฎรที่"อวดรู้"มีอยู่ทั่วไป ดังนั้น จึงมีแต่ฝรั่งที่สามารถแสดงความเห็นได้โดยไม่ถูกโต้แย้ง เพราะความยิ่งใหญ่ของชาติตะวันตก และการคุกคามของชาติมหาอำนาจในขณะนั้นซึ่งสยามแทบจะไม่มีอยู่ในภาวะที่จะต่อสู้ได้ เมื่อออกจากคุกแล้วเทียนวรรณได้ออกแมกกาซีน 2 ฉบับ คือศิริพจนภาคและตุลวิภาคพจนกิจ และเสนอความคิดด้วยการ "ฝันละเมอ" ซึ่งถูกกระทบเหยียดหยามตอบโต้จากฝ่ายราชสำนัก

เทียนวรรณถึงแก่กรรมเมื่อร.ศ.133 อายุได้ 73 ปี ด้วยโรคเบาหวานและต่อกระจกถึงดาบอดอยู่หลายปีก่อนถึงแก่กรรม

ชาวตะวันตก

ส่วนพวกฝรั่งมิชชันนารีก็ค่อยๆลดบทบาทลง หลังจากที่ไม่ประสบความสำเร็จในการเผยแผ่คริสต์ศาสนาแต่ยังแสดงความเป็นเจ้าของเทคโนโลยีอยู่ เช่นหมอสมิธยังเป็นเจ้าของโรงพิมพ์ที่บางคอแหลม บางคนเป็นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมหรือเป็นนายหน้าค้าขายสินค้าจากโลกตะวันตก บางคนได้เข้ารับราชการในราชสำนัก แต่ฝรั่งประเภทหลังนี้ไม่มีผู้ใดมีบทบาทเด่น ยกตัวอย่างเช่นมิสเตอร์ฟุสโกชาวอิตาลี ซึ่งรับราชการเป็นครูแดร์ในกรมทหารเรือตั้งแต่ปี 2419 จนเสียชีวิตด้วยอหิวาตกโรค ครูฟุสโกมักทำหน้าที่เป็นนายวงคุมแตรบรรเลงถวายประจำในเรือพระที่นั่งแทบทุกครั้งที่เสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยพระราชทานสายนาฬิกาให้เป็นรางวัล เมื่อครูฟุสโกเสียชีวิต

โดยกระตั้นหันกรรยาที่อยู่อิตาลีต้องประสพความเดือดร้อนจนราชทูตอิตาลีต้องทำเรื่อง ขอพระราชทานเงินเลี้ยงชีพแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ⁹⁷

หนังสือพิมพ์ฝรั่งที่ออกต่อมาในรัชกาลที่ 5 ยังคงรักษาการนำเสนอกรอบความคิดของกลุ่มชาวต่างประเทศดั้งเดิม คือการนำความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ความเสมอภาคระหว่างชนชั้น เป็นสัญลักษณ์ของความศิวิไลซ์ เช่นหนังสือพิมพ์ของหมอมสมิธ ส่วนหนังสือพิมพ์ฉบับอื่นๆเช่น "กรุงเทพเดลิเมต์" ของสยามฟรีเพรส มีลักษณะก้าวร้าวกว่าฉบับอื่นๆ "ก็ถูกฟ้องไม่ค่อยหยุด" ดังที่เทียนวรรณวิจารณ์ และเทียนวรรณยังวิจารณ์ Siam Observer และ Bangkok Times ด้วยว่า "ไม่สู้เป็นการบำรุงความปรีชาฉลาดอะไรบ้าง...ยังทำกริยาเหมือนเขาพูดหยาบๆว่า "เสียมือเสียเท้า" การนำศาสนามาเป็นสัญลักษณ์ของความศิวิไลซ์ลดน้อยถอยลงจนแทบไม่เหลืออีกต่อไป เพราะหนังสือพิมพ์ฝรั่งสมัยนี้เคลื่อนไหวตัวเองออกมาจากยุคของวารสารศาสนาแล้ว

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁹⁷ สนอง กลังพระศรี, "รู้แล้ว! เอ็มฟุสโก กรุแตร หายไปไหน", ศิลปวัฒนธรรม, กุมภาพันธ์ 2543 ปีที่ 21 ฉบับที่ 4

บทที่ 5

กลุ่มทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 5-6 : วิเคราะห์อำนาจภายในกลุ่ม และ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม

เมื่อสิ้นรัชกาลที่ 4 ความโปรดปรานที่ราชสำนักมีต่อมิชชันนารีก็ลดน้อยลงไปด้วย ในสมัยรัชกาลที่ 5 บทบาทของมิชชันนารีในการสอดใส่แนวคิดความศิวิไลซ์มีน้อยกว่า บทบาทในการล่าเมืองขึ้น ซึ่งทำให้ความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ระหว่างกลุ่มราชสำนักไทยกับ ชาวต่างประเทศบังเกิดขึ้นทับทวีคูณ เมื่อสิ้นยุคยุครัตนโกสินทร์และสมิธแล้ว มิชชันนารีก็ไม่ได้มี บทบาทในด้านการหนังสือพิมพ์อีก และได้ลดบทบาทลงไปสู่การเผยแพร่ศาสนาซึ่งเป็นหน้าที่ หลัก เรื่องการออกหนังสือพิมพ์นั้นเป็นเรื่องของกลุ่มที่ไม่ใช่มิชชันนารีมากกว่า แต่ก็ยังเป็น บทบาทที่ไม่โดดเด่นและอยู่ในกองหน้าเหมือนในยุคแรก

การจับกลุ่มที่สร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันจึงมีลักษณะที่แตกต่างจากรัชกาลก่อน โดย ปฏิภริยาที่เกิดขึ้นเปลี่ยนกระแสจากระหว่างไทยกับต่างชาติ ไปเป็นระหว่างคนไทยด้วยกันเอง ซึ่งแยกเป็นสายราชสำนักอนุรักษนิยม กับสายก้าวหน้า

5.1 วิเคราะห์อำนาจภายในกลุ่ม

5.1.1.การรักษาอำนาจภายในกลุ่มปัญญาชนราชสำนักแบบอนุรักษ

ดังได้กล่าวแล้วว่า กลุ่มปัญญาชนราชสำนักสยาม เป็นกลุ่มดั้งเดิม และเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดในช่วงที่เกิดวิกฤติระหว่างกระแส เป็นกลุ่มที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนแทบทั้งหมด จึงทำให้ทุกกลุ่มต้องหาทางที่จะรวมชอมด้วย แม้จะมีความคิดที่ขัดแย้ง ก็ต้องเก็บซ่อนไว้เพราะเกรงจะถูกลงโทษ คน กลุ่มนี้จึงมีอำนาจเหนือกลุ่มอื่นๆทั้งหมด

ราชสำนักในรัชกาลที่ 4 เป็นกลุ่มอนุรักษที่ได้ผ่านการบ่มเพาะความเป็นคนก้าวหน้ามาแล้ว ก่อนจะ "แกว่ง" กลับมารักษากรอบแนวคิดดั้งเดิม ที่ก็ได้ถูกปรับแต่งให้มีความทันสมัยมากขึ้น แต่เนื่องจากการปรับแต่งนั้นเป็นเพียงการปรับอย่างหลวมๆ จึงไม่ได้ลงลึกถึงระดับที่จะทนกล้ำกลืน (tolerate) กับคงความเคลื่อนไหวของราษฎรได้ และในสมัยรัชกาลที่ 4 ต่อรัชกาลที่ 5 นั้น พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่เป็นอนุรักษนิยมอย่างสุดโต่งก็ยังมีหลงเหลืออยู่เป็นอันมาก แต่ก็ไม่ได้แสดงความขัดแย้งกับคนที่มีความเห็นใหม่ตรงเท่าที่ผู้แสดงความเห็นนั้นยังเป็นคนของราชสำนัก อย่างไรก็ตาม กรอบความคิดเกี่ยวกับความศิวิไลซ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ก็ไม่ได้แตกต่างจากสมัยรัชกาลที่ 4 แต่อย่างใด และเมื่อกลุ่มสามัญชนมีความเคลื่อนไหวมากขึ้น ก็เกิดความขัดแย้งกับฝ่ายราชสำนักอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

กลุ่มราชสำนักยังเป็นกลุ่มที่มีอำนาจเพราะมีความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีระดับ ของการพัฒนาาระบบทางปรัชญา ศาสนา และเศรษฐกิจสูง กล่าวคือราชสำนัก เป็นเจ้าของบริบททั้งปวงในสังคมไทยทั้งใหม่และเก่า ไม่มีสิ่งใดจะแสดงให้เห็นว่าประชาชนจะสามารถเอาชนะพลังและอิทธิพลที่ยิ่งใหญ่เช่นนี้ได้ และราชสำนักจะยังไม่ยอมถอยทอดพลังอำนาจนี้มาสู่ประชาชน ราชสำนักคือมาตรฐานแห่งการดำเนินชีวิต และชาติตะวันตกเป็นเพียง "คนอื่น" ที่แม้จะเจริญทางวัตถุก็ไม่สามารถเทียบกับภูมิรัฐสยามซึ่งราชสำนักเป็นเจ้าของได้

อย่างไรก็ตาม ความพ่ายแพ้ของกลุ่มราชสำนักในเวลาต่อมาอาจเกิดขึ้นจากความ โดดเดี่ยวจากประเทศอื่นๆ อำนาจของราชสำนักใช้ได้แต่กับประชาชนของคนเท่านั้น แต่ไม่

สามารถใช้ได้กับประเทศอื่นๆได้เลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาติมหาอำนาจ ซึ่งแย่งชิงแบ่งเจียนดินแดนสยามไปครั้งแล้วครั้งเล่า ยังความเจ็บปวดมาสู่ชาวไทยทั้งปวงรวมทั้งราชสำนักด้วย

5.1.2 การรักษาอำนาจภายในกลุ่มปัญญาชนสามัญหัวก้าวหน้า

5.1.2.1 การขยายขนาดของกลุ่ม

กำเนิดของกลุ่มนี้เป็นไปอย่างเชื่องช้าและยากลำบาก แต่ก็แตกตัวออกไปอย่างเจี๊ยบๆตามกาลเวลา และตามความเคลื่อนไหวของสรรพเหตุการณ์ระดับโลก ความเคลื่อนไหวของพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางกลุ่มหนึ่ง และความเคลื่อนไหวของเทียนวรรณและนายกุหลาบเป็นจุดเริ่มต้นที่เห็นได้ชัดสำหรับคนกลุ่มนี้ ซึ่งต่อมาถูกทำให้เข้มข้นมากขึ้นด้วยกบฏยังเติร์ก เหตุการณ์ที่สำคัญมากคือวิกฤติการณ์ครั้งที่ 2 ในสงครามปากกา ซึ่งทำให้แนวคิดความคิดวิไลซ์แผ่กระจายเป็นวงกว้างและไหลเทไปถึงราษฎร

5.1.2.2 ในช่วงยุคก่อกำเนิด สามัญชนก้าวหน้าเสียเปรียบในทุกด้าน เพราะไม่ได้เป็นเจ้าของสิ่งใดเลย และแม้ความพยายามจะเป็นเจ้าของก็ถูกยื้อแย่ง กีดกัน และดูถูกเหยียดหยาม อาจกล่าวได้ว่าสามัญชนชนะได้ด้วยกาลเวลาที่ผลักดันกระแสความเปลี่ยนแปลงจากโลกตะวันตกเข้ามาอย่างรุนแรงจนราชสำนักไม่สามารถจะต้านทานได้อีกต่อไป และชนะได้ด้วย เนื้อหา ของความคิดวิไลซ์ ที่เป็นของประชาชน มิใช่ของราชสำนัก

5.2 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม

ในสมัยรัชกาลที่ 5-6 ลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวแล้ว เพราะเป็นปฏิกริยาระหว่างคนไทยด้วยกันเอง การเชื่อมโยงโดยอาศัยเทคโนโลยี และศาสนา ไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป แต่ในมิติของประเพณีที่ว่าด้วยการ "ลดศักดิ์" การให้ความสำคัญกับ "ราษฎร" และการให้ "เสรีภาพ" กับราษฎร เป็นมิติที่ไม่สามารถจะรวมขอมกันได้ และได้บานปลายเกิน "ปฏิสัมพันธ์" ไปสู่ความขัดแย้ง

ดังได้กล่าวแล้วว่า การออกหนังสือพิมพ์ของราชสำนักนั้นมีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯแล้ว และในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงสนับสนุนให้พระบรมวงศานุวงศ์ทรงออกหนังสือพิมพ์ โดยความมุ่งหมายของราชสำนักนั้นคือการสอน หรือการถ่ายทอดแนวคิดของราชสำนักไปสู่ข้าราชการหรือในราชสำนักด้วยกันเองเป็นหลักใหญ่ ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เจตนารมณ์ของการสั่งสอนนั้นก็เริ่มพัฒนาไปสู่การมีบทบาทในวงการหนังสือพิมพ์ในสังคม ที่กำลังมีความตื่นตัวทั้งในการอ่านหนังสือพิมพ์และความกระตือรือร้นในเรื่องการรับอารยธรรมใหม่ที่จะส่งผลต่ออนาคตของประเทศทั้งหมด

ข้อสำคัญก็คือ ความหัวน้ใจของราชสำนักต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งถูกปลุกเร้าผ่านปัญญาชน และขุนนางบางส่วนในราชสำนักนั่นเอง ข้าราชการก็มีการแบ่งแยกเป็นหลายกลุ่ม บางกลุ่มก็หันไปเคลื่อนไหวโจมตีรัฐบาล ในด้านการตอบโต้กับการแสดงความคิดเห็นของสามัญชนนั้นราชสำนักแสดงออกถึงความรังเกียจเหยียดหยาม และประกาศสิทธิในการปกครองว่าเป็นเรื่องของเจ้าเท่านั้น ส่วนในการตอบโต้กับข้าราชการนั้น ใช้วิธีดึงข้าราชการเหล่านั้นให้กลับมาปฏิบัติหน้าที่ที่ตนจะต้องทำ ซึ่งก็ดูจะประสบความสำเร็จ ยกเว้นในกรณียังเติร์กที่คลื่นแห่งความเป็นปฏิปักษ์ต่อพระเจ้าแผ่นดินมีความรุนแรงและสะท้อนออกมาผ่านสื่อหนังสือพิมพ์จนตลอดสมัยรัชกาลที่ 6

ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ต่อเนื่อง กับช่วงต้นรัชกาลพระมงกุฎเกล้าฯ

5.2.1 ความขัดแย้งระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ กับกลุ่มข้าราชการ ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

เดือนมกราคม ร.ศ.103 กลุ่มพระราชวงศ์และขุนนางที่อยู่ในยุโรปคือลอนดอนและปารีส ได้ร่วมกันเข้าชื่อถวายความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน คนกลุ่มนี้เห็นว่า วิเทโสบายผ่อนปรนนั้นผิด เพราะแก้ปัญหาคิดช้าคราวเท่านั้น และยังได้โต้แย้งนโยบายของรัฐบาลหลายประการ และมองว่า การปฏิรูปประเทศของรัชกาลที่ 5 มิได้แก้ปัญหารากเหง้าของสังคมไทย ซึ่งให้ผลเพียง "เปลี่ยนแปลงในแบบพิธีการบางเรื่อง ซึ่งมีใช้การปูพื้นฐานของความเจริญที่แท้จริง"⁹⁸

กลุ่มผู้ก่อการ ร.ศ.103 (พ.ศ. 2428) นี้เสนอว่าให้มีรัฐธรรมนูญเป็นหลักในการบริหารประเทศ กำหนดพระราชอำนาจ แบ่งพระราชอำนาจให้คณะรัฐมนตรี โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประธานคณะรัฐมนตรี เป็นการปกครองแบบ Constitutional Monarchy คณะกรรมการกลุ่มนี้เน้นในสิทธิของราษฎร ดังข้อความที่ว่า "...ที่ในแคว้นกรุงเทพมหานครหรืออยุธยา...เป็นที่แห่งพระเจ้าอยู่หัว หากให้ราษฎรทั้งหลายผู้เป็นข้าแผ่นดินอยู่ จะได้เป็นที่ราษฎรหามิได้..." คณะก่อการตีความหมายของ "ชาติ" ว่ามิได้หมายความถึงพระมหากษัตริย์องค์เดียว ทรงเป็นประมุขของชาติส่วนชาตินั้นเป็นของราษฎรทุกคน จึงควรเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อให้ "กรุงสยามนั้นเป็นเมืองราษฎร" และผู้นำการเปลี่ยนแปลงนั้นก็คือพระมหากษัตริย์ ควรจะกระจายอำนาจออกไปไม่ให้กระจุกตัวอยู่ที่กษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ แต่คนกลุ่มนี้ไม่ได้เรียกร้องรัฐสภาเพราะเห็นว่ายังไม่เหมาะกับยุคสมัย ความเคลื่อนไหวของพระราชวงศ์และขุนนางระดับสูงนี้มิได้รับการตอบสนองอย่างจริงจังนอกจากการปฏิรูปกลไกการควบคุมอำนาจรัฐระหว่างปี 2435-2453 พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายคนถูกดึงเข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิรูปการปกครองครั้งนี้กลุ่มเรียกกรรพระราชชีพ โดยกลุ่มนี้จึงสลายตัวไปโดยปริยาย ⁹⁹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้จะทรงดำรงตำแหน่งพระประมุขในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่พระองค์ท่านก็มีความทันสมัยในการจัดการทนุบำรุงบ้านเมือง ให้ก้าวหน้าทัดเทียมต่างประเทศ ได้ทรงจัดการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารราชการแผ่นดินเสียใหม่ และมีได้ทรงคัดค้านในเรื่องการกราบบังคมทูลของเจ้านายและข้าราชการให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง เพียงแต่ทรงพระราชดำริว่า ยังไม่ถึงเวลา เพราะจะต้องมีการศึกษากันให้ครบถ้วนและถูกต้องเนื่องจากปัญหานั้นล้าลึกและสลับซับซ้อนมาก ดังเช่นที่ทรงมีพระราชวิจารณ์ในปี 2428 เกี่ยวกับสถานิติบัญญัติว่ายังหาตัวผู้มีความรู้อย่างแจ่มชัดในเรื่องนี้ได้ยาก ดังนั้นสิ่งที่ควรทำก่อนอื่นก็คือการปฏิรูปรัฐบาล

"ในส่วนลิสเลติฟเคาน์ซิล(สถานิติบัญญัติ)นั้น เป็นการจำเป็นจะต้องมีดังเช่นเราได้กล่าวมาแล้ว แต่ไม่เป็นการง่ายเลยที่จะหาตัวผู้ซึ่งจะเป็นการ

⁹⁸ เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ.103 "ในชัยอนันต์ สมุทวณิช และจัดिया กรรณสูต, รวบรวมเอกสารการเมืองและการปกครองไทย พ.ศ.2417-2477 (พระนคร: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2518) , หน้า 55-86

⁹⁹ พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, อ้างแล้ว, หน้า 17-19

ได้จริง ผู้ซึ่งจะมีปัญญาชี้เหตุการณ์และชมได้นั้นมีมากคนไป แต่ไม่พ้นจากที่ จะเหมือนกับข้าสิ่งนี้แดง สิ่งนี้ดำ สิ่งนี้ขาว ซึ่งแลเห็นอยู่แก่ตาทั่วกันแล้ว อย่างนั้นเอง แต่ผู้ซึ่งจะทำให้เป็นรูปร่างอย่างใดเท่านั้นไม่ใคร่มีตัวเลยอยู่ใน ไม่พ้นแล้วแต่จะโปรด ฤถ้าทรงแล้วก็ได้ แต่ถ้าจะทรงด้วยกำลังเองไม่ไหว ให้ไปทำมาที่เปล่าทั้งนั้น นิ่งเงียบๆเสีย พอลืมแล้วก็กลายเพราะไม่ทรงจริงได้ ค้าง

ส่วนตัวเราจะทรงเองที่ไหนไหว เพราะการออกเป็นกายเป็นกองดั่ง เช่นกล่าวมาแล้ว ถ้าลิสเลติฟเคาน์ซิลที่จะตั้งขึ้นใหม่ยังเป็นอย่างนี้อยู่แล้ว ไม่มีมติกว่าดี เพราะเราจะถูกตั้งชื่อว่าเป็นผู้สำหรับที่เขาจะว่าเพราะฉะนั้นไม่มี ประโยชน์อันใดขึ้นอีก การเรื่องที่จะทำกฎหมายที่จะออกไปเหล่านี้ เราเห็นว่า แต่กำลังคนไทยที่จะตั้งขึ้นเป็นลิสเลติฟเคาน์ซิล คงจะไม่ได้อดตลอดเป็นแน่ ด้วยการเกี่ยวข้องของเจอปนกับต่างประเทศมากนัก เหลือความรู้ที่จะรู้ไปได้ จริงๆจำเป็นจะต้องเป็นหมอกความคนหนึ่งฤสองคนมาเป็นทีหารหรือจึงจะทำการ ไปได้

การสองสิ่งนี้ รวมความก็อย่างเดียว คือคอเวอร์เมนทร์ฟอรม์นี้แล เป็นต้นเหตุ ที่จะจัดการทั้งปวงได้สำเร็จตลอด ถ้าการเรื่องนี้ยังไม่เป็นการ เรียบร้อยได้แล้ว การอื่นๆยากนักที่จะตลอดไปได้....."

สมเด็จพระมหาเจษฎาราชเจ้าทรงเป็นประธานการร่างรัฐธรรมนูญ และเปิดประชุมครั้งแรกเมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2430 เนื้อหาที่สำคัญในครั้งนี้นั้นกล่าวถึงขอบเขตพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ กล่าวถึงรัฐมนตรีสภา องคมนตรีสภา เสนาบดีสภา ปธานาธิบดี และกล่าวถึงราชพันธุสภา ซึ่งนับเอาพระโอรส พระราชนัดดา และพระราชภาดา ของพระเจ้าแผ่นดินที่สามารถเข้าประชุมได้โดยไม่ต้องแต่งตั้ง ในการประชุมร่างรัฐธรรมนูญเมื่อปีพ.ศ. 2432 พระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับสภาผู้แทนราษฎรอีกว่า ถ้าจะมีปาลิเมนต์ "จะไม่มีผู้ใดซึ่งสามารถเป็นเมมเบอร์ได้สักก็คน และโดยว่าจะมีเมมเบอร์เหล่านั้นเจรจาการได้ ก็ไม่เข้าใจในราชการทั้งปวงทั่วถึง เพราะไม่มีความรู้และการฝึกหัดอันใดแต่เดิมมาเลย" อย่างไรก็ตาม ร่างรัฐธรรมนูญนี้ก็เพียงร่างเท่านั้น เมื่อฝรั่งเศสคุกคามไทยในปี 2436 เรื่องการตั้งสภานิติบัญญัติก็ยุติไปจนตลอดรัชกาล¹⁰⁰

อย่างไรก็ตาม แม้พระมหากษัตริย์จะทรงมีสถานภาพสูงสุด แต่แม้กระนั้น พระราชอำนาจก็มีอยู่จำกัด กลับไปตกอยู่ในกลุ่มขุนนาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขุนนางตระกูลขุนนาง ซึ่งนอกจากจะดำรงตำแหน่งใหญ่โตในการบริหารราชการแผ่นดินแล้ว สมาชิกสตรีในตระกูลยังถวายตัวเข้ารับราชการฝ่ายในบ้าง ถวายเป็นหม่อมห้ามเจ้านายเชื้อพระวงศ์หรือขุนนางมีตระกูลบ้าง ทำให้มีอิทธิพลยิ่งใหญ่มาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเพียงเสด็จขึ้นครองราชย์ ซึ่งมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินชื่อสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ซึ่งอยู่ในกลุ่มก้าวหน้าในรัชสมัยที่เพิ่งผ่านมานั้นเอง

5.2.2. ความขัดแย้งระหว่างราชสำนักกับสามัญชนหัวก้าวหน้า : กรณีนายกุลหลาบ

ผู้ออกหนังสือพิมพ์สยามประเทสสุนทรโรวาทพิเศษ ได้เริ่มศักราชการท้าทายอำนาจของราชสำนักด้วยการฉกช่วงชิงความรู้ที่มีอยู่ในวังแต่ดั้งเดิม เพื่อจะมาแสดงตนแก่บุคคลทั่วไปว่าตนเองก็มี "ความรู้" เพราะความที่ราชสำนักแหงนหาง นายกุลหลาบจึงต้อง "ฉกชิง" ดังเหตุการณ์เมื่อปี 2451 ปลายแผ่นดินรัชกาลที่ 5

ในงานฉลองกรุงเทพฯครบร้อยปี นายกุลหลาบได้มีโอกาสไปตั้งแสดงหนังสือไทยเมื่อแรกพิมพ์ในท้องหนึ่ง เป็นหมายประกาศที่พิมพ์เป็นใบปลิวและหนังสือเรื่องต่างๆที่พิมพ์เป็น

¹⁰⁰ ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์, บางกอกสมัยเก่า, ประพันธ์สาสน์, 2520 หน้า 45-47

เล่มสมุดในรัชกาลที่ 4 รวมทั้งสิ้น 150 เรื่อง เป็นหนังสือ 1000 เล่มเศษ ทำให้นายกุหลาบได้เห็นหนังสือเก่าที่มีผู้มาตั้งแสดงเช่นหนังสือเก่าของหอหลวงโดยกรมหลวงบดินทร์ไพศาลโสภณ และมีการคัดลอก เอาไปลงพิมพ์โดยการคัดสำนวน ในเรื่องของหนังสือนี้ ถ้าเป็นหนังสือของหลวงแล้วเป็นเรื่องที่สามัญชนไม่มีสิทธิ์อ่านเพราะเป็นของหวงห้าม และหอสมุดวชิรญาณแต่เดิมสามัญชนก็ไม่อาจเป็นสมาชิกไม่มีสิทธิ์จะเข้าไปในหอพระสมุด รับผิดชอบต่อและขุนนางเท่านั้น เพิ่งอนุญาตสามัญชนเมื่อปี 2424 ซึ่งมีการแสดง "เอกซบิเซน" ครอบรอบร้อยปีนี้ซึ่งกุหลาบก็สมัครเป็นสมาชิกเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2427 และได้รับเชิญเป็น "พันธมิตร" ของสโมสรบันเทิงทัศนาคารและวิทยาทานสถาน ได้ไปแสดงปาฐกถาอยู่เนืองๆ องค์สภานายกได้ทรงเสนอขอแต่งตั้งให้ท่านเป็นผู้ช่วยเหรัญญิกหอสมุด แต่ได้รับคำตอบว่า "แต่ตำแหน่งผู้ช่วยเหรัญญิกซึ่งสภานายกเลือกนายกุหลาบมิใช่เจ้าและมีขุนนางทั้งมิใช่คนที่ทรงคุ้นเคย ทรงพระรังเกียจอยู่เป็นอันคนเล็กตำแหน่งนี้" ต่อมานายกุหลาบลาออกจากการเป็นสมาชิกหอพระสมุดและออกหนังสือพิมพ์สยามประเภท นัยว่าเพื่อแข่งกับหนังสือวชิรญาณของหอพระสมุดนั้น

ในสมัยรัชกาลที่ 5 กรุความรู้แตกครั้งใหญ่เมื่อมีการย้ายหนังสือจากหอหลวงไปเก็บรักษาไว้ที่กรมหลวงบดินทร์ ครั้นเมื่อย้ายกลับปรากฏว่ามีขนาดเล็กในวังกรมหลวงบดินทร์ทำการยกยอกขโมยหนังสือหอหลวงส่วนหนึ่ง คัดเอาแต่เรื่องสำคัญซึ่งเขียนด้วยลายมืองามโดยที่กรมหลวงบดินทร์ไม่ทรงทราบ พวกอาลักษณ์ในวังหลวงที่ไปขนหนังสือมาก็ไม่ได้ตรวจสอบจำนวนให้ถูกต้องหนังสือหอหลวงจึงได้กระจัดกระจายหายไปเป็นจำนวนมาก นายกุหลาบสบช่องมาแอบคัดลอกหนังสือหลวงเป็นอันมากในช่วงนี้ ครั้นกรมหลวงบดินทร์สิ้นพระชนม์แล้วคนที่ยกยอกหนังสือได้เอาหนังสือออกเร่ขายฝรั่งและคนไทยที่ชอบเก็บหนังสือโบราณ ซึ่งส่วนใหญ่ก็ยังเป็นกลุ่มเจ้านายเช่นหม่อมเจ้าปิยภักดินาถ และพวกฝรั่ง เป็นอันว่าความรู้ของชาววังรั่วไหลออกมาข้างนอกได้ส่วนหนึ่งก็จากวังของกรมหลวงบดินทร์นี้เอง

นายกุหลาบได้ออกไปปลิวโผผณาอดอ้างว่าตนเองได้หนังสือกฎหมายเก่าโบราณมาเล่มหนึ่ง เป็นของแท่งับหลวงครั้งกรุงศรีอยุธยา หนังสือเล่มนั้นเขียนเมื่อปีชวด จุลศักราช 1066 ในสมัยพระเจ้าท้ายสระ มีตราพระราชสีห์ กลสีห์ และตราบัวแก้วประทับเป็นสำคัญกรมพระยาดำรงราชานุภาพซึ่งขณะนั้นทรงเป็นสภานายกหอพระสมุดทรงนึกสงสัยให้คนไปขอดูพบความจริงว่าหนังสือเล่มนั้นแท้ที่จริงคือกฎหมายตราสามดวงที่ทรงโปรดให้ชำระใหม่ในรัชกาลที่ 1 เป็นสมุดไทยกระดาษขาว(สมุดข่อย) เขียนด้วยเส้นหมึกดำมีดวงตราประทับ 3 ดวงระบุเวลาว่าปีชวด จุลศักราช 1066 ตรงตามที่นายกุหลาบกล่าวอ้าง แต่เมื่อสังเกตดูตัวเลข 0 มีรอยลบขีดแก้ จึงแน่ใจว่าเป็นกฎหมายที่ชำระขึ้นในรัชกาลที่ 1 เมื่อปีชวด จุลศักราช 1166 นายกุหลาบไปขูดลบแก้ตัวเลข 1 เป็น 0 เพื่อแปลงศักราชถอยหลังไปอีก 100 ปี และเพื่อเลี่ยงพระราชอาญา สมุดกฎหมายนั้นจึงถูกยึดมาไว้ที่หอสมุดสำหรับพระนคร รอยที่นายกุหลาบขูดแก้ยังปรากฏอยู่¹⁰¹ นายกุหลาบยังได้แต่งเติมเนื้อหาบางส่วนของเรื่องในสยามประเภท ซึ่งส่งผลอย่างล้าลึกและยาวนานกับชื่อเสียงของนายกุหลาบ การไต่สวนนายกุหลาบลงเอยด้วยการถูกส่งไปขังคุก ณ โรงพยาบาลบ้า 7 วัน และนับแต่นั้นเขาก็กลายเป็นคนบ้าๆบอจู้จ้อต่อแหวในสายตาของผู้ปกครอง การที่กุหลาบถูกส่งตัวไปโรงคนบ้าก็ชี้ให้เห็นความรู้สึกของชนชั้นเจ้านายที่ดูหมิ่นเหยียดหยามราษฎรอย่างนายกุหลาบอยู่แล้ว

101 กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมมากร, "หนังสือต้องห้ามในวังหลวง", ใน "รอบรั้ววัง", นิตยสารเปรียว ปักษ์แรก กุมภาพันธ์ 2539

กุหลาบออกสยามประเภทเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2440 พิมพ์ที่โรงพิมพ์วัชรินทร์ แต่เล่มที่สองบอกว่าพิมพ์ที่โรงพิมพ์สยามกิจพานิชเจริญของเขาเอง ขณะนั้นเขาอายุได้ 66 ปี สยามประเภทสุนทรโรวาทพิเศษนี้มีผู้บอกรับเป็นสมาชิกมาก บางฉบับต้องพิมพ์ซ้ำหลายครั้ง จากรายเดือนเปลี่ยนเป็นรายปักษ์ และเป็นรายสัปดาห์ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้แก่ผู้อ่าน มีเนื้อหาที่น่าสนใจมากมาย แต่ต่อมารัฐบาลติดป้าย "ทรงอาภัย" ห้ามประชาชนอ่าน เอาไปใส่หีบลับ นกยูงแจ ในรายนามหนังสือพิมพ์ข่าว ซึ่งออกเป็นระยะในประเทศไทยสยามเมื่อปีพ.ศ.2474 ไม่มีชื่อสยามประเภทอยู่ด้วยเลย เมื่อมีผู้ไปขอลิ้นค้ว สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีให้พิมพ์ "จดหมายเหตุเรื่องใต้สวนนายกุหลาบ" ออกเผยแพร่แทน และชื่อนายกุหลาบก็ถูกนำไปแผลงใช้ในคำที่ว่า "กุ" ซึ่งหมายถึงการกล่าวเกินจริง การเหยียดหยามนายกุหลาบปรากฏอยู่ทั่วไป ถึงกับกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมทรงออกหนังสือ "สยามประภีท" มาล้อเลียน เขากลายเป็นตัวประหลาดต่างๆ ที่จากประวัติชีวิตของเขาจะเห็นได้ว่าเป็นคนที่ฉลาด ใฝ่หาความรู้ และกว้างขวางมากทั้งในหมู่คนไทยและชาวต่างประเทศ

กล่าวโดยสรุป ความแหวนหงสรรพตำราอันเนื่องมาจากการกีดกันทางชนชั้น เป็นเหตุของการบิดเบือนตัวหนังสือของนายกุหลาบ แต่เขาไม่ได้บิดเบือนทั้งหมด มีเพียงบางส่วนที่ต้องห้ามเท่านั้น การที่นายกุหลาบประกาศตนเป็นผู้รอบรู้ศิลปวิทยาการ เป็นคนทันสมัย ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่เข้าถูกเพ่งเล็งในสงครามที่สามัญชนไม่มีวันที่จะชนะได้

5.2.3. ความขัดแย้งระหว่างราชสำนักกับสามัญชนหัวก้าวหน้า: กรณีเทียนวรรณ

เทียนวรรณประกอบอาชีพค้าขายของป่า และใช้ชีวิตอยู่แถวตราดและจันทบุรีพักหนึ่ง จึงกลับกรุงเทพฯ เขาสนใจอ่านหนังสือทั้งไทยและอังกฤษ และเรียนรู้จากพระองค์เจ้าเจ็ก ในระหว่างนี้เขาเริ่มเขียนบทความแสดงความคิดเห็นให้ปรับปรุงราชการบ้านเมือง 7 ข้อ แล้วให้นายรอบทูลเกล้าฯถวายสมเด็จพระสวสดี ข้อเสนอเหล่านั้นมีเรื่องการเลิกทาส เลิกการพนัน และมีสภาพผู้แทน เป็นต้น บทความของเขาบ้างบางครั้งได้ส่งไปลงพิมพ์ ซึ่งมีใช้เรื่องง่ายนัก "ได้รับการดูถูกมิใช่น้อย และน้อยครั้งที่เขาจะลงพิมพ์ให้" 102 เขาจึงใช้วิธีใหม่คือแต่งแล้วพิมพ์แจกในงานศพบ้าง หรือพิมพ์แจกทั้งที่ไม่มีงานบ้าง และใช้วิธีพูดวิจารณ์การเมืองอยู่ถึง 10 ปี พูดทั้งในวัด ในบ้าน และวังเจ้า อยู่ถึง 10 ปีก่อนติดคุก เขาแต่งบันทึกมากมายและเขียนหนังสือ "บำรุงนารี" เพื่อเรียกร้องให้คนเห็นความสำคัญของสตรี เทียนวรรณเขียนหนังสือและพูดในสิ่งที่เป็อันตรายมากเพราะเวลานั้นถือกันว่า "เรื่องการปกครองเป็นเรื่องของเจ้า ราษฎรระจะไม่ข้องเกี่ยวกับ" เขาถูกคุกคาม และเหยียดหยามอย่างหนัก อายุ 37 ปีถูกจับไปขังพักหนึ่งแต่ไม่นานนักก็ปล่อยตัว ครั้นพ.ศ.2426 อายุได้ 38 ปี ถูกกลั่นแกล้งเรื่องเขียนฎีกาให้นายช่าง ถูกเขียน 50 ปี แล้วจำคุกนานถึง 17 ปี ระหว่างนี้เขาได้เขียนหนังสือซึ่งต่อมารวมพิมพ์ชื่อ "ศิริพจนภาค" เมื่อออกจากคุกมีคนพูดใส่หน้าเขาว่า "แกมันซิงสุกก่อนห้าม"

เทียนวรรณมีผู้ให้ความสนับสนุนเขาตลอดมาคือกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เมื่อออกจากคุกท่านชวนให้เขาทำงานในกระทรวงยุติธรรม แต่เขาปฏิเสธ ได้มาตั้งสำนักงานกฎหมาย ชื่อออฟฟิศอรรถนฤนาถ 2 ปีผ่านไปได้ออกแมกกาซีนรายเดือนชื่อ ตูลวิภาคพจนกิจ เมื่อ 1 ตุลาคม 2443 ซึ่งมีอายุ 6 ปี จึงเลิกออกเพราะทนขาดทุนไม่ไหว แมกกาซีนของเขาออกในช่วงใกล้เคียงกับ "สยามประเภท" ของนายกุหลาบ และ "ยุทธโฆษ" ของพวกทหารยังเติร์ก นอกจากนี้ยังมีหนังสือพิมพ์บางกอกไทม์ สยามออบเซอร์เวอร์ ซึ่งเทียนวรรณอ่านแล้วไม่พอใจว่าไม่บำรุงปรีชาฉลาดอะไร และยังมีการเรีย "เลียมือเลียเท้า" อยู่ เทียนวรรณชอบใจ

"สยามฟรีเพรส" เพราะชอบพูดไม่เกรงใจและชอบแฉความไม่ชอบมาพากลของรัฐบาลเช่นเดียวกับตัวเขานั้นเอง

งานของเทียนวรรณที่สำคัญคือข้อเสนอปรับปรุงชาติ 34 ข้อในร.ศ.123 (พ.ศ.2448) ที่ตีพิมพ์ ในตุลวิภาคพจนกิจ เป็นความคิดที่ทันสมัยมากซึ่งเทียนวรรณใช้คำว่า เขาฝันละเมื่อไป ความฝันของเขาหลายข้อเกี่ยวข้องกับทหาร เช่นข้อที่ 7 จะฝึกหัดพลทหารและนายทหารให้ชำนาญเหมือนยุโรป ข้อที่ 14 จะจัดทหารในพื้นที่มณฑลให้ประจำรักษาพลัดเปลี่ยนกันอยู่ทุกหัวเมือง ข้อที่ 17 จะจัดเรือรบอย่างใหญ่ 1 ลำให้บรรจุพลทหารไม่ต่ำกว่า 300 คน ให้มีโรงเรียนอยู่ในเรือ ข้อที่ 18 จะตั้งโรงหล่อทำอาวุธต่างๆ และข้อที่ 34 จะมีกฎหมายสวัสดิการทหาร งานของเทียนวรรณที่สำคัญอีกเล่มหนึ่งคือ ศิริพจนภาค เริ่มออกเมื่อ 14 พฤศจิกายน 2450 เป็นหนังสือรวบรวมวรรณกรรมที่เขาแต่งขึ้นตั้งแต่อายุ 33 ปี จนถึงช่วงที่เขาติดคุก

ข้อเขียนของเทียนวรรณพาดพิงถึงเจ้านาย และแนวคิดของเขาอาศัยอิทธิพลจากฝรั่งเศสรวมทั้งจีนด้วย ในเรื่องของเจ้านายนั้น เทียนวรรณเห็นว่ายังรักอาลัยในลัทธิราชสมบัติ พระบรมวงศานุวงศ์และขัตติยราชประเพณี ในขณะที่ประเทศตะวันตกเขาแบ่งเบาภาระด้วยการปกครองแบบประธานาธิบดี เทียนวรรณพูดตรงๆในเรื่องนี้เพราะเขาเห็นว่าคนไทยส่วนใหญ่มีหัวแตกแล้ว และยอมรับโชคชะตาของตัวเองว่าเป็นไพร่ที่โง่เขลาไม่มีวันที่จะปกครองตนเองได้

"ขอให้เห็นเช่นเราผู้เฒ่าทัก
บำรุงรักษาชาติสะอาดศรี
ทั้งเจ้านายฝ่ายพลและมนตรี
จงเป็นศิวิไลซ์จริงอย่างนังนาน
ให้รีบบาปาลีเมนต์ขึ้นเป็นหลัก
จะได้ชักน้อมใจไพร่สมาน
เร่งเป็นฟรีปรีดาอย่าช้ากาล
รักษากันเมืองเราช่วยเจ้านาย"

ความศิวิไลซ์ที่เทียนวรรณนำเสนอและเรียกร้อง นอกจากการให้ล้มเลิกประเพณีโบราณ การเลิกทาส เลิกการพนัน แล้ว เขายังหมายถึงการตั้งโรงเรียนสอนวิทยาการแผนใหม่เช่นวิทยาศาสตร์และการแพทย์ตั้งโรงเรียนสอนสตรี หากไม่มีครูก็ให้จ้างมาจากต่างประเทศ ตั้งศาลสถิตยยุติธรรม ตัดถนน ทางรถไฟ ขุดคลอง วางสายโทรเลขโทรศัพท์ ตั้งธนาคาร ตั้งกรมโลหกิจเพื่อสำรวจหาแหล่งแร่ ตั้งโรงพยาบาล ออกกฎหมายลิขสิทธิ์ ตั้งสภาผู้แทนราษฎร ทำอาหารกระป๋อง

ซึ่งความฝันของเทียนวรรณเหล่านี้ หลายๆข้อก็คงคิดกันอยู่ในหลายกลุ่มอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฝ่ายรัฐบาล มีหลายข้อที่ความฝันของเทียนวรรณเป็นจริงในสมัยต่อมา คือสยามเลิกทาสเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2448 ทางกรมมีประกาศเลิกการเล่นหวยก.ข.เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2459 และเลิกอากรบ่อนเบี้ยทั้งหมดเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2460 มีการตั้งธนาคารเมื่อ 1 เมษายน 2456 ส่วนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเกิดขึ้นเมื่อปี 2475 และการเปลี่ยนแปลงอื่นๆก็ค่อยๆทยอยเป็นจริงในภายหลัง เราไม่อาจกล่าวได้ว่าความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะการเรียกร้องของเทียนวรรณ เนื่องจากรัฐบาลก็มีดำริในเรื่องเหล่านี้ อยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นว่าไม่ยินดีในถ้อยคำของพวกเขา "สารระแน" และเจ้านายก็แสดงการดูหมิ่นราษฎรสามัญอยู่ทั่วไป แต่พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมองเห็นปัญหาเรื่องการพนันอยู่แล้ว การตัดสินใจให้เลิกการพนันทำให้รัฐบาลขาดรายได้ไปเป็นจำนวนมากและทำให้ภาวะเศรษฐกิจในท้องพระคลังยังมีปัญหามากยิ่งขึ้นไปอีก ส่วนในเรื่องการมีสภาผู้แทนราษฎรนั้น ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทความมากมายว่าสยาม

ในสมัยของพระองค์ยังไม่พร้อม ดังนั้นจึงทรงแก้ปัญหาโดยการปรับปรุงการศึกษา ออกพระราชบัญญัติประถมศึกษาเพื่อสร้างวุฒิภาวะแก่ราษฎรเสียก่อน
 เทียนวรรณถูกตอบโต้โดย "ถลกวิทยา" ดังเขากล่าวว่า

"เมื่อจวนจะสิ้นปีทุกปี ได้มีบัตรสนเท่ห์มาปรีภายทุกปี ครั้นในปีที่สี่นี้ ถลกวิทยา
 ผุดโผล่ขึ้นมาจากไหนก็ไม่ทราบด้วยหายไปนาน ตรงเจ้าถลกเอาหนังสือกำพราแหบจะ
 ถลกออกไป"

..เขากล่าวว่า
 "ใครจะห้ามความเห็นของเราไม่ได้"

และคนที่ไม่พอใจหนังสือของเขาก็คือพวกหัวสันหลังหะหรือพวกคนพาลนั่นเอง 103

เทียนวรรณมองเห็นว่าในรัชกาลที่ 5 นี้ มีคนประหลาดอยู่สามคน เจ้าประหลาด
 คือสมเด็จพระปิยะมหาราชเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี(เจิม) ชื่อสัตย์ และเมตตา
 ส่วนราษฎรประหลาดก็คือตัวเขาเองที่ดำรงการต่างๆแล้วต้องโทษจนเจียนชีวิตจะหลุดจากรัง
 นอกจากนี้ เทียนวรรณยังชมนายกุหลาบว่าสามารถรวบรวมสรรพตำราของเก่าไว้ได้มาก
 นำสรรเสริญ "ไพร่ๆด้วยกันไม่มีใครเสมอเขาในเรื่องมีตำรามาก" "แต่ที่ตัวเขาแลใจเขาจะดีชั่ว
 อย่างไรเราไม่ตัดสิน เราชมแต่ข้อที่เขารวบรวมหนังสือไว้ได้มากเท่านั้น"

การนำเสนอความเห็นของเทียนวรรณ ถูกตอบโต้โดยกลุ่มราชสำนัก

ในช่วงที่เทียนวรรณออกตุลาการพจนกิจ ราชสำนักได้ออกวารสารหลายฉบับเช่น

1. ทวีปัญญา ซึ่งมีสมเด็จพระเจ้าฟ้าวิสุทธิทรงเป็นเลขานุการ มีสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ
 เจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา เป็นปฏิคมและบรรณารักษ์ หม่อมเจ้าถุกถวิล เป็นผู้ช่วยเลขานุการ
 นายสะอาดและหม่อมเจ้าพงษ์ทิณเทพ เป็นผู้ช่วยบรรณารักษ์ และมีหม่อมเจ้าวงษ์นิรชร กับพระ
 ยาราชาวัลภาณุสิขฐ์ เป็นกรรมการพิเศษ

ชื่อของวารสารก็บอกอยู่แล้วว่า ต้องการให้ความรู้แก่ผู้อ่าน ทำนองเดียวกับ ดร.โณวาท
 ถลกวิทยา ถลกวิทยา เพราะสังคมสยามในเวลานั้น ราชสำนักผูกขาดการให้ความรู้
 หรือการเป็นเจ้าขององค์ความรู้อย่างชัดเจน ทวีปัญญาสร้าง "กรอบ" ในทางความคิดไว้ว่า
 ราษฎรไทยควรมีความรู้มากขึ้น แต่ยังไม่ถึงเวลาที่จะปกครองตนเอง เช่นบทความของ
 "ถุกถวิล" ว่า ที่มีเสียงเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบรัฐสภานั้น "ทวีปัญญา"
 ไม่เห็นด้วย เพราะระบอบนี้มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีของรัฐสภาคือทำให้ช่วยกันคิดซึ่งจะ
 ทำให้การตัดสินใจถูกมากกว่าผิด ข้อเสียคือทำให้การบริหารงานชักช้า "การที่มีปาลิเมนต์
 ขึ้นเช่นนี้จะทำอะไรก็ติดยอมเรื่องช้าทั้งสิ้น ไม่รวดเร็วเหมือนรัฐบาลที่พระเจ้าแผ่นดินมีกรรม
 สิทธิ เพราะจะทำอะไรแต่ละทีต้องขึ้นจากที่ประชุมนี้ไปจากที่ประชมนั้น ลงจากที่ประชมนั้น
 มาที่ประชมนี่ เถียงกันคอบเป็นเอ็น กว่าจะสำเร็จได้แต่ละสิ่งละอย่าง คอเกือบแห้งไปด้วยกันทั้ง
 หมด"

กรอบแนวคิดของทวีปัญญา ขัดแย้งกับกรอบของเทียนวรรณเฉพาะในกรณีการปกครอง
 แต่ในเรื่อง"ความศิวิไลซ์" แล้ว ไม่ว่าจะเป็นการเลิกบ่อนเบี้ย การให้ความรู้แก่ราษฎร จะ
 เป็นไปในทำนองเดียวกัน วารสารสายราชสำนักเหล่านี้จะแสดงตนว่าเป็นคน"ศิวิไลซ์" เช่น
 "ถลกวิทยา" ของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ จะลงภาพหน้าปกที่ไม่เคยเปลี่ยนคือภาพชายไทยวัย
 หนุ่มฉกรรจ์ แต่งตัวอย่างผู้ดีชาวตะวันตก ใส่สูทแบบผู้ดีอังกฤษ ยืนไขว้ขา เอามือท้าวเอา

แสดงให้เห็นความเป็น สุภาพบุรุษ "หัว นอก" ถ้าเราเอาภาพนี้ไปเทียบกับภาพของเทียนวรรณที่ใส่เสื้อราชปะแตนสวมโจงกะเบน และสไตส์ชายไทยทันสมัยของกุหลาบที่ห้อยนาฬิกาพกสวมรองเท้าหุ้มข้อมแซมสัน ใส่เสื้อลินินอย่างบาง ม่วงหางกระรอก ไหมเขมรหรือโคราช เป็น "คนโก้" แบบชนชั้นกลาง ก็จะไม่สามารถเทียบชั้นกับชายหนุ่มระดับ "ไฮโซ" บนหน้าปก "ลัทธิวิทยา" ได้

และสิ่งที่ปรากฏอยู่ในวารสารของเจ้านายทุกฉบับคือการกระทบเสียดสีและเยาะหยันพวกเจ้าความคิดที่เป็นสามัญชน เช่นเจ้าของแนวคิด "เมื่อไหร่หนอ" ซึ่งน่าจะได้แก่กลุ่มของเทียนวรรณ และหนังสือพิมพ์รายวันบางฉบับในขณะนั้น

ตัวอย่าง ทวีปัญญา มิถุนายน ร.ศ.128

"เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน หนังสือพิมพ์รายวันฉบับหนึ่ง (ไม่จำเป็นต้องกล่าวนาม) ลงจดหมายฉบับหนึ่งซึ่งเรียกไม่ได้ว่านอกจากสาระแนใจความในจดหมายฉบับนั้นมีว่า เสียใจที่ไม่ได้เห็นใครออกความเห็นในการจัดการบ้านเมืองมานานแล้ว และแสดงความเห็นของตนต่างๆ ซึ่งไม่เห็นมีสิ่งปลาดอะไรในนั้นเลยจนข้อเดียว ตัวเองไม่มีความรู้พอที่จะพูดแล้วจะนั่งเสียก็จะดีกว่ายังให้คนจำพวกอวดรู้เพื่อยปากกล่าวสิ่งซ้ำซากแหงไน้นไซ่นั้น แค่นี้คิดไ้ไ้นนหนอยให้คนฟังรทหูโดยหาประโยชน์มิได้ จะส่งเสริมให้ถามเมื่อไหร่หนอเมื่อไรแน่จำใช้รัฐบาลในที่ไมควรต่างๆ การทำเช่นนี้คนโง่ก็ทำได้ ไม่ต้องคนฉลาด"

เจ้าฟ้าศิริราชยังเคยทรงพระราชนิพนธ์นิทานเรื่อง "รายงานการประชุมปาลิเมนต์สยาม" 104 เสียดยนักคิดกลุ่ม "เมื่อไหร่หนอ" โดยทรงอารัมภบทว่า ทรงอ่านหนังสือพิมพ์รายวันฉบับหนึ่งพบ "เมื่อไหร่หนอ" ต่างๆ ทรงเห็นว่า ผู้ที่จะเขียนว่า "เมื่อไหร่หนอ" จะมีไ้นั้นนี้จะต้องเป็นคนฉลาด ถ้ามีจะนั้นคงไม่อาจจะคุยข้อความมาได้มากเช่นนั้นเป็นแน่ ทรงสะดุดใจในข้อถามที่ว่า "เมื่อไหร่หนอเราจะมิปาลิเมนต์" จึงคิดฝันว่า วันหนึ่งเข้าไปจดข่าวในรัฐสภาในฐานะเป็นนักหนังสือพิมพ์ประจำทวีปัญญา พบว่าความเป็นไปในรัฐสภานั้นน่าขันมาก มีแต่คนแย้งกันพูด "เราต้องการที่สุด" ต่างๆ ซึ่งไม่ได้มีเนื้อความที่แสดงความฉลาดแต่อย่างใดเลย โดยมีฝ่ายค้านคนหนึ่งชื่อ "ทวน" ที่โวยวายต่างๆ "อะไรท่านอรรมมหาเสนาบดีจะปิดปากเมมเบอร์ไม่ให้พูดทีเดียวหรือ นี้อิสรภาพแห่งที่ประชุมนี้ไปอยู่ที่ไหน นี้จะเอาคนพูดถูกๆเข้าคุกอย่างแต่ก่อนหรือ" พวกจีนก็โวยวายว่า "ลัทธิบางฉิบหาย ลัทธิบางข่มเหง" เกิดทะเลาะกันวุ่นวายไปหมด

ในทวีปัญญา ยังมีนักเขียนประจำ เช่น นมส. (พระองค์เจ้ารัชนี้แจ่มจรัส) ซึ่งแสดงความเห็นเกี่ยวกับการปกครองตอบโต้กลุ่มของเทียนวรรณและยังเดี๋ย ได้สรุปสาเหตุของความวุ่นวายในรัฐเซียไว้ว่า เป็นเพราะราษฎรพยายามจะ "ข่มขี่" รัฐบาล

"ต้นเหตุของการที่เกิดครั้งนี้ ก็คือราษฎรพยายามจะข่มขี่รัฐบาล ให้คิดจัดการปกครองอย่างใหม่ ต้องการปาลิเมนต์ ต้องการให้ราษฎรเปนไทยแก่ตัวมากกว่าเดี๋ยวนี นี้ ต้องการให้หนังสือพิมพ์พูดอะไรพูดได้แลข้อสำคัญอื่นๆอีกหลายข้อ" 105

104 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประชุมนิทานพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6, (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468)

105 นมส., "ทวีปัญญา", เล่ม 3, ฉบับที่ 20, (พฤศจิกายน ร.ศ.124)

กรอบแนวคิดแบบ "ทวิปัญญา" นี้ ปรากฏในหนังสือพิมพ์ของราชสำนักหลายฉบับ ซึ่งออกโดยวัตถุประสงค์จะให้ความรู้แก่ผู้อ่าน และยังวิพากษ์วิจารณ์หนังสือพิมพ์หลายฉบับ ที่ออกในเวลานั้นหลายฉบับว่าด้อยคุณภาพ ชอบอ้างว่าตนมีความรู้ แต่ข่าวที่เขียนกลับเชื่อไม่ได้เพราะชอบแต่งขึ้นมาเอง เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์นั้นทรงยอมให้หนังสือพิมพ์แสดงความเห็นได้อย่างเต็มที่ เพราะทรงอยากจะรู้ว่าหนังสือพิมพ์กำลังคิดอะไรอยู่จะได้แก้ไขได้ทันการณ์ แต่เสรีภาพนี้ทำให้เกิดสงครามปากกา

5.2.4. ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มปัญญาชนราชสำนัก กับกลุ่มปัญญาชนสามัญทั่ว ก้าวหน้า : "ยังเดี๋ยง"

พระจริยาวัตรบางประการออกจะแปลกในสายตาของคนไทย เช่นโปรดการแสดง บนเวที ทำให้เกิดคณะละครอาชีพและสมัครเล่นมากมายเช่น คณะวิมานนฤมิตร ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานราธิปประพันธ์พงศ์ คณะคณะปราโมทย์ของพระโสภณอักษรกิจ (เล็ก สมิตศิริ) คณะเสรีสำเร็จ คณะแม่ขุนนาค เป็นต้น ทรงตั้งกรมมหรสพเมื่อพ.ศ.2455 โปรดให้สร้างโรงละครทวิปัญญาขึ้นที่พระราชวังสราญรมย์ โปรดการตั้งสโมสรซึ่งรวมกลุ่ม พวกของพระองค์มาประกอบกิจกรรมต่างๆ เช่นเล่นเกมต์ เล่นไพ่บริดจ์ ทรงแวดล้อม ด้วยข้าราชการซึ่งเป็นชายล้วน และโปรดการเขียนบทความและออกหนังสือพิมพ์ ซึ่งทรงใช้เป็นเวทีในการโต้ตอบกับฝ่ายตรงข้าม อันเป็นเหตุให้เกิด "สงครามปากกา" ซึ่งนับเป็นวิกฤติ ครั้งที่สองของสยาม

สองพี่น้องแห่งตระกูลพืงบุญ ณ อยุธยา คือ ม.ล.เพ็ญ (เจ้าพระยารามราฆพ) และ ม.ล.พืง (พระยาอนิรุทธเทวา) เป็นผู้ที่ทรงโปรดมากที่สุด ทั้งสองเป็นบุตรพระยาประสิทธิ์ศุภการ(ม.ร.ว.ละม้าย พืงบุญ) กับพระนมทัต สำเร็จการศึกษาชั้นต้นที่ร.บ.พิตรภิมุข ภายหลังเป็นมหาดเล็กพระบรมมหาราชวังตั้งแต่อายุ 13 ทรงส่งไปศึกษาต่อที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง และ ถึงปี 2451 จึงได้เข้ารับราชการในพระองค์ ชีวิตราชการก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ตั้งแต่จางวางห้องที่พระบรมมหาราชวัง อธิบดีกรมมหาดเล็ก จนเป็นผู้สำเร็จราชการมหาดเล็กในที่สุด สองคนพี่น้องมีหน้าที่พิเศษคือกรอกร่องเรื่องราวต่างๆก่อนขึ้นกราบบังคมทูล ทำให้เป็นที่เกรงอกเกรงใจมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าพระยารามราฆพนั้น ทรงถือว่าเป็น "ศุภมิตร"และพระราชทานความเมตตาประดุจบิดาพืงมีต่อบุตร ทรงพระราชทานพระบรมฉายาลักษณ์ของพระองค์ให้เป็นที่ระลึกพร้อมลายพระหัตถ์ "ให้ไว้แก่เพ็ญผู้รับใช้ใกล้ชิด เป็นอุปถัมภ์มาหลายปีและมีได้กระทำให้เป็นที่ยืนเคียงข้างใจเลยแม้แต่น้อย" หรือทรงเขียนในพระบรมฉายาลักษณ์ที่ฉายคู่กับพระยารามราฆพว่า "ให้พระยาประสิทธิ์ศุภการ เป็นพยานแห่งความเสนาหา"¹⁰⁶ เมื่อถึงวันเกิดก็ทรงพระราชทานเงินให้ถึง 100 ซึ่ง อันทำให้พวกทหารไม่พอใจและนำเอาไปพุดวิพากษ์วิจารณ์กัน ร.ต.เจือได้กล่าวแก่สมาชิกคนหนึ่งว่า "พวกเราทำการเหนื่อยแทบตายไม่เห็นได้อะไร อ้ายมันเด่นๆร่าๆเท่านั้น ได้ตั้งร้อยข้างพันซัง"¹⁰⁷ และร.ต.เจือยังได้วิพากษ์วิจารณ์ด้วยความแค้นต่อไปอีกว่า "พระเจ้าแผ่นดินรักคนใช้มากตีโหม...ให้เงินที่ตั้ง 100 ซึ่งหมายความว่าอะไร...พระเจ้าแผ่นดินเอาแต่เล่นโยน เอาเงินมาสร้างบ้านซื้อรถให้มหาดเล็กตีโหม...ทำไมพระราชทานนี่จึงโปรดมหาดเล็ก แต่ผู้หญิงไม่ชอบเลย"

106 หนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยารามราฆพ,พระบรมฉายาลักษณ์พระราชทานเจ้าพระยารามราฆพ เมื่อเดือนมีนาคม ร.ศ.126

107 หจข., เอกสาร ร.6บ.17/1 คำให้การนายละอ่อน กระทรวงธรรมการ

เรื่องของ "เด็กในหลวง" นี้ พระยานเรนทรราชา (ม.ล.อุรา คนเजर) อธิบายเรื่องเด็กในหลวง¹⁰⁸ ไว้ว่า ระหว่างที่ประทับอยู่ ณ พระราชวังสราญรมย์ ได้มีเจ้านายต่างกรมและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ต่างก็นำโอรสและบุตรชายมาถวาย พระองค์ทรงรับเด็กเหล่านี้ไว้ในปกครองประดุจบิดามังเกิดเกล้า โดยให้กินอยู่หลับนอน ให้เครื่องแต่งกาย ให้เงินใช้สอย และให้การศึกษา เด็กเหล่านี้รุ่นใหญ่มีเช่น ม.จ.อุกถวิล สุขสวัสดิ์ พระยาสุจริตธำรง(อู๊ด สุจริตกุล) รุ่นกลางมีเช่น เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.เพ็ญ พึ่งบุญ) พระยาสุนทรพิพิธ (เชย มัชฌิมวลย์) พระยาอุดมราชภักดี (โถ สุจริตกุล) รุ่นเล็กมีเช่น ม.จ.ชัชวาลิต เกษมสันต์ ม.จ.ดิศยานุวัตร ดิศกุล พระยาอนิรุทธเทวา(ม.ล.พิน พึ่งบุญ) นายขัน หุ้มแพร(ม.ร.ว.มานพ เกษมสันต์)

ประเด็นที่พระมงกุฎเกล้าฯ ทรงให้ความเมตตาแก่คนเหล่านี้เป็นพิเศษมีความสำคัญเพราะเป็นเป้าที่ทรงถูกโจมตีทางหน้าหนังสือพิมพ์จนตลอดรัชกาล และเป็นประเด็นที่ถูกลากให้มาเชื่อมโยงกันหรือแม้กระทั่งเป็นเรื่องเดียวกันกับปัญหาเศรษฐกิจการเมืองในขณะนั้น แต่สถานการณ์ในราชสำนักก็มิได้เปลี่ยนแปลงแต่ประการใด สองพี่น้องตระกูลพึ่งบุญกลับก้าวขึ้นสู่ความมีอำนาจ ความมีศรัทธาบรรดาศักดิ์และความร่ำรวยอย่างรวดเร็ว อิทธิพลที่มากมายทำให้หนังสือพิมพ์ยังไม่กล้าวิจารณ์เจาะลงไปที่ตัวบุคคลอย่างเปิดเผย ได้แต่เสียดสีเยาะเย้ยหรือกล่าวแบบรวบรัดถึง "เด็กในหลวง" ซึ่งพระมงกุฎเกล้าฯ ก็ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทความโต้แย้ง ว่าเป็นเรื่องของความจงรักภักดี และทรงมีพระราชดำริว่า ทำไมพระมหากษัตริย์จะทรงมีกิจกรรมที่ทรงโปรด หรือทรงมีกลุ่มที่ถวายความจงรักภักดีโดยใกล้ชิดไม่ได้ จนสิ้นสมัยรัชกาลที่ 6 จึงปรากฏบทความหนังสือพิมพ์ที่โจมตีเจ้าพระยารามราฆพอย่างเปิดเผยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบางกอกการเมืองฉบับเดือนธันวาคม 2468 เช่นบทความเรื่อง "ผู้มีบุญ" หรือ "จดหมายจากเรา" โดยผู้ใช้นามปากกาว่า "แวนตาหินสีเมนต์" ได้กล่าวถึงอำนาจและอิทธิพลของเจ้าพระยารามราฆพว่าไม่มีใครใดจะเทียบได้แต่เมื่อเวลาผ่านไปคุณค่าจะลดลง ยศและตำแหน่งต่างๆจึงควรจะเรียกคืนได้

ในขณะที่เหตุการณ์ในราชสำนักดำเนินไปในลักษณะนี้ การแสดงออกของทหารในเชิงไม่พอใจต่อการปกครองแผ่นดินก็เริ่มปรากฏในวารสารของกองทัพ "ยุทธโกษา" เป็นนิตยสารรายเดือนของทหาร จัดทำโดยกรมยุทธนาธิการ ขึ้นตรงต่อเสนาธิการทหารบก และแจกจ่ายให้หน่วยราชการต่างๆในกองทัพไทยโดยไม่ต้องเสียค่าบำรุง นับตั้งแต่ปีพ.ศ.2449 เป็นต้นมาซึ่งเป็นช่วงที่เจ้าฟ้าจักรพงษ์ฯได้เข้ามารับราชการในกองทัพไทยนั้น ปรากฏบทความทางวิชาการเพิ่มขึ้นอย่างมาก เพราะพระองค์ทรงหวังให้ยุทธโกษาเป็นหนทางหรือเวทีในการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนความรู้ความเห็น ดังที่ทรงแสดงไว้ใน "แจ้งความกรมเสนาธิการทหารบก" ยุทธโกษา 21 กันยายน ร.ศ.128 และทรงส่งเสริมให้นายทหารที่มีโอกาสไปศึกษาต่อยังต่างประเทศได้นำความรู้ที่ตนเรียนหรืออ่านมาถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้ทราบ เพื่อให้ผู้อ่านได้ "เข้าใจถึงสภาพการณ์ของอีกสังคมในแต่ละประเทศได้ดียิ่งขึ้น" และพระองค์จะสนพระทัยอ่าน บางครั้งก็ทรงวิพากษ์วิจารณ์และเขียนโต้ตอบ เช่นในยุทธโกษาฉบับประจำเดือนมกราคม ร.ศ.126 ทรงโต้แย้งทัศนคติของร.ด.เด็กที่เขียนสรรเสริญกองทัพญี่ปุ่นจนเกินไป และว่าควรจะมีรอบด้านในการวิพากษ์วิจารณ์

นายทหารที่เขียนบทความมาลงนั้นแสดงให้เห็นถึงทัศนคติในเชิงวิพากษ์ ที่มีความอิสระยิ่ง เช่นบทความของพระยาสุรินทรราชเสนี เรื่อง "ความกีดกันออบเยกต์เซ็นเทนส์" (Object Sentence) ใน ยุทธโกษา เดือนกุมภาพันธ์ ร.ศ.127 ผู้เขียนได้เสนอความเห็นแย้งสุภาษิตต่างๆของไทยว่าอาจจะไม่จริงเสมอไป และไม่ควรถูกยึดถือโดยปราศจากการไตร่ตรอง เช่นสุภาษิตที่ว่า "ป่าพึ่งเสือ เรือพึ่งพาย นายพึ่งบ่าว เจ้าพึ่งข้า " ผู้เขียนแย้งว่าการ

¹⁰⁸ พระยานเรนทรราชา, "เด็กในหลวง" , วชิราวุธานุสรณ์, 2507

ที่เรือจะพังพายนั่น หากพายหักก็คงใช้การไม่ได้ หรือนายพิงบ่าวก็เชื่อว่าจริงเสมอไป และข้อเขียนของร.ท.ย.ท. เรื่อง "ภูมิศาสตร์เมืองราชบุรี" ในเดือนเมษายน ร.ศ.129 ก็แสดงความรู้ที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับประชาชนในชนบท บทความบางชิ้นก็แสดงทัศนะว่า ประเทศจะเป็นมหาอำนาจได้ก็ด้วยแสนยานุภาพของกองทัพ และบทความของร.อ.อภิบาลในเดือนพฤศจิกายน ร.ศ.130 กล่าวว่า "นายทหารคือผู้ที่นำอำนาจให้บ้านเมืองเจริญขึ้นตามลำดับ"¹⁰⁹ ในการแสดงทัศนะเกี่ยวกับความเจริญของประเทศนั้น นายทหารมักจะนำไทยไปเปรียบเทียบกับญี่ปุ่นซึ่งประสบความสำเร็จในการพัฒนาความเป็นอยู่ของราษฎรและฐานะของประเทศชาติ และเห็นว่าการปฏิรูปประเทศของรัชกาลที่ 5 ยังมีได้ส่งผลไปสู่ประชาชนในระดับล่างแต่อย่างใด

การแสดงความคิดเห็นของนายทหารกลุ่มนี้ สอดคล้องกับคลื่นแนวคิดประชาธิปไตยของนักคิดกลุ่มอื่นเช่นกลุ่มเทียนวรรณ และในปี 2454 ที่ทหารคิดจะปฏิวัตินั้นหนังสือพิมพ์ข้างนอกก็ได้เสนอข่าวเกี่ยวกับกบฏในประเทศต่างๆโดยตลอด เช่นการจลาจลในโมร็อกโก กบฏในอาฟริกา กบฏในเยอรมัน สเปน เม็กซิโก และจีน ในช่วงเวลานั้น หนังสือพิมพ์ฉบับใหญ่ฉบับหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อกลุ่มทหารมากคือจีนโนสยามวารศัพท์ ฉะนั้นเมื่อเกิดการกบฏขึ้นในร.ศ.130 หนังสือพิมพ์ฉบับนี้จึงถูกเพ่งเล็งเป็นอย่างมาก เพราะ "มักลงเรื่องราวที่เกี่ยวกับการกบฏของทหารมากกว่าฉบับอื่นๆ ประกอบกับทหารไทยเองก็ชอบอ่านจีนโนสยามวารศัพท์มากกว่าหนังสือพิมพ์อื่นๆ"¹¹⁰ อัจฉราพร กมฺพพิสมัย ได้เสนอว่าจีนโนสยามวารศัพท์น่าจะมียุทธศาสตร์ความคิดปฏิวัติของกลุ่มนายทหารร.ศ.130 อยู่ไม่น้อย เพราะบทความต่างๆที่นำเสนอในหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ "เป็นเรื่องที่นายทหารนำไปกล่าวขวัญและถือเป็นเหตุผลที่ใช้อ้างในการปฏิวัติ" ซึ่งปรากฏในคำให้การของทหารเอง เช่นในเรื่องที่ข้าราชการยังประพฤติดตนเป็นนายกดหัวราษฎร ทั้งๆที่ราษฎรเป็นผู้เสียภาษี อ้างจากบทความเรื่อง "ควรมีต่อกัน" ในจีนโนสยามวารศัพท์ฉบับวันที่ 19 เมษายน ร.ศ.130 และเรื่อง "โรงเรียนกับโรงเรียน" เมื่อ 7 ธันวาคม ร.ศ.129 วิจารณ์ว่ารัฐบาลตั้งโรงเรียนมากกว่าโรงเรียน เท่ากับว่ารัฐบาลสร้างพลเมืองชั่วมากกว่าพลเมืองดี ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ และร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์ กล่าวว่า รัฐบาลมิได้เอาใจใส่พลเมืองของประเทศ ทำให้พลเมืองไทยกลายเป็นพลเมืองที่ขาดคุณภาพ

ปัญหาทางเศรษฐกิจระหว่างปี 2450-2453 เป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์การบริหารประเทศตามมา เพราะในช่วงปีนี้เกิดการค้าตกต่ำทั่วโลก ในไทยเกิดภัยธรรมชาติ น้ำท่วม ฝนแล้ง เกิดโรคระบาดทั้งกับคน สัตว์ และพืช ชาวนาประสบภาวะทุกข์เข็ญขนาดหนักถึงขนาดต้องอพยพทิ้งที่ทำกิน ชาวนาบางแห่งถึงขนาดไม่มีข้าวกินต้องขอกู้เงินหลวงมาซื้อข้าว และบางคนถึงขนาดอดตาย¹¹¹ แต่ในช่วงของวิกฤตินี้ ในพ.ศ. 2449 ประกาศแก้วิธีและพิทักษ์เก็บเงินค่านา ร.ศ. 124 ได้เรียกเก็บภาษีชนิดต่างๆเพิ่มขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อชาวนา เช่นปรับปรุงภาษีค่านาโดยเพิ่มจากเดิมถึง 4 เท่าตัว เรียกเก็บค่าธรรมเนียมรูปพรรณโคกระบือจากตัวละ 0.50 บาทเป็นตัวละ 4 บาท ตลอดจนเก็บภาษีเรือ อากรค่าน้ำ ปัญหาที่ทับทวีเข้ามาเหล่านี้รัฐบาลยังไม่ได้มีมาตรการแก้ปัญหาการเกษตรอย่างจริงจัง ชาวนาต้องรับภาระเสียภาษีมากที่สุดในขณะที่ผู้ปกครองจะรับภาระภาษีน้อยที่สุด ผลผลิตส่วนเกินต้องถูกส่งไปบำรุงความสุขของคนบางกอก ชาวนาไม่มีเงินและยังต้องเช่าที่ทำกิน ไร่การศึกษา และหลงอยู่ในการพนันและอบายมุข

¹⁰⁹ อัจฉราพร, อ้างแล้ว, หน้า 65

¹¹⁰ หจข., เอกสาร.ร.6 บ.3.1/9 เขียวสุตเส็ง, ยี่กอฮง, จดหมายกราบบังคมทูลของสมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการ 8 กันยายน พ.ศ.2458

¹¹¹ หจข., เอกสาร.ร.5 กษ.3.1/ 12, เจ้าพระยาวงษาขุนประพัทธ์กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 เมื่อ 18 สิงหาคม ร.ศ.128 และ หจข., เอกสาร.ร.6 กษ.1/ 12, เจ้าพระยาวงษาขุนประพัทธ์กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6 เมื่อ 17 กันยายน ร.ศ.130

ความทุกข์ยากของราษฎรเหล่านี้หนังสือพิมพ์ได้สะท้อนออกมาทั้งในรูปของข่าวและบทความ ตลอดจนจดหมายร้องทุกข์ของชาวนา ดังบทความเรื่อง "นายเห็นทุกข์ราษฎร" ลงในจีนโนสยามวารศัพท์ 20 เมษายน ร.ศ.130 กล่าวถึงการทำนาไม่ได้ผลได้มาร้องทุกข์ขอผ่อนค่าภาษี ค่าราชการ ค่าเช่าจากเจ้าหน้าที่แต่กลับถูกดูดาและจับตัวไปขังโดยปราศจากความเมตตา บ้างก็ได้รับการปฏิบัติอย่างหยาบคายจากเจ้าหน้าที่ของรัฐเมื่อมาติดต่อขอเสียภาษี การปฏิรูปราชการของรัชกาลที่ 5 แม้จะทำให้คนไทยพ้นจากพันธนาการของระบบไพร่-มูลนาย กลายเป็นอิสระชน โดยการออกพรบ.เกณฑ์ทหาร 2448 แต่ผู้ได้รับการยกเว้นก็ยังเป็นคนกลุ่มเดิม คือเจ้านาย ข้าราชการของรัฐ พระ และผู้ที่เสียภาษีหรือทำประโยชน์แก่รัฐตามที่กำหนด ดังนั้น ประชาชนก็ยังคงความทุกข์ยากในขณะที่คนส่วนน้อยยังเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและได้รับความสะดวกนานาประการ ชาวประจําวันที่ปรากฏทางหน้าหนังสือพิมพ์ได้แก่ข่าวการปล้น การชะโมย ในชนบท ดังตัวอย่าง จากจีนโนสยามวารศัพท์ 17 เมษายน ร.ศ.130 ว่า

"ถ้าจะหันไปข้างไหน ก็พบแต่คนที่น่าด่ากล้าเครียด มีแต่เสียงบ่นปรับทุกข์กันต่างๆ...ตั้งแต่เดือนเมษายนมา โรคประจำเมือง (อหิวาต์) ก็ยิ่งกำเริบมากขึ้น วันหนึ่งๆคนตายด้วยโรคนี้นับร้อย ไร่นาเรือกสวนก็โรยร้างไปตามกัน โจรผู้ร้ายก็เกิดชุกชุมขึ้นกว่าเก่า ชาวนาในยุ้งฉางของชาวนาก็จวนหมดแล้ว"

ก่อนจะสิ้นรัชกาลพระจุลจอมเกล้าฯ กองทัพประสบปัญหาเนื่องจากถูกตัดงบประมาณติดต่อกันหลายปีอันเนื่องจากปัญหาเศรษฐกิจ และเมื่อถึงรัชกาลใหม่ก็ได้แก้ไขแต่อย่างใด จนเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถทรงสรุปสภาพของกองทัพขณะนั้นว่า เป็นกองทัพที่มีแต่คน ขาดอาวุธ เครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ เสบียงสัมภาระ เงินเดือนทหารก็ไม่ได้รับการปรับปรุง อันเป็นเหตุของกบฏเพราะทหารเห็นว่าตนถูกลดความสำคัญและถูกหมิ่นเกียรติภูมิ การใช้จ่ายพระราชทรัพย์ในส่วนของพระคลังข้างที่ที่ได้รับเงินเพิ่มพิเศษ ทำให้ถูกเพ่งเล็งและวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนัก

ในปีพ.ศ.2452 (ร.ศ.128) เกิดปัญหาทะเลาะวิวาทระหว่างมหาดเล็กของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชกับกลุ่มทหาร ตามบันทึกของร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์และร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์ กล่าวว่า เหตุเกิดจากมหาดเล็กใช้ไม้ร่มตีนายดาบสังกัดกรมทหารราบสองคนขณะแต่งกายพลเรือนออกมาเที่ยว ทหารวิ่งเข้ากรมทำให้มีเพื่อนออกมาช่วยอีก 5 คน ไล่ตีมหาดเล็กไปจนถึงหน้าประตูวังปารุสก์ ความทราบถึงพระองค์ท่านให้สอบสวน ทหารรับสารภาพจึงถูกสั่งขัง และสมเด็จพระบรมฯทรงกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ให้เจียนทหารเหล่านั้น และยังทรงมีพระบรมราชโองการให้ถอดยศ และบรรดาศักดินายทหารสามคนที่เป็ต้นเหตุ และให้ลงพระอาญาเจียน 5 คนคนละ 30 ที แม้ทหารยอมรับในความผิดของตน และ "ยุทธโกษ" พยายามอธิบายความชอบธรรมของการลงโทษครั้งนั้นในเดือนมิถุนายน ร.ศ.128 แต่ทหารกลุ่มหนึ่งก็ยังมีความเจ็บแค้นเพราะถือว่าเกียรติของทหารอย่างร.อ.สม ที่เป็นผู้หนึ่งที่ถูกลงโทษ เคยไปร่วมปราบกบฏเงี้ยว ในขณะที่มหาดเล็ก "เป็นเพียงคนรับใช้ส่วนตัวของพระมหากษัตริย์เท่านั้น"¹¹² ทหารกล่าวโทษสมเด็จพระบรมฯว่าทรงเป็นต้นเหตุให้ทหารถูกลงโทษอย่างรุนแรง เพราะฉะนั้นความรู้สึกของคนกลุ่มนี้จึงเต็มไปด้วยอารมณ์ซึ่งเคียดแค้นและเจ็บแค้นมากกว่ากลุ่มอื่นร่วมสมัยเดียวกัน เพราะความที่คิดว่าตนเป็นกลุ่มที่มีศักดิ์ศรียิ่ง ภายในกองทัพ "ยุทธโกษ มิถุนายน ร.ศ.128 " พยายามเรียกร้องให้เน้นเรื่องวินัยในเชิงเสียดสีว่า เพื่อจะไม่ต้อง "รับพระราชอาญาเข้าหลักเข้าคา อันถือเป็นเรื่องน่าสยดสยองยิ่งนัก" พวกทหารวิจารณ์ว่าพระ

¹¹² ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์และร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์, "กบฏ.ศ.130" หน้า 47

มงกุฎเกล้าฯโปรดใช้วิธีลงอาญาเขียนหลัง อย่างไรก็ตาม ประเพณีโบราณได้ถูกยกเลิก ในปีพ.ศ.2463 เมื่อปลายรัชกาล พวกทหารยังไม่พอใจพระจริยาวัตรของสมเด็จพระบรมที่โปรดการเล่นละคร ร.ต.ปุ่นให้การเมื่อ 4 มีนาคม ร.ศ.130 ว่า ประเทศเยอรมันนี้มีพระเจ้าแผ่นดินที่เอาใจใส่ทหาร หาโอกาสมานอนในโรงทหารเดือนละ 1 อาทิตย์ "หากแต่ประเทศไทยเรา พระเจ้าแผ่นดินชอบเล่นโยน ไม่เอาใจใส่ราชการ"¹¹³

ความ "ไม่ถูกกัน" ระหว่างกลุ่มทหาร กับกลุ่มมหาดเล็กของสมเด็จพระบรมฯ นี้ ยังตึงเครียดตลอดจนถึงพระองค์ได้ขึ้นครองราชย์ ซึ่งทรงโปรด "กลุ่มราชสำนัก" ได้แก่พวกทหารรักษาวังและพวกมหาดเล็กเป็นอย่างยิ่ง และทรงถือว่าเป็นพวกของพระองค์โดยแท้ การที่มหาดเล็กที่เป็นชายล้วนเหล่านี้คอยปรนนิบัติรับใช้ใกล้ชิดพระองค์ยิ่งกว่าคนกลุ่มใดทำให้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อคนเหล่านี้มีท่าทีทงในความสัมพันธ์ถึงกับเป็นผู้กำหนดว่าจะให้ใครเข้าเฝ้าหรือมิให้ก็ได้¹¹⁴ กรมมหาดเล็กหลวงในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นกรมที่ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญที่สุด มีการขยายตัวออกไปโดยไม่ได้คำนึงถึงความสมดุลกับพระราชทรัพย์ ในปีพ.ศ. 2468 ข้าราชการสัญญาบัตรเฉพาะกรมมหาดเล็กมีจำนวนถึง 890 คน ทำให้เกิดภาวะวิกฤติของพระคลังข้างที่ และยังทรงโปรดเกล้าฯให้ปรับปรุงตำแหน่งผู้บริหารกรมมหาดเล็กให้มีความสำคัญยิ่งขึ้น โดยให้เจ้าพระยารามราชนพเป็นผู้สำเร็จราชการมหาดเล็ก แตกต่างจากสมัยรัชกาลที่ 5 ที่จะทรงตั้งจากพระเจ้าลูกยาเธอที่ทรงรักใคร่สนิทสนม พื้นฐานของมหาดเล็กเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงชาติตระกูล แต่ต้องมีบุคลิกลักษณะที่ดี สะอาดหมดจดงดงาม เฉลียวฉลาดคล่องแคล่ว ล่วงรู้พระอัชฌาศัย มีตั้งแต่บุตรหลานข้าราชการไปจนถึงลูกจีน ลูกคนธรรมดา การเลื่อนยศก็เป็นไปตามพระราชอัชฌาศัยทำให้พวกทหารไม่พอใจยิ่งขึ้นไปอีก

ในวันที่ 1 พฤษภาคม ปีพ.ศ.2454 พระมงกุฎเกล้าฯทรงสถาปนากองเสือป่าอย่างเป็นทางการและอีกสองเดือนต่อมาก็มีการตั้งกองลูกเสืออีก การตั้งกองเสือป่านี้นั้นเป็นเสมือนหน่วยรักษาความปลอดภัยให้พระองค์ ทรงมีพระราชปรารภในบันทึกจดหมายเหตุเสือป่าว่า เนื่องมาจากในเวลานั้นมีพลเรือนบางคนทั้งที่เป็นข้าราชการและที่เป็นพ่อค้าคบคิดมีความปรารถนาที่จะได้รับการฝึกอบรมอย่างทหารบ้างแต่ไม่มีโอกาสเนื่องจากติดภาระกิจ ทรงเห็นว่า การฝึกอบรมอย่างทหารนี้เป็นการสร้างพลเมืองดี มีกำลังกายและกำลังความคิดที่เป็นประโยชน์ต่อแผ่นดินตลอดจนทำให้เป็นคนที่มีระเบียบวินัย และสร้างเสริมความสามัคคีในหมู่พลเมือง จมื่นอมรรตวรุณารักษ์ อธิบายว่า¹¹⁵ เสือป่าก็คือทหารช่วยรบที่ทั่วโลกเรียกว่า "ทหารกองโจร" นั้นเอง และมีนามพระราชทานเรียกโดยเฉพาะว่า "กองเสนารักษาดินแดน"

แต่การตั้งกองเสือป่าและกองลูกเสือนี้อาจจะถูกมองได้ว่าเนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างพระองค์กับทหารนั้นได้มีข้อบาดหมางกันมาก่อน สมาชิกเสือป่านั้นเมื่อเริ่มต้นส่วนใหญ่นักก็ได้แก่ข้าราชการผู้ใกล้ชิด ต่อมาจึงขยายไปในหมู่ข้าราชการ และขยายออกไปทั่วประเทศอย่างกว้างขวาง การตั้งกองกำลังเสือป่าขึ้นมานี้ทำให้ทหารไม่พอใจ หาว่าเป็นการตั้งหน่วยงานที่ซ้ำซ้อน และสร้างความเสื่อมศักดิ์ศรีให้ทหารซึ่งเมื่อเข้าไปสมัครเป็น "วิสามัญสมาชิก" ทำให้นายทหารที่มียศสูงเช่นนายพล นายพัน ต้องไปฟังคำสั่งของผู้นำเสือป่าที่ไม่เคยมีความรู้ทางทหารมาก่อน และอาจจะยังเคยเป็นผู้ได้บังคับบัญชาของตนมาก่อน ยิ่งไปกว่านั้น สารวัตรเสือป่ายังมีอำนาจหน้าที่ในการดูแลชุมชน จับพระภิกษุประพฤติผิดวินัยสงฆ์ จับพลทหารที่ประพฤติผิดเช่นเมาสุราอาละวาดหรือลักขโมย การที่เสือป่าจับกุมทหาร

¹¹³ หจข., เอกสารร.6 บ17/6 คำให้การ ร.ต.ปุ่น 4 มีนาคม ร.ศ.130

¹¹⁴ อัจฉราพร, อ้างแล้ว, หน้า 117

¹¹⁵ จมื่นอมรรตวรุณารักษ์, อนุสรณ์ของเสือป่าและลูกเสือ, วชิราวุธานุสรณ์, 2504

ปรากฏอยู่ตลอดรัชสมัยสร้างความสะเทือนใจแก่เหล่าทหารมาก ในเรื่องเสื่อป่านี้ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถก็ทรงไม่เห็นด้วย ทรงดำริว่าทำให้เกิดผลเสียต่อราชการแผ่นดิน และทหารยังโจมตีพระมงกุฎว่า "ทรงรักทหารเสื่อมากกว่าทหารของชาติ"¹¹⁶ หลังจากตั้งกองเสื่อป่าได้เพียง 8 เดือนกับ 29 วัน ก็เกิดเหตุการณ์ปฏิวัติขึ้น

หลังจากกบฏร.ศ.130 ประชาชนไม่มีความเข้าใจในปัญหาที่เกิดขึ้นและมีการเล่าลือไปในเรื่องต่างๆอย่างมากมาย จนเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถต้องทรงออกมาให้สัมภาษณ์ ว่าการจับกุมครั้งนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องการจัดการกับพวกที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่เป็นเพราะทหารกลุ่มนี้จะประทุษร้ายต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพยายามจะยุยงให้เกิดความกระด้างกระเดื่องขึ้นในกองทัพ แม้กระนั้น หนังสือพิมพ์ต่างประเทศและทูตต่างประเทศ ก็ยังพยายามหาข่าวและสรุปว่า การก่อการครั้งนี้เป็นเพราะได้รับแรงจูงใจจากตุรกีและจีน ดังเช่นทูตอังกฤษได้แสดงความเห็นใจและเชื่อว่ากรมหลวงพิษณุโลกฯและกรมหลวงราชบุรีฯน่าจะมีส่วนให้ความสนับสนุนการก่อการครั้งนี้ด้วย¹¹⁷

ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ

วิกฤติในวิวัฒนาการหนังสือพิมพ์ครั้งที่ 2: สงครามปากกา

1. จุดเริ่มต้น

จุดเริ่มต้นของการเสียดสีคัดค้านในสังคมไทยมองเห็นได้จากบทละครเรื่อง ระเบิดันได ของพระมหามานตรี (ทรัพย์) ในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งมีเนื้อหาที่น่าสนใจคือการเหน็บแนมคัดค้านโดยให้ตัวเอกชื่อระเบิดันได เลียนแบบพระเด่นมนตรีในอิเหนา ตัวเอกซึ่งมีอาชีพขอทานนอนอยู่หน้าวัดสุทัศน์ เนื้อหาเช่นนี้ไม่ใช่สิ่งปกติในสังคมไทย จึงต้องเผชิญกับแรงต้านจากฝ่ายราชสำนัก สมัยรัชกาลที่ 5 นิราศหนองคายของหลวงพัฒนาพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์) ถูกสั่งเผา และนายทิมเองก็ถูกจำคุกอยู่ 8 เดือน ¹¹⁸

การลงโทษของราชสำนักไม่สามารถยุติการก่อตัวของกลุ่มนักแสดงความเห็นได้ แม้การลงโทษเทียบวรรณด้วยการโบยตีและการจำคุกเทียบวรรณ ก็ไม่สามารถจัดการกับกระแสคลื่นของการเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และการเรียกร้องความเสมอภาคทางชนชั้น ของกลุ่มหัวก้าวหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มเทียบวรรณ ซึ่งตอบโต้กับกลุ่มราชสำนัก "ทวิปัญญา" ในสมัยรัชกาลที่ 5 ฝ่ายราชสำนักนั้นมีฝ่ายสนับสนุนจำนวนมาก ในขณะที่ฝ่ายตอบโต้ก็ทวีจำนวนขึ้นเรื่อยๆ

การเป็นเวทีในการแสดงความเห็นของกลุ่มกบฏยังเติร์กใน "ยุทธโกษ" มีความน่าสนใจตรงที่เกี่ยวพันกับพัฒนาการของกลุ่มใน การตั้งสมและนำเสนอ แนวคิดทางการเมืองและแนวคิดที่จะสร้างความศิวิไลซ์ให้แก่ประเทศชาติ การแสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจในการปกครองบ้านเมืองและเห็นว่าการปฏิรูปราชการแผ่นดินหาได้ส่งผลไปถึงประชาชนผู้ทุกข์ยากไม่ นอกจากนี้ ยุทธโกษ ยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกับวงการหนังสือพิมพ์ภายนอก เมื่อปรากฏว่าได้มีอดีตนายทหารหลายคนได้ออกมาเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างรุนแรงในสมัยรัชกาลที่ 6

ภาพแห่งความขัดแย้งชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อได้ปรากฏบทความพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 มากมายลงในวารสารกองทัพเรือฉบับหนึ่งชื่อ "สมุทรสาร"ซึ่งออกทีหลัง เรียกร้องความ

¹¹⁶ หจข., เอกสารร.6บ17/7 คำให้การพลทหารนายกราน

¹¹⁷ อัจฉราพร, อ้างแล้ว, หน้า 207

¹¹⁸ รุ่งวิทย์ สุวรรณอภิชน, ศรีบูรพา ศรีแห่งวรรณกรรมไทย, หน้า 202-203

รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเรียกร้องให้ทหารเห็นความสำคัญของการเข้าสงครามโลกครั้งที่ 2 ทรงใช้นามปากกา "รามจิตติ" แปลเรื่อง "การจมแห่งเรือลูลิตาเนีย" (2458) เพื่อชี้ให้เห็นความผิดและความไร้มนุษยธรรมของเยอรมัน และโน้มน้าวใจผู้อ่านที่ยังเป็นกลางอยู่ให้เห็นว่า ไทยต้องเข้าสงครามด้วยความจำเป็น และจะต้องเข้าข้างฝ่ายพันธมิตรด้วย สำหรับสมุทสรสารนี้ ทรงใช้พระนามแฝง "พันแหลม" "รามจิตติ" ในการพระราชนิพนธ์บทความที่มีเนื้อหาประนามศัตรู เชิดชูฝ่ายตน ช่มชู้ญข้าศึก ในช่วงสงครามโลก

ความขัดแย้งของกรอบความคิดที่ถูกนำเสนอผ่านหน้าหนังสือพิมพ์ยิ่งทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นเมื่อหนังสือพิมพ์รายวันของนายฮัฟฟมัน ชื่อ **กรุงเทพเดลิเมต** ออกจำหน่ายในปี 2451-2475 มีบรรณาธิการชื่อหลุย ตรีวัต ลงความเห็นโต้แย้งรัฐบาลรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ และปรากฏว่ามีนักโทษกบฏ.ศ.130 บางคนที่ยังติดคุกอยู่ส่งเรื่องมาลงพิมพ์ เช่น ถัด รัตนพันธ์ เขียนบทความเรื่อง "เด็กกำพร้า" ใช้นามปากกาว่า "ไทยใต้" โถย วรรณกุล เขียนเรื่อง "มาลินี คุณสมบัติของสตรี" และ "พระนางโยเซฟิน" ใช้นามปากกา "ศรียาดรา" นอกจากนี้ นักโทษ.ศ.130 ยังผลิตงานเขียนให้หนังสือพิมพ์ฉบับอื่น เช่น บัวย บุญรัตพันธ์ ผลิตเรื่องสั้นให้หนังสือพิมพ์รายคาบระหว่างติดคุก อุทัย เทพหัสดิน ใช้นามปากกา "นายเทพ" เมื่อพ้นโทษแล้ว (อดีตกบฏเหล่านี้หลายคนได้หันมาทำงานหนังสือพิมพ์เป็นอาชีพ ในปี.ศ.2475 อดีตยังเติร์กกลุ่มหนึ่งได้เข้าไปเป็นนักเขียนใน "ศรีกรุง" โจมศิริรัฐบาลและราชบัลลังก์จนถูกปิดไม่มีกำหนดฐานยุยงส่งเสริมประชาชนให้กระด้างกระเดื่อง ครั้นปิดได้ 7 วันก็วิ่งเต้นเปิดใหม่จนได้ แต่ถูกสอดส่องจากรัฐบาลอย่างเข้มงวด)¹¹⁹ สำหรับกรุงเทพเดลิเมตจะถูกเฟื่องถึงมากที่สุดเพราะมีบทความโจมตีรัฐบาลลงพิมพ์มากที่สุด นอกจากพวกกบฏแล้ว ยังมีข้าราชการที่ถูกให้ออกส่งบทความทางไปรษณีย์มาลงพิมพ์เป็นจำนวนมาก ภายใต้นามแฝง

ในช่วงต้นนี้ เราจะเห็นการเริ่มจับขั้วกันระหว่างหนังสือพิมพ์ 2 ฝ่าย ดังนี้

ฝ่ายอนุรักษนิยม

ทวีปัญญา
ชวนหัว
ลักวิทยา
ถลกวิทยา
สมุทสรสาร
ไทย

ฝ่ายก้าวหน้า

ตุลวิภาคพจนกิจ
ศิริพจนภาค
สยามประเภทสุนทรโรวาทพิเศษ
จินโนสยามวารศัพท์
ยุทธโกษ
กรุงเทพเดลิเมต

สำหรับไทย สมุทสรสาร มีชีวิตอยู่ยาวนานใกล้เคียงกับ จินโนสยามวารศัพท์ กรุงเทพเดลิเมต ยุทธโกษ ดังนั้นจึงจะตอบโต้กันรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ เมื่อสงครามปากกาวิวัฒน์ถึงระดับที่สอง คือประมาณระหว่างปี 2455-2460 ซึ่งเป็นช่วงที่รุนแรงที่สุด

2. จุควิกฤติ

ต้นสงครามโลกครั้งที่ 1 พระมงกุฎเกล้าฯ ทรงมีนโยบายจะซื้อเรือรบไว้ในกองทัพเรือไทย แต่เนื่องจากไม่มีงบประมาณจึงต้องขอบริจาคจากประชาชน นอกจากนั้น ยังทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องอธิบายพระบรมราชาบายเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง จึงทรงพระราชนิพนธ์บทความชื่อ A Siam Miscellany เป็นภาษาอังกฤษ ลงในสยามออบเซอร์เวอร์ ะ

¹¹⁹ พริ้ม ริมทุ่งกว้าง(นามแฝง) , "การเมือง คุก และนักเขียนไทยสมัยร.ศ.130" ในโลกหนังสือ ปีที่ 1 ฉบับที่ 8 พฤษภาคม 2521 หน้า 105-6

หว่างวันที่ 5 สิงหาคม-31 ธันวาคม 2455 ในช่วงนี้ นายเซียวฮุดเส็ง กำลังก่อปัญหา จนต้องเข้าไปปรับโทษในคุกถึง 6 เดือนในเดือนพฤศจิกายนปีเดียวกัน

ในระหว่างนี้ หนังสือพิมพ์ 2 ฉบับ คือ กรุงเทพเดลิเมต์ กับ ไทย ก็เริ่มทะเลาะกัน ด้วยถ้อยคำอันรุนแรง ไทยนั้นเป็นของรัฐบาล มีตราครุฑ พิมพ์อยู่ที่หน้า 1 มีกองบรรณาธิการคือข้าราชการสำนัก ส่วนกรุงเทพเดลิเมต์นั้นมีบทความที่รุนแรงจากอดีตกบฏร.ศ.130 และข้าราชการที่ถูกออกจากราชการมาลงพิมพ์เรื่อยๆ เป็นเรื่องที่แน่นอนว่าหนังสือพิมพ์ทั้งสองฉบับต้องไม่ถูกกันอยู่แล้ว การทะเลาะกันนี้ถึงกับมีการขูดเอาความไม่ดิของเอดิเตอร์ทั้งสองฝ่าย มาด่าประจานกัน จนจินโนสยามวารศัพท์ออกมาวิจารณ์ว่า "หนังสือพิมพ์สองฉบับได้กระทำสงครามปากกาทันอยู่นาน ผู้อ่านที่เป็นพวกของรัฐบาลก็ว่าหนังสือพิมพ์ของพวกรัฐบาลชนะ ฝ่ายพวกราษฎรก็ว่าหนังสือพิมพ์ที่เป็นปากเสียงราษฎรชนะ...." เขาเห็นว่าไม่มีประโยชน์อะไร จึงเรียกร้องให้ "ยุติสงครามกันเสีย" ("ขาดโซดา"(นามแฝง) จินโนสยามวารศัพท์ 2 เมษายน 2456)ซึ่งจากข้อเขียนนี้ จินโนฯได้แยกหนังสือพิมพ์ออกเป็นสองฝ่ายอย่างชัดเจน คือฝ่ายรัฐบาลกับฝ่ายราษฎร และเรียกการทะเลาะกันครั้งนี้ว่า "สงครามปากกา"

แต่สงครามกลับทวีความรุนแรงขึ้น ไทย หว่า กรุงเทพเดลิเมต์ เป็น "ลูกกะโล่"ฝรั่ง กรุงเทพเดลิเมต์ก็หว่าไทย เป็นพวกประจบสอพลอ (รัฐบาลชื่อ ไทย มาตั้งแต่ปี 2453) เป็นทาสที่ไม่เรียกร้องเสรีภาพจึงเลวยิ่งกว่าจินลากรณเสียอีก จากนั้น สงครามก็ขยายตัว ไปสู่หนังสือพิมพ์ฉบับอื่นๆ เช่นสยามออบเซอร์เวอร์(10 เมษายน 2457) ด่า ขง ว่าเป็นพวกโซเซียลิสต์ ใช้อ้อยคำสามหาว ซึ่ง ขง ก็ด่ากลับทั้ง สยามออบเซอร์เวอร์ และ ไทย ว่าเป็นพวกหัวประจบ

ต่อมา ทรงพระราชนิพนธ์บทความ "ยิวแห่งบูรพาทิศ" ลงในสยามออบเซอร์เวอร์ ซึ่งก่อให้เกิดปฏิกิริยาในหมู่ชาวจีนโดยทั่วหน้า ทำให้นายเซียวฮุดเส็งต้องได้กับ "อัสวพาหุ" อีกโดยตีพิมพ์ในฮัวเซียมซินโป ในฉบับวันที่ 10 เดือนกรกฎาคม 2457 แสดงความไม่พอใจที่อัสวพาหุทำนายความแตกแยกของประเทศจีน และยังเขียนบทความ "ยิวแห่งบูรพาทิศ" ลงพิมพ์ทั้งใน Siam Observer และหนังสือพิมพ์ไทยฉบับอื่นๆโจมตีคนจีน "เมื่อเร็วๆนี้หนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษและหนังสือพิมพ์ภาษาไทยนั้นๆในกรุงเทพฯ

ได้ลงความเห็นอันยืดยาว จั่วหน้าว่าความเป็นชาติยิวชัทธิศตวันออกของคณจน ลงต่อหลายวัน จนจบ กล่าวคำตำหนิคนจีนเสียไม่มีดี ลงชื่อผู้แต่งว่า อาชาวัตปาฟู (อัสวพาหุ)หนังสือพิมพ์ของเราเป็นถิ่นของคนจีนที่อาศัยอยู่ในต่างประเทศ จะนิ่งทนให้เขาหมิ่นประมาทประเทศไม่ได้" จึงตั้งกองภาษาไทยเพื่อทำสงครามกับอัสวพาหุ "หนังสือพิมพ์ไทยแพนทของเราได้จัดตั้งค่ายนำหมึกกับปากกาประหารเอาหลายๆวันติดๆกันมาแล้ว เพื่อให้หนังสือพิมพ์รายนั้นรู้สึกว่าการประเทศจีนยังมีคน--จะได้ไม่กล้ากล่าวคำบ้าๆอีกต่อไป" "อัสวพาหุ" ได้ตอบโต้ด้วยบทความ "เมืองไทยจงตื่นเถิด"

ครั้งต่อมา พระองค์ได้พระราชนิพนธ์บทความเรื่อง "โคลนติดล้อ" ลงในไทย ระหว่าง 28 เมษายน-11 พฤษภาคม 2458 มีเนื้อหาวิพากษ์วิจารณ์ความล้าหลังของสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเอาอย่างโดยไม่ไตร่ตรอง การนิยมรับราชการมากกว่าค้าขาย และการที่ชายเอาเปรียบหญิงด้วยการมีภรรยาหลายคน ในช่วงเวลาเดียวกันก็ปรากฏบทความชุดเดียวกันแต่เป็นภาษาอังกฤษชื่อ Clogs in the Wheel ลงใน Siam Observer ด้วยการวิวาทระหว่างหนังสือพิมพ์ก็รุนแรงหนักขึ้นตั้งแต่ปี 2459 เป็นต้นมา และมีการใช้อ้อยคำหยาบคายมากขึ้น การโจมตีรัฐบาลและการโจมตีพระมหากษัตริย์ดำเนินไปอย่างรุนแรง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯทรงมีพระราชดำริเมื่อขึ้นครองราชย์ใหม่ๆ(ร.ศ.131) ว่า หนังสือพิมพ์ไทยไร้คุณภาพ คือโอหัง เสียคดี ก้าวร้าว ชอบปั้นข่าว ไม่น่าเชื่อถือ แต่ผู้อ่าน "กลับเชื่อหนังสือพิมพ์อย่างประหลาด" ความลับในทางราชการหลายอย่างรั่วไปลงในหนังสือ

พิมพ์ ซึ่งทำให้ทรงกริ้ว ซึ่งทำให้ทรงวิจารณ์คนอ่านว่า "เป็นความผิดของท่าน(ผู้อ่าน)เองที่ท่านพอใจอ่านแต่เรื่องเลวๆ"¹²⁰ จึงทรงรับสั่งให้มีการกดขันสอดส่องไม่ให้มีการลักลอบนำข่าวภายในไปลงในหนังสือพิมพ์อีก ในการปรึกษาหารือเรื่องการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดินเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถก็ได้ทรงกราบบังคมทูลเสนอให้ออก Press Law ด้วยเหตุผลว่า กระแสความจากต่างประเทศหนักหน่วงเหลือเกิน หนังสือพิมพ์ที่เป็นของชาวต่างประเทศ หรือเป็นของคนไทยที่มีความเห็นผิด ก็คอยพัดให้ประชาชนเห็นคล้อยตามตนข้อสรุปปฏิกริยาจากราชสำนักก็คือ ให้ราชสำนักออกหนังสือพิมพ์เองหรือซื้อหนังสือพิมพ์เพื่อให้เป็นปากเสียงของราชสำนัก เช่น ไทย(เปิดตัวเองเมื่อเดือนธันวาคม.ศ.129 เนื่องจากขาดทุน และรัฐบาลซื้อไว้ทันที) และให้การสนับสนุนหนังสือพิมพ์ฉบับใหญ่ๆด้วยการให้ซบซิด์รายละ 4000-8000 บาท ต่อปี Siam Observer หรือแม้กรุงเทพเดลิเมต์จีนโนสยามวารศัพท์ ก็ได้ซบซิด์จากรัฐบาลทั้งสิ้น

บทพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 ทั้ง A Siam Miscellany, ยิวแห่งบูรพาทิศ, โคลนติดล้อ ล้วนแสดงพระบรมราโชบายและพระทัศนะในการปกครองประเทศ และพระทัศนะในส่วนที่เกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง A Siam Miscellany นั้น เป็นเสมือนบทวิพากษ์แนวคิดของพวกยังเติร์กโดยตรง ด้วยทรงกล่าวถึงการปฏิวัติในตุรกีหลายตอน และทรงชี้ให้เห็นถึงการปฏิวัติที่ล้มเหลว และทรงทนายใจกษัตริย์ตุรกีว่าทรงมุ่งหวังให้ประเทศเจริญแบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งก็มิต่างจากพระองค์นั่นเอง

"I like to believe, that Abdul Hamid did not consider it to be wise or advantageous for Turkey to have progressive institutions thrust upon the people before they know how to benefit by such institutions. I like to believe, that his desire was to go slowly and to gradually introduce such reforms as he felt absolutely sure the people were ready for"¹²¹

ในบทความเรื่องเดียวกัน ทรงเรียกร้องให้ประชาชนรวมใจให้เป็นหนึ่งเดียวที่ความรักในชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ด้วยวิธีการนี้ภาพแห่ง "ตัวตน" ของพระมหากษัตริย์ได้ถูกนำไปผูกร้อยเข้ากับชาติและศาสนาโดยไม่สามารถแยกออกจากกันได้ และยังทรงชี้ให้เห็นว่า ความพยายามของฝ่ายตรงข้ามที่พยายามโต้แย้งพระทัศนะนี้นั้น เป็นได้แต่เพียงเสียงตะโกนโหวกเหวกซึ่งประชาชนไม่ควรให้ความเชื่อถือ เพราะหนังสือพิมพ์ไทยนั้นมีความรู้อันจำกัด "They simply do so because they have no means of knowing more than one side of a question, and sometimes very little even of that one side"

ในบทความเรื่อง "ลัทธิเอาอย่าง"ใน โคลนติดล้อ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ทรงเห็นว่าการกระทำของพวกที่เรียกตัวเองว่านักปฏิรูปนั้น แท้ที่จริงเป็นเพียงการเอาอย่างแบบนกแก้วนกขุนทองเท่านั้น ซึ่งจะทำให้เราถูกเหยียดหยามโดยชาวต่างชาติที่เราไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง "คนประเภทนี้ยอมเป็นที่น่ารังเกียจแก่คนทั้งหลาย และเมื่อเขาได้มัสสุราเพื่อชื่นด้วยแล้ว ก็เป็นอันเหลือสติกำลังที่จะทนทานได้จริงๆ! ถ้ามีคนคัดค้านจั้นคราวใด ผู้ตั้ง

¹²⁰ อัสวาหุ, โคลนติดล้อ, ไทย 28 เมษายน-11 พฤษภาคม 2458

¹²¹ Asvabahu, Chapter 8, The Failure of the Young Turks, A Siam Miscellany, Siam Observer Printing Office, Bangkok, P.30

ตนเองเป็นผู้รักษา"อิสรภาพ" นี้ก็มักใช้วาจาที่ว่าเฉพาะบุคคลอย่างทาร์ณ...แต่ส่วนข้อที่ตัวเขาเองเป็นไพร่บัดชบและเป็นคนขี้อวด มีวุฒิอย่างนกแก้งที่สามารถจำคำปราชญ์มากล่าวได้เป็นตอนๆซึ่งตนเองก็ไม่เข้าใจนั้น หาได้กระทบมันสมองของมันอันมีนด้วยพิษแอลกอฮอล์นั้นไม่" (โคลนติดล้อ ตอน "ความเห็นผิด") ทรงแสดงความประหลาดใจที่คนไทยไม่เชื่อคนไทยด้วยกันเอง แต่กลับไปตีราคาให้คนต่างชาติสูงส่งยิ่งกว่า

"ข้าพเจ้าจะไม่ว่าเลยแม้แต่น้อย ถ้าท่านพอใจจะตั้งคนชาติอื่นไว้ในที่สำหรับบูชา และเมื่อเขาอยากจะนั่งอยู่ในที่อันสูงจนน่าเวียนหัวเช่นนั้นก็เชิญเถิด แต่เหตุใดท่านจึงต้องตีราคาคณะร่วมชาติของท่านให้ต่ำเสียกว่าที่ดินของคนจำพวกที่ท่านพอใจจะบูชานั้นด้วยเล่า"(โคลนติดล้อ บทที่ 2 การทำตนให้ต่ำด้วย)

ไทย ทำหน้าที่เป็นปากเสียงให้รัฐบาลอย่างเอาจริงเอาจัง ทั้งโจมตี แก่ต่าง และสร้างภาพให้ผู้อ่านเห็นว่า ฝ่ายที่เรียกตัวเองว่าเป็นนักปฏิรูปนั้นแท้ที่จริงก็เป็นเพียงเศษนักปราชญ์ ดีแต่คอยลอกตัวอย่างจากจีนจนฟุ้งซ่าน คิดจะเปลี่ยนแปลงการปกครองซึ่งไม่มีทางเป็นไปได้ ฝ่ายกรุงเทพเดลิเมิร์กก็ตอบโต้ ซึ่งทำให้รัชกาลที่ 6 ไม่ทรงพอพระทัย

การเหยียดหยาม ดูถูกหนังสือพิมพ์ ดำเนินไปตลอดเวลา รัฐบาลใช้วิธีดั้งเดิมแต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 คือประกาศไม่ให้คนเขียนหนังสือพิมพ์"การที่จะเชื่อข้อความใดๆซึ่งปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรนั้น ควรจะต้องแล้วแต่ฐานะและชื่อเสียงแห่งผู้แต่งถ้าเราสามารถจะรู้ได้ว่าถ้อยคำของคนดีมีหลักฐาน ต่างกันกับถ้อยคำของคนชั่วเมานในโรงเหล้าอย่างไร เหตุใดเราจึงจะมีความนิยมนับถือถ้อยคำของคนชู้เมานั้นจนเกินเหตุ" (โคลนติดล้อ ตอน "การบูชาหนังสือจนเกินเหตุ") จนหนังสือพิมพ์บ่นว่าจะติเตียนรัฐบาลอย่างไรรัฐบาลก็ไม่เคยฟังเลย ยิ่งยกย่องคนที่หนังสือพิมพ์ประนาม เรื่องใดที่หนังสือพิมพ์ทัดทานเพราะเกรงว่าจะเกิดผลร้ายแก่บ้านเมือง รัฐบาลก็ไม่เคยเชื่อ (กรุงเทพเดลิเมิร์ก 2 กุมภาพันธ์ 2460) ความแข็งกร้าวของรัฐบาลทำให้การปะทะกับหนังสือพิมพ์รุนแรงขึ้น และพระมงกุฎเกล้าฯทรงระแวงสมเด็จพระยาตราช่างฯว่าเอาหนังสือพิมพ์เป็นพวก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงสงสัยว่าการที่กรุงเทพเดลิเมิร์กกล้าเขียนวิจารณ์รุนแรงน่าจะเป็นเพราะกรมพระยาตราช่างเห็นด้วย 122 แต่กรุงเทพเดลิเมิร์กไม่ยอมเปิดเผยตัวผู้เขียนบทความไปลงหนังสือพิมพ์เลย ทรงปรารภเรื่องนี้กับพระอนุชาคือเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกฯอยู่เนืองๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกรุงเทพเดลิเมิร์กมีพฤติกรรมที่ไม่น่าไว้วางใจ โดยนายหลุยส์ คีร์วิติมีที่ท่าช่างกรรโชก จะนำความลับของราชสำนักซึ่งไม่รู้ว่าเป็นอะไรไปเปิดเผย 123 ปัญหาที่เกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ทำให้มีการออกพระราชบัญญัติว่าด้วยสมุดเอกสารและหนังสือพิมพ์ในปีพ.ศ.2465 กำหนดลักษณะหนังสือพิมพ์ที่เป็นเสียหายของแผ่นดิน ทำให้วงการหนังสือพิมพ์ปั่นป่วน "จุดดังถูกลมสลาตันอันแรงกล้า...กระทำให้ความมองจากกล้าหาญลดน้อยไปมาก"(พิฆาตดอร์บีโด, 8 กุมภาพันธ์ 2465)

แต่อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติฉบับนี้ก็ไม่ได้กำหนดลักษณะบุคคลที่จะเป็นเจ้าของและบรรณาธิการหนังสือพิมพ์อย่างชัดเจนทำให้หนังสือพิมพ์หลีกเลี่ยงได้ โดยใช้วิธีจ้างบรรณาธิการชาวต่างชาติหรือ "เปลี่ยนชาติเป็นชาวต่างประเทศ" เช่นยามาโด(เจ้าของนายไอเมียคาว่าอวันดี (เจ้าของเป็นชาวอิตาลีชื่อนายกาลัชชี) เสรีศัพท์ (เจ้าของคือนายหะย็อบตุลาเต็มปราบอธรรม (เจ้าของคือนายซาปาร์) พิฆาต (เจ้าของคือนายมะหะหมัด)

122 หจข., เอกสารร.6 สบ.001/6 พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 6 ถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ (30 เมษายน 2460)

123 ดูรายละเอียดเรื่องนี้ใน สุกัญญา ตีระวนิช, พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯกับการหนังสือพิมพ์, มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ 2531

แม้แต่พิฆาตดอร์ปีโดเองก็มีคนในบังคับขอลันดาเป็นโล่ และยังมีหนังสือพิมพ์จีนเช่นมังกรแดง ออกมาโจมตีไทยว่าเป็นประเทศล่าหลัง "พวกมักสอพลอยอเจ้าพอลถึงคราวนักขัดถูก็เป็นต้น ก็เที่ยวมองค้นหา แม้ความดีมีแต่เพียงเล็กน้อยก็ยกเอาเป็นเหตุสรรเสริญพระบารมี"(มังกรแดง 19 กุมภาพันธ์ 2465) และมังกรแดงโจมตีว่า พระราชบัญญัติฉบับใหม่ไม่สามารถควบคุม ชาวต่างประเทศได้แต่จีนต้องตกอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติฉบับนี้เพราะไม่มีกิงสุล รัฐบาล ดีแต่กดขี่ข่มเหงพวกจีนแต่ไม่กล้ากดขี่หนังสือพิมพ์ฝรั่ง ความกดดันต่อหนังสือพิมพ์จีนทำให้ มังกรแดงเลิกออกตั้งแต่ในปีแรก และหนังสือพิมพ์จีนฉบับอื่นๆก็ทยอยปิดตัว จีนโนสยาม วารศัพท์ ภาษาไทย เลิกออกเมื่อปี 2466 ชิวเซียมซินโป เลิกออกในปี 2468 เคียวเซียวป้อ เลิกออกในปี 2468 และ เลียงเคียว เลิกออกในปี 2472

สถานการณ์หลังการออกพระราชบัญญัติกลับรุนแรงยิ่งขึ้น กรรมกร ของถวัติ ฤทธิเดช เปิดตัวในวันที่ 27 มกราคม 2465 โดยมีญี่ปุ่นเป็นโล่ กรรมกร มีสายสัมพันธ์กับ กลุ่มอดีตกบฏร.ศ.130 ประกาศจะต่อสู้กับ "นายจ้างอุบาทว์" ถวัตินั้นเกี่ยวดองเป็นญาติกับ ร.ท.จรรยา ฌ บางช้าง และยังมีสนิมสนมกับเหล็ง ศรีจันทร์ หนังสือพิมพ์อีกฉบับหนึ่งของถวัติ ที่ออกภายหลัง คือในปี 2468 หลังจากที่กรรมกรปิดตัวไปแล้ว คือ ปากกาไทย ก็ร่วมอุดมการณ์เดียวกัน แต่มิได้เรียกร้องเพียงแค่ความเสมอภาคทางชนชั้นเท่านั้น แต่ยัง แสดงให้เห็นว่า ความชั่วร้ายทั้งปวงในสังคมจะต้องได้รับการแก้ไขอย่างถอนรากถอนโคน ด้วยการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ประชาธิปไตย "รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รักกัน อย่างไม่เป็นของจำเป็นนักหรือ"... "เราจะประหารประหารพจญต่อเหล่าอำมาตย์ที่ใช้อำนาจ อำมาตย์กาลีที่ฉ้อราษฎร์บังหลวงให้มันถึงซึ่งความแตกดับ แทงมันด้วยหอก ดอกตั้ง แต่หุซ่ายทะเลหุซ่าวด้วยคมปากกาของเรา" (ปากกาไทย 8 มกราคม 2468) การตอบโต้ ของรัฐบาลคือการจับกุมบรรณาธิการ และปิดหนังสือพิมพ์ แต่ถวัติมิได้หยุดการต่อสู้ของเขา ในการปฏิวัติเมื่อพ.ศ.2475 ถวัตินำกรรมกรตรงไปเป็นฐานกำลังส่วนหนึ่ง

พิมพ์ไทย ฉบับวันที่ 15 พฤษภาคม 2467 ยอมรับว่า หนังสือพิมพ์ภาษาไทยทุกวันนี้ไม่มีคุณวุฒิ ถ้าจะเปรียบกับบางกอกไทมส์ และสยามออบเซอร์เวอร์ แล้ว "เกียรติคุณของ หนังสือพิมพ์พวกเรากับของเขาไกลกันลิบ" เพราะหนังสือพิมพ์ไทยเก่งแต่การเสียดสีผู้อื่น **เกราะเหล็ก** ก็วิจารณ์ในปี 2468 ว่า "แลแทนที่ฐานะของหนังสือพิมพ์จะดีขึ้นก็กลับตกต่ำ ลงจนถึงขั้นที่สุด.....พ่อบ้านที่เห็นแก่ความงามของครอบครัว ไม่ยอมให้คนในครัวเรือนซื้อ หนังสือพิมพ์บางฉบับไปอ่านในบ้านเป็นอันขาด ค่าที่เขารังเกียจที่จะฟังวาจาอันไร้แก่นสารและไม่สอาดกับหูของผู้ฟังภาพการ์ตูนของหนังสือพิมพ์บางฉบับอาจเสียดสียิ่งกว่าอาจาด ไม่มีรัฐบาลประเทศใดในโลกนี้จะยอมอนุญาตให้พิมพ์การ์ตูนบางรูปอย่างที่เราเห็นกันอยู่ในหนังสือพิมพ์ ของประเทศเรานี้เลย".....และเกราะเหล็ก ยังได้วิจารณ์พระราชบัญญัติการพิมพ์ที่ออก มาว่า เอาเข้าจริงก็แก้ปัญหาอะไรไม่ได้ เพราะกลับยิ่งหละหลวมหนักขึ้น

"การขออนุญาตเป็นเจ้าของหรือบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ในทุกวันนี้ ดูช่างง่ายดายเหลือเกิน ขอแต่ให้มีเท้าเดินไปถึงกระทรวงมหาดไทย ไปบอก ความประสงค์ที่จะออกหนังสือพิมพ์ เจ้าน้ำที่ก่อนุญาตทันที โดยไม่ต้อง เหลียวแลถึงฐานะความสมควรในประการใดๆ ดังนั้น จึงเกิดมีหญิงที่อ่าน หนังสือไม่กระดิกหูเป็นบรรณาธิการ หรือคนที่นั่งขายรูปอนาจารตามริมถนน เป็นเจ้าของและบรรณาธิการ ตลอดจนคนตัดหญ้าและเลี้ยงม้าก็เคยเป็น บรรณาธิการเหมือนกัน เหตุนี้แหละธรรมชาติของหนังสือพิมพ์เมืองเราจึงได้ตก ต่ำมาก เทียบสมัยนี้กับสมัยก่อนตราพระราชบัญญัติแล้วก็จะเห็นได้ว่าสมัย นี้เลวยิ่งกว่าเสียอีก

.....สำหรับที่หนังสือพิมพ์ที่เจ้าของหรือบรรณาธิการเป็นคนหลักกลอย ไม่มีภูมิรู้ เกิดมาไม่เคยลิ้มหูลิมตาตุโลกกับเขาเลย แล้วก็มันนั่งเก้าอี้เป็นหุ่น ฟางให้เขาเซ็ด กล่าวแต่ผรุสวาจาใส่ร้ายคนโน้นคนนี้โดยไม่มีมูลและโดย

เจตนารายนั้น คนจำพวกนี้ถึงไม่ต้องถูกใครฟ้องร้องก็ไม่มีใครเคาะพนักมือ
และยอมเป็นที่ดูหมิ่นของคนทั่วไป"
("หนังสือพิมพ์กับมหาชน" เกราะเหล็ก3 กันยายน 2468)

จะเห็นได้ว่า สงครามปากกานั้นดำเนินไปอย่างเข้มข้นหลังจากปี 2455 เป็นต้นมา และรัฐบาลก็มีวิธีการตอบโต้ต่างๆ ตั้งแต่ตอบโต้ทางหน้าหนังสือพิมพ์ ตักเตือนจนถึงปิดหนังสือพิมพ์ ถ้าเป็นหนังสือพิมพ์จีนก็ถูกเนรเทศ แต่มาตรการเหล่านี้ไม่ประสบความสำเร็จเลยเพราะรัฐบาลไม่สามารถกดดันให้หนังสือพิมพ์อยู่ในระเบียบได้

หลังจากการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 6 การเสียดสีพวกคักคักคัก และการต่อต้านพวกเจ้าทวิความรุนแรงมากขึ้น มีชุมนุมนักเขียนที่เกิดใหม่คือค่ายสวนอักษร (รายปักษ์ 2469) และสุภาพบุรุษ (รายปักษ์) 2472-2474 ซึ่งรวบรวมนักเขียนสำคัญเช่นกุหลาบ สายประดิษฐ์ และมาลัย ชูพินิจ ที่เสนอการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบประชาธิปไตย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

กลุ่มทางประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 5 - 6 : วาทกรรมระหว่างกลุ่มปัญญาชนราชสำนักอนุรักษ และ กลุ่มปัญญาชนสามัญชนหัวก้าวหน้า

1.วาทกรรมเรื่องการเปลี่ยนแปลง : รัฐบาลนำประเทศไปสู่ความล้าหลัง ไม่ทัดเทียมต่างชาติ ถูกตอบได้ว่า รัฐบาลเห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลง แต่ต้องค่อยเป็นค่อยไป

วาทกรรมระหว่างเจ้านายกับหนังสือพิมพ์ของหมอฝรั่ง :

ฝรั่งที่ออกหนังสือพิมพ์สืบเนื่องมาจากสมัยของบริดเลมีอยู่หลายคน ลักษณะการทำหนังสือพิมพ์จะมีข่าวสารและการวิพากษ์วิจารณ์เช่นเดียวกับมาตรฐานต่างประเทศ จะยกตัวอย่างวาทกรรมของหมอสมิท ที่ออกหนังสือพิมพ์ Siam Repository ราย 3 เดือน ภาษาอังกฤษ ออกระหว่างพ.ศ.2412-2417 มีเรื่องราวเกี่ยวกับการวางกรอบความคิดเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาค ซึ่งแปลความได้ว่า "หนังสือพิมพ์มีความสำคัญในฐานะเป็นสื่อกลาง นำสารทั้งปวงไปสู่ผู้อ่านธรรมดาสามัญกลุ่มใหญ่ในชุมชน หนังสือพิมพ์บอกเราว่าใครกำลังทำอะไร และเกิดอะไรขึ้นในโลกอันกว้างขวางนี้...ประเทศสยามควรจะได้เข้าถึงพระเจ้า ทั้งต้อนรับแสงสว่างแห่งเสรีภาพ...สตรีนั้นถูกกดเป็นทาสในประเทศตะวันออก ขอจงยินยอมให้เธอได้รู้จักรสหวานของเสรีภาพ และให้ได้รับการสั่งสอนให้รู้ถึงตำแหน่งอันแท้จริงที่พระเจ้าประทานให้เธอครอบครอง"

ต่อมาในปีพ.ศ. 2436 หมอสมิทไปช่วยTilleke และ Ward ออกหนังสือพิมพ์ Siam Observer หนังสือพิมพ์ฉบับนี้สะท้อนภาพการเมืองไทย และการแบ่งปันดินแดนกับฝรั่งเศสอย่างน่าสนใจ และเป็นหนังสือพิมพ์ที่ทางราชสำนักให้ความสนใจถึงกับ "อศวพาหุ" ส่งบทความสำคัญหลายเรื่องไปลงตีพิมพ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯและพระบรมวงศานุวงศ์ ไม่ได้แสดงท่าทีปฏิเสธกระแสคลื่นตะวันตก ในทางตรงข้ามกลับนำเสนอทัศนะที่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความสมัยใหม่ แต่ทั้งนี้ ต้องอยู่ในกรอบระเบียบของเจ้า ซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจแต่ดั้งเดิม และแม้ในที่สุดความเปลี่ยนแปลงจะต้องบังเกิดขึ้นเพราะสยามคงไม่สามารถฝืนกระแสโลกอยู่ได้ ราชสำนักก็ยิ่งมุ่งหวังจะให้ความเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปจนกระทั่งสามารถเป็นที่ยอมรับได้ทุกฝ่าย

ดังพระราชดำริว่า

"ข้าพเจ้ามีความปรารถนาว่า การสิ่งใดซึ่งเป็นการเจริญ มีคุณแก่ราษฎร ควรจะให้เป็นที่ละเล็กละน้อย ตามกาลเวลา การสิ่งใดซึ่งเป็นธรรมเนียมบ้านเมืองมาแต่โบราณ แต่ไม่สู้เป็นยุติธรรม ก็อยากจะเลิกถอนเสีย แต่จะจู่โจมโหมทักเอาทีเดียวนั้นไม่ได้ จะต้องค่อยตัดรอนไปที่ละเล็กละน้อย พอให้เบาบางเข้าทุกที เมื่อเป็นอยู่ดังนี้ การก็คงจะเป็นไปที่ละน้อยๆเรียบริบร้อยไปตามเวลากาล"

พระทัศนะเช่นนี้ สอดคล้องกับพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ทรงออกหนังสือพิมพ์สายราชสำนักยุคต้นรัชกาลที่ 5 ได้แก่พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ ผู้ซึ่งทรงออกหนังสือพิมพ์แบบ "สอน" และนำเสนอกรอบแนวคิดของราชสำนักเกี่ยวกับความหมายของคำว่า ความศิวิไลซ์ พระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ ออก "ดรฺโณวาท" ตั้งแต่พ.ศ. 2417-2418 เป้าหมายบอกชัด

เจนว่าต้องการสอน เด็กหนุ่มที่กำลังเข้ารับราชการ ในหนังสือพิมพ์ฉบับนี้มีเนื้อหาที่ว่าด้วยความเปลี่ยนแปลงของโลกมากมาย เช่นกล่าวถึงการเลือกตั้งประธานาธิบดีโดยคัดลอกบทความหมอบรัดเลย์ในบางกอกกรี๊ดเดอร์มาลงพิมพ์ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ปรามว่า "แลการเจริญที่จะบังเกิดขึ้นนั้น , ก็ต้อง อาศัยรหนังสือพิมพ์บอกข่าวดีแลร้าย, เพราะธรรมเนียมไทยยังไม่มีการเอาดีเตียน, แลสรรเสริญในหนังสือพิมพ์นี้ได้"¹²⁴

และเนื่องจากกระแสความชื่นชมญี่ปุ่นเริ่มถูกจุดประกายในกลุ่มนักคิดชาวไทย จึงมีการแปลสารคดีเรื่อง "กรุงสยาม" จากหนังสือพิมพ์ในลอนดอนชื่อ Pall Mall Gazette ลงวันที่ 9 ตุลาคม ลงพิมพ์ในดุริยฉาว เล่ม 1 เดือน 1 จ.ศ.1236 หน้า 268 ว่า

"ซึ่งประเทศสยามเจริญเร็วในการสืบลีเสดนี้, ควรจะว่าเหมือนเมืองญี่ปุ่น, ต้องกลัวแต่สิ่งเดียว, คืออย่าให้เรวนัก, ข้าพเจ้าหวังใจว่าท่านผู้ปกครองมีสติปัญญาจะได้ชี้แจงให้ท่านทราบว่ธรรมเนียมยุโรป, แม้นว่าธรรมเนียมนั้นเป็นธรรมเนียมดีในชาวยุโรป, ถ้าจะเอามาใช้ที่ประเทศเอเชียต้องซ้าสักหน่อย, จะเอามาในทันใดไม่ได้, แม้นว่ากิริยาคนนั้นเป็นคนสอนง่าย, ถ้าจะเปลี่ยนธรรมเนียมเข้าใจเขายังถือธรรมเนียมโบราณยังแข็งแรงนัก"

หนังสือพิมพ์ฉบับอื่นของราชสำนัก เช่น ก๊อด ข่าวราชการที่ออกในปี 2418 และวาริญาณรายเดือนที่ออกระหว่างปี 2427-2458 ล้วนเป็นหนังสือพิมพ์ที่เผยแพร่ความรู้และข่าวสารระหว่างคนในราชสำนัก

2. วาทกรรมเรื่องรัฐบาลนำประเทศไปสู่ความกล้าหลังไม่ทัดเทียมต่างชาติ ถูกตอบได้ว่าการผลึกตัวเองให้พ้นจากความกล้าหลังนั้นมีหลายวิธี ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้วิธีลอกชาวต่างชาติ

ปรากฏในบทความของ เทียนวรรณ มากมาย เช่นเรื่องโจมดีระบบทาส ระบบมีเมียมาก และการที่รัฐบาลไม่ยอมเลิกการพนัน

"แม้ว่ารัฐบาลได้เงินใช้ปีหนึ่งๆมากกกก็จริง แต่ได้ทำให้ราษฎรพลเมืองของท่านบอบช้ำ ไร้สาระ สาย ชั่วร้าย ปนเปื้อน ยับเยินมากกว่าประโยชน์ที่รัฐบาลจะได้จะไม่ต่างอะไรแก่ประทุษร้ายต่อร่างกายของตนเองให้บอบช้ำทุพพลภาพ

เพราะความชั่วร้ายได้เกิดขึ้นจากราษฎรเล่นการพนันนั้น กระทำให้เป็นคนชั่วฉ้อโกง ต้องลัก ต้องแย่งชิงวิ่งราว ปล้นสดมภ์ ขำพินกันเอง พวกที่เล่นกระทำแก่พวกที่มีได้เล่น พวกที่มีได้เล่นต่างตั้งหน้าทำมาหากิน ให้ได้รับความเดือดร้อนเพราะพวกคนเล่น อันพวกคนเล่นนั้นมากด้วยกัน ทั้งหญิง ชาย เด็ก ผู้ใหญ่ ภิกษุ และสามเณร "

เทียนวรรณยังแสดงความเห็นในด้านศาสนาเชิงวิทยาศาสตร์ เขาวิจารณ์การทำบุญเพื่อให้ไปเกิดในสวรรค์ว่าไม่ถูกต้อง การทำบุญนั้นไม่ควรหวังสิ่งตอบแทนใดๆ แต่ควรมุ่งไปสู่การหมดกิเลส เขาเห็นว่าความเชื่อที่ว่าใครไปพระบาทครบ 7 หน หรือฟังคาถาพันแล้วไม่ตกรกนั้นไม่จริง เป็นความงมงายกับพวกคริสต์ที่เชื่อว่าถ้ารักพระโดยสุดใจแล้วพระเจ้าทรงรับบาปไปได้ เขายังเรียกร้องให้แก้ประเพณีที่กล้าหลัง เช่นการมีภรรยาหม้าย "อย่าไปถือธรรมเนียมบ้าๆอยู่เลย ด้วยของใหม่ๆดีกว่าของเก่ามากมายหลายอย่างนัก"

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงมีพระทัศนะในเรื่องความศิวิไลซ์ว่า การเปลี่ยนแปลงประเทศไปสู่ความเจริญนั้นเป็นสิ่งที่จะต้องเกิดขึ้นแน่นอน ดังทรงพระราชนิพนธ์ใน "โลกนิติจำแลง" ว่า

ปลาร้าพันห่อด้วย	ใบคา
ใบก็เหม็นคาวปลา	กละคลุ้ง
ชาวเราบัดนี้	ศิวิ-ไลซ์แฮ
ควรเลิกปลาร้าหมุ้ง	กั๊ดก๊อนเนยแข็ง

แต่การเปลี่ยนแปลงนั้น ควรจะต้องค่อยเป็นค่อยไป ดังทรงแสดงออกใน Siam Miscellany ว่า การที่คนไทยกลัวความล้าหลังมากเกินไปนั้นจะเป็นอันตราย เพราะคิดว่าชาติตะวันตกจะดีกว่าไทยทั้งหมด หรือคิดว่าบางประเทศที่ด้อยพัฒนาแล้วก่อนการปฏิวัติจะนำผลสำเร็จมาให้เสมอไป แท้ที่จริง กรอบความคิดบางอย่างของตะวันตกไม่เหมาะสมกับสังคมไทย และข้อผิดพลาดของประเทศอื่นๆ ก็มีอยู่มากมายซึ่งไทยจะต้องศึกษา พระองค์เองในฐานะผู้นำของชาติยินดีที่จะให้ความรู้และคำแนะนำในฐานะผู้อาวุโสซึ่งคนไทยควรจะเชื่อฟังมากกว่าพวกที่ชอบพูดไร้สาระ คิดแต่จะตามคนอื่นเหมือนนกแก้วนกขุนทอง ใน "โคลนติดล้อ" ทรงแสดงว่า การที่คนไทยไม่เชื่อคนไทยด้วยกันเองแม้ผู้นั้นจะมีการศึกษาดีสักเพียงใด ก็คือการทำตัวให้ต่ำต้อย เอาแต่เชื่อถือฝรั่ง ทรงเห็นว่า การรับความคิดจากต่างประเทศโดยปัจจุบันทันด่วนนั้นจะเป็นการทำลายมากกว่าการสร้าง เพราะการพัฒนาการปกครองนั้นต้องค่อยเป็นค่อยไป และแม้การปกครองแบบประชาธิปไตยจะเป็นของดีสำหรับตะวันตกก็อาจไม่ดีสำหรับสยามก็ได้ ".....While constitutionalism may suit Western peoples, it certainly disagrees with Orientals as a whole"(Chapter 10, The Fruits of the Turkish Constitutionalism, Siam Miscellany, p.35)

3. วาทกรรมเรื่องชนชั้น

สำหรับพวกยังเติร์ก จะพุ่งเป้าไปที่กลุ่มชนชั้นสูง คนกลุ่มนี้เห็นว่า เจ้านายคือกลุ่มคนที่ดูดีเกินเลียดเนื้อของประเทศ

"บันทึกเรื่องความเจริญและความเสื่อมชามของประเทศ" ของร.อ.ขุนทวยหารพิทักษ์

"ถึงทุกวันนี้ก็เหมือนกัน ประเทศสยามหมดอำนาจลงทุกที เพราะไม่มีเงินทองพอสำหรับสร้างเครื่องมือไว้ป้องกันตัว จึงเป็นเหตุให้ต่างประเทศเข้ามาแข่งขันเอาอาณาเขตรไปเสียเป็นกำยเป็นกอง...คิดดูถึงประเทศญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทศที่เล็กกว่าสยาม เหตุใดญี่ปุ่นจึงมีเงินพอสำหรับบำรุงเครื่องมือจนญี่ปุ่นมีอำนาจเท่ากับมหาประเทศ...เพราะ..เงินผลประโยชน์ของแผ่นดินที่ได้มาก็ไม่มีใครจะล้างผลาญ นอกจากใช้ในราชการแผ่นดินฝ่ายเดียว

ส่วนประเทศสยามนั้นเล่ามีแต่พวกที่คอยทำลายแลล้างผลาญเสียหมด นอกจากกษัตริย์แล้วยังมีพระญาติวงศ์ และข้าทาสบริวารเกือบนับไม่ถ้วน ยังแถมพวกสอพลออีกเป็นอันมาก ต่างคนก็ต่างกีดกันเลียดเนื้อของประเทศจนยุบยับ"

ขุนทวยหารยังอธิบายถึงการปกครองแบบ Absolute Monarchy, Limited Monarchy ,และ Republic ว่ามีข้อดีและข้อเสียแตกต่างกันอย่างไร

แนวคิดของของกลุ่มยังเติร์ก สอดคล้องกับผดุงวิทยา ของเชียวสุดเล็ง เช่นในฉบับเดือนกุมภาพันธ์ 2457 แสดงความเห็นเกี่ยวกับการเรียไรชื่อเรือบพระร่วงว่า

"เลือดเนื้อของพวกมนุษย์ทั่วไปไม่มียศร่อยเกินกว่าเลือดเนื้อของพวกชวาเนา เพราะไม่เลือกว่าอะไรต่อมิอะไร จนชั้นขโมยขโจร หายถ้าวไปเหาหมัดเส้นโลน ก็พากันอยากกินเลือดเนื้อของพวกชวานามากกว่ามนุษย์จำพวกอื่นๆ"

ในเรื่องกำแพงกิดกั้นการแสดงความเห็นของสามัญชน : ความต่ำด้อยทางชนชั้นนี้สิ่งที่เทียบวรรณพูดเอาไว้มากคือเรื่องคนไทยไม่มีคนกล้าพูด มีแต่คนทอดถอยทอดธุระเพราะคิดว่าตัวเองอยู่ต่ำกว่าเจ้านาย และยอมรับในโชคชะตาที่ต่ำด้อยของตนเอง

"เราเที่ยวไปฟังเขาพูดเขาปรารภกัน ก็ได้ยินแต่ความทอดถอยทอดธุระมักน้อยซกบิ่สัน แม้ที่สุดพวกที่ทำหน้าที่อยู่แล้วยังพูดว่า ทำกันไปตามการกระนั้นจะเอาจริงเอาจังกระไรได้ มิฉะนั้นก็เอาเจ้านายว่าท่านประเสริฐทรงพระสติปัญญายิ่งกว่ากัน ท่านก็คิด ก็จัด ก็ทำอยู่แล้วยังไม่ไปถึงใน เราจะเป็นอะไรจะไปออกหาญารชื่อ ท่านให้ให้ทำอะไรก็ทำไปตามๆกันกระนั้น บางพวกก็พูดกันจนว่าเราเป็นไพร่ ทุกข์อะไร น้ำไหนเย็นก็อาศัยพึ่งพักไปกว่าจะหาชีวิตไม่"

ทำให้การเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยนั้น เหมือนการข้ามฟากที่ไม่มีเรือ

"แต่วิตกอกเราเหล่าคนยาก
เหมือนข้ามฟากไม่มีเรือเหลือจะพริ้ว
เพราะพื้นใจไทยเรามีเงาดำ
เกรงจะทำกันเองตามเพลงไทย
เขาคอนอื่นยืนคูดอยู่ข้างนอก
จะบู้บอขิงเยะหัวเราะได้
เพราะพวกเราไม่สร้างทำอะไร
พวกไพร่ไพร่โง่เขลาเบาปัญญา"

สำหรับเทียบวรรณ ปัญหาสังคมที่ยิ่งใหญ่คือการแบ่งแยกชนชั้น ระหว่างไพร่และผู้ดีระหว่างสตรีและบุรุษ สตรีถูกละเลยไม่ได้รับการศึกษาเพราะชายเห็นว่าหน้าที่ของหญิงควรอยู่ในเรือน และการบำรุงนารีจะเป็นภาระของรัฐ ไพร่ถูกเหยียดหยามว่าโง่เขลาเบาปัญญาในขณะที่ผู้ดีได้รับสิ่งที่ดีกว่าไปทั้งหมด เขาเห็นว่าหากให้การศึกษแก่ไพร่แล้ว ไพร่ก็อาจมีปัญญาเท่าผู้ดีเช่นกัน

"ถ้าจะมีผู้เถียงว่า ไพร่มีสันดานอันต่ำช้า มีธาตุดุอันต่ำกว่า ไม่สุจริตเหมือนผู้ดี เราจะรับแก้แทนว่าผู้ดีนั้นไปรู้ดีมาจากไหน ครูของผู้ดีนั้นเป็นผู้ดีหรือ ? ก็ต้องตอบว่าเดิมก็เป็นไพร่สามัญนั่นแล ถ้างั้นก็เข้าใจแล้วว่า ผู้ดีก็ต้องไปเรียนวิชามาจากไพร่ๆ ไพร่ที่เป็นผู้ดีก็ต้องมีวิชาดีเสมอผู้ดีเหมือนกัน"

เทียนวรรณเห็นว่า หนังสือ มีความหมายอย่างยิ่งต่อความเจริญของชาติ ชาติตะวันตกกรักหนังสือ ที่สำคัญยิ่งก็คือชาวตะวันตกมีน้ำใจกล้าหาญ กล้าเดินทางไปในที่ต่างๆที่อันตราย จึงรอบรู้ในสิ่งต่างๆ

"คนในทวีปเอเชียไม่มีใครจะมีคนกล้าเล่นเรือออกทะเลลึก หรือกล้าเที่ยวในป่าดงใหญ่ที่มีสัตว์ร้าย อันชาวยุโรปและอเมริกานักกล้าหาญนัก อาศัยมหาสมุทรและป่าดงคูบ้านเรือนของตน คงมีด้วยธรรมชาติของคนที่เกี่ยวข้องป่าดงและทะเลใหญ่และคูหนังสือต่างๆมากนั้นเป็นเหตุให้รู้การแปลกประหลาดทั่วโลก จึงชักน้ำใจให้ใสสว่างและกล้าหาญหมั่นเพียรยิ่งขึ้นกว่าปกติ"

เทียนวรรณเห็นว่า มีการฉ้อฉลคอร์รัปชันมากในคณะรัฐบาล เขากล่าวว่า

"เราได้ตรวจข้อพระราชกำหนดกฎหมาย และข้อบังคับสำหรับกระทรวง และกรม และเจ้าหน้าที่ทุกตำแหน่งเห็นว่าพออยู่แล้วทุกสิ่งทุกประการ แต่มาขาดอยู่เพียงคนสันดานซื่อตรงสุจริตแต่อย่างเดียวนั้น ยังหาไม่แพร่หลายพอแก่หน้าที่และตำแหน่งไม่ จึงได้กระทำให้เกิดความเดือดร้อนได้เสมอๆ"

ความไม่ซื่อสัตย์นำมาซึ่งความเสื่อมของประเทศ

เขายังเสนอความคิดอีกว่า แม้ในโรงศาลก็มีการทุจริต เพราะผู้พิพากษาร่วมกินกับทนาย แต่ไม่มีใครคิดจะแก้ไข

"หากคนซื่อดื้อกล้ายิงหาซาก
จะได้มากอยู่คนผิวดิบกระแสด
มาเป็นพื้นยืนฝรั่งจันนั้งแล
ใครจะแก้โกงใครไม่เห็นมี"

ในเรื่องของชนชั้นนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงมองเห็นว่า เรื่องของชนชั้นในสังคมเป็นเรื่องที่ยังจำเป็นต้องมี สังคมหนึ่งๆจะต้องมีผู้นำที่ฉลาดกว่า มีความรู้และประสบการณ์มากกว่า ในการตอบโต้กับหนังสือพิมพ์นั้น จะทรงวางพระองค์อยู่ในขอบเขตในสงครามปากกา เมื่อหนังสือพิมพ์ใช้วาจาจากหยาบคาย สกปรก พระองค์ก็แยกตัวออกมาห่างๆ ปล่อยให้ข้าราชการบริหารเป็นทัพบ้านี้ ดังทรงพระราชนิพนธ์ในโคลงโลกนิติจำแลงว่า

"หมูเห็นสีหราชท้า	ชวนรบ
ตัวท่านจงอย่าหลบ	หลีกเนื้อ
สิงห์ตอบว่าบัดชบ	โสโครก
กูปอยากเล่นเบ้อ	กับอ้ายโสมม"

ยังทรงมองเห็นความจำเป็นที่จะต้องคงพระราชอำนาจต่อไป

อย่างน้อยก็ในสถานการณ์ปัจจุบัน โดยทรงให้เหตุผลใน Siam Miscellany ว่า เพราะในยามที่ประเทศเผชิญกับภัยสงครามโลกเช่นนี้ เอกภาพของชนในชาติจะสามารถนำสันติภาพมาสู่ประเทศได้ ทรงมุ่งเป้าหมายไปสู่ความจงรักภักดีที่ราษฎรพึงมีต่อพระมหากษัตริย์ของตน เช่นเดียวกับที่พึงมีต่อชาติและต่อศาสนา และไม่ทรงเชื่อว่าการโค่นล้มพระมหากษัตริย์จะนำมาซึ่งความเท่าเทียมกันทางชนชั้น โดยทรงยกตัวอย่างในตุรกีว่า หลังการปฏิวัติรัฐบาล

ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาอะไรได้เลย การคอร์รัปชันก็ยังดำเนินไปอย่างด้ายดิน ข้าราชการยังคงชื้อราษฎร ทหารเหลิงอำนาจ ประชาชนยิ่งถูกกดขี่ยิ่งกว่า สำหรับในประเทศไทย ทรงอธิบายจากประสบการณ์ของพระองค์เองว่า การจะไล่ข้าราชการคอร์รัปชันออกนั้นเป็นของยาก เพราะมิฉะนั้นจะมีข้าราชการคอร์รัปชันจำนวนมากที่ถูกออก และคนที่เข้ามาใหม่ก็อาจจะคอร์รัปชันอีกก็ได้ใครจะไปรู้ ข้าราชการมีจำนวนมากมาย ย่อมมีทั้งคนดีและคนไม่ดี เมื่อข้าราชการชั่ว เหตุใดจึงโยนความผิดมาให้พระมหากษัตริย์แต่เพียงพระองค์เดียวการจะทำลายคอร์รัปชันได้นั้นจึงต้องใช้วิธีสอนคนให้ละอายทั้งการให้สินบนและการรับสินบน จึงจะเป็นการแก้ปัญหาที่ถูกต้อง

ทรงเห็นว่า การพัฒนาคน สำคัญมากกว่าการเปลี่ยนแปลงระบบ คนไทยมีปัญหาเพราะว่าขี้เกียจ ไม่เหมือนชาวญี่ปุ่นที่รักการทำงานและขยันขันแข็ง ทรงยอมรับว่าคนไทยมีปัญหามากมาย เช่นข้าราชการชอบเล่นการพนัน นักเทศน์(นักหนังสือพิมพ์) เมาสุรา ประชาชนไม่ชอบค้าขาย อันจะทำให้ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจตกไปอยู่ในมือคนจีน แต่ทรงยอมรับว่าในประเทศไทยสตรีถูกกดขี่ข่มเหง และควรจะยอมรับในสิทธิของสตรีมากขึ้น แต่แนวคิดนี้กลับถูกโต้แย้งโดย "ผดุงวิทยา" และกลุ่มก้าวหน้าหลายคนเช่น "โค่นันทวิศาล" ที่เห็นว่าการยอมรับสิทธิสตรีอาจทำให้เกิดปัญหามากขึ้นเพราะเพียงปัญหาของผู้ชายยังแก้ไม่ได้ และถ้าผู้หญิงออกมาทำงานก็จะเป็นการแย่งงานผู้ชายซึ่งทุกวันนี้ก็มีปัญหาอยู่มากแล้ว

ราชสำนักมองว่า ราษฎรเป็นประจวบครุฑที่ต้องเชื่อฟังบิดา แต่กับพวก "นักเทศน์" ที่ก้าวร้าว ราชสำนักตอบโต้ด้วยการดูหมิ่นดูแคลน ซึ่งลุกลามไปถึงพวกคนจีน เพราะคนจีนมีส่วนในการสร้างความไม่สงบในแผ่นดินด้วยการนำเอาลัทธิการปฏิวัติมาเผยแพร่ และคนจีนยังประกาศตนเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจ ในขณะที่คนไทยยากจนลงทุกวัน ใน "ยิวแห่งบูรพาทิศ" และ "เมืองไทยงตั้นเถิด" ทรงเปรียบคนจีนเหมือนพวกยิวที่ร่ำรวยด้วยการค้าขายแบบเอาไรด์เอาเปรียบด้วยความโลภ พยายามผลกตัวเองไปสู่สถานะที่สูงขึ้นอย่างรวดเร็วจนน่ากลัว แล้วยังไม่ได้มีความกตัญญูในแผ่นดินที่ตนมาอาศัยอยู่ ก่อความวุ่นวายอยู่เนื่องๆด้วยพฤติกรรมที่เป็นภัยต่อประเทศ

วาทกรรมเรื่องความรวย ความจน

ฝ่าย "ก้าวหน้า" นำปัญหาเรื่องความยากจนของราษฎรมาตีแผ่ต่อสาธารณะ ในช่วงของการเรียกรับเงินซื้อเรือรบพระร่วง รัชกาลที่ 6 เรียกร้องให้ประชาชนช่วยกันบริจาคเงิน "ช่วยทำรั้วบ้าน ช่วยการจัดหา นาวาของสยาม นามว่าพระร่วง" มีความตอนหนึ่งในสุภาษิตพระร่วงคำโคลง ดังนี้

ช่วยให้ทุนทรัพย์บ้าง	จักดี
การสละจูงตามมี	มากน้อย
จัดเป็นราชพลี	ผดุงชาติ
หาซึ่งเรือรบคล้อย	คลังท้องธารา"

ซึ่งผดุงวิทยา(กุมภาพันธ์ 2457) ของนายเชียวสุดเส็ง ได้วิจารณ์เรื่องนี้ว่า

"เลือดเนื้อของพวกมนุษย์ทั่วพื้นพิภพ ไม่มีสร้อยเกินกว่าเลือดเนื้อของพวกขวาน เพราะไม่เลือกทำอะไรต่อมิอะไร จนชั้นขโมยโจรหวยทั่วไปเหาหมัดเดินโลนก็พากันอยากกินเลือดเนื้อของพวกขวานมากกว่ามนุษย์จำพวกอื่นๆ"

4.วาทกรรมเกี่ยวกับ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ : กลุ่มก้าวหน้า (ยกเว้นเทียนวรรณ) ไม่เห็นด้วยกับการปลุกเร้าความรักในพระมหากษัตริย์ กลุ่มอนุรักษนิยมพยายามเน้นความจงรักภักดีในพระมหากษัตริย์

เทียนวรรณ เห็นด้วยกับการปลุกเร้าให้เกิดความรักชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ดังข้อเขียนของเขาเมื่อร.ศ.112 ว่า

"เพราะเหตุว่าปู่และบิดาของพวกเรา ได้มีกรรมสิทธิ์เป็นใหญ่เป็นเจ้าของในสิ่งสรรพ สมบัติร่างกายชีวิตทั้งปวงมาก็โดยอาศัยพระเดชพระคุณ และพระบารมีปกเกล้าทั่วพระราชอาณาจักรสยาม ถ้าหาไมใครมีแรงมีฤทธิ์มีกำลังพาหนะมาก ก็จะกดขี่ข่มเหงเอาโดยผลการแห่งตนๆ จึงเห็นได้ว่าเพราะอาศัยพระบารมีปกกันเกียดกันอยู่ จึงเป็นศุนานุสุขและอิสรภาพแห่งตนๆ ตามพระราชกำหนดกฎหมายทั่วทั้งประเทศสยาม

จำเป็นพวกเราต้องตั้งจิตสัจจิตสวามิภักดิ์ เอาร่างกายและชีวิตเป็นแดนแทนพระคุณจนสิ้นสุดกำลังกายและชีวิต ไม่ควรคิดย่อทอดอยหลัง ท่านทั้งหลายจงดูพวกจีน ไม่ยอมโกนผมเปียแม้จะไปอยู่ประเทศใด ถ้าขัดสนยากจนเสียแล้วก็เป็นการจนอยู่ แต่ถ้าทำมาหาได้ ก็จงนำไปให้บิดามารดาและภรรยา ที่สุดถ้าตายลงก็ยังคิดเอาศพไปเมืองจีนฉะนั้น"

แต่ยังเติร์กมีความเห็นแรงไปกว่านั้น พวกเขาเห็นว่า ชาติมิใช่กษัตริย์ แต่ชาติมีพลเมืองเป็นองค์ประกอบสำคัญ

จากคำให้การของผู้ก่อการกล่าวว่า มีการปลุกฝังให้ รัก "ชาติ ศาสนา บ้านเมือง" มิใช่ "ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์" ดังที่ร.ท.จรรยาได้กล่าวในที่ประชุมว่า "พระเจ้าแผ่นดินนั้นหาง่าย แต่บ้านเมืองหายาก" เพราะฉะนั้นทหารทุกคนจึงควร "ชื่อตรงต่อชาติของเรา ไม่ควรกตัญญูต่อคนๆเดียว การ์ดที่ขุนทวยหาญแจกแก่สมาชิกมีความว่า "เสียชีพดีกว่าเสียชาติ จงมีความกตัญญูต่อชาติและกระทำให้เป็นไทย การแก้ไขคือเปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นลิมิเตด โมนาร์คี หรือรีพับลิก ความไม่พอใจในพระมหากษัตริย์นี้เกี่ยวพันกับความไม่พอใจพวกมหาดเล็กในวังด้วย เพราะผู้ก่อการมีความเห็นว่า พระมหากษัตริย์ทรงรักพวกมหาดเล็กมากกว่าพวกทหาร

แนวคิดนี้ขัดแย้งโดยตรงกับพระมกุฎเกล้าฯ ซึ่งทรงเน้นความเป็นผู้นำของพระมหากษัตริย์ ประสานเข้ากับกรอบความคิดเรื่องชาติและศาสนาว่าเป็นหนทางที่จะสร้างเอกภาพและนำชาติไปสู่ความสงบได้ ทรงแสดงพระองค์ให้เห็นว่า ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีการศึกษาดี และมีประสิทธิภาพมากมาย ได้เดินทางไปในประเทศต่างๆ และรู้จักผู้นำคนสำคัญของโลกมากมาย ราษฎรควรจะเชื่อฟังพระองค์มากกว่าพวกที่เรียกตัวเองว่าเป็นนักปฏิรูป นักปฏิวัติ หรือนักหนังสือพิมพ์

ในเรื่องของมหาดเล็กนั้นทรงได้ว่าเป็นสิ่งที่ไม่แปลกประหลาดอันใดหากมีผู้ที่ซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ของตน ความซื่อสัตย์นี้มีชื่อหมายถึงความเป็นทาส (Siam Miscellany) และบรรดา "เด็กในหลวง" ก็มีเหตุผลในการที่ถวายความจงรักภักดีต่อพระองค์อย่างมากมายเพราะทรงรักและเมตตาต่อเด็กๆเหล่านี้เป็นอย่างยิ่ง¹²⁵ ดังบทกลอนที่ว่า

"เรานักเรียนมหาดเล็กเด็กในหลวง
กตัญญูฝังจิตติดดวงใจ

ทั่วทั้งปวงภักดีจะมีไหน
จนเติบโตใหญ่ไม่จงไม่บางเบา

125 พระยาสุนทรพิพิธ, "พระมหากษัตริย์แก่เด็ก"(เล่าเรื่องในราชสำนักระหว่างปีพ.ศ.2448-2452), วชิราวุธานุสรณ์, 2507

ผู้ใดล้มพระคุณกรุณา
คนเช่นนั้นเป็นสัตว์จะกัดเรา
อันพวกเรารักเจ้าชีวิตมัน
รักษาชาติศาสนาว่าตาย

หากเราไม่คบค้าดูหน้าเขา
ถ้าจีนเข้าใกล้มันอันตราย
ยอมละชีวิตันทุลถวาย
เป็นผู้ชายชาติไทยไม่ล้มเอ๋ย"

5. วาทกรรมเรื่องเป้าหมายของสังคม : ฝ่ายก้าวหน้าต้องการการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยแบบรัฐสภา แต่ฝ่ายอนุรักษนิยมเห็นว่ายังพยายามรักษาระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบพ่อปกครองลูก

เทียนวรรณมีเป้าหมายให้สังคมมีความเจริญ โดยมีการศึกษาดียิ่งขึ้น เป็นสังคมที่ประชาชนมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เจ้าฟ้างำ บ่าวฟ้างำ ในด้านการเมือง เขาต้องการให้มีระบบรัฐสภา และต้องการให้ประชาชนมีเสรีภาพ สามารถพูดได้ในสิ่งที่อยากพูด เขาเห็นด้วยกับการปกครองแบบพระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ กษัตริย์ทรงทศพิธราชธรรม เสนาบดีมีความซื่อสัตย์สุจริต ราษฎรมีความฉลาด รอบรู้ และกตัญญูต่อชาติและพระมหากษัตริย์ ส่วนยังเติร์กแตกออกเป็นสองสาย สายหนึ่งเห็นด้วยกับระบอบกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตาม พระมหากษัตริย์ในทัศนะของพวกเขายังเติร์ก คงจะไม่ใช้พระมงกุฎเกล้าฯ แน่นนอน อีกสายหนึ่งเห็นด้วยกับระบอบสาธารณรัฐ และวิธีการคือการเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วยการปฏิวัติ

ฝ่ายอนุรักษนิยมเห็นว่าภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สังคมก็สามารถปฏิวัติไปสู่ความเจริญได้โดยไม่ต้องใช้ความรุนแรง ใน Siam Miscellany นั้น พระมงกุฎเกล้าฯ ทรงแสดงไว้ว่าสยามสามารถอยู่ในระบบพ่อปกครองลูก แต่ลูกต้องไม่ดูหมิ่นพ่อ พระมหากษัตริย์ไทยทรงรับการพัฒนาด้วยดีตลอดมา ดังนั้นจึงไม่มีความจำเป็นอะไรที่จะต้องใช้กำลัง ทุกอย่างสามารถพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไปได้ ทรงยอมรับว่าพระองค์ทรงเป็นพวกอนุรักษนิยม แต่เป็นอนุรักษนิยมที่รักเสรีภาพยิ่งกว่าพวกหัวรุนแรงที่เรียกตัวเองว่าเป็นนักประชาธิปไตยเสียอีก

ทรงโต้แย้งพวกเขายังเติร์กในหลายประเด็น เช่นประเด็นของการอ้างอิงคนจีน พระมงกุฎเกล้าฯ ทรงชี้ว่า การปฏิวัติไม่ได้เปลี่ยนแปลงประเทศจีนไปสู่ทางที่ดีขึ้น และชาวจีนไม่ได้เข้าใจความหมายของคำว่าประชาธิปไตยเลย การที่พวก "นักพูด" ในไทยพูดถึงจีนว่าเป็นประเทศประชาธิปไตย เป็นประดุจเมืองในอุดมคติคืออูตรกรูทวิปนั้นก็ไม่ต้องดูในประเด็นของการปฏิวัติ ทรงแสดงความเห็นว่า การปฏิวัติถูกนำมาใช้เป็นเป้าหมายของคนหนุ่มที่เรียกตัวเองว่าเป็นพวกรักชาติ (patriots) แต่การปฏิวัติที่จะสร้างสัมฤทธิ์ผลที่ดีต่อสังคมนั้นกลับทำได้ยากยิ่ง การปฏิวัติในตุรกีที่เป็นตัวอย่างของพวกเขายังเติร์กนั้นแท้ที่จริงประสบความล้มเหลว รัฐสภาเป็นสิ่งจอมปลอม และทหารต้องใช้ดาบปลายปืนจี้ราษฎรให้ไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งผู้แทนเข้าสภา รัฐบาลใดก็ตามที่ขึ้นมาสู่อำนาจด้วยกำลังอาวุธและทหาร รัฐบาลนั้นก็ต้องพังลงด้วยวิธีการอันเดียวกัน ดังนั้น สาธารณรัฐตุรกีที่สร้างขึ้นมาจากคณะทหารหนุ่มจึงเป็นเพียงละครตลก (A farce was being played in Turkey) ทรงเห็นว่า คนบางคนเชื่อในการปฏิวัติเพียงเพราะคิดว่า ระบอบรัฐธรรมนูญคือสัญญาถักฉนม์ของความเจริญ "อัสวาทู" เห็นว่านี่คือการหลอกลวงประชาชนผู้ซึ่งไม่เคยรู้เลยว่า จริงๆแล้วประชาธิปไตยคืออะไร การลุ่มหลงในยศศักดิ์และวาสนาที่จะเกิดขึ้นตามมาจะสร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชน ผู้หลงระเหิงในระบอบรัฐธรรมนูญจึงเป็นเพียงลาที่คลุมด้วยหนังราชสีห์เท่านั้น

ในวาทกรรมเกี่ยวกับเสรีภาพใน Siam Miscellany พระมงกุฎเกล้าฯ ทรงเห็นว่าพวกนักหนังสือพิมพ์กำลังเรียกร้องเสรีภาพในการพูดโดยไม่เคยตระหนักถึงความรับผิดชอบซึ่งจะต้องมาคู่กัน การเรียกร้องเสรีภาพของคนเหล่านี้มักจะมีเบื้องหลังคือความริษยาผู้ที่ได้ดีกว่าตน จึงด่าคนอื่นว่าเป็นพวกที่ชอบประจบสอพลอ ทั้งยังมีคนบางพวกที่เมื่อไม่ได้ดังใจก็เขียน

ไปตาคนอื่นทางหน้าหนังสือพิมพ์ พวกนักพูดที่ไม่รู้จักทั้งหลายเหล่านี้เป็นพวกที่มีอันตรายและไม่น่าคบค้าสมาคมด้วย

"กระออมเพ็ญเพียบน้ำ
ฝ่ายครุพร่องชลธิ
สื่อพิมพ์พร่องข่าวดี
คอเรสปอนเดนซ์คั้น

ฤา มี เสียงนา
เฟื่องฟุ้ง
ช่างพูด นักแช
แต่งขึ้นเต็มเต็ม....

ป่าฟ้างพาลพยัคฆ์ร้าย
เสือฟุ้งพงไพรพิ
คนแค้นฟุ้งสื่อตี
สื่อฟุ้งคนแค้นคำ

ราวี
เถื่อนถ้ำ
พิมพ์ช่วย ตะโกนแช
แคะข้อนินทา....

กบน้อยเนาหางน้ำ
อวดบอดนออาศัย
ถือเอติเตอร์ใน
อวดว่ารู้หมดถ้ำ

สมุทราไทย
เพียบน้ำ
ออฟฟิศ
เลิศแท้ทุกสถาน

แม่นทำคุณท่านได้
ครั้นโทษมิแต่อัน
พวกคอเรสปอนค์ขยัน
กลบกลบคุณหลังได้

ถึงพัน
หนึ่งไซริ
ขย่ายับ เทียวแช
ตั้งนี้มีเสมอ...

โทษท่านผู้อื่นเพ็ง
ปองดิฉินนินทา
ดียังไม่พอหา
ลงคำว่าเขาเหลน

เมลิ้งดา
หอนเวิน
โอกาส
ณ หนังสือพิมพ์..."

(โลกนิติจำแลง)

ทรงมีพระราชดำริว่า คนไทยมีนิสัยชอบรับราชการ ครั้นตำแหน่งมีไม่เพียงพอก็ไกรธจะไปค้าขายก็ไม่ยอมไปหาว่าเป็นของต่ำ หลายคนจึงไปทำหนังสือพิมพ์ หาเรื่องด่ารัฐบาล คนพวกนี้บ้างก็มีการศึกษาดี บ้างก็มีการศึกษาแบบครึ่งๆกลางๆ แต่ไปตั้งตัวเป็นผู้นำประชาชาติ และใช้วิถีก้าวร้าวเป็นหลัก เพราะคิดว่าวิธีนี้จะทำให้ตนดูดี และเป็นวิธีของคนศิวิไลซ์ ซึ่งพระองค์เห็นว่าเป็นเรื่องของคนไม่มีสมบัติผู้ดีมากกว่า

วาทกรรมระหว่างฝ่ายอนุรักษ์และฝ่ายก้าวหน้า เป็นไปอย่างเข้มข้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงพยายามที่จะใช้หนังสือพิมพ์เป็นสื่อกลางในการชี้แจงพระบรมราโชบายตอบโต้ สั่งสอนฝ่ายตรงกันข้าม ตลอดจนใช้วิธีออกกฎหมายมาควบคุม แต่ก็ไม่สามารถต้านทานกระแสความรุนแรงในสงครามปากกาได้ จนกระทั่งขึ้นรัชกาลใหม่

ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หนังสือพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 7 หลายฉบับ ยังเน้นการวิพากษ์วิจารณ์การบริหารงานของรัฐบาล เช่น หนังสือพิมพ์เกราะเหล็ก(4 สิงหาคม 2470) ตีเตือนพวกขุนนางว่า "ทรัพย์สินสมบัติของพระพิเรนทร์และคุณหญิงสร้อยมีมากอย่างปลาด ถ้าจะคำนวณรายได้จากเงินเดือนไม่หักรายจ่ายต้องมีจำนวน 501,000 บาทเท่านั้น" ทำให้ถูกฟ้องและแพ่งคดีต้องขอขมา

ความรุนแรงในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลยิ่งทวีขึ้น เช่นวิจารณ์นโยบาย "ดุลยภาพ"ว่า "ดุลยภาพ" แต่เฉพาะพวกที่ไม่ใช่เจ้า และนโยบายนี้ก็ไม่ส่งผลอันใดในทางเศรษฐกิจ ทั้งยังปรากฏบทความที่กระทบกระเทือนถึงองค์พระมหากษัตริย์เอง

"อย่าว่าแต่ราษฎรที่ไม่ได้รับการศึกษา จะเป็นพลเมืองที่ถ่วงความเจริญของประเทศเลย ถึงพระเจ้าแผ่นดินที่มีชีวิตไม่เต็มความ ก็เป็นภัยแก่ประเทศเหมือนกัน การเป็นพระเจ้าแผ่นดินในปัจจุบัน จะต้องเตรียมตัวเรื่อยมา แต่เมื่อเป็นรัชทายาท"¹²⁶

และยังมีบทความที่แสดงความต้องการจะเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วยวิธีการรุนแรงแบบในรัสเซีย

"...ชาวนิโกลาซแห่งประเทศรัสเซีย ซึ่งถูกปลงพระชนม์ด้วยมือราษฎรสามัญเมื่อหกเจ็ดปีมานี้ ถ้ายังทรงพูดได้ในเวลานี้จะต้องแสดงความเสียพระทัยในการที่พระองค์คิดได้เข้าไป ประเทศต่างๆเวลานี้ที่มีพระราชาเป็นประมุข จึงต้องระวังระไวคอยฟังเสียงราษฎรส่วนมาก และอนุโลมตามเสนอมิให้เป็นที่ขัดอหฺรยาศรียได้ ขอให้ดูตัวอย่างพระเจ้าแอกอนราชาแห่งประเทศนอร์เวย์เกิด เมื่อสมัยรถยนต์ออกใหม่ๆ ราษฎรไม่ชอบรถยนต์ เพราะทำให้ม้าตื่นตกใจ พระเจ้าแอกอนยังไม่กล้าซื้อรถยนต์เลย เรื่องนี้รัฐบาลที่รักควรสำเหนียกไว้ และดำริการตามควรแก่กาลสมัย ซึ่งราษฎรของท่านได้ตื่นแล้ว"

("ราษฎรตื่นแล้ว", สยามปริวิ, 10 ก.ค.2470)

ในปี 2472 กุหลาบ สายประดิษฐ์ก่อตั้ง "คณะสุภาพบุรุษ" ด้วยความร่วมมือของอบไชยวสุ โดยใช้สถานที่บ้านหน้าวัดชนะสงครามบางลำภู และออก สุภาพบุรุษ รายปักษ์ ฉบับแรก เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2472 มีผู้ก่อการดังนี้

	(นามแฝง)
กุหลาบ สายประดิษฐ์	ศรีบูรพา, ชื่นใจ, อิศสรชน
มาลัย ชูพินิจ	ม.ชูพินิจ, เรียมเอง, แม่อนงค์
อบ ไชยวสุ	อิวิเมอร์สดี, รม ทับทิมดี
ระคน เกกะนันท์	กูดบอย
อุเทน พูลโภคา	ช่อมาลี, นายต๋วย ดีแปลง
โชติ แพร่พันธุ์	"ยาขอบ"
บุญทอง เลขะกุล	วรมิตร
สนิท เจริญรัฐ	ศรีสุรินทร์
สุดใจ พฤติสาถิกร	บุศราคัม
จรัญ วุธาติตย์	ร.วุธาติตย์

พร้อมผู้ร่วมงานและร่วมเขียนคือ

ท่านขุนจงจัดนิสัย
ชิต บุรทัต

ไม่ปรากฏ
แมวคราว, เจ้าเงาะ

¹²⁶ อ้างในพรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย 2475-88, พระนคร, 2520, หน้า 26

หอม นิลรัตน์ ณ อยุธยา

เสนอ บุญเกียรติ

คุณ ประภาวิวัฒน์

สฤติย์ เสมานิล

พโยม โรจนวิภาค

พัฒน์ เนตรรังษี

แสงบุหลัน, กิติศัพท์

นวนาค

นายอยู่

อ.ก.รุ่งแสง,งามพิศ

พ.เนตรรังษี,พ.ย.

นอกจากกลุ่มสุภาพบุรุษที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังมีนักหนังสือพิมพ์หน้าใหม่ที่เริ่มปรากฏตัวขึ้นมาอีกหลายคนในช่วงนี้ เช่น เอก วิสกุล เกิดที่ตำบลบางรัก ถนนเจริญกรุง เมื่อวันที่ 23 กันยายน 2440 เมื่อเยาว์วัยได้ศึกษาที่โรงเรียนอัสสัมชันจนจบหลักสูตรของโรงเรียนนี้ เริ่มทำงานครั้งแรกที่โรงสีไฟมาแก้ว (A.Markwald & Co.Ltd.) ที่ตำบลยานนาวา ต่อมาทำงานที่บริษัทบอมเบย์เบอร์มา มีสัมปทานป่าไม้ทางภาคเหนือซึ่งเป็นตัวแทนของบริษัทเดินเรือบริติชอินเดียด้วย เมื่อบริษัทนี้เปิดท่าเรือที่ตำบลบ้านใหม่ เอกได้รับแต่งตั้งให้เป็นคอมปราโดร์ จัดการหาสินค้าต่างๆบรรทุกเรือกลไฟซึ่งเดินทางระหว่างกรุงเทพฯ สิงคโปร์ฮ่องกง นอกจากนั้น ตัวเขาเองยังได้ประกอบการค้าหลายอย่างด้วย เช่นขายเกลือกับสิงคโปร์ และเป็นกรรมการจัดการบริษัท เค.เถา จำกัด ซึ่งทำการค้าข้าว กระจกอบ้าน และประกอบกิจการขนส่งด้วย

ในปีพ.ศ.2473 ได้ร่วมกับนายเล็ก โกเมศ และนายบุญศรี เชิดเกียรติกุล จัดตั้งบริษัทไทยใหม่ ออกหนังสือพิมพ์รายวันชื่อ ไทยใหม่ ดำเนินการอยู่ถึง 23 ปี จึงขายกิจการให้แก่ผู้อื่น นอกจากนั้น เอกยังเป็นหนึ่งในหนังสือพิมพ์อื่นอีกหลายฉบับ เช่น ประชาชาติ ประชามิตร สุวรรณภูมิ บางกอกการเมือง สัจจา แนวหน้า เป็นต้น ไทยใหม่นี้เองเป็นที่รวมความเห็นของนักคิดคนสำคัญหลายคน พระยาศรภักย์พิพัฒน์เขียนบทความเรื่องยาวชื่อ "ชีวิตของประเทศ"ลงใน ไทยใหม่ โดยใช้นามปากกาว่า "ศรทอง" อันมีส่วนสำคัญในการปูพื้นและเรียกร้องประชาธิปไตย สืบต่อจากเทียนวรรณ¹²⁷ เมื่อถูกล่ามสายประติษฐาน และเพื่อนหนุ่มในคณะ "สุภาพบุรุษ" ดบเท้าออกมาจากหนังสือพิมพ์บางกอกการเมืองนั้นก็ได้มาร่วมอยู่กับหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ เขาได้พัฒนาความคิดทางการเมืองจนก่อรูปเป็นบทความชื่อ "มนุษยภาพ" อันสะท้อนความคิดชนชั้นกลางที่เรียกร้องความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน ลงในหนังสือพิมพ์ ไทยใหม่ด้วย

ในขณะเดียวกัน กลุ่มเจ้านาย ก็ประสบความผันผวนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯทรงถูกริบทรัพย์ เจ้านายหลายพระองค์ถูกคุกคามอย่างหนักอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน

บทที่ 7 สรุปการยึดครองสิทธิอำนาจในอาณาจักร

จากการวิเคราะห์สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องของวิกฤติในวิวัฒนาการหนังสือพิมพ์ไทยที่ได้กล่าวมาแล้ว จะพอมองเห็นได้ถึงการต่อสู้เพื่อเป็นเจ้าของกรอบความคิดในสังคม (Hegemony Struggle) ซึ่งหมายถึงการรักษาสหิทธิอำนาจในอาณาจักร วาทกรรมที่กลุ่มใช้ในการต่อสู้ และบทบาทของหนังสือพิมพ์ในการต่อสู้ทั้งสองครั้ง คือครั้งรัชกาลที่ 3-4 และครั้งรัชกาลที่ 6

I. การต่อสู้เพื่อเป็นเจ้าของกรอบความคิด หรือยึดครองสิทธิสภาพในอาณาจักร (Hegemony Struggle)

1. การปะทะกันครั้งที่ 1 : สมัยรัชกาลที่ 3 - 4

1.1 ลักษณะของกลุ่ม

1.1.1 กลุ่มปัญญาชนราชสำนักแบบอนุรักษ (Traditional Intellectuals) ซึ่งหมายถึง กลุ่มราชสำนักที่รักษาอำนาจแต่ดั้งเดิม คนกลุ่มนี้สามารถพัฒนาตัวเองไปเป็นกลุ่มก้าวหน้าได้ บุคคลสำคัญในกลุ่มได้แก่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงอยู่ในฐานะที่ยากลำบากเนื่องจากต้องเผชิญกับการคุกคามของฝรั่งที่ถือตนว่าเหนือกว่าสยาม เป็นกลุ่มใหญ่ที่ครองอำนาจ เป็นกระแสหลัก และเป็นกลุ่มที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนทั้งหมด ในระหว่างที่มีชนชั้นนารีโปรเตสแตนต์เริ่มเดินทางเข้ามาในทศวรรษที่ 2370 กลุ่มนี้มีวิธีติดต่อกับประชาชนผ่านการประกาศ และการสื่อสารระหว่างบุคคล ทั้งยังมีอำนาจในการห้ามราษฎรรับแจกสื่อสิ่งพิมพ์จากชาวต่างชาติด้วย กลุ่มอื่นแม้จะมีทัศนคติขัดแย้งก็ต้องยอมทนเพราะความเกรงกลัวเพราะเป็นกลุ่มกระแสรองและเพิ่งจะเริ่มก่อตัว กุศโลบายในการสัมพันธ์กับชาวต่างชาติแม้จะไม่ชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 3 แต่ในรัชกาลที่ 4 มีความชัดเจนมากขึ้น โดยการใช้วิธีผสมผสานกรอบความคิดอนุรักษและก้าวหน้าเข้าด้วยกัน (Negotiate) แต่การผสมผสานนี้ก็เกินไปโดยผิวเผิน เพราะวัตถุประสงค์หลักเป็นเรื่องของการรักษาพระราชอำนาจมากกว่า อย่างไรก็ตาม ลักษณะอนุรักษนิยมสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น ถือได้ว่าเป็นความก้าวหน้ามากกว่าสมัยก่อน เพราะรัชกาลที่ 4 เองก็เคยเป็นกลุ่มก้าวหน้าเดิมนั่นเอง

1.1.2 กลุ่มปัญญาชนราชสำนักหัวก้าวหน้า (Progressive Intellectuals) ซึ่งหมายถึง กลุ่มที่พัฒนาจากกลุ่มโบราณมาเป็นกลุ่มสมัยใหม่เพราะเหตุของอิทธิพลจากต่างประเทศ ถึงแม้ว่าโดยพื้นฐานแล้วคนกลุ่มนี้ก็เป็นอนุรักษนิยมอยู่แต่เป็นอนุรักษนิยมที่ยอมผ่อนปรนให้ฝรั่ง คนกลุ่มนี้บ้างก็เป็นพระราชวงศ์ชั้นสูง บ้างก็เป็นขุนนางที่ชาญฉลาดหรือเป็นคนธรรมดา ที่มีความสัมพันธ์กับวังหรือวัดไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง คนกลุ่มนี้ในเบื้องต้นก็เป็นคนกลุ่มเล็กๆ และมีอำนาจที่จำกัด แต่เนื่องจากผู้นำของกลุ่มคือเจ้าฟ้ามงกุฎเป็นที่ชื่นชอบแก่ชาวต่างประเทศมาก ขนาดของกลุ่มนี้จึงขยายกว้างมากขึ้นเรื่อยๆ และเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ก็ทรงเปิดกว้างรับแนวคิดใหม่ๆ อย่างไรก็ตามในเรื่องของความวิไลซ์ราชสำนักก็ได้สร้างกรอบจำกัดความคิดไว้เพื่อไม่ให้ประเทศตกเป็นเหยื่อของชาติมหาอำนาจ

รัชกาลที่ 4 ใช้วิธีโอนอ่อนผ่อนปรนเพื่อรักษาอำนาจไว้ไม่ให้ตกไปอยู่ในมือของชาวต่างชาติ ในการสู้รบทางความคิดกับชาวต่างชาติในเรื่องศาสนา ราชสำนักใช้วิธีการตีพิมพ์หนังสือ เช่นการตีพิมพ์หนังสือทางพุทธศาสนาโดยพระสงฆ์วัดบวรฯ การตีพิมพ์โคลงกลอนจากกิจการมีหนังสือหลวงไปตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ของหมอฝรั่ง หรือแม้กระทั่งการเขียนจดหมายแสดงเจตนารมณ์ที่ชัดเจนว่าจะไม่เข้ารีต นอกจากนั้นในการติดต่อกับสื่อสื่อสารระหว่างบุคคล ราช

สำนักยังรอมชอมโดยใช้วิธี "ยกเว้น" และ "ลดศักดิ์" แต่ไม่ได้นำวิธีนี้มาใช้กับประชาชน แต่กลับใช้วิธีกำราบประชาชนไม่ให้คล้อยตามฝรั่งมากนักโดยห้ามไม่ให้ซื้อหนังสือพิมพ์ และยังมีการใช้อำนาจเบ็ดเสร็จกับราษฎรไทย เพราะถือว่าบนแผ่นดินไทยนั้นราชสำนักคือผู้ทรงสิทธิอำนาจ ราษฎรจะทำอะไรต้องคอยระแวงระวังว่าราชสำนักจะคิดอย่างไร และยังเป็นกรยากที่สามัญชนในสมัยนั้นจะคิดตอบโต้ราชสำนัก เพราะมีแต่ชนชั้นสูงเท่านั้นที่เป็นเจ้าของเทคโนโลยี มีความรู้และเปิดตัวเองสู่ต่างประเทศ ราษฎรผู้ด้อยการศึกษาไม่อาจเข้าใจเรื่องสิทธิเสรีภาพในกรอบความคิดของฝรั่งได้ จึงยอมอยู่ภายใต้ร่มโพธิ์ของชนชั้นสูงโดยไม่บิดพลิ้ว ด้วยวิธีนี้โอกาสที่ฝรั่งจะสร้างฐานอำนาจในสยามเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก

3. กลุ่มปัญญาชนจากต่างประเทศ (Foreign Intellectuals) ที่มีบทบาททางการพิมพ์ก็คือพวกมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ที่มีหมอบรัดเลเป็นผู้นำกลุ่ม ซึ่งพยายามขยายขนาดของกลุ่มอยู่ตลอดเวลาแต่ไม่ประสบความสำเร็จนัก และเนื่องจากบริดเลเป็นมิชชันนารี เขาจึงสร้างกรอบความคิดที่มีพระเจ้าแทรกอยู่ในนิยามของความเจริญ เมื่อแรกเริ่มภารกิจคนกลุ่มนี้จะมองสยามด้วยความรังเกียจเหยียดหยาม แต่ค่อยๆ เปลี่ยนทัศนคติไปเมื่อได้รู้จักคนไทยและรู้จักบ้านเมืองไทยมากขึ้น กลุ่มปัญญาชนจากต่างประเทศกลุ่มนี้คือผู้ให้กำเนิดการหนังสือพิมพ์ในสยาม หยั่งรากความคิดเกี่ยวกับความสำคัญของหนังสือพิมพ์และเสรีภาพในสังคมไทย มีบทบาทที่ผสมกลมกลืนไปกับกระแสไหลบ่าของยุคเอนไลเทนเมนท์ และได้รับการยอมรับนับถือจากคนกลุ่มอื่นๆ ในสังคมไทยในฐานะที่เป็นเจ้าของแนวคิดใหม่ๆ และเป็นเจ้าของเทคโนโลยี การสร้างกรอบความคิดของคนเหล่านี้อาศัยสื่อสิ่งพิมพ์และหนังสือพิมพ์เป็นสำคัญ และให้ความสำคัญกับสื่อชนิดนี้เป็นอย่างมาก

1.2 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม

เมื่อแบ่งกลุ่มออกเป็นสองฝ่าย คือฝ่ายไทยและฝ่ายมิชชันนารี จะพบว่า ความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายที่ใช้เทคโนโลยีเป็นตัวเชื่อมโยงนั้นเป็นไปโดยราบรื่นอย่างยิ่ง ฝ่ายไทยยอมรับเทคโนโลยีอย่างเปิดเผยและฝรั่งก็ยินดีจะเป็นผู้สอน การต้อนรับที่ดีเยี่ยมของคนไทยและการตอบรับในวัดถุนิยม เสรีนิยมและเหตุผลนิยมของคนไทยนั้นทำให้มิชชันนารีฟันฝ่าไปไกลถึงขนาดจะได้สยามเป็นเมืองขึ้นทางวัฒนธรรม คือจะได้อยู่ในกระแสของ "แสงสว่าง" ของอารยธรรมตะวันตกนั่นเอง แต่เมื่อการณ์จะไม่ง่ายอย่างที่คิด พวกเขาก็สงสัยในความจริงจังของราชสำนักไทย อันทำให้พวกเขาเปลี่ยนทิศทางการพยายามหันเข้าหาราษฎรไทยให้มากขึ้น

ความสัมพันธ์ที่ใช้ศาสนาเป็นตัวเชื่อมโยงกลับเต็มไปด้วยปัญหา ทั้งๆ ที่นี่คือเป้าหมายหลักของมิชชันนารี คณะสงฆ์ต่อคณะมิชชันนารี สนใจศึกษาพระคัมภีร์ไบเบิลมากจนทำให้ฝรั่งเกิดความหวาดระแวง ซึ่งก็เป็นดังที่คิดเพราะท้ายที่สุดพระสงฆ์รวมทั้งราชสำนักกลุ่มก้าวหน้ากลับเอาแนวทางของเหตุผลไปใช้ และเริ่มตอบโต้ความไร้เหตุผลที่มีอยู่ในศาสนาคริสต์ ทั้งยังถ่ายทอดให้ราษฎรไทยเห็นถึงความไร้เหตุผลในศาสนาคริสต์นั้นด้วย ซึ่งแน่นอนว่าจะต้องได้ผลสำหรับราษฎรที่เชื่อฟังราชสำนักและพระสงฆ์อยู่แล้ว มิชชันนารีจึงไม่ประสบความสำเร็จในการเผยแพร่ศาสนาถึงแม้จะประสบความสำเร็จในการวางรากฐานทางเทคโนโลยีและแนวคิดเสรีภาพ

ความสัมพันธ์ที่ใช้หนังสือพิมพ์เป็นตัวเชื่อมโยงก็เต็มไปด้วยปัญหาเช่นเดียวกัน เพราะหนังสือพิมพ์วิพากษ์วิจารณ์ชนชั้นสูง ทั้งในเรื่องการเอาเปรียบประชาชนและในเรื่องคอร์รัปชัน ความพยายามของราชสำนักที่จะ "ฟัง" หนังสือพิมพ์โดยนำเอาข้อวิจารณ์ไปแก้ไข ไม่ประสบความสำเร็จเพราะบัตรสนเท่ห์ที่บริดเลเอาไปตีพิมพ์ไม่ปรากฏมูลความจริง จนถึงกับต้องทรงออกประกาศห้ามซื้อหนังสือพิมพ์ และราชสำนักให้ความสนใจกับการพิมพ์หนังสือมากขึ้น

ปฏิสัมพันธ์ที่ใช้วิธี "ลดศักดิ์" และ"ยกเว้น" ได้รับการตอบรับจากมิชชันนารีเป็นอย่างดี แต่เนื่องจากกุศโลบายดังกล่าวไม่ได้ใช้กับราษฎรไทยด้วย เมื่อมิชชันนารีมีความสนิทสนมกับราษฎรมากขึ้น และเผยแพร่ลัทธิเสรีภาพไปสู่ประชาชนมากขึ้น ก็ทำให้เกิดปัญหา คือราชสำนักเพิ่งเล็งสามัญชนที่มีความคิดก้าวหน้า เพิ่มความกดดันจนทำให้เกิดการแตกสายเป็นปัญญาชนกลุ่มก้าวหน้าสายสามัญชนซึ่งจะทวีอำนาจและอิทธิพลในเวลาต่อมา

1.3 วาทกรรมระหว่างปัญญาชนไทยกับต่างชาติ

เป็นวาทกรรมว่าด้วยเรื่องเหตุผลเป็นเครื่องนำทาง ซึ่งปัญญาชนไทยพยายามแสดงให้เห็นว่า แท้ที่จริงแล้วความรู้ตะวันตกก็ไม่ได้ยิ่งใหญ่อะไรนัก เพราะความรู้ที่ดีกว่า จริงกว่า ก็คือความรู้ในพุทธศาสนา และความรู้ที่มีเหตุผลนั้น แท้ที่จริงก็คือคำสอนในพุทธศาสนานั่นเอง ดังนั้น พระพุทธศาสนาก็คือคำตอบของทุกอย่างและสูงกว่าคริสต์ศาสนาอยู่แล้ว สยามมีความรู้ทั้งทางศีลธรรมและอารยธรรม ทั้งยังมีระบบความคิดที่ถูกต้องน่าอัศจรรย์ มีเหตุผลที่น่าเชื่อถือ และนิยมยกย่องมากกว่าระบบความคิดของพวกเขาแม้ความคิดในพุทธศาสนาจะถูกบิดเบือนด้วยศาสนาพราหมณ์และพวกเขาไปบ้างก็ตาม แต่ความยิ่งใหญ่ทางจิตวิญญาณของชาวพุทธ เป็นสิ่งที่ไม่มีผู้ใดจะทำลายได้ การโต้แย้งเช่นนี้ก็ถือเป็นการทำตะวันออกไปเหนือกว่าตะวันตกพร้อมกันไปด้วย ตะวันตกยังถูกทำให้ "เป็นอื่น" ซึ่งสยามไม่จำเป็นต้องไปรับเอามาไว้ทั้งหมด แม้ว่าสยามจะล่าหลังทางกฎหมาย ระเบียบประเพณี และเทคโนโลยี ก็เป็นเพียงการชั่วคราวเท่านั้นที่เราจะต้องพึ่งตะวันตก

เมื่อทัศนคติของชนชั้นสูงเป็นเช่นนี้ ท่านเหล่านี้จึงเท่ากับผู้ก่อกองวิชาการและความคิดต่างๆก่อนจะถูกถ่ายทอดไปสู่ราษฎรนั่นเอง การตอบโต้กับมิชชันนารีทำให้ราชสำนักสามารถรักษาอำนาจไว้ได้โดยที่ฐานส่วนล่างคือส่วนราษฎรยังหละหลวมและคลอนแคลนมาก เนื่องจากชนชั้นสูงยังไม่สามารถแก้ปัญหาความทุกข์ยากของราษฎร ไม่สามารถต้านทานการคุกคามจากนอกประเทศ และในราชสำนักเองก็มีปัญหาการคอร์รัปชัน สิ่งเหล่านี้จะเป็นปัจจัยให้สามัญชนมองหาตัวเอง และแยกไปสู่กรอบแห่ง "ความศิวิไลซ์" ของตัวเอง เนื่องจากกระแสหลักของอารยธรรมตะวันตกทำให้มองเห็นมากขึ้นทุกวันว่า ประชาชนต่างหากที่เป็นกลไกหลักของ "ความศิวิไลซ์" ที่แท้จริง มิใช่ราชสำนัก

2. การปะทะกันครั้งที่ 2 : สมัยรัชกาลที่ 5-6

2.1 ลักษณะของกลุ่ม

แบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือกลุ่มปัญญาชนชั้นสูงอนุรักษ์นิยมกับกลุ่มปัญญาชนสามัญหัวก้าวหน้า

กลุ่มปัญญาชนชั้นสูงอนุรักษ์นิยมได้แก่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5,6 พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่สำคัญคือเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถและกลุ่ม "เด็กในหลวง" ซึ่งสัมพันธ์กับกองเสือป่า และยังมีกลุ่มชาวจีนที่หาทางเข้าไปผูกสัมพันธ์กับราชสำนักหรือสร้างความมั่งคั่งจนเกิดความจำเป็นที่จะต้องเชื่อมโยงกับผู้ใหญ่เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนไว้ คนกลุ่มนี้มีหนังสือพิมพ์เป็นสื่อความคิดของตน เช่นพระองค์เจ้าเกษมสันต์โสภาคย์ออกद्रุโรวาท โดยมีเป้าหมายเพื่อสอนเด็กหนุ่มที่จะเข้ารับราชการ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ออก คัดข่าวราชการ เพื่อรายงานเหตุการณ์ในราชสำนัก การออกหนังสือพิมพ์ของชนชั้นสูงเป็นไปเพื่อการอบรมสั่งสอนให้เรียนรู้กรอบความคิดของราชสำนัก แม้ในสมัยรัชกาลที่ 6 การออกหนังสือพิมพ์ก็เป็นไปเพื่อการ "สอน" นี้ เนื่องจากราชสำนักตระหนักว่า ผู้ที่มีความรู้และสติปัญญาสูงส่งที่สุด เป็นเจ้าของขุมความรู้สูงสุดในสังคมไทยคือราชสำนักนั่นเอง

ส่วนกลุ่มปัญญาชนสามัญชนชั้นกลางหัวก้าวหน้า ประกอบด้วยกลุ่มเจ้านายและขุนนาง ซึ่งคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะมีลักษณะผสมผสานกับแนวคิดอนุรักษ หรือเป็นพวกอนุรักษที่ "กลับไปกลับมา" ระหว่างแนวคิดทั้งสองกระแส ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่ตนได้เผชิญ แม้รัชกาลที่ 5, 6 ก็อาจถูกจัดในกลุ่มนี้ได้เช่นกันเนื่องจากลักษณะรอมชอมสูงดังกล่าวแล้ว นอกจากนั้นยังมีพระบรมวงศานุวงศ์และบุตรขุนนางที่ผ่านการศึกษามาจากต่างประเทศ มุ่งหวังจะให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบในประเทศเพื่อก้าวไปสู่ความศิวิไลซ์ สามัญชนกลุ่มนี้แตกต่างจากสามัญชนส่วนใหญ่ของประเทศ ที่ยังยากจนและด้อยการศึกษา

ก.ส.ร.กุหลาบ และเทียนวรรณ เป็นสามัญชนด้านแรกที่พยายามทำลายกำแพงแห่งการครอบงำทางความคิดของราชสำนักด้วยการออกหนังสือพิมพ์ เทียนวรรณยังใช้วิธีการพูดที่โน้มน้าวนี้ นายกุหลาบใช้วิธีสร้างห้องสมุดเก็บหนังสือ สิ่งเหล่านี้แสดงออกซึ่งการทำทาบกรอบความคิดดั้งเดิมที่รวมศูนย์ปัญญา อันเป็นเหตุให้ต้องเผชิญกับการดูถูกเหยียดหยามและการลงโทษตลอดจนการปิดกั้นไม่ให้เข้าถึงแหล่งความรู้ได้ กลุ่มยังเติร์กใช้วิธีเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงและแสดงความเป็นอริต่อสถาบันทั้งใต้ดินและบนดิน บนดินคือการเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์ ใต้ดินคือการวางแผนเปลี่ยนแปลงการปกครอง กลุ่มยังเติร์กได้รับพระราชทานอภัยโทษหลังการกบฏครั้งนี้เพราะทหารโดยมากเป็นลูกหลานของเสนาอำมาตย์นั่นเองและยังเป็นพวกผ่านระบบการศึกษาที่ทางราชสำนักยอมรับแล้ว ถึงแม้จะประสบความพ่ายแพ้ในเบื้องต้น แต่พวกเขายังเติร์กกลับได้มีบทบาทในการนำเสนอข้อโต้แย้งอันจะนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงในหลายโอกาสจนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 ทั้งนี้เพราะยังเติร์กมีลักษณะเป็นกลุ่มจึงตายยากและมีตัวตายตัวแทนอยู่ตลอดเวลา

ในส่วนของคนต่างประเทศ ฝรั่งเศสกลับลดบทบาทของตนเองลงในสมัยรัชกาลที่ 6 การทำหนังสือพิมพ์ยังคงรักษาความเป็นกลางมากกว่าจะมุ่งโจมตีรัฐบาล ในขณะที่กลุ่มชาวต่างชาติที่รุนแรงกลับเป็นกลุ่มคนจีนที่ได้มีการติดต่อกับพื้นแผ่นดินใหญ่ในช่วงของการปฏิวัติไปสู่ระบอบสาธารณรัฐ คนจีนเหล่านี้ออกหนังสือพิมพ์ทั้งภาษาจีนและไทย ต้องเผชิญกับการดูถูกเหยียดหยามและการลงโทษจากราชสำนักเช่นเดียวกับสามัญชนไทย

2.2 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม : ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มราชสำนัก (ฝ่ายปัญญาชนชั้นสูงอนุรักษนิยม) กับฝ่ายสามัญชนหัวก้าวหน้า

ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯดำเนินต่อเนื่องกับช่วงต้นรัชกาลพระมงกุฎเกล้าฯ โดยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มีกลุ่มข้าราชการที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองอยู่แล้วตั้งแต่ประมาณ ร.ศ.103 แต่เพราะการปฏิรูประบบราชการครั้งใหญ่จึงทำให้ขุนนางกลุ่มนี้ต้องหันกลับไปสู่การปฏิบัติหน้าที่ทางราชการของตน แต่ไฟก็ยังไม่สิ้นเชื้อ เพราะยังมีข้าราชการทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อยที่ยังมิได้ละเลยความคิดที่เกี่ยวเนื่องกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

กระแสความเปลี่ยนแปลงในกลุ่มข้าราชการเหล่านี้ มีความสอดคล้องกับสามัญชนกลุ่มนายกุหลาบและเทียนวรรณ ความแหวนหวงสรรพตำรา การยึดครองการรวม "ศูนย์ทางปัญญา" และความแหวนหวงสิทธิในการปกครองของราชสำนัก ก่อให้เกิดความริ้วรานกับปัญญาชนกลุ่มใหม่ที่เป็นสามัญชนเหล่านี้ซึ่งไม่พอใจการกีดกันระหว่างชนชั้น ราชสำนักแสดงให้เห็น "ความทันสมัยยิ่งกว่า" และ "ทรงความรู้ยิ่งกว่า" ของคนจากหน้าปก "ลักวิทยา" ของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ที่เป็นภาพชายไทยหัวนอกวัยหนุ่มฉกรรจ์ ผู้ดั่งอังกฤษ ย่อมเป็น "ชนชั้นสูง" กว่าชายสมัยใหม่เทียนวรรณที่ใส่เสื้อราชปะแตนสวมโจงกะเบน ราชสำนักไม่เคยรังรอที่จะเขียนหนังสือแสดงให้เห็นความด้อยต่ำและความ "วิปลาส" ของสามัญชนเช่น

นายกุลหาลาบ การลงโทษบุคคลทั้งสองแสดงให้เห็นโทษานุโทษที่สามัญชนพึงจะได้รับเมื่อทำทนายระบบที่ราชสำนักยึดครองอยู่

การเกิดของนายทหารกลุ่มยังเติร์กสอดคล้องกับคลื่นแนวคิดประชาธิปไตยของนักคิดกลุ่มอื่นเช่นกลุ่มเทียนวรรณ แต่กลุ่มยังเติร์กกลับสิ้นสะท้อนกรอบความคิดของราชสำนักยิ่งกว่า เพราะคนกลุ่มนี้มีการศึกษาและเป็นกลุ่มที่ได้รับการยอมรับจากราชสำนักเองแล้วว่าเป็นปัญญาชน แตกต่างจากก.ส.ร.กุลหาลาบและเทียนวรรณซึ่งไม่เคยได้รับการยอมรับเลย ปฏิกริยาของยังเติร์กถูกตอบกลับจากราชสำนักอย่างมีเมตตาในเชิงครูสอนศิษย์ ว่ากรอบความคิดนั้นผิดพลาด เป็นเพียงการเลียนแบบและไร้การสร้างสรรค์ที่สมควรจะต้องแก้ไข แต่ความเคลื่อนไหวของกลุ่มคนจีนได้ถูกเพ่งเล็งอย่างหนักเนื่องจากถูกระบุว่าเป็นหนึ่งในปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความคิดของนายทหารกลุ่มนี้ นายเซียวฮุดเส็งเองก็ถูกกระทบกระเทือนและเดือดร้อนมาก เพราะบทความต่างๆ ที่นำเสนอในหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ "เป็นเรื่องที่นายทหารนำไปกล่าวขวัญและถือเป็นเหตุผล ที่ใช้อ้างในการปฏิวัติ " ซึ่งปรากฏในคำให้การของทหารเอง

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของโลก และปัญหาทางเศรษฐกิจระหว่างปี 2450-2453 เป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์การบริหารประเทศตามมา ปัญหาที่ทับทมิเข้ามาเหล่านี้รัฐบาลยังไม่ได้มีมาตรการแก้ปัญหาการเกษตรอย่างจริงจัง ชาวนาต้องรับภาระเสียหายมากที่สุด ในขณะที่ผู้ปกครองจะรับภาระภยาน้อยที่สุด ผลผลิตส่วนเกินต้องถูกส่งไปบำรุงความสุขของคนบางกอก ชาวนาไม่มีเงินและยังต้องเช่าที่ทำกิน ไร้การศึกษา และหลงอยู่ในการพนันและอบายมุข ความทุกข์ยากของราษฎรเหล่านี้หนังสือพิมพ์ได้สะท้อนออกมาทั้งในรูปของข่าวและบทความ ตลอดจนจดหมายร้องทุกข์ของชาวนา รัฐบาลกลับไม่ให้ความสนใจดำเนินการตอบโต้ต่างๆ ตั้งแต่ตอบโต้ ดักเตือน จนถึงปิดหนังสือพิมพ์ ถ้าเป็นหนังสือพิมพ์จีนก็ถูกเนรเทศ แต่มาตรการเหล่านี้ไม่ประสบความสำเร็จเลยเพราะรัฐบาลไม่สามารถกดดันให้หนังสือพิมพ์อยู่ในระเบียบได้

การปะทะกันของทั้งสองฝ่ายทำให้เกิดวิกฤติในวงการหนังสือพิมพ์ครั้งที่สอง คือระหว่างหนังสือพิมพ์ฝ่ายปัญญาชนชั้นสูงอนุรักษ์นิยม กับหนังสือพิมพ์ฝ่ายปัญญาชนสามัญชนหัวก้าวหน้า สงครามครั้งนี้แท้ที่จริงคือการปะทะกันระหว่างกรอบความคิดของราชสำนักกับกรอบความคิด ของพวกหัวก้าวหน้านั่นเอง สงครามปากกาครั้งนี้แท้ที่จริงเป็นสงครามตัวแทนที่มีหนังสือพิมพ์เป็นเวที คือแต่ละฝ่ายต่างแสดงตนว่าเป็นผู้ที่สามารถสร้างความสุขแก่ราษฎรได้โดยที่ราษฎรไม่รู้เห็นด้วย การถอยพระองค์ของพระมงกุฎเกล้าฯ จากเวทีของการต่อสู้เนื่อง จากไม่ทรง สามารถทนต่อการดูหมิ่นเหยียดหยามของผู้ที่พระองค์ทรงเห็นว่าอยู่ต่ำกว่าได้คือสัญญาณแห่งการถอยของสถาบันที่ดำรงเดชาานุภาพและรักษาประเทศมาได้นานนับพันปี มาตรการที่นำมาใช้เพื่อดับไฟของการก้าวก้าวรว้าวของนักหนังสือพิมพ์ฝ่ายค้านไม่ประสบความสำเร็จ พระบรมวงศานุวงศ์องค์สำคัญหลายพระองค์เช่นเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารอดสวรรคตและอีกไม่มากนักก็สิ้นรัชกาล ในขณะที่ความเคลื่อนไหวของฝ่ายหัวก้าวหน้ามีความหนักแน่นและรุนแรงมากขึ้นเพราะมีคนหนุ่มที่เพิ่งกลับมาจากการศึกษา ณ ต่างประเทศเพิ่มขึ้นและสถานการณ์โลกไม่เอื้ออำนวยต่อการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อีกต่อไป

2.3 วาทกรรมระหว่างกลุ่มอนุรักษ์และก้าวหน้า

มีประเด็นสำคัญคือ

1. รัฐบาลนำประเทศไปสู่ความล้าหลัง ไม่ทัดเทียมต่างชาติ ซึ่งถูกตอบโต้ว่า รัฐบาลเห็นด้วยการเปลี่ยนแปลง และกำลังนำประเทศไปสู่ความเจริญอยู่แล้ว แต่ต้องค่อยเป็นค่อยไปและไม่จำเป็นต้องใช้วิธีลอกชาวต่างชาติ

2. วาทกรรมเรื่องชนชั้น

พวกหัวก้าวหน้าเห็นว่าสามัญชนต้องประสบทุกข์ยากอันเนื่องมาจากความต่ำต้อยของตนเองมีแต่คนทอดอทอดเพราะคิดว่าตัวเองอยู่ต่ำกว่าเจ้านาย และยอมรับในโชคชะตาที่ต่ำต้อยของตนเอง ถูกเอารัดเอาเปรียบ แม้กระนั้นก็ไม่มีคนกล้าพูด เจ้านายคือผู้ที่สร้างกำแพงทางชนชั้นขึ้นและเป็นกลุ่มคนที่ดูดกินเลือดเนื้อของประเทศ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงมองเห็นว่า เรื่องของชนชั้นในสังคมเป็นเรื่องที่ยังจำเป็นต้องมี สังคมหนึ่งๆ จะต้องผู้นำที่ฉลาดกว่า มีความรู้และประสบการณ์มากกว่า แม้พระองค์เองก็ยังทรงรักษาในพระอิสริยยศมิให้ผู้ใดล่วงละเมิดได้ ในการตอบโต้กับหนังสือพิมพ์นั้น จะทรงวางพระองค์อยู่ในขอบเขต ในสงครามปากกา เมื่อหนังสือพิมพ์ใช้วาจาจ้วงจาบหยาบคาย สกปรก พระองค์ก็แยกตัวออกมาห่างๆ ปล่อยให้ข้าราชการเป็นทัพหน้า

3. วาทกรรมเกี่ยวกับ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ : กลุ่มก้าวหน้า (ยกเว้นเทียนวรรณ) ไม่เห็นด้วยกับการปลุกเร้าความรักในพระมหากษัตริย์ กลุ่มอนุรักษนิยมพยายามเน้นความจงรักภักดีในพระมหากษัตริย์

4. วาทกรรมเรื่องเป้าหมายของสังคม : ฝ่ายก้าวหน้าต้องการการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยแบบรัฐสภา แต่ฝ่ายอนุรักษนิยมเห็นว่ายังพยายามรักษาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบพ่อปกครองลูก

วาทกรรมนี้ดำเนินไปด้วยความรุนแรง ระหว่างสายราชสำนักฝ่ายหนึ่ง และฝ่ายหัวก้าวหน้าอีกฝ่ายหนึ่ง หนังสือพิมพ์ประกาศตัวสังกัดกลุ่มอย่างชัดเจน และถูกใช้เป็นเครื่องมือของการต่อสู้เพื่อเอาชนะในการยึดครองสิทธิอำนาจทั้ง ก.ทางปัญญา ข.ทางรูปแบบการบริหารบ้านเมือง และค.ทางรูปแบบการหนังสือพิมพ์ คำถามหลักมีว่า ความรู้ควรถ่ายทอดไปถึงประชาชนทั้งประเทศหรือไม่หรือว่าจะยอมรับให้ราชสำนักเป็นผู้ฉลาดแต่เพียงกลุ่มเดียว? ประชาชนควรมีสติหมีเสียงในการปกครองหรือไม่? หนังสือพิมพ์ควรมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลหรือไม่? แต่เนื่องจากวาทกรรมนี้เต็มไปด้วยอารมณ์เต็มไปด้วยการใช้ลำบิดตำนานในการตำหนิกระทบกระทั่งเสียชื่อเสียงแก่เอาชนะในสงครามปากกา วาทกรรมนี้จึงไม่ค่อยสร้างสรรค์เท่าใดนัก ชัยชนะของฝ่ายหัวก้าวหน้าจะเป็นเพราะแรงผลักดันจากคลื่นตะวันตกและการรอกงามของกลุ่มเสรีนิยมในช่วงเวลานั้นมากกว่าเป็นเพราะประชาชนได้รับความรู้ความเข้าใจจากเวทีแสดงความคิดเห็น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือแม้ที่จริงหนังสือพิมพ์ก็ไม่สามารถดึงประชาชนชั้นกลางและชั้นล่างให้เข้าสู่ขบวนการปฏิวัติ 2475 ซึ่งแท้จริงเป็นเพียงการปฏิวัติโดยคณะทหารนั้นได้

สรุปการต่อสู้เพื่อยึดสิทธิอำนาจในอาณาเขต

1. การก่อตัวครั้งแรกของกลุ่มวารสารศาสตร์เกิดขึ้นในกลุ่มชาวต่างประเทศ ซึ่งนำเข้าทั้งทางวัตถุและทางอุดมการณ์ที่เป็นนามธรรม โดยอาศัยเงื่อนไขของ "ความเจริญ" ซึ่งเงื่อนไขนี้มีพลังอำนาจมากในการที่จะทำให้ราชสำนักสยามยอมรับหนังสือพิมพ์ แม้จะด้วยความลังเลใจในตอนเริ่มต้นก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของสิทธิเสรีภาพของประชาชนอาวุธที่มีขั้วชนนารีใช้คือคลื่นตะวันตก ที่แสดงเป้าหมายของการคุกคามที่ชัดเจนคือการสร้าง "ตัวตนตะวันตก" (Western-Self) ขึ้นมาใหม่ที่มิชาติตะวันตกเป็นต้นแบบ

การสร้าง "ตัวตน" ขึ้นมาใหม่นี้ กระทบกระเทือน"ความเป็นไทย" ดั้งเดิม และอาณาเขตทางปัญญาที่ถูกกระทบกระเทือนหนักที่สุดก็คืออาณาเขตราชสำนัก เพราะราชสำนักคือเจ้าขององค์ความรู้ทั้งปวง ร่วมกับวัด แต่เมื่อวัดมีเจ้าฟ้ามงกุฎเป็นหัวหน้า เจ้าของปัญญาก็กลายเป็นคนกลุ่มเดียวกัน ทำให้ยิ่งทวีสิทธิอำนาจมากยิ่งขึ้นไปอีก ราชสำนักได้ประกาศ

"ตัวตนสยาม" (Siamese-Self) ซึ่งได้ผ่านการกลั่นกรองมาแล้วด้วยปัญญาชนชั้นสูงชาวสยาม ผสมผสานกับตัวตนตะวันตกในขอบเขตที่สามารถจะทำได้ซึ่งก็ยังคงอยู่ในขอบเขตจำกัด และนี่คืออัตตลักษณ์ (Identification) ใหม่ที่รัชกาลที่ 4 ใช้ให้บริดเลเขียนบทความเผยแพร่ลงในหนังสือพิมพ์ของฮ่องกงและสิงคโปร์

2. การปะทะกันระหว่างตัวตน:

การปะทะกันระหว่างตัวตนก็คือการปะทะกันระหว่างความคิด ซึ่งเป็นสงครามที่ราษฎรสามัญที่ไร้การศึกษายากที่จะจะสามารถเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องได้เนื่องเพราะตัวหนังสือคือสื่อของการส่งและรับทางปัญญา เมื่อมิชชันนารีใช้สื่อสิ่งพิมพ์เป็นอาวุธหลักในการเผยแพร่ศาสนา ปัญหาในการเข้าถึงประชาชนก็เกิดขึ้น มิชชันนารีต้องสร้างโรงเรียนสอนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษเพราะการรู้หนังสือของประชาชนเป็นเงื่อนไขในการเข้าถึงพระคัมภีร์ทางศาสนา แต่การยกระดับการศึกษาของราษฎรต้องใช้เวลาที่ยาวนานมาก ในระหว่างนี้ประชาชนจึงแทบไม่ได้เข้ามามีส่วนในการสู้รบในอาณาเขตทางปัญญานี้เลย

กลุ่มชาวต่างประเทศอาศัยหนังสือพิมพ์ในการเผยแพร่ "ความเจริญ" หรือการสร้าง "ตัวตนตะวันตก" ใหม่ ซึ่งตนรู้ดีว่าจะมีผลในการเปลี่ยนแปลงอย่างพลิกกลับทั้งในด้านการเมือง ศาสนา วัฒนธรรมและสังคม พวกเขาพยายามหาแนวร่วมจากราชสำนัก สรรเสริญและยกย่องพระบรมวงศานุวงศ์ที่ยอมรับคำจำกัดความของ "ความศิวิไลซ์" ที่ตนได้สร้างขึ้น แต่แนวร่วมดังกล่าวเกิดขึ้นได้อย่างหลวมๆ เพราะ ก.มิชชันนารีไม่สามารถดึงสามัญชนชั้นล่างขึ้นมาเป็นแนวร่วม ข.เพราะราชสำนักไม่สามารถรับศาสนาได้ ค.ราชสำนักไม่สามารถยอมรับการที่ "ตัวตนสยามดั้งเดิม" (Traditional-Siamese-Self) ของตนเองจะถูกหลอมละลายจนเป็นตะวันตกโดยสิ้นเชิง ซึ่งก็คือการที่ไม่สามารถยอมรับการสูญเสียสิทธิอำนาจในอาณาเขตของกลุ่มตนได้ ราชสำนักตระหนักดีถึงพลังของฝ่ายตนที่มีเหนือจิตใจของประชาชนสามารถชักจูงใจประชาชนให้หันเหไปในทิศทางที่ตนต้องการได้ นั่นก็คือราชสำนักไม่ว่าจะเป็นรัชกาลที่ 3 หรือ 4 ตระหนักดีถึงสิทธิอำนาจในราชอาณาจักรที่ยังคงมีอยู่แม้สิทธิสภาพภายนอกจะต้องสูญเสียให้ชาวต่างชาติไปแล้ว จึงเกิดการปะทะกันทั้งด้วยตัวหนังสือและด้วยการสื่อสารระหว่างบุคคลระหว่างมิชชันนารีกับราชสำนัก เกิดเป็นวิกฤติครั้งแรก เพราะราชสำนักต้องการแสดงตัวเองว่าแท้ที่จริงตะวันออกต่างหากที่เหนือกว่าตะวันตก ทุกอย่างที่จะนำสังคมให้เป็นสุขมีคำตอบอยู่แล้วในพุทธศาสนาซึ่งมีเหตุผลยิ่งกว่าศาสนาตะวันตก

อย่างไรก็ตาม การที่ราชสำนักแสดงตนว่าเป็นเจ้าของอาณาเขตทางปัญญาทั้งหมดมาแต่ดั้งเดิม หรือเป็น "ศูนย์รวมปัญญา" นั้น แม้จะเป็นอาวุธที่ต้านทานการคุกคามของตะวันตกในระดับจิตวิญญาณได้ แต่การยึดครองเป็นเจ้าของปัญญานั้นทำให้ไม่สามารถรอมชอม (Negotiate) กับราษฎรของตนเองได้ ราชสำนักไม่สามารถยินยอม "ยกเว้น" "ลดศักดิ์" ให้แก่ราษฎร โดยให้ราษฎรเข้ามามีสิทธิอำนาจในอาณาเขตทางปัญญา ทำให้เกิดปัญหาในกรณีศร.กุหลาบ ราชสำนักไม่สามารถยินยอม "ยกเว้น" "ลดศักดิ์" ให้แก่สตรี ทำให้ต่างชาติดูถูกว่าสยามเป็นชาติป่าเถื่อน แต่ราชสำนักก็ยังยืนยันว่านี่คือกรอบความคิดที่แม้จะได้ประสานกับตะวันตกแล้วก็ได้เพียงเท่านี้ และนี่คือ "ตัวตนสยาม" (Siamese-Self) ซึ่งยังจะต้องอาศัยระยะเวลาซึ่งไม่รู้จะต้องรอคอยไปนานเท่าไรในการพัฒนาตัวตนสยามให้เป็นตะวันตกมากกว่านี้

อีกเพียงครึ่งศตวรรษต่อมาหลังจากการเข้ามาของมิชชันนารี ปรากฏว่าพลังของพระมหากษัตริย์เหนือประชาชนกลับอ่อนโรยลงไปมาก สามัญชนกลุ่มหนึ่งไม่อยากจะรอคอยอีกต่อไป และไม่ปรารถนาจะให้ราชสำนักเป็นผู้ซึ่งถูกขังมัดแต่ฝ่ายเดียวต่อไปอีก เมื่อลัทธิเสรีนิยมสร้างความสำเร็จให้แก่ราษฎร ราชสำนักก็ถือว่าตนคือ "ตัวแทน" ของราษฎรทั้งหมด และสิ่งที่ราชสำนักเห็นว่าดีก็คือสิ่งที่ราษฎรทั่วประเทศเห็นว่าดี ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีสามัญชนกลุ่มใหม่ๆ ออกมาแข่งขัน ตั้งตัวเป็น "ตัวแทน" ของราษฎรในอาณาเขตทางปัญญาเรียกร้อง

สิทธิในอาณาเขตนี้ออกเลียน "ตัวตนตะวันตก" แล้วสร้าง "ตัวตนสยามใหม่" (New Siamese-Self) ขึ้นมาที่เป็น "ตัวตนเสรี" หรือ "เสรีชน" กล่าวหาว่าราชสำนักเป็นตัวการทำให้ประเทศดำรงอยู่ในความล้าหลัง และไม่ยินยอมให้ราชสำนักตั้งตัวเป็น "ตัวแทน" ของราษฎรแต่ฝ่ายเดียวอันเท่ากับเป็นการประกาศสิทธิในอาณาเขตแต่เพียงฝ่ายเดียวอีกต่อไป ในสงครามแย่งชิงความเป็น "ตัวแทน" นี้ รัชกาลที่ 6 ทรงตั้งข้อสังเกตว่า พระบรมราโชวาทกลับมีอิทธิพลต่อความเชื่อของประชาชนน้อยกว่าพวก "นักเทศน์" อย่างน่าประหลาด แม้อาวุธสำคัญที่เอามาใช้คือการถูกเหยียดหยาม แฉโพยความด้อยต่ำและด้อยความรู้ของพวก "นักเทศน์" ก็ไม่ทำให้สถานการณ์ของฝ่ายปัญญาชนชั้นสูงฝ่ายอนุรักษย์ดีขึ้นได้

ปัญญาชนทุกกลุ่มได้รับอิทธิพลจากภายนอกประเทศ สมาชิกในทุกกลุ่มแท้ที่จริงแล้วล้วนเป็นกลุ่มคนชั้นนำของสังคม มีสถานะทางสังคมสูง และแม้บางกลุ่ม เช่น ยิงเดิร์ก หรือแม้แต่เทียนวรรณจะต่อสู้เพื่อราษฎร แต่ก็ยังเป็นเพียงการประกาศตนเป็นตัวแทน หรือผู้นำหาใช่ราษฎรที่แท้จริงไม่ เพราะยังอยู่ในฐานะสูง และมีการศึกษาสูงกว่าราษฎรสามัญธรรมดาคนเหล่านี้เป็นผู้สร้างกรอบความคิดเพื่อสวมลงไปในวันธรรมของชาติ โดยไม่จำเป็นต้องตระหนักว่าราษฎรระดับล่างที่เป็นคนส่วนใหญ่แท้จริงจะเข้าใจ หรือมีส่วนร่วมในความเป็นจริงหรือไม่ จากนั้นก็ทำการแพร่ความคิดของตนว่าถูกต้องและเป็นใหญ่กว่าความคิดของคนอื่นกลุ่มอื่นจนไม่สามารถจะรวมขอมกันได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างกลุ่มคนไทยด้วยกัน

การรวมขอมของราชสำนักต่อคนกลุ่มอื่น ด้วยการ "ลดศักดิ์" "ยกเว้น" ในรัชกาลที่ 4 เกิดขึ้นเพราะความเกรงใจและเกรงกลัวในอิทธิพลต่างประเทศ ดังนั้นการรวมขอมวิธีนี้จึงยากจะเกิดขึ้นกับราษฎรไทยซึ่งราชสำนักมีอำนาจเหนือกว่าอยู่แล้ว การ "ลดศักดิ์" ของรัชกาลที่ 6 ไปเล่นละครหรือพระราชนิพนธ์บทความ หรือแม้กระทั่งไปสร้างเมืองประชาธิปไตยดุสิตธานี ก็ยังเป็นเพียงการ "ทดลอง" ชั่วครั้งชั่วคราว ไม่ได้นำมาสู่การทำลายกำแพงแห่งความไม่เสมอภาคระหว่างชนชั้นแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม "ศักดิ์" และ "สิทธิ" ที่ไม่เคยได้รับการ "ยกเว้น" หรือ "ลดศักดิ์" คือศักดิ์และสิทธิ ของสตรี ยกเว้นในกลุ่มมิชชันนารีและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

วาทกรรมในระหว่างการปะทะเพื่อแย่งชิงสิทธิอำนาจในอาณาเขต มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงกันจากสมัยรัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 6 โดยราชสำนักแสดงตนว่าเป็นตัวแทนของราษฎรไทยที่ **รู้ดีจรรยาแล้ว** จักรวรรดินี้เหนือกว่า ยิ่งใหญ่กว่า และมีเหตุผลกว่ากรอบความคิดตะวันตก พระมหากษัตริย์คือผู้นำแห่งกรอบความคิดนี้จึงมีความยิ่งใหญ่ แม้สยามจะยอมรับเทคโนโลยี สิ่งนี้ก็เป็นของต่ำกว่าจิตวิญญาณ ชาติตะวันตกจึงมิได้ยิ่งใหญ่อะไรนัก ในประเด็นนี้สามัญชนชั้นกลางได้ออกมาตอบโต้โดยชี้ให้เห็นถึงอำนาจนอกพระราชอาณาเขตที่น่าสะพรึงกลัว รูปแบบ และวัฒนธรรมต่างหากที่มีความยิ่งใหญ่ที่แท้จริงและสามารถเอาชนะจิตวิญญาณที่จับต้องไม่ได้

ชัยชนะที่ราชสำนักได้รับจากวาทกรรมตอบโต้มิชชันนารีเป็นเพียงของชั่วคราว เพราะในสมัยรัชกาลที่ 5 สิทธิสภาพแม้แต่ในราชอาณาจักรก็สั่นสะเทือนอย่างหนักด้วยการเฉือนดินแดนของฝรั่งเศส จนดูเหมือนฝรั่งเศสหรืออังกฤษจะสามารถเข้ามายึดครองสยามได้ไม่แต่ด้วยวัฒนธรรมเท่านั้นแต่อาจจะถึงระดับจิตวิญญาณด้วยการเอาสยามเป็นเมืองขึ้น กระแสการปฏิวัติรัฐประหารในนานาประเทศเพื่อโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทำให้ "ตัวตน" (Self) ที่พระมหากษัตริย์ยกมาแสดงถึงความเป็นเอกและเป็นใหญ่ ตกเป็นเป้าแห่งการโจมตีในสมัยรัชกาลที่ 6 ว่าเป็นต้นเหตุของความล้าหลัง ประเด็นที่ถกเถียงกันอย่างหนักก็คือจะปล่อยให้ "ตัวตน" พระมหากษัตริย์นำประเทศชาติต่อไปหรือไม่ เป็นตัวแทนของราษฎรต่อไปหรือไม่ หรือควรให้คนกลุ่มอื่นมาเป็นตัวแทนที่นำราษฎรเสียเอง

วัตถุ และ รูปแบบ เป็นสิ่งแปลกปลอมจากต่างประเทศที่ได้รับการต้อนรับเข้ามาสู่อาณาจักร เช่นการปรุงแต่งที่พิศดาร เครื่องอำนวยความสะดวก การแต่งกายของข้าราชการสำนัก ในสมัยรัชกาลที่ 3-4 เป็นเพียงการปรุงแต่งภายนอกที่เพิ่มความสวยงาม และความสะดวกสบาย การออกหนังสือพิมพ์เป็นการลอกเลียนเทคนิค และรูปแบบที่เป็นสัญลักษณ์ของชาติศิวิไลซ์มากกว่าเรื่องของความรับผิดชอบ การพูดถึงเสรีภาพก็พูดถึงแต่เพียงรูปแบบมากกว่าจะพูดถึงจิตวิญญาณแห่งเสรีภาพ หรือการเคารพในสิทธิของสตรีที่ควรเท่าเทียมชาย มีเพียงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เท่านั้นที่ทรงพระราชนิพนธ์บทความในเรื่องนี้อย่างมาก แต่ไม่ได้รับความใส่ใจจากหนังสือพิมพ์ฝ่ายค้านมากนัก เนื่องจากสำหรับเขาเหล่านั้นพระองค์เป็นเพียงสัญลักษณ์ของความเก่าแก่ที่กำลังร่วงโรยไปตามกาลสมัย และสามัญชนชั้นกลางไม่สนใจให้ความสำคัญกับส่วนที่เป็นปัญญาอันลึกซึ้งในระดับจิตวิญญาณ เท่ากับความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนประเทศไปสู่รูปแบบของตะวันตกโดยเร็ว

ผลกระทบของการรับวัตถุ และรูปแบบ เกิดกับบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และการหนังสือพิมพ์อย่างมาก รูปแบบของความแตกต่างระหว่างชนชั้น และประเด็นของความยากไร้ของราษฎร ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างมหาศาล เพราะเป็นแนวคิดใหม่ของตัวตนแบบใหม่ที่ยอมรับว่าเป็นของผู้เจริญแล้ว รูปแบบการทำหนังสือพิมพ์สไตล์แองกฤษของบริดเล่ ส่งผลกระทบต่อการทำหนังสือพิมพ์ในรูปแบบของสื่อเสรีซึ่งมีเป้าหมายเพื่อประชาชนและเพื่อการค้า การที่เจตนารมณ์นี้ไม่ประสบความสำเร็จในสมัยของบริดเล่ก็เนื่องจากประชาชนยัง**ไม่ได้รับอนุมัติให้เข้ามาอยู่ในอาณาจักรทางปัญญา** เวทีหนังสือพิมพ์เต็มไปด้วยตัวหนังสือซึ่งเป็นสื่อแห่งปัญญา จึงมีบทบาทอยู่แต่เฉพาะในแวดวงราชสำนัก การเข้าสู่อาณาจักรนี้ของกษัตริย์และเทียมนวรรณเต็มไปด้วยความยากลำบากแทบจะเอาชีวิตไม่รอด ก็เพราะเหตุของการเป็นคนแปลกปลอมที่ค้ำคองในอาณาจักรทางปัญญา

การแตกตัวของสื่อหนังสือพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 6 คือสัญลักษณ์ที่จะนำมาสู่ชัยชนะของประชาชนในอาณาจักรนี้ การกระจายออกไปของตัวหนังสือคือสัญลักษณ์แห่งการทะยอยเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในอาณาจักรทางปัญญา แต่ในเมื่อการรับกระแสตะวันตกของปัญญาชนสยามในยุคนี้หนักไปทางการรับวัตถุ และรูปแบบ เราจึงจะเห็นหนังสือพิมพ์ในรูปแบบตะวันตก การโฆษณาสินค้าที่สั่งเข้ามาจากยุโรปและอเมริกา และการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลแบบสื่อเสรี ในทางกลับกัน การโต้แย้งในเชิงแนวคิดเสรีนิยมกับกษัตริย์นิยมกลับตกเป็นรองการตำหนิและการโจมตีการเมืองอยู่ของรูปแบบพระมหากษัตริย์สมบูรณาญาสิทธิราชย์ การโต้แย้งในเชิงแนวคิดเกี่ยวกับจิตวิญญาณและความรับผิดชอบของหนังสือพิมพ์กลับตกเป็นรอง การเรียกร้องสิทธิในการพูดและการแสดงความคิดเห็น กล่าวโดยสรุปก็คือหนังสือพิมพ์ให้ความสำคัญต่ออุดมการณ์และจิตวิญญาณของสื่อ น้อยกว่ารูปแบบและผลสำเร็จทางการค้าอย่างเทียบกันไม่ได้

สรุปในท้ายที่สุดได้ว่า การปะทะกันเพื่อแย่งชิงสิทธิอำนาจในพระราชอาณาจักรตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3-การปฏิวัติพ.ศ.2475 เริ่มต้นด้วยการให้คุณค่าแก่จิตวิญญาณ แต่จบลงด้วยการให้คุณค่าแก่วัตถุและรูปแบบ "ตัวตน"แห่งสยามดั้งเดิมถูกหลอมละลายกลายเป็น"ตัวตนสยาม"ใหม่ที่ลอกเลียนและเสริมแต่งมาจากรูปแบบตะวันตก และตัวตนใหม่นี้เองที่ "ตัวตน"ประชาชนที่เป็นสามัญชนชั้นกลางนำไปตั้งแสดง ณ เบื้องหน้าประชาชน ซึ่งเป็นการประกาศสิทธิในอาณาจักรของตนพร้อมกันไปด้วย

II.สรุปพัฒนาการของกลุ่ม

พัฒนาการของกลุ่มราชสำนัก : กลุ่มปัญญาชนราชสำนัก แต่เดิมในสมัยรัชกาลที่ 3 มีอยู่ฝ่ายเดียวคือฝ่ายอนุรักษนิยมซึ่งเป็นกระแสหลัก(Dominant) แต่กระแสตะวันตกทำให้

เกิดกลุ่มอนุรักษนิยมหัวก้าวหน้าซึ่งก็คือเหล่าพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นสูงด้วยกันนั่นเองแต่ดำรงอยู่ในความเป็นรอง (Subordinate) ทั้งสองฝ่ายพยายามรวมขอมจนสามารถสร้างดุลยภาพซึ่งเรียกว่า "ความสมดุลแบบยินยอม" (Compromise Equilibrium) ขึ้นมาได้ ทั้งยังมีศัตรูกลุ่มเดียวกันคือชาวต่างประเทศ จึงไม่เกิดปัญหาใดๆ

กลุ่มอนุรักษนิยมสายก้าวหน้าในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้สร้างอิทธิพลจนกล้าแข็งในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อเปลี่ยนพระราชฐานะจากเจ้าฟ้ามาเป็นพระมหากษัตริย์ ความจำเป็นที่จะต้องประสมประสานตัวเองกับกระแสหลักที่เป็นอนุรักษจึงเกิดขึ้น นั่นก็คือสาเหตุของการ "แกว่ง" กลับไปเป็นฝ่ายอนุรักษ ซึ่งมีกรอบที่ได้พัฒนาไปจากรัชกาลก่อน

ราชสำนักรัชกาลที่ 3-4 คือผู้ตั้งตนเป็นตัวแทนของราษฎรในการต่อสู้กับกระแสตะวันตกด้วยการแสดงตนว่าเป็นผู้ถือสิทธิอำนาจมาแต่ดั้งเดิมและจะยังจะยึดรักษาสิทธิอำนาจนี้ต่อไป กรอบความคิดนี้ยึดเยื่อต่อมาถึงรัชกาลที่ 6 และแม้ในรัชกาลที่ 7 ก็ยังมีกรอบความคิดเช่นนี้หลงเหลืออยู่ก่อนจะเปลี่ยนแปลงการปกครอง

การปะทะกับคลื่นตะวันตกด้วยการรวมขอมว่าตนเห็นด้วยกับเสรีภาพ หรือไม่แสดงว่าต่อต้านแนวคิดเสรีภาพ ทำให้เกิดช่องทางเติบโตของสามัญชนหัวก้าวหน้า พวกนี้มีเจตนาธรรมที่จะเปลี่ยนประเทศไปสู่ความศิวิไลซ์ด้วยวิธีการต่างๆ และแม้จะเผชิญการกดขี่บีบบังคับคนกลุ่มนี้ก็สามารถสืบทอดแนวคิดของตนเองไปสู่คนรุ่นหลังต่อไปได้ และทวิสิทธิอำนาจของตนเองมากขึ้นเนื่องจากความเคลื่อนไหวของตนสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของโลก ในขณะที่ปัญญาชนราชสำนักทั้งกลุ่มอนุรักษและกลุ่มก้าวหน้ากลับ ถูกโดดเดี่ยว เนื่องจากความล้าสมัยของระบอบการปกครองแบบเดิม

ในแต่ละช่วงพัฒนาการแห่งเวลาที่มีเหตุการณ์ต่างๆเกิดขึ้นอย่างมากมาย กลุ่มทั้งหลายนี้มีความยึดหยุ่นสูง คือมีการ "แกว่ง" (swing) จากขั้ว conservative ไปสู่ขั้ว progressive หรือในทางกลับกัน ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่บุคคลต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับขณะนั้นการแกว่งไปแกว่งมานี้สามารถทำได้แม้จะเป็นการแกว่งอย่างสุดขั้ว คือจากขั้วอนุรักษไปขั้วก้าวหน้า หรือขั้วก้าวหน้าไปขั้วอนุรักษ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่ตนกำลังเผชิญอยู่ จนน่าประหลาดใจว่าบุคคลสามารถรวมขอมกับความขัดแย้งอย่างสุดขั้วในตัวเองได้อย่างไร และในขณะที่เดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการสร้างดุลยภาพระหว่างขั้วที่แตกต่างกันนี้ได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม กลุ่มราชสำนักก็อกกลุ่มที่สามารถนำทัศนะอนุรักษ และทัศนะก้าวหน้ามาผสมผสานเลือกเฟ้นจนสามารถสร้างกรอบความคิดที่เป็นกลางๆระหว่างความเป็นไทยกับความเป็นตะวันตกได้มากที่สุด ในขณะที่กลุ่มสามัญชนหัวก้าวหน้าทั้งความเป็นตัวของตัวเองจนถูกรัชกาลที่ 6 ทรงวิจารณ์ว่าดีแต่เลียนแบบ กลุ่มสามัญชนหัวก้าวหน้ายังหันไปยอมรับว่า ตะวันตกเหนือกว่าเหนือตะวันออก การไม่ก้าวตามตะวันตกคือความล้าหลัง และประกาศแนวคิดใหม่อย่างประสบความสำเร็จยิ่งว่า ราชสำนักไม่จำเป็นต้องเป็นผู้นำทางความคิดหรือไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าของสิทธิอำนาจในอาณาเขต อีกต่อไป

III.สรุปบทบาทหนังสือพิมพ์ระหว่างวิกฤติทั้งสองครั้ง

การดิ้นรนของราชสำนัก เพื่อประกาศความเป็นตัวของตัวเองด้วยการมีกรอบความคิดของตนเอง ตะวันตก "เป็นอื่น" ซึ่งสยามไม่จำเป็นต้องไปรับเอามาไว้ทั้งหมด แม้ว่าสยามจะล้าหลังทางกฎหมาย ระเบียบประเพณี และเทคโนโลยี ก็เป็นเพียงการชั่วคราวเท่านั้นที่เราจะต้องฟังตะวันตก เป็นต้นเหตุของวิกฤติในวงการหนังสือพิมพ์ครั้งที่ 1 ระหว่างราชสำนักกับกลุ่มชาวต่างประเทศ หนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์ประเภทอื่นๆในขณะนั้นถูกใช้เป็นเวทีในการ

แสดงความคิดเห็นที่ขัดแย้งกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางศาสนา ท่ามกลางการก่อตัวของกลุ่มที่พยายามยึดครองสิทธิสภาพ ในอาณาเขตสยามที่กำลังถูกคุกคาม

การก่อตัวของกลุ่มราชสำนักในเวลานั้น อาศัยพลังอำนาจดั้งเดิมที่ตนยึดครองสิทธิอำนาจทางความคิดอยู่ ในขณะที่การก่อตัวของมิชชันนารีอาศัยพลังจากนอกประเทศ การตอบโต้กันโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องศาสนาที่ทางราชสำนักไม่ยอมรับนั้นมีแรงหนุนจากสังคมไทย ทำให้มิชชันนารีไม่ประสบความสำเร็จในการเผยแพร่ศาสนา แม้จะได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นตัวแทนของโลกที่เจริญกว่า

ส่วนวิกฤติครั้งที่ 2 คือสงครามปากกานั้น เกิดขึ้นเพราะสายกั้วหน้าที่เชื่อมโยงกับต่างประเทศ ต้องการให้สังคมยอมรับกรอบความคิดของชาวต่างประเทศ ให้อยอมรับการเปลี่ยนแปลงทั้งทางกฎหมาย ระเบียบประเพณี และทุกอย่างที่เรียกว่าความก้าวหน้าอย่างถาวร และให้ไทยเป็นหนึ่งในนานาประเทศที่ได้ตกลงไปในกระแสคลื่นของ "ความศิวิไลซ์" ก่อนหน้านี้แล้ว ทำให้ต้องปะทะกับสายราชสำนักที่ได้สร้างตัวตนอันเป็นสัญลักษณ์ของผู้นำสังคม และยืนยันในกรอบความคิดของตนที่ได้กลมกลืนผสมผสานกับตะวันตกเป็นอย่างดีแล้ว และเหมาะสมกับสังคมไทยมากที่สุดแล้ว

แนวความคิดใหม่ๆทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีย่อเผยแพร่แนวคิด ลักษณะเช่นนี้ไม่แตกต่างจากยุโรปในศตวรรษที่ 20 ที่สังคมวุ่นวายด้วยการแตกแยกของความคิดทางศาสนาและการเมือง ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างนั้นใน "วารสารแสดงความคิดเห็น"(Journal of Opinion) และวารสารแสดงความคิดเห็นที่ได้บอกเล่าข่าวสารและการโน้มน้าวใจให้เชื่อ ก็ส่งผลให้ความขัดแย้งรุนแรงยิ่งขึ้นไปอีกเพราะแต่ละกลุ่มรู้เห็นว่า คนอื่นคิดอย่างไรและแตกต่างจากกลุ่มตนอย่างไร การแสดงความคิดเห็นของสื่อทำให้เพิ่มจำนวนที่อยากรู้อยากเห็นความขัดแย้งนั้น ทำให้หนังสือพิมพ์เจริญก้าวหน้าเพราะจำนวนคนอ่านมากขึ้น ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสยามก็มีลักษณะเดียวกัน

ทุกกลุ่มที่ศึกษาเป็นผู้ที่มีความเชื่อมโยงกับงานหนังสือพิมพ์ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง และได้ใช้หนังสือพิมพ์เพื่อประโยชน์ในการแสดง หรือเผยแพร่ หรือเน้นย้ำอุดมการณ์ของตน ทำให้เกิดการปะทะกันในเชิงความคิด ในช่วงเวลาอันยาวนาน และถึงแม้ว่าฝ่ายอนุรักษนิยมจะมีอิทธิพลในวงการหนังสือพิมพ์มากกว่า และมีความสามารถจะกดขี่ ลิดรอนสิทธิอำนาจของฝ่ายตรงข้ามมากกว่าก็ไม่สามารถปิดกั้นการก่อตัวและหยุดยั้งพัฒนาการของแนวคิดเสรีนิยมได้

หนังสือ และหนังสือพิมพ์เป็นเวทีของการแสดงความคิดเห็น เป็นสนามรบในสงครามแย่งชิงสิทธิอำนาจในสังคมของคนหลายกลุ่ม สื่อเริ่มบอกเล่าให้ประชาชนมองเห็นสิ่งที่ตนไม่เคยเห็นมาก่อนคือความขัดแย้งระหว่างชนชั้น ความขัดแย้งทางเพศ ความอึดอัดขาดแคลนทางเศรษฐกิจของราษฎรระดับล่างที่ไม่เคยมีใครให้ความสนใจ หนังสือพิมพ์เป็นเวทีแสดงเป้าหมายใหม่ของสังคมไทยคือความสำเร็จทางเศรษฐกิจ และความเสมอภาคทางชนชั้น ซึ่งก็คือรูปแบบแนววิถุนิยมที่จะพัฒนามาเป็นทุนนิยม ซึ่งเป็นแนวทางที่สามัญชนยอมรับมากขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่เดียวกันก็หันเหออกจากทิศทางของจิตวิญญาณชาวพุทธมากขึ้นตามกาลเวลา การพัฒนาของหนังสือพิมพ์เองก็มีลักษณะเดียวกัน คือหันเหออกจาก "ตัวตนสยาม" ของไทยในรูปแบบของหนังสือพิมพ์ราชสำนักในสมัยรัชกาลที่ 4-5 ไปสู่ "ตัวตนสยามใหม่" ที่ปรับเปลี่ยนและเทคนิคจากตะวันตก รวมทั้งเป้าหมายของการหาประโยชน์เพื่อการค้าด้วย

ในการเป็นเวทีแห่งการแสดงความคิดเห็น หนังสือพิมพ์เปรียบเสมือนตัวกลางที่เชื่อมต่ออารยธรรมเก่ากับใหม่ หนังสือพิมพ์เป็นสื่อที่มิชชันนารีใช้เสนอ "ตัวตนตะวันตก" ควบคู่กับการสื่อสารระหว่างบุคคล ให้ราชสำนักได้ "คัดเลือก" แล้วปรับให้เข้ากับสถาบันดั้งเดิมเพื่อสร้าง "ตัวตน" ใหม่ ขึ้นมา แล้วนำ "ตัวตนสยาม" ที่ปรับจากตะวันตกให้เข้ากับจารีตดั้งเดิมนั้นเสนอผ่านสื่อหนังสือพิมพ์อีกทีหนึ่ง "ตัวตนสยาม" ที่ว่านี้ไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งที่ราชสำนัก

ผูกติดอยู่ แต่ยังเป็น "ฉายะภาพซึ่งราชสำนักวาดแล้ววาดอีกตลอดกาลเวลาที่ผ่านไป" (Thompson 1995:229)¹²⁸ เป็นการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่อิงตะวันตกบางส่วนที่ไม่กระทบกระเทือนพระราชอำนาจจนเกินไปนัก การเลือกของราชสำนักเป็นไปอย่างพิถีพิถันมากกว่า การเลือกของสามัญชนรุ่นหลัง ซึ่งสร้าง "ตัวตนสยามใหม่" โดยใช้วิถีลอกเลียนมากกว่า จึงทำให้อัตลักษณ์ของตัวเองสูญหายไปตามกาลเวลา สำหรับนักหนังสือพิมพ์ฝ่ายค้านในสมัยรัชกาลที่ 6 แล้ว มีการสร้าง "อัตลักษณ์ไทย" น้อยกว่าหนังสือพิมพ์ของราชสำนัก เพราะนอกจากรูปแบบจะเป็นตะวันตกแล้ว ความยินยอมพร้อมใจที่จะทำตัวเองให้เป็นตะวันตกยังทำให้ปฏิเสธ "อัตลักษณ์ไทย" ที่ราชสำนักพยายามสร้างขึ้นมากอีกด้วย

กลุ่มราชสำนักก็คิด กลุ่มสามัญชนชั้นกลางหัวก้าวหน้าก็คิด หรือแม้กระทั่งสื่อหนังสือพิมพ์ก็คิด แต่ที่จริงคือกลุ่ม "คนเมืองหลวง" (Cosmopolitans) ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งการรับอารยธรรมตะวันตก เนื่องจากตระหนักดีว่า เราเป็นเพียงส่วนหนึ่งของหลากวัฒนธรรมในโลก และยังมีวัฒนธรรมอื่นที่ทรงอำนาจยิ่งกว่าเรา การปะทะกันในวาทกรรมสืบทอด (Ongoing Dialogue) ระหว่างพวกอนุรักษ์กับหัวก้าวหน้าแต่ที่จริงก็คือการแย่งชิงอำนาจที่จะได้จากความสำเร็จในการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่สังคมยอมรับ และเมื่อกลุ่มก้าวหน้าประสพชัยชนะในปีพ.ศ.2475 นั้นหมายถึงชัยชนะของ "อัตลักษณ์แบบลอกเลียน" ซึ่งทำให้นักหนังสือพิมพ์ที่มีอัตลักษณ์เดียวกัน คือเป็น "นักวารสารศาสตร์แบบลอกเลียน"

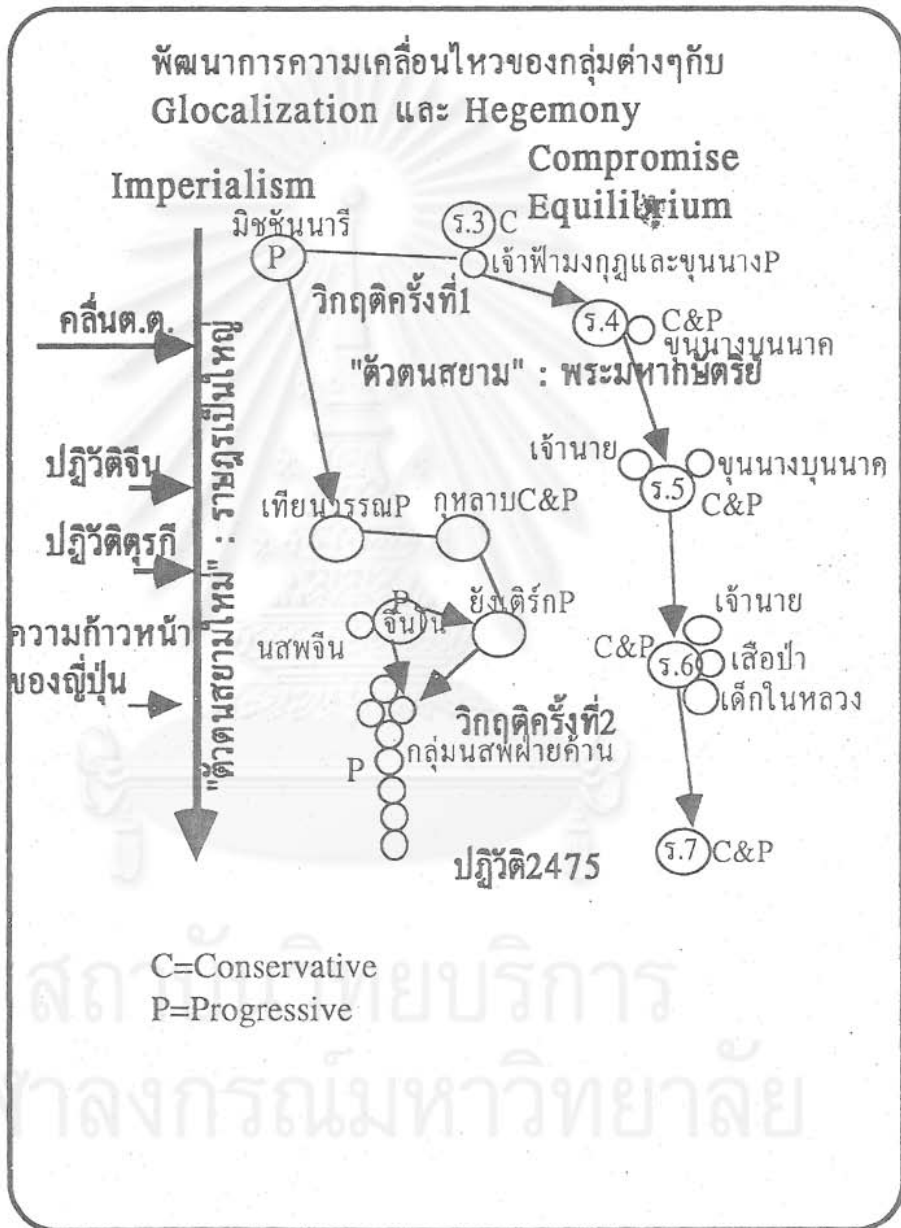
"นักวารสารศาสตร์แบบลอกเลียน"นี้ ในปลายสมัยรัชกาลที่ 6 สามารถผสมผสานตัวเองเข้ากับระบบโลกได้ และวางตัวเองในฐานะผู้นำความเห็นในประเทศได้ด้วยการรอมชอมแบบเชื่อฟังตะวันตก และพร้อมที่จะตอบโต้เชิงวาทกรรมกับกลุ่มอื่นที่มีทัศนคติที่แตกต่าง และเนื่องจากจุดกำเนิดของคนกลุ่มนี้คือสามัญชนชั้นกลางหัวก้าวหน้าในเมืองหลวง กรอบความคิดจึงแตกต่างและเข้ากันไม่ได้กับสามัญชนชั้นล่างที่อยู่ห่างไกลออกไป แม้จะแสดงตนเป็นตัวแทนของราษฎรชั้นล่าง แต่ต่อสู้เพื่อชนชั้นล่างมากเพียงใดก็ตาม และแม้จะพยายามนำเอาทัศนคติระบบโลกใหม่มาผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น (ที่ Robertson¹²⁹ เรียกว่า Glocalization) มากเพียงใดก็ตาม อาจจะเป็นเพราะว่าโดยพื้นฐานแล้ว ราษฎรชั้นล่างยังยอมรับการเป็นผู้นำของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงศัพทราชาธรรม ซึ่งกรอบความคิดนี้ถูกทำลายหายไปพร้อมกับการปฏิวัติ 2475 ราษฎรชั้นล่างยังไม่ตระหนักถึงอำนาจของวัฒนธรรมอื่นนอกประเทศที่ยิ่งใหญ่กว่า เพราะภูมิปัญญาพื้นบ้านยังฝังอยู่กับ "อำนาจจากฟ้า" มากกว่า "อำนาจจากดิน" ราษฎรผู้ยากไร้ไม่สามารถเข้าใจว่าตนจะเป็นผู้ถืออำนาจในการปกครองได้อย่างไร

นอกจากนั้น สื่อหนังสือพิมพ์ยังไม่แตกต่างอะไรจาก "ลูกผสม" พันธุ์ใหม่ซึ่งเมื่อได้โดดเด่นแล้วราชสำนักอนุรักษ์นิยมเป็นผลสำเร็จแล้วก็สามารถยึดครองสิทธิอำนาจในอาณาเขตร่วมกับกลุ่มสามัญชนชั้นกลางหัวก้าวหน้า แต่เนื่องจากนักหนังสือพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 5-6 ยังไม่ค่อยมีคุณภาพ ดังที่รัชกาลที่ 6 ทรงวิจารณ์ว่า เป็นเพียง "นักเทศน์" จี๋เหล้าที่ท่องทัศนะตะวันตกได้เหมือนนกแก้วนกขุนทอง จึงไม่มีพลังพอที่จะอธิบายและสร้างความเข้าใจแก่ประชาชนหรือเป็นผู้นำประชาชน(ในบางกอก) ให้ก่อการปฏิวัติได้ แรงผลักดันไปสู่การปฏิวัติจึงเกิดขึ้นโดยกลุ่มข้าราชการที่จบการศึกษาจากตะวันตก ที่ใช้กำลังทางทหารเข้าจัดการกับปัญหา

¹²⁸Thompson,K,The Media and Modernity,Cambridge,Polity Press,1995,P.229....."The self is conceived here not as an entity that simply attaches, automatically and unchangeably, to the individual, but as a "symbolic project which the individual shapes and reshapes in the course of his or her life"

¹²⁹Robertson,R.,Glocalization:Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity, in Featherstone et.al.eds., Global Modernities,23-44

จากสถานการณ์ดังกล่าว สามารถอธิบายเป็นโครงสร้างการสืบทอดและการก่อตัวของกลุ่มในช่วงที่เกิดวิกฤติของหนังสือพิมพ์ไทยได้ดังนี้

จากภาพนี้จะเห็นได้ว่า ทั้งกลุ่ม อนุรักษ์ (Conservative(C)) และกลุ่ม ก้าวหน้า(Progressive(P)) มีการถ่ายทอดส่งผ่านจากช่วงเวลาหนึ่งไปสู่อีกช่วงเวลาหนึ่ง โดยแยกสายของพัฒนาการอย่างชัดเจน โดยที่สายอนุรักษ์สามารถผสมผสานกระแสด้าน ตกกับตะวันออกได้อย่างกลมกลืน และแสดงความเป็นตัวของตัวเองได้มากกว่า (C&P) ในขณะที่สายก้าวหน้า(P) จะยึดมั่นในความศิวิไลซ์ที่เป็นตะวันตกมากกว่า และจะ

ดูถูกพวกอนุรักษ์ว่าเป็นพวกล้าหลัง ยิ่งเวลาผ่านไป พวกก้าวหน้ายังมีพลังมากขึ้น ในขณะที่พวกอนุรักษ์มีพลังน้อยลง

กลุ่มก้าวหน้า (P) มีความสามารถในการแตกกลุ่มได้มากกว่า มีความหลากหลายของกลุ่มมากกว่า และยิ่งเวลาผ่านไปยิ่งเกิดกลุ่มใหม่ๆเพิ่มขึ้น และแต่ละกลุ่มก็มักมีเครือข่ายของตนเอง เช่นจีนโนสยามวาร์คัพที่มีลูกข่ายคือหนังสือพิมพ์จีนหลายฉบับ และยังเชื่อมโยงไปหาฝ่ายยังเติร์ก และหนังสือพิมพ์ฝ่ายค้านที่เป็นอิสระ หลากเจ้าของ ที่มีเครือข่ายเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ถ้ามองทางสายอนุรักษ์จะเห็นได้ว่าถึงจะมีลูกข่ายอยู่บ้างแต่ก็เป็นเพียงลูกข่ายที่ต้องพึ่งพาราชาสำนักนั่นเอง

ในกระบวนการโลกาภิวัตน์แห่งยุคอุตสาหกรรม การแปลง "โลกา" ให้เป็น "ท้องถิ่น" ที่เรียกว่า Glocalization ของกลุ่มชนชั้นสูง ใช้วิธีสร้างดุลยภาพรอมชอม (Compromise Equilibrium) ระหว่างคนในแวดวงเดียวกัน ตลอดจน "ลดศักดิ์" และ "ยกเว้น" แก่ชาติตะวันตก จึงสามารถรักษาสถานการณ์ให้อยู่ในความสงบได้ และในขณะเดียวกันก็บ่มสร้าง "ตัวตนสยาม" ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นจุดศูนย์กลางให้ภาพนี้ได้สืบทอดต่อไปอย่างไม่รู้วันยุติ และใช้วิธีเหยียดหยามสามัญชนชั้นกลางที่อ้างตนเป็นตัวแทนราษฎรชั้นล่าง จนทำให้เกิดการแยกสายของ "ตัวตน"ออกไปเป็น "ตัวตนสยามใหม่" ที่ลอกเลียนแบบจากตะวันตก ให้ราษฎรเป็นศูนย์กลาง ในการปะทะกันทางความคิดนี้ต่างฝ่ายต่างก็สร้างความชอบธรรมแก่ฝ่ายตนโดยมีหนังสือพิมพ์เป็นสื่อหลักและเป็นสื่อสำคัญ ซึ่งหนังสือพิมพ์เองก็ออกเงยจาก "หนังสือพิมพ์สยามแห่งราชสำนัก" มาเป็น "หนังสือพิมพ์สยามใหม่" ที่ยึดตะวันตกเป็นรูปแบบ ในเบื้องต้นก็ถูกดูถูกเหยียดหยาม แต่ต่อมาก็ได้ถ่ายทอดรูปแบบวารสารศาสตร์โลกนี้สู่วงการวารสารศาสตร์ไทยต่อไป

การเคลื่อนไหวของกลุ่มที่แยกออกเป็นสองสายที่เห็นได้ชัด คือการต่อสู้กันในสงครามทางปัญญา ผู้ชนะจะได้ยึดครองสิทธิสภาพในอาณาเขต ในขณะที่สิทธิสภาพนอกอาณาเขตตกเป็นของชาวต่างชาติเรียบร้อยแล้ว และเพราะเป็นสงครามทางปัญญา ราษฎรส่วนต่างสุดจึงมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับด้วย สงครามครั้งนี้จึงเป็นสงครามตัวแทน ตัวแทนฝ่ายใดชนะก็จะได้เป็นเจ้าของสิทธิอำนาจทางปัญญาต่อไป เพราะผู้ชนะคือผู้ถูกต้อง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จดหมายและบันทึก

- 1.จดหมายเหตุเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ครั้งยังเป็นพระยาราชสุภาวดี จางวางกรมพระสุรัสวดี ต้นสกุล "เพ็ญกุล"
- 2.บันทึกของหมอสมิธ, ศุภรัตน์ ธาราศักดิ์ แปล กรมศิลปากรพิมพ์, พ.ศ.2542

หนังสือ:

- 1.ขจร สุขพานิช, **เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า**, กรุงเทพฯ : มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 1954
- 2.**ประชุมพงศาวดาร** ภาคที่ 31
- 3.ประยูทธ สิทธิพันธ์, **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม**, สำนักพิมพ์สยาม 2516
- 4.ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล, **ผลกระทบของแนวคิดตะวันตกที่มีต่อแนวคิดทางการเมืองไทย ช่วงพ.ศ. 2369-2454**, โครงการหนังสือลำดับที่ 24 สำนักพิมพ์ พาลีโก, 2522,
- 5.มนันยา ณะภูมิ, **ก.ส.ร.กุหลาบ**, เอกสารทางวิชาการสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2525
- 6.นิภาติ ยังเจริญ, **สุวดี ชนประสิทธิพัฒนา, การศึกษาและผลกระทบต่อสังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ,2325-2394** (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)
- 7.แมน พงษ์อุดม, **โปรแตสแตนท์ในรัตนโกสินทร์หรือชาวคริสต์กับชีวิตของชาวไทย (Protestants in RatanaKosintr Period)**, เอกสารทางวิชาการหมายเลข 40 (กรุงเทพฯ สถาบันไทยคดีศึกษา ม.ธรรมศาสตร์ 2525)
- 8.ธงชัย วินิจจะกุล, "ศึกษาเรื่องไทยในแดนเนรมิต" ปาฐกถานำสัมมนา "นวกรรมเชิงกระบวนทัศน์ด้านไทยศึกษา" จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว) ณ โรงแรมอิมพีเรียล 13-14 สิงหาคม 2539
- 9.พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, **บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย 2475-88**, พระนคร, 2520
- 10.สงบ สุริยรินทร์, **เทียนวรรณ, รวมสาส์น**, 2543

Journal and Letters:

- 1.Letters of Messrs.Johnson and Robinson, Journal of Mr.Abeel, Letter from Mr.Robinson, Journal of Dan Beach Bradley , **Missionary Herald** 1831-1845
- 2.John Crawford, **Journal of an Embassy from the Governor General of India to the Court of Siam and Cochin China**, 2nd ed.(London:Colburn and Bentley,1830)
- 3.**American Baptist Magazine** ,Missionary Register, Vol. XV, June 1835 -1836
4. Annual Report-Asiatic Mission. **BMA** , Vol. XXIV ,no.7, July 1844
- 5.**Missionary Register**, Vol.XIII Feb.1833-1834
- 6.**Siam Repository** เล่ม 1 , 1869
- 7.**Bangkok Recorder**,1865-1867

Books:

1. Bocock, Robert, **Hegemony**, Ellis Horwood Limited, 1986
2. **Modern Social Theories**, Selected American Writers, D. Van Nostrand Company, INC. New York, 1961
3. Robertson, R., **Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity**, in Featherstone et al. eds., **Global Modernities**
4. Thompson, K., **The Media and Modernity**, Cambridge Polity Press, 1995
5. Tomlinson, John, **Globalization and Culture**, Blackwell Publishers, 1999
6. Walter Vella, **Thailand Under Rama III 1824-1851**, J.J. Augustine Incorporated Publisher, Locust Valley, New York, 1957
7. William L. Bradley. **Dan Beach Bradley : Man and Missionary**. A Brief Report Presented to the Seminar on Dan Beach Bradley in Bangkok, July 16-17, 1985
8. William Bradley , **Siam Then** ,

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย